

КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО

РОБЕРТ КАЛАШЯН

ИМПИЧМЕНТ КАК МЕРА КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ 8

ՔԱՂԱՔԱՔՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԱՐՄԵՆ ՍՄԲԱՏՅԱՆ

ՄԻ ՔԱՆԻ ՀԱՐՑԵՐ ԼՈՒԾԱՐՎՈՂ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՇԽԱՏՈՂՆԵՐԻ ՆԿԱՏԱՄԱՔ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՐՄԱՆ ՄԱՍԻՆ 12

ԲՆԱԿԱՐԱՆԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՊԵՎՈՐԳՅԱՆ

ԲՆԱԿԵԼԻ ՏԱՐԱԾՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՉԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ 15

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԼԵՆԳՐՈՒՆԻ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԵՏ ՏԵՍԱԿՅԵԼՈՒ ԵՎ ՇՓՎԵԼՈՒ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻ ԼՈՒՅՄԻ ՆԵՐՔՈՒ 26

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՓՈՒ ԹՈՐՈՍՅԱՆ

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՄՈՏԱՐԿՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ 37

ՄՇԵՐ ՀԱԿՈՐՔՅԱՆ

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳՆ ՈՒ ՀՀ ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԸ 42

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

СЕРЖИК АВЕТИСЯН

НЕОБХОДИМАЯ ОБОРОНА КАК ХРИСТИАНСКАЯ МОДЕЛЬ ПОВЕДЕНИЯ И ДУХОВНО-НРАВСТВЕННАЯ ЦЕННОСТЬ 50

ԱՐՏՅՈՍ ՍԵՂՐԱԿՅԱՆ

ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՈՒՂՎԱԾ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՈՐՈՇ ԳԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԴՐԱ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ 62

ԴԱՎԻԹ ՀՈՒՆԱՆՅԱՆ

ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՍՅՎԱԾ ՎՆԱՄԻ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ԵՎ ՌԴ ՔՐԵՄԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ 68

ՔՐԵՄԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԵՐԳԵՅ ՄԱՐԱԲՅԱՆ

ՀՀ ՔՐԵՄԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՔԱՂԱՔԱՔՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԱՄԽԱՆՈՂԻ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ 76

ՀԱՅԿ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՏՈՒԺՈՂԸ ԱՐԱԳԱՑՎԱԾ ԿԱՐԳՈՎ ԴԱՏԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ 81

ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱ

ՎԱՀԵ ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ

ԱՐԹՈՒՐ ԶՄԽՈՅԱՆ

ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՔՆՆԵԼԻՄ ՀԱՏՈՒԿ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐԻ ԿԻՐԱՈՍՄԱՆ ԱՐԴԻ ՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ՋԱՐԳԱՅՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 87

ԼՅՈՒԴՎԻԿ ԴԱՎԹՅԱՆ

ԴԱՏԱԿԱՆ ՀԵՂԻՆԱԿԱԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ՖՈՆՈՍԿՈՊԻԿ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ 98

ՄԱՐԻՆԵ ԿԱՐԱՂԵՏՅԱՆ

ՔՆՆԻՉԻ ԵՎ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ ՉԵՌԱԳՐԱՔԱՆ-ՓՈՐՁԱԳԵՏԻ ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ ՈՒ ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒՄԸ 106

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ 110

ՀՀ ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄ 132

РЕЗЮМЕ 136

Роберт КАЛАШЯН

*Руководитель юридического департамента
Российско-Армянского (Славянского)
государственного университета,
Аспирант кафедры конституционного
и муниципального права юридического факультета
Российско-Армянского (Славянского)
государственного университета*

ИМПИЧМЕНТ КАК МЕРА КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

“Всякий человек, обладающий властью,
склонен злоупотреблять ею”.¹

С развитием общественных отношений, политико-правовой мысли, помимо общеизвестных видов юридической ответственности (уголовной, гражданской, административной, дисциплинарной) все большую актуальность приобрела сравнительно новая форма ответственности — конституционно-правовая.

Выделение конституционно-правовой ответственности, как самостоятельного вида юридической ответственности обусловлено конституционно-правовым статусом субъектов правоотношений, юридической сущностью Конституции, а также конституционных правонарушений, особенностями конституционных правовых норм, особенностями применяемых мер ответственности при нарушении этих норм и особым порядком применения этих мер².

Однако, недостаточная разработанность понятийного аппарата (в

частности, оснований наступления конституционно-правовой ответственности, круга субъектов конституционно-правовой ответственности и др.), а также пробелы в правовом регулировании создают серьезные препятствия на пути ее использования.

В связи с этим проблема рассмотрения, изучения и анализа вопросов конституционно-правовой ответственности Президента Республики Армения, на наш взгляд, представляется весьма актуальной. Вопросам конституционно-правовой ответственности Президента в Республике Армения посвящены отдельные научные работы³, однако они малоизученны и не стали объектом комплексного научного исследования. В данной статье мы рассмотрим институт отрешения Президента Республики Армения от должности, как одну из основных мер конституционно-правовой ответственности.

Институт отрешения от должности президента — импичмент (эта мера ответственности впервые была регламентирована в Конституции США) существует в большинстве стран с республиканской формой правления — статья 61 Основного закона ФРГ, статья 12 Конституции Ирландии⁴ и т.д.

Особой спецификой данной санкции заключается в пересечении и даже взаимопроникновении механизмов уголовной и конституционно-правовой ответственности. Основанием для реализации импичмента является факт совершения деяния, подпадающего под признаки преступления, регламентированного нормами исключительно уголовного законодательства. Но прежде чем отдать Президента под суд в рамках осуществления уголовного судопроизводства, конституционное законодательство определяет особую принудительную меру - лишение должности (отрешение, смещение) предшествующую собственно реализации мер уголовной ответственности.

Совершенная и эффективная процедура отрешения от государственной должности является одним из основных, неотъемлемых принципов построения правового государства. Посредством данной меры конституционно-правовой ответственности определяются пределы государственной власти и управления.

Отрешение от государственной должности вообще, и главы государства, в частности, в правовой науке постсоветских государств, по сравнению с другими мерами конституционно-правовой ответственности, стали изучать относительно недавно. И это закономерно, поскольку в СССР не

существовало единоличного главы государства (хотя фактически им был руководитель партии). В советском государстве в теоретической литературе (со слов И.В. Сталина) часто называли коллегиальным Президентом Президиум Верховного Совета СССР. Однако ситуация изменилась с введением в 1990г. поста Президента СССР, что повлекло существенные изменения в Конституции СССР.

Вскоре аналогичный институт был установлен и в союзных республиках, где решения об этом принимались Верховными Советами. В Республике Армения пост Президента был введен Постановлением Верховного Совета Республики Армения „Об учреждении поста Президента Республики Армения” от 25 июня 1991 года.

С введением поста Президента в Республике Армения институт отрешения от должности последнего впервые был оформлен на конституционном уровне в Конституции принятой на всенародном референдуме 5 июля 1995 года. Данному вопросу была посвящена статья 57, гласившая: «Президент Республики может быть отрешен от должности за государственную измену или иное тяжкое преступление.

Для получения заключения по вопросу отрешения от должности Президента Республики Национальное Собрание по постановлению, принятому большинством голосов от общего числа депутатов, обращается в Конституционный Суд.

Постановление об отрешении от должности Президента Республики принимается Национальным Собранием на основании заключения Конституционного Суда не менее чем двумя третями голосов от общего числа

Конституционное право

депутатов».

Сразу же надо оговориться, что согласно Уголовному Кодексу Республики Армения, принятому Национальным Собранием Армении 18 апреля 2003 года, в Армении предусмотрен также такой вид преступления как особо тяжкие, и государственная измена на сегодняшний день является именно таковой⁵. Однако данный факт не был учтен в поправках к Конституции Республики Армения в 2005 году. По сему, считаем необходимым предложить внести соответствующую поправку к Конституции и изложить первый абзац статьи 57 Конституции Армении следующим образом: «Президент Республики Армения может быть отрешен от должности за государственную измену или иное особо тяжкое преступление». Однако, до введения соответствующих поправок, необходимо согласиться с рядом исследователей⁶ в том, что исходя из историко-системного анализа соответствующих норм уголовного законодательства, а также, исходя из высокого конституционно-правового статуса Президента, основанием импичмента может служить совершение Президентом особо опасных преступлений.

В самой процедуре импичмента в Республике Армения задействовано, по сравнению, например, с Российской Федерацией меньше государственных органов. Так, процедура импичмента выглядит следующим образом:

* Первый этап - принятие проекта постановления об отрешении Президента Республики от должности. Постановление принимается большинством голосов от общего числа депутатов. С содокладом может высту-

пить Президент Республики или его представитель.

* Второй этап - получение заключения Конституционного Суда.

Для получения заключения по вопросу отрешения Президента Республики от должности Национальное Собрание по предложению автора (основного докладчика), высказанному в заключительном выступлении, обращается в Конституционный Суд своим постановлением, принятым большинством голосов от общего числа депутатов, и обсуждение вопроса прерывается до получения заключения Конституционного Суда.

* Третий этап - принятие решения об импичменте.

На основании заключения Конституционного Суда Национальное Собрание в порядке, установленном статьей 55 Закона Республики Армения «Регламент Национального Собрания», рассматривает проект постановления об отрешении Президента Республики от должности, который принимается тайным голосованием не менее чем двумя третями голосов от общего числа депутатов.

Следует отметить, что постановление Национального Собрания об отрешении Президента Республики от должности Председатель Национального Собрания немедленно подписывает и обнародует, если этим постановлением иной срок не установлен.

Таким образом, как видим, процедура отрешения президента от должности выглядит весьма не просто в Республике Армения.

Следует отметить, что процедура привлечения Президента к ответственности в большинстве демократических стран мира отличается от постсоветской модели в сторону

большей «открытости» и процедурной ясности. Процедура как правило имеет две разновидности: судит президента специальный суд, а передают дело в суд обе палаты Парламента (Высокая палата правосудия — во Франции, Конституционный суд — в Италии, Государственный Трибунал — в Польше), т.е. парламент снимает с главы государства неприкосновенность, или же решение принимается высшим представительным органом власти, когда одна из палат возбуждает обвинение, а другая отрешает Президента от должности (в США решение всегда принимает Сенат, в Ирландии — та из Палат Парламента, в которую поступило обвинение, сформулированное другой палатой)⁷.

Подытоживая, отметим, что, на наш взгляд, необходимо упростить процедуру реализации ответственности посредством либо превращения

парламента в квазисудебный орган с надлежащими полномочиями, либо создание специального судебного органа (государственного суда либо трибунала) или делегирование этого полномочия Конституционному суду для решения вопроса об импичменте Президента. Кроме того, учитывая, что до момента реализации этого сценария может пройти несколько лет, важно посредством поправок в действующее законодательство максимально детализировать процедуру отрешения от должности президента, восполнив пробелы Конституционного регулирования. Оправданной и давно требуемой мерой может быть признано принятие законодательных поправок в Республике Армения, закрепляющей особенности процедуры возбуждения уголовного дела против отрешенного от должности Президента Республики Армения.

1. *Монтескье Ш.* Избранные произведения. М., Госполитиздат, 1955. с. 527.

2. *Հակոբյան Ռ.* Սահմանադրական կարևոր ինստիտուտ՝ սահմանադրական պատասխանատվություն // «Օրենք և իրականություն», 2006, №6, էջ 2:

3. *Հարությունյան Ա.Շ.* Հայաստանի Հանրապետության նախագահի իրավական կարգավիճակը պետական իշխանության մարմինների համակարգում // Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական իրավունք: Պատ. խմբ. Ն.Ա. Այվազյան, Երևան, 2000. - էջ 445-471: *Հակոբյան Ռ.* Սահմանադրական պատասխանատվության հիմնախնդիրները. - Եր.: Իրավունք, 2008, էջ 516: *Ղանբարյան Ա.Ս.* ՀՀ նախագահի պաշտոնանկության սահմանադրաիրավական, քրեաիրավական և քրեադատավարական որոշ խնդիրներ // Գավառի պետական համալսարանի գիտական հոդվածների ժողովածու: Երևան, 2007, №9, էջ 48-60:

4. Конституции государств Европы: В 3-х т. Т. 1 / Под общей ред. и со вступительной статьей Л.А. Окунькова. М., НОРМА, 2001, с. 256.

5. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, Երևան, 2007:

6. *Ղանբարյան Ա.Ս.* ՀՀ նախագահի պաշտոնանկության սահմանադրաիրավական, քրեաիրավական և քրեադատավարական որոշ խնդիրներ // Գավառի պետական համալսարանի գիտական հոդվածների ժողովածու: Երևան, 2007, № 9, էջ 54: Постатейный комментарий к Конституции Российской Федерации / Под общ. ред. В.Д. Карповича. М., Юрайт-М., Новая Правовая культура, 2002, с. 126.

7. *Иванова В.С.* Институт импичмента и правовой статус Президента США // Конституционное и муниципальное право. 2004, №1, с. 43.

Քաղաքացիական իրավունք

կանացնում արտադրությունում դժբախտ դեպքերի հաշվառման և քննման՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգի պահպանման և օրենքով սահմանված կարգով վնասի հատուցման ենթակա գումարների ժամանակին վճարման նկատմամբ: Նույն հոդվածի 10-րդ կետի համաձայն՝ Տեսչությունը հսկողություն և վերահսկողություն է իրականացնում գործատուի մոտ աշխատանքի ընդունման, աշխատանքային գրքույկների, աշխատանքային պայմանագրերի գրանցամատյանի վարման ու պահպանման կարգի պահպանման, անօրինական աշխատանքների (թաքնված զբաղվածություն) կատարման, օրենքով սահմանված կարգով և ժամկետներում աշխատավարձի հաշվարկման ու վճարման նկատմամբ:

Տեսչությունն ստանում է բազմաթիվ դիմումներ այն մասին, որ աշխատողների խեղճան գումարները և աշխատավարձերը չեն վճարել և կազմակերպությունը լուծարվել է: Այսպիսի դեպքերում Տեսչությունը չի կարողանում ստուգումներ կատարել, իրականացնել օրենքով սահմանված իր լիազորությունները և վերականգնել խախտված աշխատանքային իրավունքները: Իրավական առումով այս դեպքում պատասխանատու անձի բացակայությունն սպառում է քաղաքացիների իրավունքները վերականգնելու հնարավորությունները:

«Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 24-րդ հոդվածի համաձայն՝ իրավաբանական անձի լուծարման պետական գրանցման համար ներկայացվում են՝

ա) դիմում.

բ) իրավաբանական անձի մասնակիցների կամ դրա համար կանոնադրու-

թյամբ լիազորված իրավաբանական անձի մարմնի որոշումը լուծարման հաշվեկշիռը հաստատելու մասին.

գ) տեղեկանք (տեղեկանքներ) հարկային մարմիններից՝ պետական բյուջեի և սոցիալական ապահովագրության գծով պարտավորությունների բացակայության մասին.

գ1.) ապահովագրական ընկերությունների լուծարման դեպքում՝ նաև տեղեկանք լիազորված պետական կառավարման մարմնից՝ ապահովագրական ընկերությունների կողմից ապահովագրվողների (ապահովադիրների), ապահովագրված անձանց, շահառուների և պետության (միայն պետական տուրքի մասով) նկատմամբ պարտավորությունների բացակայության մասին.

դ) կնիքը հանձնելու մասին համապատասխան փաստաթուղթ.

ե) պետական գրանցման վկայականը.

զ) իր կողմից տեղեկանք՝ «Արխիվային գործի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 20-րդ հոդվածի 5-րդ մասի պահանջների կատարման մասին:

Անհատ ձեռնարկատիրոջ գործունեության դադարման պետական գրանցման համար ներկայացվում են՝

ա) դիմում.

բ) տեղեկանք (տեղեկանքներ) հարկային մարմիններից՝ պետական բյուջեի և սոցիալական ապահովագրության գծով պարտավորությունների բացակայության մասին.

գ) պետական գրանցման վկայականը.

դ) իր կողմից տեղեկանք՝ «Արխիվային գործի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 20-րդ հոդվածի 6-րդ մասի պահանջների կատարման մասին:

Մի կողմից պետությունը կազմակերպության լուծարման գործընթացում

Քաղաքացիական իրավունք

սահմանում է առաջնայնություն՝ աշխատողների նկատմամբ պարտավորությունների կատարումը կարևորելով պետության նկատմամբ պարտավորություններից (Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 70-րդ հոդված), մյուս կողմից՝ կազմակերպության լուծարման գործընթացում չի վերահսկվում աշխատողների նկատմամբ պարտավորությունների կատարման հարցը, այլ առաջնայնություն է սահմանում տեղեկությունը պետության նկատմամբ պարտավորությունների մասին («Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 24-րդ հոդված): Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության (փոփոխություններով) 89-րդ հոդվածի 7-րդ կետի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը միջոցներ է ձեռնարկում օրինականության ամրապնդման, քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների ապահովման, սեփականության և հասարակական կարգի պահ-

պանման ուղղությամբ: Կազմակերպությունների լուծարման գործընթացի գրանցումը, գրանցման օրինականության նկատմամբ հսկողությունն օրենսդրությամբ սահմանված կարգով իրականացվում է գործադիր իշխանության կողմից և Աշխատանքի պետական տեսչության կողմից կազմակերպությունների լուծարման գործընթացում աշխատողների նկատմամբ պարտավորությունների կատարման խնդրի նկատմամբ հսկողությունը բխում է գործադիր իշխանության գործառույթներից:

Ելնելով վերոգրյալից և Տեսչության լիազորությունների լիարժեք իրացման անհրաժեշտությունից՝ կարծում ենք, որ իրավաբանական անձանց լուծարման և անհատ ձեռնարկատերերի գործունեության դադարման ժամանակ պահանջվող փաստաթղթերի ցանկում անհրաժեշտ է ավելացնել նաև աշխատողների նկատմամբ աշխատավարձի և վնասի հատուցման ուղղությամբ պարտավորությունները մարելու մասին տեղեկատվության պահանջը:

1. ՀՕ - 239, ընդունվել է Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի կողմից

1998 թվականի մայիսի 5-ին:

Բնակարանային իրավունք

Հարություն ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ԲՆԱԿԵԼԻ ՏԱՐԱԾՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՁԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգիրքը (այսուհետ՝ Քաղ. օր.) պարունակում է բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրին նվիրված ընդամենը 17 հոդված:

Ներկայումս Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների բնակարանային պահանջմունքները բավարարվում են՝

- սեփականության իրավունքով բնակելի տարածություն ունենալու միջոցով.

- ուրիշ անձանց բնակելի տարածությունը վարձակալելու միջոցով:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների բնակարանային պահանջմունքները հիմնականում բավարարվում են սեփականության իրավունքով իրենց պատկանող բնակելի տների հաշվին: Ազգաբնակչության փոքր մաս էլ ապրում է համայնքային բնակարանային ֆոնդի տներում և այդ առթիվ առաջացող բնակարանային հարաբերությունները կարգավորվում են քաղաքացիական օրենսդրությամբ: Այդ ֆոնդի տների հիմնական մասը նախկին հանրային ֆոնդի տներն են, առանձին գերատեսչությունների, հատկապես Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության տնօրինության տակ գտնվող բնակելի տարածությունները:

Այսպիսով, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների բնակարանային պահանջմունքների բավարարման տարածված միջոցը բնակելի տարածությունների վարձակալության պայմանագիրն է, որին նվիրված են Քաղ. օր. 660-

676-րդ հոդվածները:

Բնակարանային վարձակալության պայմանագիրը գույքի վարձակալման տարատեսակ է: Վարձակալության պայմանագրից բնակարանային վարձակալության պայմանագրի սահմանագատույնը պայմանավորված է նրանց առարկայով: Եթե վարձակալության պայմանագրի առարկա կարող է լինել անհատապես որոշված և երկարատև օգտագործման համար կոչված ցանկացած իր, ապա բնակարանային վարձակալության պայմանագիր կարող է կնքվել միայն բնակելի տարածության վերաբերյալ:

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի բնորոշումը տրված է Քաղ. օր. 660-րդ հոդվածում: Այսպես, **բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրով մի կողմը՝ բնակելի տարածության սեփականատերը կամ նրա լիազորած անձը (վարձատուն), պարտավորվում է վճարի դիմաց մյուս կողմի (վարձակալի) տիրապետմանը և օգտագործմանը հանձնել բնակելի տարածություն:**

Բնակարանային վարձակալության պայմանագրի բնորոշումից հետևում է, որ այն կոնսենսուալ, երկկողմանի և հատուցելի է:

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի վերոնշյալ բնորոշումը համընդհանուր է և տարածվում է պայմանագրի երկու տեսակների վրա, որոնցից առաջինը պայմանականորեն կարելի է անվանել կոմերցիոն վարձակալության պայմանագիր, որի առարկա են հանդիսա-

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

15

Բնակարանային իրավունք

նում մասնավոր, պետական կամ հանրային սեփականության ներքո գտնվող բնակարանային ֆոնդի օբյեկտները:

Պայմանագրի մյուս տեսակը, այսպես կոչված, սոցիալական վարձակալության պայմանագիրն է, որը կնքվում է միայն պետական և հանրային սեփականության ներքո գտնվող բնակարանային ֆոնդի օբյեկտների նկատմամբ և որը դասվում է սոցիալական օգտագործման բնակարանային ֆոնդերի թվին:

Անցումը շուկայական տնտեսավարման իր հերթին հանգեցրեց բնակելի տարածության հատկացումը և օգտագործումը միջնորդավորող տարբեր իրավական ձևերի հաստատման անհրաժեշտության: Միաժամանակ, շուկայական տնտեսավարմանը բնորոշ է նաև այն, որ հասարակության մեջ առկա են բնակչության որոշակի խմբեր և շերտեր, ովքեր ի վիճակի չեն ինքնուրույն լուծելու իրենց բնակարանային խնդիրները շուկայական մեխանիզմներ ներառող իրավական ձևերի միջնորդությամբ, այդ իսկ պատճառով էլ ակնկալում են պետության աջակցությունը խնդրի կարգավորման գործում:

Ե.Վ. Բոգդանովն իր «Բնակարան և շուկա» վերտառությամբ աշխատությունում հիմնավորում է շուկայական տնտեսության պայմաններում բնակելի տարածության հատկացման և օգտագործման հարաբերությունները կարգավորող իրավական երկու ձևերի անհրաժեշտությունը: Ըստ հեղինակի՝ շուկայական-բնակարանային հարաբերությունների շրջանակներում բնակարանի հատկացման և օգտագործման հարաբերությունները միջնորդավորող պայմանագրին պետք է բնորոշ լինեն հետևյալ հատկանիշները՝ հարաբերությունների ժամկետային բնույթը, փոխհատուցելիությունը, որը սեփականատիրոջը հնարավորություն կընձեռի ստանալ եկամուտ, պայմանագրի ազատությունը, պայմանագրի կնքումը նախապատրաստող որևէ պարտադիր միջոցառման, ինչպես նաև հատկացվող բնակարանի չափերի կապակցությամբ ցանկացած սահ-

մանափակումների բացակայությունը, վարձակալի իրավասությունների ծավալի և դրանց բովանդակության կախվածությունը վերջինիս վճարունակությունից և վարձատուի հետ կնքված համաձայնագրի էությունից և այլն¹:

Դրան հակառակ՝ տնտեսապես անկայուն և հասարակության որոշ կատեգորիայի անձանց բնակարանային պահանջումների բավարարման ուղղված հարաբերությունները կարգավորող պայմանագրի համար Ե.Վ. Բոգդանովն առաջարկում է հետևյալ բնորոշ հատկանիշները՝ եկամտի բացակայությունը, բնակարանի օգտագործման անժամկետ բնույթը, քաղաքացիներին բնակարանի կարիք ունեցող համարելու նպատակով հատուկ կազմակերպչական միջոցառումների անհրաժեշտությունը, վարձակալի իրավասությունների ծավալի և դրանց բովանդակության անկախությունը վերջինիս վճարունակությունից, հետևաբար պայմանագիրը պետք է կնքվի «Տիպային» պայմանագրի հիման վրա և այլն²:

Նշենք նաև, որ բնակարանային վարձակալության՝ կոմերցիոն և սոցիալական պայմանագրերի հարաբերակցության առնչությամբ գրականության մեջ կան տարբեր մոտեցումներ:

Որոշ հեղինակներ գտնում են, որ բնակարանային վարձակալության պայմանագիրն իրենից ներկայացնում է քաղաքացիաիրավական պայմանագրի տեսակ, իսկ բնակելի տարածության սոցիալական վարձակալության պայմանագիրը և բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը՝ նրա տարատեսակներ (վերջինս գրականության մեջ անվանվում է կոմերցիոն վարձակալության պայմանագիր):

Այսպես, Պ. Ի. Սեդուգինի կարծիքով «բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը քաղաքացիաիրավական պայմանագրի տեսակներից մեկն է, միաժամանակ այն հանդիսանում է բնակարանային իրավունքի հիմնական

պայմանագիրը»³:

Բնակելի տարածության վարձակալության սոցիալական և կոմերցիոն պայմանագրերը հանդիսանում են բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի տեսակներ, ինչպես որակում է դրանք հեղինակը⁴:

Նման մոտեցումը լայն արձագանքներ գտավ գրականության մեջ: Մասնավորապես՝ Յու. Վ. Ռոմանեցը նույնպես խոսում է վերոնշյալ պայմանագրերի մասին այն տարբերությամբ, որ բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը բնորոշում է որպես քաղաքացիաիրավական պայմանագիր, իսկ սոցիալական վարձակալության պայմանագիրը՝ նրա տեսակ⁵: Այս տեսակետի կողմնակիցներն են նաև Յու. Կ. Տոլստոյը⁶, Լ.Մ.Պչեյինցևան⁷:

Բնակելի տարածության վարձակալության սոցիալական և կոմերցիոն պայմանագրերի հարաբերակցության կապակցությամբ գոյություն ունեն ավելի «զգույշ» գնահատականներ: Այսպես, Ս. Մ. Կորնենը սկզբում նշված պայմանագրերի մասին գրում է որպես բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի տարատեսակներ⁸, այնուհետև հաստատում է, որ սոցիալական վարձակալության պայմանագիրն իրենից ներկայացնում է «փբբ» (կվազի) պայմանագիր, այդ պատճառով էլ սոցիալական և կոմերցիոն պայմանագրերի նմանությունը շատ հարաբերական է: Ինչ վերաբերում է այդ պայմանագրերը միմյանց մոտեցնող այն փաստարկին, թե կոմերցիոն պայմանագրին վերաբերող մի շարք նորմեր տարածվում են նաև սոցիալական վարձակալության պայմանագրի նկատմամբ, ապա Ս. Մ. Կորնենը նման փաստարկն անվանում է ոչ կոռեկտ, քանի որ, հեղինակի կարծիքով, տվյալ հանգամանքը հարկավոր է դիտարկել որպես օրենսդրական տեխնիկայի եղանակ⁹:

Այս հարցում ավելի որոշակի է արտա-

Բնակարանային իրավունք

հայտվում Մ.Ի. Բրազինսկին: Հեղինակի կարծիքով վերոնշյալ պայմանագրերը հանդիսանում են պայմանագրի երկու ինքնուրույն տեսակ՝ բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիր կամ ինչպես ընդունված է գրականության մեջ՝ կոմերցիոն վարձակալության պայմանագիր և վերջինիս զուգահեռ՝ սոցիալական վարձակալության պայմանագիր¹⁰:

Մ.Ի. Բրազինսկու դիրքորոշումը, մեր կարծիքով, առավել հստակ է արտահայտում քննարկվող պայմանագրերի էությունը և վերջիններիս իրավական կարգավորման առանձնահատկությունը: Միայն են մեկ տեսակի շրջանակներում նշված պայմանագրերի տիպային հարաբերակցության վերաբերյալ պնդումները՝ երկու իրավական ձևերի այդքան հակասական առանձնահատկությունների պայմաններում: Մի կողմից՝ ժամկետային բնույթը, եկամտո ստանալու գործոնը, պայմանագրի ազատությունը, պայմանագրի առարկային վերաբերող որևէ սահմանափակման, ինչպես նաև կազմակերպչական գործունեության անհրաժեշտության բացակայությունը և այլն: Եվ մյուս կողմից, ընդհակառակը, անժամկետ բնույթը, եկամտի և պայմանագրի ազատության բացակայությունը, պայմանագրի առարկային վերաբերող սահմանափակումների առկայությունը (նորմավորումը), պայմանագրի կնքմանը նախորդող կազմակերպչական միջոցառումների անհրաժեշտությունը և այլն:

Քննարկվող պայմանագրերը հանդիսանում են ինքնուրույն պայմանագրեր, ինչը պայմանավորում է վերջիններիս առանձին իրավական կարգավորման անհրաժեշտությունն այնպես, որպեսզի և՛ կոմերցիոն, և՛ սոցիալական վարձակալության պայմանագրերին առնչվող օրենսդրությունը լինի առանձնահատուկ: Վերոնշյալ իրավական ձևերը չեն կարող հարաբերակցվել ինչպես ձև ու տեսակ:

Ինչպես բխում է վերոնշյալից, իրավաբանական գրականությունում միանշա-

Բնակարանային իրավունք

նակ գնահատական չկա նաև բնակարանային վարձակալության պայմանագրի բնութագրման հարցում: Կասկածից վեր է, որ այն երկկողմանի է: Մինչդեռ, վերջինիս հատուցելի լինելու հարցում կարծիքները տարբեր են¹¹: Մեր կարծիքով անհրաժեշտ է պարզապես տարբերակել հատուցելությունը բնակելի տարածության կոմերցիոն վարձակալության պայմանագրում և սոցիալական վարձակալության պայմանագրում: Եթե առաջին դեպքում հատուցելությունը դիտվում է որպես սեփականատիրոջ կողմից եկամուտ ստանալու միջոց, ապա երկրորդ դեպքում՝ որպես բնակարանի պահպանման և շահագործման ծախսերը հոգալու միջոց: Ըստ բովանդակության՝ վերջինս ամբողջովին տարբերվում է առաջինից:

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի **կողմեր** կարող են լինել քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտ հանդիսացող քաղաքացիներ, իրավաբանական անձինք, համայնքներ: Պայմանագրի կողմերն են վարձատու և վարձակալը: **Վարձատու** կարող է լինել բնակելի տարածության սեփականատերը կամ նրա լիազորված անձը (Քաղ. օր. 660-րդ հոդված, կետ 1): Բնակելի տարածությունը վարձակալության հիմունքներով ժամանակավորապես այլ անձի տրամադրելը գույքի տնօրինման եղանակ է, ուստի այդ անել կարող է միայն սեփականատերը կամ նա կարող է լիազորել ուրիշին՝ կատարելու այդպիսի գործողություններ: Սեփականատեր չհանդիսացող անձը չի կարող սեփականության իրավունքով իրեն չպատկանող գույքը ժամանակավոր օգտագործման համար հանձնել այլ անձի:

Վարձակալ կարող են լինել միայն քաղաքացիները: Եթե բնակելի տարածությունը վարձում է իրավաբանական անձը, ասենք՝ իր աշխատակիցներին ժամանակավորապես բնակարանով ապահովելու համար, ապա նա վարձատուի հետ կնքում է գույքային վարձակալության պայմանագիր՝ հանդես գալով գույք վարձակալողի և ոչ թե բնակելի տարածության վարձակալի

դերում: Հայկական ԽՍՀ 1982 թվականի բնակարանային օրենսգրքում¹², ինչպես նաև ՀՀ քաղ. օր-ում կան բազմաթիվ հոդվածներ, որտեղ խոսվում է վարձակալի ընտանիքի անդամների մասին (Քաղ. օր. 668-րդ, 669-րդ, 674-րդ, 675-րդ և այլ հոդվածներ): Իսկ ինչպես հայտնի է, քաղաքացիներից բացի, իրավունքի ոչ մի սուբյեկտ ընտանիքի անդամ չունի: Բացի դրանից, Քաղ. օր. 674-րդ հոդվածում խոսվում է վարձակալի մահվան դեպքում նրան այլ անձով փոխարինելու մասին, երբ «... վարձակալ դառնում է նախկին վարձակալի հետ մշտապես բնակվող քաղաքացիներից մեկը»: Իհարկե, իրավունքի սուբյեկտներից մահանում է միայն քաղաքացին, իսկ իրավաբանական անձինք, պետությունը և համայնքները չեն մահանում: Առավել ևս եթե բնակարանի վարձակալը լինի պետությունը, ապա հնարավոր չէ պատկերացնել, որ պետությունն ապրի վարձակալած տարածության վրա և այն էլ նրա հետ մշտապես բնակվող քաղաքացիներ լինեն: Այս բոլորը հաշվի առնելով՝ պարզապես անհեթեթ է թվում Քաղ. օր. 666-րդ հոդվածի շարադրանքը, ըստ որի. «Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրով՝ վարձակալ կարող են լինել քաղաքացիները, իրավաբանական անձինք, Հայաստանի Հանրապետությունը և համայնքները»: Ճիշտ կլինի Քաղ. օր. 666-րդ հոդվածը շարադրել հետևյալ բովանդակությամբ. «Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրով վարձակալ կարող է լինել միայն քաղաքացին»¹³: Նույնպիսի բովանդակություն ունի նաև ՌԴ Քաղ. օր. 677-րդ հոդվածի 1-ին կետը:

Անշուշտ, քաղաքացին է, որ կարող է ունենալ ընտանիքի անդամներ և նա է, որ կարող է համաձայնություն տալ վարձակալած տարածությունում բնակեցնելու այլ քաղաքացիների: «Բնակելի տարածությունում, վարձակալի համաձայնությամբ, կարող են մշտապես բնակեցվել այլ քաղաքացիներ» (Քաղ. օր. 668-րդ հոդ-

ված, կետ 1): Օրենսդիրն առաջին հերթին նկատի ունի վարձակալի ընտանիքի անդամներին, նոր միայն՝ այլ քաղաքացիներին:

Պարզաբանման կարիք ունի «ընտանիքի անդամ» հասկացությունը: Այն պարզաբանելիս պետք է նկատի ունենալ, որ բնակարանային հարաբերություններում ընտանիքը հանդես է գալիս որպես իրավունքների ու պարտականությունների հատուկ սուբյեկտ, ունի հատուկ իրավական կարգավիճակ:

Գործող Քաղ. օր-ը չի օգտագործում «վարձակալի ընտանիքի անդամ» հասկացությունը, այլ պարզապես նշում է «վարձակալի հետ մշտապես բնակվող քաղաքացիներ» բառակապակցությունը: Մինչդեռ բնակարանային օրենսդրությամբ որոշված էր այն անձանց շրջանակը, ովքեր համարվում էին կամ կարող էին համարվել վարձակալի ընտանիքի անդամ: Այսպես, Հայկական ԽՍՀ 1982 թվականի բնակարանային օրենսգրքի 54-րդ հոդվածով սահմանվում էր. «Վարձակալի ընտանիքի անդամների թվին են պատկանում վարձակալի ամուսինը, նրանց երեխաները և ծնողները: Այլ անձինք կարող են վարձակալի ընտանիքի անդամներ ճանաչվել, եթե նրանք բնակվում են վարձակալի հետ համատեղ և նրա հետ վարում են ընդհանուր տնտեսություն»: Այս անձինք, անկախ նրանց տարիքից ու աշխատունակության աստիճանից, անառարկելիորեն համարվում են վարձակալի ընտանիքի անդամ: Միակ պահանջն այն է, որ նրանք վարձակալի հետ ապրեն համատեղ: Ուստի, առանձին ապրելու դեպքում ո՛չ մտիկ ազգականները, ո՛չ նույնիսկ ամուսինը չեն կարող ճանաչվել վարձակալի ընտանիքի անդամ բնակարանային օրենսդրության իմաստով՝ իրավունքներ չունեն այն բնակելի տարածության նկատմամբ, որի վարձակալ է համարվում նրանց ծնողը, որդին կամ ամուսինը¹⁴:

Պարզաբանման կարիք ունի նաև «այլ անձինք» հասկացությունը: Տվյալ դեպքում խոսքը վերաբերում է այն անձանց, ովքեր

Բնակարանային իրավունք

վարձակալի հետ վերը նշված ազգակցական կապերի մեջ չեն գտնվում: Մրանք հատկապես վարձակալի կամ նրա ընտանիքի անդամների հետ փաստական ամուսնական կապի մեջ գտնվող անձինք կամ նրանց խնամքի տակ գտնված անաշխատունակներն են¹⁵:

Վերը նշվածը վերաբերում է բնակարանային սոցիալական վարձակալության պայմանագրին: Մինչդեռ, կոմերցիոն վարձակալության դեպքում անձանց շրջանակը, ովքեր կարող են բնակվել վարձակալի հետ, սահմանափակված չէ: Մասնավորապես՝ Քաղ. օր 668-րդ հոդվածի 1-ին կետով սահմանվում է, որ բնակելի տարածությունում, վարձակալի համաձայնությամբ, կարող են մշտապես բնակեցվել այլ քաղաքացիներ: Ընդ որում, Քաղ. օր-ը չի պահանջում, որպեսզի վերջիններս վարձակալի հետ վարեն ընդհանուր տնտեսություն և այդ փաստի ուժով հանդիսանան ընտանիքի անդամ: Ըստ էության, բոլոր դեպքերում նրանց կազմը որոշում է վարձակալը: Այս անձինք վարձակալի հետ համահավասար օգտվում են միայն բնակելի տարածությունն օգտագործելու իրավունքից: Քաղ. օր. 668-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ վարձակալը վարձատուի առջև պատասխանատվություն է կրում իր հետ մշտապես բնակվող քաղաքացիների՝ բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի պայմանները խախտող գործողությունների համար:

Այստեղ հարկ ենք համարում անդրադառնալ մեկ կարևոր հանգամանքի վրա: Ինչպես արդեն նշել ենք, ՀՀ քաղ. օր-ն օգտագործում է «վարձակալի հետ մշտապես բնակվող այլ քաղաքացիներ» հասկացությունը: Այն կիրառվում է կոմերցիոն վարձակալության պայմանագրերից բխող հարաբերությունների մասնակիցների նկատմամբ և, իր հերթին, փոխարինում է «վարձակալի ընտանիքի անդամ» հասկացությամբ: Մեր կարծիքով, խոսելով վարձակալի հետ մշտապես բնակվող այլ քաղաքացիների մասին, օրենսդիրն առաջին հերթին նկատի է ունեցել վարձակալի ըն-

Բնակարանային իրավունք

տանիքի անդամներին, քանի որ ոչ ոք չէր կարող բացառել այնպիսի կարևոր սոցիալական օղակի առկայությունը, ինչպիսին ընտանիքն է: Հասկանալի է, որ բնակելի տարածությունում բնակվող անձինք, որպես կանոն, կազմում են ընտանիք, այսինքն՝ միմյանց հետ կապված են ամուսնական, ազգակցական և այլ կապերով:

Վարձակալի հետ մշտապես բնակվող անձանցից հարկավոր է տարբերել ժամանակավոր բնակիչներին: Ժամանակավոր բնակիչները հյուրերն են, վարձակալի և նրա ընտանիքի անդամների հարազատները, բարեկամները, ծանոթները, ընկերները, ովքեր սովորաբար ժամանում են կարճ ժամանակով: Վարձակալը և նրա հետ մշտապես բնակվող քաղաքացիներն ընդհանուր համաձայնությամբ իրավունք ունեն թույլատրելու բնակելի տարածությունում անհատույց բնակվելու ժամանակավոր բնակիչների: Վարձակալը վարձատուի առջև պատասխանատվություն է կրում ժամանակավոր բնակիչների գործողությունների համար (Քաղ. օր. 669-րդ հոդված, կետ 1): Վերջիններիս բնակեցման դեպքում վարձակալության պայմանագիրը փոփոխման չի ենթարկվում, քանի որ նրանք բնակելի տարածության նկատմամբ ինքնուրույն իրավունքներ ձեռք չեն բերում և հետևաբար բնակելի տարածության օգտագործմանն առնչվող հարցերի լուծմանը չեն մասնակցում:

Ինչպես գիտենք, բնակելի տարածության կոմերցիոն վարձակալության պայմանագիրը հանդիսանում է կողմերի ազատ կամահայտնության արդյունք: Այսինքն, եթե վարձատուն համաձայն չէ վարձակալի հետ բնակվող անձանց կազմի հարցում, իրավունք ունի պայմանագիր չկնքել¹⁶:

Անձին վարձակալի ընտանիքի անդամ ճանաչելու վերաբերյալ վեճերը կարող են լուծվել դատական կարգով: Դատարանը, լուծելով անձին վարձակալի ընտանիքի անդամ ճանաչելու հարցը, պարտավոր է պարզել վարձակալի և ընտանիքի մյուս անդամների հետ նրա հարաբերություննե-

րի բնույթը, մասնավորապես, թե նրանք ընդհանուր տնտեսություն վարե՞լ են, այսինքն՝ ընդհանուր ծախսեր արե՞լ են, թե ոչ, ինչպես նաև ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքների վրա, որոնք վկայում են ընտանեկան հարաբերությունների առաջացման մասին:

Դատարանները պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնեն այն վեճերի լուծմանը, որոնք ծագում են վարձակալների մահվանից հետո: Նման դեպքում անհրաժեշտ է պարզել, թե ինչու վեճ հարուցող անձը վարձակալի կենդանության ժամանակ այդ բնակելի տարածության նկատմամբ սահմանված կարգով չի ձևակերպել իր իրավունքները¹⁷:

Նշենք, որ վարձակալ-քաղաքացու գործունակությանը ներկայացվող որևէ պահանջ չկա: Միևնույն ժամանակ պետք է հաշվի առնել, որ տասնչորս տարեկան չդարձած անչափահասների կամ խնամակալության տակ գտնվող քաղաքացիների բնակության վայր է համարվում նրանց օրինական ներկայացուցիչների՝ ծնողների, որդեգրողների կամ խնամակալների բնակության վայրը (Քաղ. օր. 23-րդ հոդված, կետ 2): Այդպիսով, վերոնշյալ անձինք դժվար թե կարողանան լինել բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի կողմեր: Որպես կանոն, նրանք դատվում են բնակելի տարածությունում մշտապես բնակվող անձանց թվին:

Մեր կարծիքով որպես վարձակալ կարող է հանդես գալ միայն չափահաս քաղաքացին: Նման դրույթը բխում է Քաղ. օր. 674-րդ հոդվածից: Վերջինի համաձայն՝ բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրում վարձակալը, վարձատուի համաձայնությամբ, կարող է փոխարինվել վարձակալի հետ մշտապես բնակվող չափահաս քաղաքացիներից որևէ մեկով: Սակայն այս նորմը նախատեսված է հստակ իրադրության՝ վարձակալի փոխարինման դեպքում: Միևնույն ժամանակ վարձակալի մահվան դեպքում թույլատրվում է վերջինիս փոխարինումն

Բնակարանային իրավունք

իր հետ մշտապես բնակվող քաղաքացիներից որևէ մեկով՝ չնշելով անձանց չափահաս լինելու հանգամանքը: Եվ քանի որ տասնչորս տարեկան դարձած քաղաքացիներն օրենքով նախատեսված դեպքերում կարող են բնակվել իրենց օրինական ներկայացուցիչներից՝ ծնողներից, որդեգրողներից կամ խնամակալներից առանձին, կարելի է փաստել նրանց՝ բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի վարձակալ լինելու հնարավորությունը: Այս ենթադրությունը հիմնավորվում է նաև նրանով, որ սկսած տասնչորս տարեկանից՝ անչափահասները կարող են գործարքներ կնքել թեկուզև իրենց օրինական ներկայացուցիչների՝ ծնողների, որդեգրողների կամ հոգաբարձուի գրավոր համաձայնությամբ, կրել ինքնուրույն գույքային պատասխանատվություն և այլն (Քաղ. օր. 30-րդ հոդված): Մեր կարծիքով, ընդհանուր առմամբ, բնակելի տարածության վարձակալի իրավունքների փոխկապվածությունը անձի չափահաս լինելու հետ պայմանավորելը չի կարելի հաջող համարել: Գործարքներում քաղաքացիների մասնակցությունը որոշվում է վերջիններիս իրավունակությամբ, իսկ այն գործարքներում, որոնք չեն կարող կնքվել առանց օրինական ներկայացուցիչների, որոշվում է գործունակության ծավալով: Առանձին դեպքերում (օրինակ՝ ամուսնություն, էմանսիպացիա) քաղաքացու գործունակությունն ամբողջ ծավալով ծագում է նախքան չափահաս դառնալը:

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի **առարկա** (օբյեկտ) կարող է լինել մշտական բնակության համար պիտանի բնակելի տարածությունը (բնակարանը, բնակելի տունը, բնակարանի կամ բնակելի տան մասը):

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիր կարող է կնքվել միայն մեկուսացված բնակելի տարածության նկատմամբ: Մեկուսացված է համարվում այն բնակելի տարածությունը (սենյակ, բնակարանի մաս և այլն), որն ունի ինքնու-

րույն ելք դեպի փողոց, աստիճանավանդակ կամ ընդհանուր օգտագործման վայրեր: Այն չպետք է այլ սենյակների հետ կապված լինի ընդհանուր մուտքով: Սակայն, եթե միևնույն բնակարանում սենյակներն ունեն առանձին մուտքեր, ապա նրանք նույնպես համարվում են մեկուսացված:

Բնակարանային վարձակալության պայմանագրի (կոմերցիոն) առարկան որոշում են կողմերը՝ փոխադարձ համաձայնությամբ: Մինչդեռ, համայնքային բնակարանային ֆոնդի տներում բնակարանային վարձակալության պայմանագրի առարկային բնորոշ են հետևյալ առանձնահատկությունները՝

- պայմանագրի առարկան որոշվում է ոչ թե կողմերի համաձայնությամբ, այլ բնակելի տարածություն հատկացնելու մասին վարչական ակտով.

- նրա բնույթը որոշված է օրենքով.

- այն նորմավորվում է ըստ չափերի:

Վարձակալին հատկացվող բնակելի տարածությունը պետք է լինի բարեկարգ: Բնակարանների բարեկարգությունը չպետք է միանշանակ հասկանալ: Բարեկարգության աստիճանը տարբեր բնակավայրերում տարբեր է լինում: Ուստի բարեկարգ պետք է համարել այնպիսի բնակելի տարածությունը, որը բավարարում է տվյալ բնակավայրում սահմանված սանիտարական և տեխնիկական պահանջներին, ինչպես նաև բնակարանի բարեկեցության մակարդակին:

Բնակարանային վարձակալության պայմանագրի ինքնուրույն առարկա չի կարող լինել սենյակի մասը կամ միջանցիկ (չմեկուսացված) սենյակը, ինչպես նաև օժանդակ տարածությունները (խոհանոցը, պահեստային մասերը և այլն): Սակայն երբ բնակարանային վարձակալության պայմանագրի հիման վրա քաղաքացուն բնակելի տարածություն է հատկացվում, ապա պայմանագրից բխող իրավունքներն ու պարտականությունները տարածվում են նաև դրանց կից օժանդակ տարածության վրա¹⁸:

Բնակարանային իրավունք

Բազմաբնակարան տներում բնակելի տարածության վարձակալը, բնակելի տարածության օգտագործման հետ մեկտեղ իրավունք ունի օգտվել տան ընդհանուր տարածքներից, տունը կրող կառուցվածքներից, բնակելի շենքերն սպասարկող մեխանիկական, էլեկտրական, սանիտարատեխնիկական և այլ սարքավորումներից (Քաղ. օր. 224-րդ հոդված):

Բնակարանային վարձակալության պայմանագրի առարկա չի կարող լինել այն բնակելի տարածությունը, որը չնայած մեկուսացված է, սակայն իր չափերով փոքր է մեկ մարդուն հատկացվելիք չափից:

Բնակարանային վարձակալության պայմանագրի չի կարող կնքվել նաև այն շինությունների նկատմամբ, որոնք չեն բավարարում բնակելի տարածության համար անհրաժեշտ սանիտարական ու տեխնիկական պահանջներին՝ չնայած դրանք կարող են նույնիսկ բարեկարգ լինել:

Չեն կարող բնակարանային վարձակալության պայմանագրի առարկա դառնալ քանդման, հիմնական վերանորոգման ենթակա տները, ինչպես նաև վթարային ու խարխուլ տները, նկուղները, կիսանկուղները, բարաքները և բնակության համար ոչ պիտանի, ինչպես նաև ոչ բնակելի փոխադրման ենթակա մյուս շինությունները:

Պրակտիկայում հաճախ վեճ է ծագում այն հարցի շուրջ, թե ո՞ր տարածությունը պետք է համարել նկուղային կամ կիսանկուղային: Նշենք, որ բնակարանային վարձակալության պայմանագրի առարկա չեն կարող լինել ո՛չ նկուղային, ո՛չ էլ կիսանկուղային սենյակները: Ըստ շինարարական նորմատիվների ու կանոնների բնակելի շենքի վերերկրյա, այսինքն՝ առաջին հարկ է համարվում շենքի այն մասը, որի հատակի նիշը ցածր չէ հողի հատակագծային նիշից: Կիսանկուղային համարվում է շենքի այն հարկը, որի հատակի նիշը ցածր է հողի հատակագծային նիշից, բայց շինության բարձրության կեսից ոչ ավելի չափով: Նկուղային է համար-

վում շենքի այն հարկը, որի հատակի նիշը հողի հատակագծային նիշից ցածր է շինության բարձրության կեսից ավելի չափով¹⁹:

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի առարկա կարող է լինել ոչ միայն իրավաբանորեն, այլև փաստորեն ազատ բնակելի տարածությունը: Եթե հատկացված բնակելի տարածությունը զբաղեցված է մեկ այլ քաղաքացու կողմից կամ քաղաքացին ոչ իր մեղքով չի կարող զբաղեցնել այդ բնակարանը, ապա վարձատուն պետք է միջոցներ ձեռնարկի այն ազատելու և վարձակալին հատկացնելու ուղղությամբ:

Քաղաքացիական օրենսդրությամբ բնակելի շինությունները համարվում են անշարժ գույք: Հետևաբար բնակելի տարածության շուրջ կնքվող ցանկացած պայմանագիր պետք է կնքվի անշարժ գույքի վերաբերյալ քաղաքացիական օրենսդրության կանոններին համապատասխան:

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը կնքվում է **գրավոր**՝ կողմերի ստորագրությամբ մեկ փաստաթուղթ կազմելու միջոցով (Քաղ. օր. 662-րդ հոդված): Այդ պայմանագիրը ոչ միայն պետք է վավերացվի նոտարական կարգով, այլև դրանից ծագող իրավունքներն էլ ենթակա են պետական գրանցման (Քաղ. օր. 663-րդ հոդված):

Նախկինում պետական և հանրային բնակարանային ֆոնդի տների բնակարանային վարձակալության պայմանագրերը կնքվում էին Հայաստանի կառավարության 1984թ. հունիսի 7-ի թիվ 138 որոշմամբ հաստատված տիպային պայմանագրի հիման վրա: Այժմ էլ պետական ու հանրային բնակարանային ֆոնդի տների դեռևս չսեփականաշնորհված բնակելի տարածությունների՝ համայնքային ֆոնդի տների վարձակալության պայմանագրերը պետք է կնքվեն տիպային պայմանագրերի հիման վրա²⁰:

Բնակարանային վարձակալության տիպային պայմանագիրը ենթաօրենսդրա-

Բնակարանային իրավունք

կան ակտ է, որը պարունակում է իրավունքի իմպերատիվ նորմեր: Պայմանագիր կնքելիս կողմերն իրավունք չունեն փոխել տիպային պայմանագրի առանձին պայմանները: Այն միաժամանակ պարունակում է քաղաքացիաիրավական պայմանագրերի համար անհրաժեշտ բոլոր պայմանները, թվարկվում են կողմերի հիմնական իրավունքներն ու պարտականությունները²¹:

Անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքի վրա, որ նախկինում բնակարանային օրենսդրության կիրառման պրակտիկայում բազմիցս արձանագրվում էին բնակելի տարածության սոցիալական վարձակալության պայմանագրի կնքման գրավոր ձևի չպահպանման դեպքեր: Այդպիսի պայմանագիրը նախկինում նույնպես կնքվում էր վարչական ակտի հիման վրա: Ընդ որում, շատ հաճախ պետական և հանրային բնակարանային ֆոնդերի տների վարձատուները և իրավակիրառ մարմինները հատկապես այդ ակտին տալիս էին նշված պայմանագրի գրավոր ձևը հաստատող փաստաթղթի նշանակություն: Ստեղծված իրադրությանը մեծամասամբ նպաստում էր բնակարանային օրենսդրության մեջ տեղ գտած այն դրույթը, համաձայն որի՝ բնակելի տարածության օրդերը ճանաչվում էր հատկացվող բնակելի տարածությունում բնակեցման միակ հիմքը:

Հարկ է ընդգծել, որ բնակելի տարածության սոցիալական վարձակալության պայմանագիրը և բնակելի տարածություն հատկացնելու մասին որոշումն իրենց իրավական բնույթով սկզբունքայնորեն տարբեր փաստաթղթեր են: Պայմանագիրը կարգավորում է կողմերի քաղաքացիաիրավական հարաբերությունները, մինչդեռ որոշումն իրենից ներկայացնում է իրավասու մարմնի կողմից ընդունված նորմատիվ (անհատական) իրավական ակտ, որը նրանում նշված անձանց համար առաջացնում է պարտադիր հետևանքներ: Այդ իսկ պատճառով սոցիալական վարձակալության պայմանագրի ձևակերպումն

առանձին փաստաթղթի տեսքով պարտադիր պետք է իրականացվի պրակտիկայում: Ընդ որում, նպատակահարմար է խնդրի կարգավորման գործում առաջնորդվել «Տիպային» պայմանագրի դրույթներով: Սակայն քանի դեռ Հայաստանի Հանրապետության իրավասու մարմինների կողմից նման կարգ չի հաստատվել, որպես կողմնորոշիչ կարող է ծառայել պետական և հանրային բնակարանային ֆոնդի տների բնակարանային վարձակալության՝ Հայաստանի կառավարության 1984թ. հունիսի 7-ի թիվ 138 որոշմամբ հաստատված տիպային պայմանագիրը:

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը կնքվում է ինչպես **որոշակի ժամկետով**, այնպես էլ առանց ժամկետ նշելու: Քաղ. օր. 672-րդ հոդվածի համաձայն. «Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը կնքվում է պայմանագրով որոշված ժամկետով: Եթե բնակելի տարածության վարձակալության ժամկետը պայմանագրով որոշված չէ, պայմանագիրը համարվում է անորոշ ժամկետով կնքված»:

Եթե պայմանագիրը կնքվել է որոշակի ժամկետով, ապա ժամկետը լրանալը պայմանագիրը դադարեցնելու հիմք է հանդիսանում: Սակայն եթե պայմանագրի ժամկետը լրանալու դեպքում կողմերից ոչ մեկը հարց չի դնում պայմանագիրը դադարեցնելու մասին, ապա պայմանագիրը շարունակում է գործել անորոշ ժամկետով: Իսկ անորոշ ժամկետով կնքված պայմանագրերը, կողմերից յուրաքանչյուրի նախաձեռնությամբ կարող են լուծվել այդ մասին երեք ամիս առաջ նախազգուշացնելու դեպքում:

Այս հարցի կապակցությամբ փոքր-ինչ այլ է մոտեցումը Ռուսաստանի Դաշնության օրենսդրությամբ: Մասնավորապես՝ ՌԴ քաղ. օր. 683-րդ հոդվածը սահմանում է, որ բնակարանային վարձակալության պայմանագիրը կնքվում է հինգ տարին չգերազանցող ժամկետով (երկարաժամկետ պայմանագիր): Եթե պայմանագրում ժամկետը նշված չէ, այն համարվում է կնք-

Բնակարանային իրավունք

ված հինգ տարի ժամկետով: Նույն հոդվածի երկրորդ կետով նախատեսվում է վարձակալության պայմանագրի ավելի կարճ՝ մինչև մեկ տարի ժամկետ (կարճաժամկետ պայմանագիր):

Հարկ է նշել, որ վերոնշյալ դրույթները վերաբերում են քաղաքացիների սեփականությունը կազմող բնակարանային ֆոնդի տների վարձակալմանը:

Ինչ վերաբերում է պետական կամ հանրային (համայնքային) բնակարանային ֆոնդի տներին, ապա վերջիններիս առթիվ ծագող վարձակալության պայմանագրերին բնորոշ է անժամկետ բնույթը, այսինքն՝ պայմանագիր կնքելիս ժամկետը չի նշվում: Ինչպես իրավացիորեն ընդգծում է Վ. Ռ. Սկրիպկոն. «Պետական կամ հանրային բնակարանային ֆոնդի տների առթիվ կնքվող վարձակալության պայմանագրի անժամկետ բնույթը բխում է քաղաքացիների՝ բնակարանի սահմանադրական իրավունքի էությունից, որը ենթադրում է քաղաքացու՝ բնակելի տարածությունը կայուն օգտագործելու իրավաբանորեն ամրագրված հնարավորություն»²²:

Այդ կապակցությամբ ուշադրության է արժանի Մ.Ի. Բրազինսկու դատողությունն այն մասին, որ «պայմանագրում ցանկացած տևողությամբ ժամկետի նախատեսման պայմանն առչի՞նչ է»²³: Միևնույն ժամանակ պետք է նշել, որ տվյալ դեպքում պայմանագրի մյուս դրույթները շարունակում են գործել:

Այսպիսով, ընդհանրացնելով վերոշարադրյալը, կարելի է հանգել հետևյալ եզրահանգմանը.

Բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը՝ երկու տարատեսակներով (կոմերցիոն և սոցիալական) հանդերձ հանդիսանում է քաղաքացիների բնակարանային պահանջարկների բավարարման հիմնական միջոցներից մեկը և նրա գլխավոր նպատակային նշանակությունն այն է, որ այն կնքվում է բնակելի տարածությունը բացառապես ֆիզիկա-

կան անձանց կողմից օգտագործելու նպատակով:

Երկու պայմանագրերի թվացյալ նմանությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ օրենսդրորեն դրանք հստակ տարբերակված չեն: Մինչդեռ քննարկվող պայմանագրերը հանդիսանում են ինքնուրույն պայմանագրեր, ինչը պայմանավորում է վերջիններիս առանձին իրավական կարգավորման անհրաժեշտությունն այնպես, որպեսզի և՛ կոմերցիոն վարձակալության պայմանագրի, և՛ սոցիալական վարձակալության պայմանագրի վերաբերյալ օրենսդրությունը լինի առանձնահատուկ:

Քննարկվող պայմանագրերից բխող հարաբերությունները կարգավորող օրենսդրության վերլուծությունը հնարավորություն է ընձեռում առանձնացնելու նշյալ պայմանագրերը միմյանցից սահմանազատող մի շարք հատկանիշներ:

4. Չնայած վերոնշյալ պայմանագրերի միջև առկա տարբերություններին՝ վերջիններիս բնորոշ են մի շարք ընդհանրություններ, մասնավորապես՝

- երկու պայմանագրերն էլ կնքվում են գրավոր ձևով.

- բնակելի տարածության սեփականության իրավունքի փոխանցման դեպքում երաշխավորվում է վարձակալության պայմանագրի կայունությունը: Չբաղեցված բնակելի տարածության նկատմամբ վարձակալության պայմանագրով սեփականության իրավունքի փոխանցումը հիմք չէ բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը լուծելու կամ փոփոխելու համար, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով: Այդ դեպքում նոր սեփականատերը վարձատու է դառնում նախկինում կնքված վարձակալության պայմանագրի պայմաններով (Քաղ. օր. 664-րդ հոդված).

- երկու պայմանագրերի համար էլ ընդհանուր է ենթավարձակալության վերաբերյալ դրույթը: Բնակելի տարածության ենթավարձակալության պայմանագրով վարձակալը, վարձատուի համաձայնությամբ, իր վարձակալած ամբողջ տարա-

ծությունը կամ դրա մասը ժամկետով հանձնում է ենթավարձակալի օգտագործմանը: Բնակելի տարածության ենթավարձակալության պայմանագիրը հատուցելի է (Քաղ. օր. 673-րդ հոդված):

Հարկ ենք համարում նշել, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրին վերաբերող նորմերից դժվար է որոշել, թե որոնք են վերաբերում համայնքային բնակարանային ֆոնդի տների վարձակալմանը, որոնք՝ անհատական բնակարանային ֆոնդի տների վարձակալմանը: Մինչդեռ Ռ-Դ քաղ. օր-ում բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրի բնորոշումից բացի տրված են նաև պետական և սոցիալական օգտագործման մունիցիպալ բնակարանային ֆոնդի բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրերի բնորոշումները: Սահմանված է, որ բնակելի տարածության սոցիալական վարձակալության պայմանագիրը կնքվում է բնակարանային օրենսդրությամբ սահմանված պայմաններով ու կարգով (Ռ-Դ քաղ. օր. 672-րդ հոդված, 3-րդ կետ): Նշենք, որ Ռ-Դ-ում քաղ. օր. հետ միաժամանակ կիրառվում է նաև բնակարանային օրենսգիրքը: Վերջինիս 3-րդ բաժինը նվիր-

ված է պետական և սոցիալական օգտագործման մունիցիպալ բնակարանային ֆոնդի բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրերից բխող հարաբերությունների կարգավորմանը:

Անհրաժեշտ է նշել, որ նախքան Հայկական ԽՍՀ 1982 թվականի բնակարանային օրենսգրքի ուժը կորցնելը պետական և հանրային բնակարանային ֆոնդերում առկա օբյեկտների առթիվ առաջացող բնակարանային հարաբերությունները կարգավորվում էին վերոնշյալ օրենսգրքի նորմերով: Իսկ ՀՀ քաղ. օր-ն ընդհանրապես չի հիշատակում բնակարանային օրենսդրության մասին և պարունակում է բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագրին նվիրված ընդամենը 17-րդ հոդված: Ուստի, Քաղ. օր-ում առկա բազմաթիվ բացերը լրացնելու և գոյություն ունեցող համայնքային բնակարանային ֆոնդի տների վարձակալության հարցերը համակողմանի կարգավորելու նպատակով պարզապես անհրաժեշտ է եթե ոչ Հայաստանի Հանրապետության բնակարանային նոր օրենսգրքի, գոնե բնակարանային հարաբերությունների կարգավորման մասին առանձին օրենքի ընդունումը:

1. *Богданов Е.В.* Жилище и рынок. 2003, с. 56-62.
2. Նույն աշխ., 61-66 էջեր:
3. *Седугин П.И.* Жилищное право. М., Норма. 2003, с. 81.
4. Նույն աշխ., 82-83 էջեր:
5. *Романец Ю.В.* Система договоров в гражданском праве России. М., Юристъ, 2001, с. 353-357.
6. *Толстой Ю.К.* Жилищное право. Учебник. М., 2003, с. 266-271.
7. *Пчелинцева Л.М., Пчелинцев С.В.* Некоторые вопросы теории жилищного права, история и современность // Жилищное право 2003, № 2, с. 8-10.
8. *Корнеев С. М.* Гражданское право: в 2-х т. Учебник / Под ред. Р.А. Суханова. М., Гамма. 1999, 2 полутом, с. 442.
9. Նույն աշխ., էջ 443:
10. *Брагинский М.И., Витрянский В.В.* Договорное право. Договоры о передаче имущества - Книга вторая, М., Юридическая литература, 1995, с. 662.
11. Նույն աշխ., էջ 667:
12. Ուժը կորցրել է 2005 թվականի հոկտեմբերի 4-ին:
13. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, երկրորդ մաս, դասագիրք, ԵՊՀ հրատ., Երևան, 2008, 174-175 էջեր:

14. *Վարախանյան Գ. Հ.* Հայաստանի Հանրապետության բնակարանային իրավունք: Ուսումնական ձեռնարկ, ԵՊՀ հրատ., Երևան, 1995, էջ 76:
15. Նույն աշխ., էջ 77:
16. *Соситатрова С.* Социальный и коммерческий наем в жилищной сфере. // Государство и право, 1997, № 4, с. 16.
17. *Վարախանյան Գ.Հ.* Հայաստանի Հանրապետության բնակարանային իրավունք: Ուսումնական ձեռնարկ, ԵՊՀ հրատ., Երևան, 1995, էջ 77:
18. Նույն աշխ., 78-79 էջեր:
19. Նույն աշխ., էջ 80:
20. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, երկրորդ մաս, դասագիրք, ԵՊՀ հրատ., Երևան, 2008, 176-177 էջեր:
21. *Վարախանյան Գ.Հ.* Հայաստանի Հանրապետության բնակարանային իրավունք: Ուսումնական ձեռնարկ, ԵՊՀ հրատ., Երևան, 1995, էջ 81:
22. *Скрипко В.Р.* Право граждан на жилище и его судебная защита. М., БЕК, 2001, с. 42-43.
23. *Брагинский М.И., Витрянский В.В.* Договорное право. Договоры о передаче имущества. М., 1995. Юридическая литература. Книга вторая, с. 728-729.

Լենդրուշ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ մագիստրատուրայի իրավաբանական ֆակուլտետի 2-րդ կուրսի ուսանող, Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր Ա. Մելքունյանի գործավար

ԵՐԵՒԱՅԻ ՇԵՏ ՏԵՍԱԿՑԵԼՈՒ ԵՎ ՇՓՎԵԼՈՒ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ ԴԱՏԱԿԱՆ ԴՐԱԿՏԻԿԱՅԻ ԼՈՒՅՍԻ ՆԵՐՔԸ

«Երեխաները հասարակության կենդանի ուժն են: Առանց նրանց այն ներկայանում է անարյուն ու սառը»:

Ա. Ս. ՄԱԿԱՐԵՆԿՈ

ԴԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն
ՀՈՎՏԵՍՐԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)

Յուրաքանչյուր երեխա հավատում է, որ իր ծնողները սիրում են իրեն և հարկ եղած դեպքում միշտ կպաշտպանեն: Բայց արդյո՞ք միշտ են ծնողներն արդարացում երեխաների սպասումները:

Ապացուցված ճշմարտություն է, որ երեխաները, լինելով բնությունից անպաշտպան, հատուկ խնամքի և հոգածության կարիք են զգում, քանզի տարբեր մարդկային ցնցումներից առաջին հերթին տուժում են հասարակության խոցելի խավ հանդիսացող երեխաները¹:

Միջազգային իրավունքում երեխայի իրավունքների հիմնահարցի վերաբերյալ հենարանը դրվել է դեռևս 1924թ-ին, երբ Ազգերի լիգան ընդունեց «Երեխաների իրավունքների մասին» ժնկյան հռչակագիրը²:

Երեխայի իրավունքների պաշտպանության համակարգում առանձնահատուկ տեղ ունի դատական գործընթացներում նրանց իրավունքների պաշտպանության հիմնահարցը, որը «Յուվինալյան տեսության» հետևորդներին ուսումնասիրությունների տեղիք է տվել դեռևս 1800-ական թվականներին:

Այս դոկտրինի հիմքում ընկած են «parens patrie» ձևաչափը, որով սահմանվում են պետության պարտավորությունները

ըր երեխայի իրավունքների պաշտպանության համակարգում³:

Հարկ է նկատել, որ երեխաների հետ կապված վեճերը, որոնք չեն լուծվում արտադատական կարգով՝ (խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների միջոցով և/կամ/ այն անձի (անձանց), ովքեր հավակնում են երեխայի դաստիարակությանը համաձայնությանը), ապա շահագրգիռ անձը /անձինք/ դիմում են դատական պաշտպանության:

Անդրադառնալով դատական պաշտպանությանը՝ պետք է նշել, որ ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք»:

Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքները և ազատություններն օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով պաշտպանելու իրավունք⁴:

Արդար դատաբանության իրավունքը կատարվում է ժողովրդավարական հասարակությունում⁵:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մա-

սին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի ու «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ բոլոր անձինք հավասար են դատարանների առջև, ինչպես նաև յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ ... ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք⁶:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը բազմիցս նշել է, որ 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը յուրաքանչյուրի համար երաշխավորում է իր քաղաքացիական իրավունքներին և պարտականություններին առնչվող հայցով դատարան դիմելու իրավունք: Այդ դրույթը մարմնավորում է «դատարանի իրավունքը», որում դատարան դիմելու իրավունքը՝ քաղաքացիական գործով դատարանում հայց հարուցելու իրավունքն այդ իրավունքի մի մասն է միայն:

Դատական վարույթի արդար, հրապարակային և արագ բնութագրիչներն արժեք չեն ունենա, եթե հիշյալ գործընթացներին ընթացք չի տրվում⁷:

Քաղաքացիական գործերով արդարադատություն իրականացնելիս իրավունքի գերակայություն գոյություն ունենալ չի կարող, եթե դատարան դիմելու իրավունքը չի ապահովվում:

Եվրոպայի խորհրդին Հայաստանի անդամակցելու պահից սկսած (2002թ. *սպրիլի 26*) Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը պետք է հաշվի առնվի Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունը մեկնաբանելիս:

ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ միջազգային պայմանագրերը Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են: Եթե վավերացված միջազգային պայմանագրում սահմանվում են այլ նորմեր, քան նախատեսված են օրենքներով,

ապա կիրառվում են այդ նորմերը⁸:

ՀՀ դատական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն. «Ռոշակի փաստական հանգամանքներ ունեցող գործով վճռաբեկ դատարանի կամ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատական ակտի հիմնավորումները /այդ թվում՝ օրենքի մեկնաբանությունները/ պարտադիր են դատարանի համար նույնանման փաստական հանգամանքներով գործի քննության ժամանակ»⁹:

Անդրադարձ կատարելով երեխաների իրավունքներին և օրինական շահերի՝ հարկ է նաև նշել, որ երեխաների իրավունքների պաշտպանության խնդիրը և ընտանիքի դերը հատկապես ընդգծվել են 1959թ. Լոնդոնի կոնֆերանսում, որտեղ ամրագրվել է, որ երեխան, ելնելով իր ֆիզիկական և հոգեկան անպաշտպան վիճակից, հատուկ խնամքի և հոգածության կարիք է զգում, այդ թվում՝ իրավական պաշտպանվածության, ինչպես ծնվելուց առաջ, այնպես էլ հետո:

Հայ իրականության մեջ միշտ էլ ընտանիքը եղել և մնում է որպես պետության հենարան, ուստի գտնվում է հասարակության ուշադրության և հոգածության կենտրոնում:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը հռչակում է, որ ընտանիքը, մայրությունը և մանկությունը գտնվում են պետության և հասարակության հովանավորության և պաշտպանության ներքո¹⁰:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 35-րդ հոդվածը հռչակում է, որ ընտանիքը հասարակության բնական և հիմնական բջիջն է¹¹:

Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 16-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ ընտանիքը հասարակության բնական ու հիմնական բջիջն է և հասարակության ու պետության կողմից պաշտպանվելու իրավունք ունի: Սակայն «հասարակության բջիջը» միշտ չէ, որ հուսալի հենարան է երեխաների համար: Ավելին՝ լինում են դեպքեր, երբ հենց ընտանիքում երեխան հայտնվում է ամենաանպաշտ-

Ընտանեկան իրավունք

պան և անօրեն դաշտում: Գուցե այս ամենը փոքր-ինչ անհարիր է հայ իրականության վարք ու բարքին, բայց, ցավալիորեն, բավական տարածված է ամբողջ աշխարհում:

Հռչակագրի 25-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ մայրությունն ու մանկությունը հատուկ հոգածության և օժանդակության իրավունք ունեն: Ամուսնությունից կամ արտամուսնական կապից ծնված բոլոր երեխաները պետք է օգտվեն միևնույն սոցիալական պաշտպանությունից¹²:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, բազմիցս հիմնվելով իր նախադեպային որոշումների վրա, արձանագրել է, որ երեխաների ու նրանց ծնողների շահերի պաշտպանությունը, հնարավոր է նաև ձեռք բերել *ստանց ծննդյան հիմքով պայմանավորված տարբերության* (տե՛ս *mutatis mutandis* «հանգամանքներից բխող փոփոխություններով»)¹³:

«Երեխայի իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածով սահմանվում է, որ օրենքի գործողությունը տարածվում է մինչև 18 տարեկան անձանց վրա, իսկ նույն օրենքի 13-րդ հոդվածը սահմանում է, որ երեխայի խնամքն ու դաստիարակությունն իրականացվում են հիմնականում ընտանիքում, որի պատասխանատվությունը կրում են ծնողները: Նրանք ստեղծում են անհրաժեշտ պայմաններ երեխայի լիարժեք զարգացման, դաստիարակության, կրթության, առողջության պահպանման, ընտանիքում և հասարակության մեջ ինքնուրույն կյանքի նախապատրաստման համար¹⁴:

Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ երեխա է համարվում տասնութ տարին չլրացած յուրաքանչյուր անձ, եթե նրա նկատմամբ կիրառվող օրենքով նա չափահասության չի հասնում ավելի վաղ:

Ըստ երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի՝ ... երեխան, որքան դա հնարավոր է, իր ծնողներին ճանաչելու և նրանց խնամքի իրավունք ունի:

Վերոհիշյալ կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ մասնակից պե-

տություններն ապահովում են, որ երեխան, հակառակ ծնողների ցանկության, չբաժանվի նրանցից, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ իրավասու մարմինները, գործող օրենքի և ընթացակարգի համաձայն, կայացնեն որոշում, ինչը ենթակա է դատական վերահսկողության, որ այդպիսի բաժանումն անհրաժեշտ է երեխայի շահերը լավագույնս պաշտպանելու տեսակետից: Նման որոշումը կարող է անհրաժեշտ լինել այս կամ այն կոնկրետ դեպքում, օրինակ, երբ ծնողները դաժանորեն են վարվում երեխայի հետ կամ հոգ չեն տանում նրա մասին, կամ երբ ծնողներն առանձին են ապրում, և հարկ է որոշում կայացնել երեխայի բնակության վայրի վերաբերյալ:

Նույն կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ երեխային, մասնավորապես, հնարավորություն է տրվում իրեն վերաբերող ցանկացած դատական կամ վարչական քննության ժամանակ ներպետական օրենսդրության դատավարական նորմերով նախատեսված կարգով, ունկնդրվել թե՛ անմիջականորեն, թե՛ իր ներկայացուցչի կամ համապատասխան մարմնի միջոցով¹⁵:

Ըստ էության, վերոնշյալ նորմը տեղ է գտել նաև ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 44-րդ հոդվածում, որտեղ ասվում է, որ երեխան ունի նաև սեփական կարծիքն արտահայտելու իրավունք¹⁶:

Հետաքրքիր է դիտարկել, թե որ տարիքից է երեխան ձեռք բերում այդ իրավունքը:

ՄԱԿ-ի 1989թ. նոյեմբերի 20-ի Կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածից բխում է, որ նման իրավունք տրվում է այն երեխային, ով ունակ է ձևավորել իր սեփական հայացքները, այսինքն՝ երեխան դրա համար բավականաչափ պետք է զարգացած լինի:

Խնամակալության մարմինների ու դատարանի կողմից որոշում կայացնելիս տասը տարեկան դարձած երեխայի կարծիքը հաշվի առնելը պարտադիր է, բացի այն դեպքերից, երբ այդ հակասում է նրա շահերին¹⁷:

Պետք է նշել, որ ծնողական իրավունքների վերականգնումը, որդեգրումը և խնա-

մատարական ընտանիք հանձնելը հասցնում են երեխայի ողջ կյանքի փոփոխման և նրան հարկադրում են որոշակի անձանց հետ ապրել մեկ ընտանիքում: Նման գործողությունները չեն կարող կատարվել երեխայի ցանկությանը հակառակ, եթե անգամ այն թվում է անբնական ու անհիմն¹⁸:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (Հռոմ, 1950թ. նոյեմբերի 4) 8-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր անձնական և ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունք:

Նույն հոդվածի 2-րդ կետը սահմանում է, որ չի թույլատրվում պետական մարմինների միջամտությունն այդ իրավունքի իրականացմանը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա նախատեսված է օրենքով և անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ երկրի տնտեսական բարեկեցության, ինչպես նաև անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխման, առողջության կամ բարոյականության պաշտպանության կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով¹⁹:

ՀՀ Սահմանադրության 23-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի, որպեսզի հարգվի իր անձնական ու ընտանեկան կյանքը:

ՀՀ Սահմանադրության 36-րդ հոդվածի համաձայն՝ ծնողներն իրավունք ունեն և պարտավոր են հոգ տանել իրենց երեխաների դաստիարակության, առողջության, լիարժեք ու ներդաշնակ զարգացման և կրթության համար:

Ծնողական իրավունքներից զրկելը կամ դրանց սահմանափակումը կարող է կատարվել միայն դատարանի որոշմամբ օրենքով սահմանված կարգով և դեպքերում²⁰:

Դատարաններում ամուսնալուծության գործեր քննելիս երբեք չպետք է անտեսեն անչափահաս երեխաների շահերը: «Չժխտելով հանդերձ ապահարզանի բացասա-

կան որոշ ազդեցությունը երեխաների խնամքի և դաստիարակության պայմանների վրա, այնուամենայնիվ, չի կարելի անտեսել այն հանգամանքը, որ երեխաները շատ ավելի աննպաստ պայմանների մեջ են գտնվում, երբ ձևականորեն իր գոյությունը շարունակում է պահել ընտանեկան օջախը, բայց ներքուստ, որպես այդպիսին, արդեն քայքայված է, ներքուստ դա արդեն կատարյալ դժոխք է, անվերջ տարածայնությունների և սկանդալների հեղձուցիչ մի վայր»²¹:

Ամուսնությունը դատական կարգով լուծելիս ամուսինները կարող են դատարան ներկայացնել համաձայնություն այն մասին, թե նրանցից ում հետ են ապրելու անչափահաս երեխաները, համաձայնություն երեխաներին և (կամ) անաշխատունակ անապահով ամուսնուն պահելու ապրուստի միջոցները հոգալու կարգի, այդ միջոցների չափերի կամ ամուսինների ընդհանուր գույքի բաժանման մասին: Սակայն նշված հարցերով ամուսինների միջև համաձայնության բացակայության դեպքում, ինչպես նաև այն դեպքում, երբ հաստատվում է, որ տվյալ համաձայնությունը խախտում է երեխաների կամ ամուսիններից մեկի շահերը, դատարանը պարտավոր է կողմերից մեկի պահանջով՝

ա) որոշել, թե ամուսնալուծությունից հետո ծնողներից ում հետ պետք է ապրեն երեխաները.

բ) որոշել, թե որ ծնողից և ինչ չափով պետք է ալիմենտ (ապրուստավճար) բռնագանձվի.

գ) ամուսինների (ամուսիններից մեկի) պահանջով կատարել նրանց ընդհանուր սեփականությունը համարվող գույքի բաժանումը.

դ) ամուսնուց ապրուստի միջոց ստանալու իրավունք ունեցող մյուս ամուսնու պահանջով որոշել այդ միջոցների չափը²²:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն. «Երեխա է համարվում տասնութ տարին չլրացած անձը», նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն. «Յուրաքանչյուր երեխա ունի ընտանիքում ապրելու և դաստիարակվելու /որքանով դա

Ընտանեկան իրավունք

հնարավոր է/, իր ծնողներին ճանաչելու, նրանց հոգատարությանն արժանանալու, նրանց հետ համատեղ ապրելու իրավունք, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա կարող է հակասել նրա շահերին:

Երեխան ունի նաև իր ծնողներից դաստիարակություն ստանալու, իր շահերի ապահովության, համակողմանի զարգացման, իր մարդկային արժանապատվությունը հարգելու, ինչպես նաև ֆիզիկական, մտավոր, հոգևոր լիարժեք զարգացման համար անհրաժեշտ կենսապայմաններ ունենալու իրավունք:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի 1-ին կետում ասվում է. «Ծնողներն ունեն հավասար իրավունքներ և կրում են հավասար պարտականություններ իրենց երեխաների նկատմամբ /ծնողական իրավունքներ/»:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն. «Երեխայից առանձին ապրող ծնողը իրավունք ունի երեխայի հետ շփվելու, նրա դաստիարակությանը մասնակցելու, երեխայի կրթություն ստանալու հարցերը լուծելու:

Ծնողը, որի հետ ապրում է երեխան, չպետք է խոչընդոտի մյուս ծնողի հետ երեխայի շփմանը, եթե նման շփումը վնաս չի պատճառում երեխայի ֆիզիկական ու հոգեկան առողջությանը, նրա բարոյական զարգացմանը»:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն. «Ծնողներն իրավունք ունեն և պարտավոր են դաստիարակելու իրենց երեխաներին:

Ծնողները պատասխանատվություն են կրում իրենց երեխաների դաստիարակության և զարգացման համար: Նրանք պարտավոր են հոգ տանել իրենց երեխաների առողջության, ֆիզիկական, հոգևոր և բարոյական զարգացման մասին»:

Նշված հոդվածներից հետևում է, որ ծնողների վրա են դրված երեխաների դաստիարակության, այդ թվում՝ առողջության, ֆիզիկական, հոգեկան, հոգևոր և բարոյական զարգացման հարցերի լուծման պարտականությունները, ընդ որում, նշված պարտականությունները ծնողների միջև բաշխված են հավասարապես, ծնողներն

ունեն հավասար իրավունքներ և կրում են հավասար պարտականություններ՝ իհարկե, հաշվի առնելով երեխաների շահերը:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ արձանագրության 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ ամուսնանալիս, ամուսնության ընթացքում և ամուսնալուծության դեպքում ամուսինները հավասար իրավունքներ և մասնավոր իրավական բնույթի հավասար պատասխանատվություն ունեն փոխադարձ հարաբերություններում և իրենց երեխաների հետ ունեցած հարաբերություններում: Մույն հոդվածը պետություններին չի խոչընդոտում ձեռնարկել այնպիսի միջոցներ, որոնք անհրաժեշտ են երեխաների շահերը պաշտպանելու համար²³:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի 1-ին կետում ասվում է. «Դատարանը երեխաների դաստիարակության հետ կապված վեճերը քննելիս գործին պետք է մասնակից դարձնի խնամակալության և հոգաբարձության մարմնին, անկախ նրանից, թե ով է ներկայացրել երեխայի պաշտպանության մասին հայց»:

Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն. «Խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը պարտավոր է անցկացնել երեխայի և այն անձի /անձանց/ կյանքի հետազոտություն, ովքեր հավակնում են նրա դաստիարակությանը և դատարան ներկայացնել հետազոտության ակտն ու դրա հիման վրա վեճի էության մասին եզրակացություն»:

Պետք է արձանագրել, որ շատ երկրներում դատարանը շահագրգիռ կողմի և երեխայի միջև շփման կապակցությամբ հոգեբանական փորձաքննության եզրակացություն է պահանջում, որը, սակայն, մեր դատական պրակտիկայում բացակայում է՝ չնայած ներպետական օրենդրությունը նախատեսում է նման հնարավորություն:

Նման հարցերի լուծման համար դատարանները պետք է մանրամասն պարզեն երեխայի կենսապայմանները, ինչպես նաև այն պայմանները, որոնցում նա պետք ապրի իր խնամքը մյուս ծնողին հանձնելու դեպքում: Դրա համար դատարանը պետք

է պահանջի խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների հիմնավորված եզրակացությունն ինչպես հոր, այնպես էլ մոր բնակարանային-կենցաղային պայմանների մասին²⁴:

Գատարանն իր ցանկացած եզրահանգման մեջ պետք է որոշի, թե արդյոք նման եզրահանգմամբ պահպանվում են *երեխայի լավագույն շահերը*, թե ոչ, իսկ դրանք չպահպանվելու դեպքում պետք է բացառի նման եզրահանգումը, ուստի այդ առումով դատարանը կարևորում է ընդգծել, որ «Խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի (մարմինների) եզրակացությունները դատարանի կողմից արտահայտվող դիրքորոշման համար նախապես որոշված պարտադիր իրավական հիմք, իրավական նշանակություն չունեն (այսինքն՝ պրեյուդիցիալ²⁵ չեն), և դատարանը որևէ իրավական հիմքով կաշկանդված չէ հիմք ընդունել այս կամ այն եզրակացության մեջ նշված բոլոր հետևությունները:

Երբեմն դատական պրակտիկայում հանդիպում ենք այնպիսի դեպքերի, երբ երեխաների վերաբերյալ վեճերի ժամանակ գործին մասնակից են դարձվում միաժամանակ երկու տարբեր վարչական շրջանների /կամ համայնքների/ խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները: Ամենահետաքրքիրն այն է, որ նրանց կողմից կատարված կյանքի հետազոտման ակտերը և դրանց հիման վրա տրված եզրակացությունները բովանդակային առումով էապես տարբերվում են միմյանցից: Այս դեպքերում դատարանի իրավասության տակ գտնվում են ոչ թե մեկ, այլ երկու և միմյանցից տարբեր եզրակացություններ, ուստի ավելի լայն հնարավորություն է ընձեռնվում դատարանին պատկերացում կազմելու կոնկրետ գործի վերաբերյալ:

Չնայած դրանք դատարանի համար պարտադիր բնույթ չեն կրում, այլ մասնագիտական-խորհրդատվական բնույթ են կրում, միևնույն է, չպետք է մոռանալ, որ դատարանը որպես իրավական վերլուծությունների հիմք պետք է դնի առաջին հերթին երեխայի լավագույն շահերը՝ չխախ-

տելով ապացույցների ներկայացման, հավաքման, ուսումնասիրման և գնահատման կարգը²⁶, պահպանելով դրանց վերաբերելիությունը, թույլատրելիությունը, հավաստիությունը և իհարկե՝ բավարար լինելը:

Ապացույցների գնահատման կապակցությամբ առկա է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի հետևյալ մեկնաբանությունը. Կրասկան ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով կայացված վճռում (19.04.1993 թվական) Բարձր դատարանն ընդգծել է, որ Կոնվեցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը դատարանին «պարտավորեցնում» է կատարել կողմերի ներկայացրած բացատրությունների, փաստարկների և ապացույցների պատշաճ հետազոտում, առանց խոչընդոտելու դատարանի՝ ապացույցների վերաբերելիությունը գնահատելու իր հայեցողությանը²⁷:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը Բորիսովան ընդդեմ Բուլղարիայի գործով (21.12.2006թ. վճիռ) ընդգծել է, որ իրավասու չէ փաստերին և ապացույցներին տրված սեփական գնահատականով փոխարինել ներպետական դատարանների գնահատականը և որպես ընդհանուր կանոն՝ ներպետական դատարաններն են իրավասու գնահատել իրենց տրամադրության տակ եղած ապացույցները, ուստի Եվրոպական դատարանի խնդիրն է պարզել, թե արդյոք կիրառված ընթացակարգերն ամբողջությամբ, այդ թվում՝ ապացույցները ձեռք բերելու եղանակներն արդարացի²⁸ են, թե ոչ²⁸:

Ծնողները երեխաների դատախարակության գործում ունեն նույն իրավունքները: Նրանցից ոչ մեկը մյուսի համեմատությամբ որևէ առավելությունից չի օգտվում: Օրենքը ոչ մորը, ոչ էլ հորը նախապատվություն չի տալիս: Վեճի լուծման ժամանակ դատարանը կարող է ծնողներից մեկին նախապատվություն տալ՝ հաշվի առնելով երեխայի տարիքը, առողջական վիճակը, կապվածությունը տվյալ ծնողի հետ և այլն: Նույնիսկ կոնկրետ հանգամանքներում կրճքով կերակրվող երեխային չթողնել մորը, եթե հոր մոտ կարող են ստեղծվել նրա խնամքի անհրաժեշտ պայմաններ: Իսկա-

ՀԱՍՏԱԿԱՆ ԻՆՎԵՍՏԻՄԵՆՏ 2010 10 - 11 (135 - 136)
Ինչխանութուն

Ընտանեկան իրավունք

պես սխալ պետք է համարել այն տեսակետը, ըստ որի՝ իբր նախադպրոցական հասակի երեխաներին անպայման պետք է հանձնել մորը: Մակայն մի կողմից էլ անժխտելի է, որ փոքր, հատկապես կրճքով կերակրվող երեխան ավելի շատ է զգում մայրական խնամքի կարիք: Ուստի դատարանները փոքր երեխային սովորաբար տալիս են մորը: Բայց, սրանից ելնելով, չի կարելի խոսել երեխայի նկատմամբ **մոր ունեցած առավել իրավունքի մասին:**

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր՝ ըստ հայցի Արա Միրզախանյանի ընդդեմ Դիանա Խաչատրյանի՝ անչափահաս երեխայի խնամքն ու դատախարակությունն իրեն հանձնելու պահանջի մասին թիվ 3-432(ՏԴ)-07թ. քաղաքացիական գործով նշել է, որ ծնողների՝ միմյանցից առանձին ապրելու դեպքում երեխաների բնակության վայրը ծնողների համաձայնության բացակայության դեպքում որոշելիս դատարանը պետք է համեմատական գնահատական տա և պատճառաբանի, թե որ ծնողի հետ բնակվելն է բխում երեխայի շահերից և նպաստում երեխայի դատախարակությանն ու զարգացմանը²⁹:

Շատ կարևոր է նշել, որ երեխայի դատախարակության հետ կապված վեճի լուծումը, որով փոքրահասակ երեխան տրվում է մորը, հիմնվում է ոչ թե մոր ունեցած արտոնություն, այլ բացառապես երեխայի շահերը հաշվի առնելու վրա³⁰:

«Երեխայի իրավունքների մասին» 1989թ. նոյեմբերի 20-ի Կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն. «Երեխաների նկատմամբ բոլոր գործողություններում, անկախ այն բանից, թե դրանք ձեռնարկվում են սոցիալական ապահովության հարցերով զբաղվող պետական կամ մասնավոր հիմնարկների, դատարանների, վարչական կամ օրենսդրական մարմինների կողմից, առաջնահերթ ուշադրություն է դարձվում երեխայի լավագույն շահերին»³¹:

Ցանկացած դեպքում անհրաժեշտ է խիստ հսկողություն իրականացնել ծնողական իրավունքների սահմանափակումների նկատմամբ և այդ իրավունքների հետա-

գա սահմանափակումները հղի են մեծ վտանգով. **երեխայի և ծնողի միջև կապը կարող է խզվել**³²:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի (Հռոմ, 1950թ. նոյեմբերի 4) 8-րդ հոդվածը պահանջում է, որպեսզի ապահովվի հավասարակշռություն երեխայի և ծնողների շահերի միջև, և այդ հավասարակշռման գործընթացում առանձնակի կարևորություն պետք է վերապահել **երեխայի շահերին**, որոնք, կախված դրանց բնույթից և շրջանակներից, կարող են գերակայել ծնողների շահերի նկատմամբ:

Յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում դատարանը շփման իրավունքի սահմանափակումը՝ պայմանավորված երեխայի ծնողների միջև լարված փոխհարաբերություններով, որևէ կերպ որպես հիմք չպետք է ընդունի, և դա «արդարացված» չի լինի՝ 8-րդ հոդվածի 2-րդ կետի նպատակների համար:

Յուրաքանչյուր գործով ուշադրություն պետք է դարձնել այն առանցքային փաստին, որ երեխայի և ծնողի (հոր կամ մոր) միջև սերտ կապը պետք է գնահատվի՝ նախ և առաջ երեխայի շահերից ելնելով³³:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 42-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ երեխան ունի իր ծնողների, պապերի և տատերի, եղբայրների, քույրերի, ինչպես նաև այլ ազգականների հետ շփվելու իրավունք: Ծնողների ամուսնության դադարեցումը, այն անվավեր ճանաչվելը կամ նրանց առանձին ապրելը չեն ազդում երեխայի իրավունքների վրա³⁴:

Դատարանը երեխայի հետ տեսակցելու կարգ սահմանելու և շփվելու պահանջի մասին քաղաքացիական գործերով դատական ակտ կայացնելիս պետք է հաշվի առնի նաև երեխայի մանկահասակ լինելը, մայրական կաթով սնվելու փաստը և այն, թե արդյոք երեխան ունի մայրական խնամքի պարտադիր ու անվիճելի կարիք:

Այդպիսի դեպքերում, երբ խոսքը վերաբերում է ծնողի կողմից երեխայի հետ տեսակցելու և շփվելու վերաբերյալ պահան-

Ընտանեկան իրավունք

ջին մեկ այլ «չեզոք» վայրում, ապա տվյալ դեպքում, իմ կարծիքով, ամեն շաբաթ մանկահասակ երեխային իր փաստացի բնակվելու վայրից տեղափոխելը և վերադարձնելը կարող են առաջացնել երեխայի համար տարբեր տեսակի բացասական հետևանքներ՝ կապված վերջինիս առողջության, սննդի ընթացակարգի և այլ հանգամանքների հետ, ինչպես նաև անհարմարության՝ նրան կերակրելու առումով, և նաև բնակության վայրից առանձին տեսակցելը որոշ դեպքերում չի բխում երեխայի լավագույն շահերից, իսկ դատարանը երեխայի և ծնողի միջև սերտ կապը և շփումը պետք է գնահատի՝ նախևառաջ երեխայի շահերից ելնելով³⁵:

Մեկ այլ դեպքում ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը 27.03.2008թ. թիվ 3-237/ՎԳ-2008թ. քաղաքացիական գործով կայացված որոշմամբ՝ ըստ հայցի Արմեն Միքայելյանի ընդդեմ Հայարփի Կարապետյանի՝ երեխաների տեսակցության կարգ սահմանելու պահանջի մասին պատճառաբանել և եզրակացրել է, որ երեխայի տեսակցությունը Հայարփի Կարապետյանի տանն իրականացնելն անհարկի սահմանափակում է հոր ծնողական իրավունքները և չի բխում երեխայի շահերից³⁶:

Այստեղ խոսքը վերաբերում է այն դեպքերին, երբ որոշ դեպքերում երեխաներին տեսակցելը կողմերի լարված հարաբերությունների արդյունքում կարող է վերածվել վեճի ու անհամաձայնության, որի արդյունքում ծնողը չի կարողանա լիարժեք շփվել իր երեխայի(ների) հետ, ինչը և կստեղծի նյարդային մթնոլորտ, որին կարող են ականատես լինել երեխաները, իսկ նման հանգամանքն ընդհանրապես չի բխում երեխաների լավագույն շահերից և կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ ու առաջացնել բացասական հետևանքներ թե՛ երեխաների և թե՛ ծնողների համար, ինչի արդյունքում ոչ միայն չեն պաշտպանվի երեխաների շահերը, այլև դրանք ընդհանրապես կխախտվեն, ինչպես նաև փաստորեն չեն իրականացվի երեխայի և ծնողի՝ միմյանց հետ պատշաճ տեսակցելու և շփվելու իրավունքները, ուստի նման պարա-

գայում դատարանի դիրքորոշումը պետք է կախված լինի առաջին հերթին երեխայի լավագույն շահերից և վերջինիս շահերի և իրավունքների պաշտպանությունից, ինչպես նաև կոնկրետ գործի հանգամանքներից և բարդություններից:

Մեկ այլ առումով, երեխայի տեսակցության վայրը որոշելիս, երբ երեխան կրծքով է կերակրվում կամ դեռ չի կարող ինքնուրույն որոշում կայացնել ծնողի և իր հարաբերությունների վերաբերյալ, կարելի է ենթադրել, որ այս տարիքում երեխան դեռևս ենթակա չէ իր կյանքի ճկուն ընտելացման, ներառյալ՝ չեզոք միջավայրում ծնողի հետ պարբերական շփման, ուստի այս դեպքերում դատարանը, եթե երեխան մանկահասակ է, պետք է տարբերի գործը, մասնավորապես՝ Մոմերֆելդն ընդդեմ Գերմանիայի գործում առկա իրավիճակից, որում երիտասարդ աղջիկը եղել է բավականին հասուն, որպեսզի ինքնուրույն որոշի իր ցանկությունը՝ ծնողի հետ իր հարաբերությունների առումով³⁷:

Ինչ վերաբերում է տեսակցության ժամին, որպես տեսակցության օրվա ժամանակահատված նպատակահարմար չէ սահմանել այն ժամանակահատվածը, որի ընթացքում երեխան կարող է քնած լինել, իսկ քնից արթնանալուց հետո անհրաժեշտ է որոշ ժամանակ վերջինիս կերակրելու և հանդիպմանը պատրաստելու համար, ուստի դատարանը մեծ ուշադրություն պետք է դարձնի այս երկու կարևոր հանգամանքներին, մասնավորապես, վայրին և ժամին: Երեխային տեսակցելու կարգ պետք է սահմանի այնպիսի ժամանակահատված, երբ արդեն կատարված կլինեն նշված անհրաժեշտ գործողությունները, ու երեխան պատրաստ կլինի ծնողի հետ հանդիպմանը:

Վայրի առումով պետք է ցիտել հա. ԵԿԳ/1476/02/08 քաղաքացիական գործը, որտեղ ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանն իր 08.10.09թ. որոշմամբ արձանագրել էր հետևյալ միտքը. «Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ երեխայի շահերի առավել ապահովման նպատակով անհրաժեշտ է, որպեսզի Ա. Մ-ի և Լ. Գ-ի տեսակցության վայրի լինի ոչ թե Ա. Չ-ի մշ-

Ընտանեկան իրավունք

տական բնակության վայրի մոտակա պարտեզը, այլ և. Գ-ի մշտական բնակության վայրից դուրս որևէ այլ տեղ՝ ըստ նպատակահարմարության՝ ելնելով երեխայի շահերից»³⁸:

Ամեն դեպքում հարկ է նկատել, որ երեխայի հետ ծնողի շփման իրավունքը նվազագույն իրավունք է, ուստի ծնողի և երեխայի միջև շփման իրավունքի մերժումը պետք է լինի բացառիկ դեպքերում, ինչպես նաև «անհրաժեշտ» ժողովրդավարական հասարակությունում:

Հետևաբար ժողովրդավարական հասարակությունում միջամտության անհրաժեշտությունը որոշելիս, հաշվի առնվող տարբեր գործոնները հավասարակշռելիս, կշիռ պետք է տրվի այնպիսի իրավիճակում կիրառվող արգելքի արմատական բնույթին, երբ ծնողն օգտվում է նվազագույն ընտանեկան կյանքից: Պետք է փաստել, որ երեխան ոչ թե մտովի պետք է պատկերի ծնողի կամ շահագրիռ անձի/անձանց/ կերպարը, այլ ունենա նրա մասին իրական պատկերացում և տպավորություններ:

Շատ դեպքերում, հաշվի առնելով դատական պրակտիկան և մեր իրականությունը, կարելի է ենթադրել, որ ծնողների միջև ամուսնալուծության դեպքում, երբ որոշվում են երեխային ծնողներից մեկին հանձնելու հարցը, իսկ հետագայում՝ ծնողի կողմից երեխային տեսակցելու հիմնահարցերը, ապա մեծամասնության դեպքում կարելի է ասել, որ *երեխան հանդես է գալիս որպես երկու թշնամական կողմերի միջև միջանկյալ օղակ*³⁹:

Չնայած Սահիճն ընդդեմ Գերմանիայի 2003թ. հուլիսի 8-ի վճռով Բարձր դատարանը գտել է, որ կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի խախտում տեղի չի ունեցել ճայների 12 ընդդեմ 5 հարաբերակցությամբ, այլ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի՝ 8-րդ հոդվածի հետ համակցված խախտում, այնուամենայնիվ, հարկ է անդրադառնալ հիշյալ գործին:

Մասնավորապես՝ նույն վճռով դատավոր Ռոզակիսը և Թուլկենսը մասնակի չհամընկնող միասնական հատուկ կարծիք են արտահայտել, որում նշել են, որ երբ

երեխայի հինգ տարին դեռ լրացած չէ կամ նոր է լրացել, դյուրորեն կարելի է ենթադրել, որ այդ տարիքում երեխան դեռևս ենթակա է եղել իր կյանքի ճկուն ընտելացման, **ներառյալ՝ չեզոք միջավայրում իր մոր կամ հոր հետ պարբերական շփման**, և քանի որ նրանք համարվում են Բարձր դատարանի դատավորներ և, միաժամանակ, ներպետական դատարանները որոշ դեպքերում կարող են նրանց կարծիքը ևս հաշվի առնել, քանի որ բոլորի գլխավոր նպատակն *արդարադատության բարձրագույն գերակա շահերի պաշտպանությունն է*:

Նույն գործով դատավոր Ռեպի, Պաստոր Ռիդրուեխտյի և Թյուրմենի մասնակի չհամընկնող միասնական հատուկ կարծիք են հայտնել առ այն, որ երեխաների հետ ծնողների շփման իրավունքի հետ կապված հիմնական պահանջներից մեկն այն է, որ առկա են իրավական երաշխիքներ՝ ծնողների ու երեխաների՝ ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունքի արդյունավետ պաշտպանությունն ապահովելու համար⁴⁰:

Վերոգրյալ միջազգային, սահմանադրական, ներպետական օրենսդրական ու նախադեպային կանոնակարգման համադրման և մեկնաբանման հիման վրա պետք է նշել, որ երեխան իրավունք ունի հաղորդակցվել իր երկու ծնողների հետ, նույնիսկ եթե նրանք դադարեցրել են ամուսնական հարաբերությունները և ապրում են առանձին, այդ թվում՝ տարբեր պետություններում:

Դատարանը որոշում է, թե ում մոտ պետք մնան անչափահաս երեխաները և ապա այն, թե ծնողը, որի մոտ չի ապրում երեխան, ինչպես պետք է մասնակցի երեխայի դաստիարակությանը, շփվի նրա հետ և այլն:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 67-րդ հոդվածում ասվում է, որ դատարանը երեխաների դաստիարակության հետ կապված վեճերը քննելիս գործին պետք է մասնակից դարձնի խնամակալության և հոգաբարձության մարմնին, անկախ նրանից, թե ով է ներկայացրել երեխայի պաշտպանության մասին հայց:

Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝

խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը պարտավոր է անցկացնել երեխայի և այն անձի /անձանց/ կյանքի հետազոտություն, ովքեր հավակնում են նրա դաստիարակությանը և դատարան ներկայացնել հետազոտության ակտն ու դրա հիման վրա վեճի էության մասին եզրակացություն»:

Օրենսդիր մարմինը, ելնելով երեխայի լավագույն շահերից, կարող է հստակեցնել սույն օրենքի դրույթը, փոփոխություն կատարել վերոնշյալ հոդվածում և այն ձևակերպել հետևյալ կերպ. «Դատարանը երեխաների դաստիարակության հետ կապված վեճերը քննելիս գործին պետք է պարտադիր մասնակից դարձնի ինչպես հորը, այնպես էլ մորը կամ այն անձանց, ովքեր հավակնում են երեխայի դաստիարակությանը, **քնակության վայրի** խնամակալության և հոգաբարձության մարմիններին՝ անկախ նրանից, թե ով է ներկայացրել երեխայի պաշտպանության մասին հայցը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ նշված անձինք հանդիսանում են միևնույն վարչական շրջանի կամ համայնքի բնակիչներ, նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը(ները) պարտավոր է անցկացնել երեխայի և վերջինիս ծնողների կամ այլ անձանց, ովքեր հավակնում են երեխայի դաստիարակությանը, կյանքի հետազոտություն և դատարան ներկայացնել հետազոտության ակտն ու դրա հիման վրա վեճի էության մասին եզրակացություն»:

Վերոնշյալ փոփոխության հետևանքով դատարանն իր իրավասության տակ կունենա միաժամանակ երկու տարբեր և միմյանցից անկախ մարմինների կողմից տրված կյանքի հետազոտման ակտ: Եվ այդ դեպքում, չնայած նրանց կողմից տրված եզրակացության ակտերը դատարանի համար նախապես հաստատված իրավական ուժ չունեն, բայց, միևնույն է, դրանք գործով կայացվող վերջնական դատական ակտի համար կարող են հանդիսանալ որպես մասնագիտական-խորհրդատվական բնույթ կրող ապացույցներ:

Դատարանները երեխաների վերաբեր-

յալ վերջնական ակտ կայացնելու ժամանակ պետք է մեծ ուշադրություն դարձնեն շփման վայրին և ժամանակին, թե շաբաթվա կոնկրետ ո՞ր օրը կամ օրերին և ո՞ր ժամին (ժամերին) շահագրգիռ կողմը պետք է հանդիպի երեխային:

Բոլոր այս դեպքերում պետք է առաջնորդվել ոչ թե այն դրույթով, թե երբ է տվյալ շահագրգիռ անձանց հարմար, այլ բացարձակապես պետք է առաջնորդվել և մեծ կարևորություն տալ երեխայի լավագույն շահերին՝ հաշվի առնելով երեխայի տարիքը և հասունությունը:

Առանցքային պահն այն է, որ դատարանները, երեխաների հետ կապված վեճերը քննության առնելով, սերտ կապը պետք է գնահատեն նախևառաջ որպես երեխայի շահերից բխող:

Ընթացակարգային կանոնը, որն առաջին անգամ սահմանվել է Էլսհոլզի գործում, այն է, որ ներպետական դատարանները երեխայի լավագույն շահերի բարդ հարցը պետք է գնահատեն հոգեբանական փաստարկված և ժամանակակից եզրակացության հիման վրա, և որ երեխային, եթե հնարավոր է, պետք է «լսել» հոգեբանփորձագետի և դատարանի կողմից:

Այսինքն՝ ժամանակն է, որ մեր դատական պրակտիկայում, բացի խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների կողմից տրված կյանքի հետազոտության ակտերից, նշանակվի մաս շահագրգիռ կողմի և երեխայի միջև շփման կապակցությամբ հոգեբանական փորձաքննություն, որի եզրակացությունը ևս մեծ դեր կարող է խաղալ արդարացի և հիմնավոր դատական ակտ կայացնելու համար:

Սրանք, իհարկե, շատ նուրբ և դժվար լուծելի հարցեր են, քանի որ այստեղ խոսքը վերաբերում է ոչ միայն ծնողների, այլև առաջին հերթին՝ անչափահաս երեխաների շահերը պաշտպանելուն:

Երեխաներին դաստիարակելու իրավունքը և համանուն պարտականությունը դադարում են որոշակի իրավաբանական փաստերի առկայության դեպքում: Նման փաստ է համարվում առաջին հերթին երեխաների չափահաս, այսինքն՝ 18 տարեկան դառնալը:

Ընտանեկան իրավունք

Երեխաների դաստիարակության իրավունքի դադարման հիմքեր են նաև նախքան չափահաս դառնալն օրենքով թույլատրվող դեպքերում նրանց ամուսնանալը, մինչև չափահաս դառնալը երեխաների կողմից լրիվ գործունակություն ձեռք բերելը, այլ անձանց կողմից երեխաներին որդեգրելը, ծնողական իրավունքներից զրկելը,

ծնողների մահը կամ նրանց մահացած հայտարարելը, բայց, միևնույն է, երեխան միշտ իր ծնողի համար մնում է երեխա:

Հարկ են համարում աշխատությունը ավարտել հետևյալ խոսքերով. «Անհամեմատ հեշտ է ծնող դառնալը, քան ծնող մնալը»:

1. **Մուրադյան Ա.** Երեխայի իրավունքների պաշտպանության հիմնախնդրի առանձնահատկությունները: «Դատական իշխանություն», թիվ 12(125), 2009, էջ 122-132:
2. Gerardan Van Buren. The intensional law on the rights of the child. International studies in Human Rights 1995, p. 65:
3. **Մուրադյան Ա.** Երեխայի իրավունքների պաշտպանության հիմնախնդրի առանձնահատկությունները: «Դատական իշխանություն», թիվ 12(125), 2009, էջ 122-132:
4. ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդված:
5. ՄԻԵԴ (Էյրլին ընդդեմ Բոլանդիայի, 1979թ. հոկտեմբերի 9-ի վճիռ, 12-14 էջեր և Այթ-Մուհոբն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործերը, 28.10.1998թ.):
6. «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիր, (16 դեկտեմբեր 1966թ.), 14-րդ հոդված:
7. Inter alia (ի թիվս այլ դեպքերի՝ Գոլդերն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, 1975թ. հունվարի 21-ի վճիռ, շարքեր A թիվ 18, 16-18 էջեր, կետ 34 in fine, ինչպես նաև Ջ-ն և այլոք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (GC), թիվ 29392/95, 91-93-րդ կետեր, ՄԻԵԿ 2001-Վ):
8. ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդված:
9. ՀՀ դատական օրենսգիրք, 15-րդ հոդված, 4-րդ կետ:
10. ՀՀ Սահմանադրական իրավունք, 2-րդ լրամշակված հրատարակություն, «Հեղինակային խումբ», 2003, էջ 251:
11. ՀՀ Սահմանադրության 35-րդ հոդված:
12. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր (10 դեկտեմբերի, 1948թ.):
13. ՄԻԵԿ, Ինգեն ընդդեմ Ավստրիայի 1987թ. հոկտեմբերի 28-ի վճիռը, Շարք Ա, թիվ 126, էջ 19, կետ 44):
14. «Երեխայի իրավունքների մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 1996թ. մայիսի 30-ին, հոդվածներ 1 և 13:
15. «Կոնվենցիա Երեխայի իրավունքների մասին», (20 նոյեմբեր, 1989թ.) հոդվածներ՝ 7, 9, 12:
16. ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրք, 2004թ., 44-րդ հոդված:
17. **Ղարախանյան Գ.Հ.** «Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան իրավունք», ԵՊՀ, Երևան, 2005, էջ 226:
18. **Антокольская М.В.** Семейное право. М., 2002, с. 193-194.
19. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (Հռոմ, 1950թ. նոյեմբերի 4), 8-րդ հոդված:
20. ՀՀ Սահմանադրության 23-րդ և 36-րդ հոդվածներ:
21. **Գալիկյան Հր.** Ամուսնության և ընտանիքի իրավունք, Ե., 1993, էջ 64-65:
22. **Ղարախանյան Գ.Հ.** «Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան իրավունք», ԵՊՀ, Երևան, 2005, էջ 190:
23. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ արձանագրության 5-րդ հոդված: Ստրասբուրգ, 1984, նոյեմբերի 22:

24. **Հովհաննիսյան Լ.** Այս առումով ցավով պետք է նշել, որ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքում բացակայում է այն իմպերատիվ նորմը, որ դատարանը երեխայի հետ կապված վեճերի ժամանակ պարտավոր է վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձինք ներգրավել և՛ հոր, և՛ մոր կամ այլ շահագրգիռ անձի/անձանց՝ բնակարանային-կենցաղային պայմանների մասին հիմնավորված եզրակացություն ներկայացնելու համար:
25. Լատիներեն praesudicium - նախնական որոշում, նախապես որոշված, կանխորոշված:
26. Bruns, Zivilprozess-recht. 2 Aufl, Munchen, 1979, էջ 142: **Давтян А. Г.** Гражданский процесс в Германии и в странах СНГ. М., 2000, с. 142.
27. ՄԻԵԿ, Կրասկան ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով կայացված վճիռ (19.04.1993 թվական):
28. Բորիսովան ընդդեմ Բուլղարիայի գործով (21.12.2006թ. վճիռ), Էդվարդան ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, 1992թ. դեկտեմբերի 12, կետ 34, 34-35-րդ էջեր, Մանչուվանելին ընդդեմ Ֆրանսիայի, 1997թ. մարտի 18, կետ 34, 436-37 էջեր և Բերնարդոն ընդդեմ Ֆրանսիայի, 1998թ. ապրիլի 23, կետ 37):
29. ՀՀ վճարեկ դատարանի որոշումների ընտրանի, հունվար-դեկտեմբեր 2008, հատոր 2-րդ, էջ 198-199, 27.03.2008, թիվ 3-237/ՎԴ-2008թ որոշում և www. court.am:
30. **Ղարախանյան Գ.** «Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան իրավունք», ԵՊՀ, Երևան-2005թ., էջ 253-254:
31. «Կոնվենցիա երեխայի իրավունքների մասին», (20 նոյեմբեր, 1989թ.) 3-րդ հոդված:
32. Էլսհոլզն ընդդեմ Գերմանիայի գործով վճիռը, թիվ 25735/94, կետ 49, ECHR 2000-VIII, և Կոտզներն ընդդեմ Գերմանիայի վճիռը, կետ 67):
33. Վ-ն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի, 1987թ. հուլիսի 8-ի վճիռը, Շարք 121, էջ 28-29, կետ 64, Էլսհոլզի վճիռը, կետ 52, և Տ-ն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի գործով վճիռը, կետ 72):
34. ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրք, 2004թ., 42-րդ հոդված:
35. ՄԻԵԿ, Սահինն ընդդեմ Գերմանիայի, 08.07.2003թ. վճիռ:
36. ՀՀ վճարեկ դատարանի 27.03.2008թ. թիվ 3-237/ՎԴ-2008թ. որոշում, www. court.am:
37. ՄԻԵԿ, Սոմերֆելդն ընդդեմ Գերմանիայի վճիռ, էջ 55:
38. ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարան, 08.10.2009թ., հա.ԵԿԴ/1476/02/08 քաղաքացիական գործ, www. court.am., www.datalex.am.
39. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռների ժողովածու, «գիրք 4-րդ», Երևան, 2006թ., էջ 165:
40. Էլսհոլզն ընդդեմ Գերմանիայի, թիվ 25735/94, կետ 49, ECHR 2000-VIII, Կոտզներն ընդդեմ Գերմանիայի, 2iv 46544/99, կետեր 65-66, ECHR 2002-1 Քովեզին և Մորսելին ընդդեմ Իտալիայի, թիվ 52763/99,9 մայիսի 2003թ.):

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՄՈՏԱՐԿՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ*

3. Մոտարկման մեթոդները և մեխանիզմները

Մոտարկման մեթոդները

Մոտարկման գործընթացի արդյունավետ կազմակերպման համար կարևոր նշանակություն ունի դրա մեթոդների ընտրությունը: Շատ հեղինակներ դժվարանում են հստակ ընդգծել այն տեսական ասպեկտները, որոնք անհրաժեշտ են ԵՄ իրավունքի մոտարկման ընդհանուր մեթոդներ մշակելու հարցում և փորձ են անում դիմել անդամագրվող երկրներում կիրառված կոնկրետ մեթոդներին:¹ Այս մեթոդները բավականին մանրամասն մշակվել են հատկապես Լեհաստանի ինտեգրման գործընթացում և լուրջ քննարկումների են արժանացել լեհ հեղինակների կողմից: Այս առումով տարբերում են մոտարկման *օրենսդրական և այլ մեթոդները*:

Որոշ հեղինակներ առանձնացնում են նաև հետևյալ մեթոդները՝

- ամբողջական մոտարկում.
- ընտրանքային մոտարկում.
- մասնակի մոտարկում.
- նվազագույն մոտարկում.
- այլընտրանքային մոտարկում.
- փոխադարձ ճանաչում.
- բաց համագործակցության մեթոդ.
- մոտարկում եվրոպական ընկերակցության դատարանի նախադեպային իրավունքի միջոցով:²

Դրանք, սակայն, ավելի շատ կարելի է բնորոշել որպես *մոտարկման ձևեր*: Ամբողջ

* Սկիզբը՝ նախորդ համարում:

ջական մոտարկման ժամանակ խոսքը գնում է ողջ ԵՄ իրավունքի մասին: Ընտրանքային մոտարկումը թույլ է տալիս կիրառել կա՛մ ազգային, կա՛մ ԵՄ նորմերը: Մասնակի մոտարկման ժամանակ մոտարկվում են միայն որոշ ասպեկտներ: Ընդ որում, յուրաքանչյուր դեպքում հաշվի են առնվում տվյալ պետության և Եվրոպական միության միջև գործող պայմանագրի այն դրույթները, որոնք վերաբերում են օրենսդրության ներդաշնակեցման կամ մոտարկման մակարդակներին և ոլորտներին:³

Փորձը ցույց է տալիս, որ մոտարկման առավել արդյունավետ և հիմնական մեթոդը *օրենսդրականն* է: Այլ մեթոդները լրացուցիչ բնույթ են կրում: Մոտարկման օրենսդրական մեթոդի արդյունավետությունը, մեր կարծիքով, պայմանավորված է մի շարք հանգամանքներով: 1. Օրենսդրական գործընթացը մանրամասն կանոնակարգված գործընթաց է: Այս գործընթացին ակտիվ մասնակցություն են ունենում թե՛ պետական մարմինները, թե՛ հասարակական սեկտորը: Բացի այդ, օրենքների ընդունումը կատարվում է մի շարք ընթերցումներով, որոնցից յուրաքանչյուրում նախագծերի՝ ԵՄ օրենսդրության հետ համապատասխանությունն անընդհատ կարող է ուսումնասիրվել: 2. Մյուս կողմից՝ այս մեթոդի արդյունավետությունը պայմանավորված է օրենսդրության հիերարխիկ համակարգում օրենքների զբաղեցրած տեղով: Ակնհայտ է, որ պառլամենտի ընդունած ակտերը (օրենքները) Սահմանադրու-

Միջազգային իրավունք

թյունից հետո օժտված են բարձրագույն իրավաբանական ուժով: Այլ իրավական ակտերը չեն կարող հակասել դրանց: Ենթաօրենսդրական ակտերը ոչ միայն չեն կարող հակասել դրանց, այլև պետք է ընդունվեն դրանց կատարումն ապահովելու համար: Օրենսդրական գործընթացի ժամանակ օրենքների՝ ԵՄ օրենսդրության հետ համապատասխանությունը ոչ միայն առավել արդյունավետ է, այլև առավել կարևոր և ուղղակի ազդեցություն է ունենում ենթաօրենսդրական նորմաստեղծ գործունեության վրա: Հետևաբար ԵՄ իրավունքին համապատասխանող օրենքների ընդունման պարագայում ենթաօրենսդրական ակտերը հենց ներպետական իրավունքի ուժով չեն կարող հակասել դրանց և հետևաբար՝ ԵՄ իրավունքին: Օրենսդրական մեթոդը դրսևորվում է՝ գործող **օրենսդրական ակտերը փոփոխելով կամ ուժը կորցրած ճանաչելով**, ինչպես նաև **նոր ակտեր ընդունելով**: Շատ դեպքերում դա հանգեցնում է օրենսդրության որոշ ճյուղերի զարգացման, բոլորովին նոր ճյուղերի ձևավորման:

Այլ մեթոդներն ըստ էության կոչված են լրացնելու օրենսդրական մեթոդը: Դրանք կոչված են ապահովելու մոտարկման գործընթացի արդյունավետությանը: Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ մոտարկման գործընթացը, միայն Եվրոպական միության իրավունքի նորմերն ազգային օրենսդրության մեջ մեխանիկորեն վերարտադրելով, չի սահմանափակվում: Այն իր մեջ ներառում է նաև այդ նորմերի ճիշտ մեկնաբանությունը և դրանց գործադրումը: Սա, իհարկե, իրավունքի իրացման հետ կապված խնդիր է, որի ընթացքում այս հարցերը նույնպես բարձրացվում են, սակայն ԵՄ իրավունքի մոտարկման պայմաններում այն յուրօրինակ դրսևորում է ստանում, որովհետև այս համակարգը մայրցամաքային և ընդհանուր իրավունքի իրավական համակարգերի միաձուլում է և մոտարկման ժամանակ, բացի օրենսդրության վերարտադրումից, դրանք պետք է ճիշտ մեկնաբանություն ստանան ներպետական դատարանների կողմից:

Հետևաբար մոտարկումը չի սահմանա-

փակվում միայն համապատասխան ակտերի ընդունմամբ: Կարևոր ասպեկտ է նաև դրանց կատարումը և կիրառումն իրավակիրառ և իրավապաշտպան պետական մարմինների կողմից: Գրականության մեջ այլ մեթոդների մեջ ընդգրկվում է նաև, այսպես կոչված, ներպետական իրավունքի նախաեվրոպական մեկնաբանությունը:⁴

Այդ մեթոդը լրացուցիչ բնույթ ունի օրենսդրական մեթոդի նկատմամբ, սակայն կարևոր է մոտարկման ամբողջական պատկեր ստանալու և գործընթացի արդյունավետության մասին խոսելու համար: Մոտարկված ԵՄ օրենքների նախաեվրոպական մեկնաբանությունը կապված է առաջին հերթին դատարանների գործունեության հետ: Մոտարկման այս մեթոդն ունի որոշ ընդհանրություններ, ինչպես նաև առանձնահատկություններ: Ընդհանրությունները հիմնականում կապված են նրա հետ, որ այս մեթոդի միջոցով նույնպես ԵՄ իրավական նորմերը ներմուծվում են ներպետական իրավական համակարգ: Առանձնահատկությունը պայմանավորված է դատարանների գործունեության, ինչպես նաև նրանց կողմից կայացված ակտերի առանձնահատուկ բնույթով: Դրանք առաջին հերթին իրավակիրառ, սակայն որոշ սահմանափակումներով հանդերձ նաև իրավաստեղծ ակտեր են, ուստի այս մեթոդի կիրառման ժամանակ այդ առանձնահատկությունները հաշվի չառնել չի կարելի:

Մոտարկման մեխանիզմները

Մոտարկման գործընթացի ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ այն բավականին բարդ և բազմակողմ է: Դրա մեջ իշխանության երեք թևերն էլ ներգրավվում են: Հետևաբար մոտարկման գործընթացը կազմակերպվում է պառլամենտի, կառավարության (գործադիր իշխանության) և դատարանների գործունեության ընթացքում:

Պառլամենտում օրենսդրական գործընթացի ժամանակ արդյունավետ մոտարկումը կապված է նույն օրենսդրական գործընթացի շրջանակներում համապատասխան ինստիտուցիոնալ, ինչպես նաև ընթացակարգային մեխանիզմների ձևավոր-

Միջազգային իրավունք

ման հետ: Դա կարող է կազմակերպվել առաջին հերթին համապատասխան պառլամենտական հանձնաժողովի ստեղծմամբ: Նախագիծը ներկայացվելու դեպքում պառլամենտի խոսնակը այն կարող է հանձնել համապատասխան հանձնաժողովին՝ նախագծի ԵՄ օրենսդրության հետ համապատասխանության վերաբերյալ եզրակացություն ստանալու համար: Տարբեր երկրների պառլամենտներում մոտարկման աշխատանքների կազմակերպման օրինակը ցույց է տալիս, որ օրենսդիր իշխանության շրջանակներում մոտարկման արդյունավետության վրա կարող են ազդել հետևյալ գործոնները՝ համապատասխան մասնագիտացված մարմնի (որը հիմնականում ձևավորվում է պառլամենտական հանձնաժողովի ձևաչափով) առկայությունը կամ բացակայությունը և այդ մարմնի կողմից իրականացված մոտարկման կամ ակտի վերաբերյալ եզրակացության իրավաբանական բնույթը: Որքան ակտիվ է համապատասխան պառլամենտական հանձնաժողովը և որքան լայն են վերջինիս լիազորությունները, այնքան արդյունավետ է պառլամենտում օրենսդրության մոտարկման գործընթացը:

Իրավական մոտարկումը կարող է իրականացվել նաև *գործադիր իշխանության մարմինների* իրավակիրառ գործունեության ընթացքում: Իրավակիրառ գործունեության ժամանակ պետական կառավարման մարմիններն ընդունում են ենթաօրենսդրական ակտեր: Ակտերի ընդունման ժամանակ նույնպես պետք է իրականացվի ԵՄ օրենսդրության հետ այդ ակտերի համեմատություն: Գործադիր իշխանության մարմինների կողմից մոտարկման արդյունավետ կազմակերպման համար պետք է մշակվեն կառավարության, ինչպես նաև գործադիր իշխանության մյուս մարմինների միջև համագործակցության, ընթացակարգային և ինստիտուցիոնալ համակարգեր, որոնք կկենտրոնացնեն և կհամախմբեն ենթաօրենսդրական ակտերի ընդունման ժամանակ ԵՄ օրենսդրության մոտարկումը:

Ներպետական օրենսդրության նախաեվրոպական մեկնաբանության հարցն

առավելապես կապված է ներպետական *դատարանների* հետ: Սակայն դատարանների գործունեությունն էապես տարբերվում է օրենսդիր և գործադիր իշխանության մարմինների գործունեությունից: Խնդիրը նաև այն է, որ եվրոպական իրավունքի նորմերը հարևանության քաղաքականության պետությունների համար պարտադիր իրավաբանական ուժ չունեն: Այդ նորմերի ուղղակի գործողության և ուղղակի կիրառելիության սկզբունքներն այստեղ չեն գործում: Այնուամենայնիվ դատարանները նույնպես կարևոր դեր կարող են ունենալ մոտարկման գործընթացում: Նրանց կողմից ներպետական օրենսդրության նախաեվրոպական մեկնաբանությունը, սակայն, լրացուցիչ բնույթ պետք է կրի: Եվրոպական իրավունքի լուսի ներքո ներպետական իրավունքի նորմերը մեկնաբանելը բարձրացնում է դատարանների դերը: Դատարանները, սակայն, դա պետք է իրականացնեն որոշակի շրջանակներում: Նախ՝ մեկնաբանվող օրենսդրությունը պետք է ընդգրկվի ԵՄ իրավունքի շրջանակներում: Բացի այդ, եթե մոտարկված օրենսդրությունը բավականին պարզ է և երկիմաստությունների տեղիք չի տալիս, ապա դրանց նախաեվրոպական մեկնաբանության կարիք չկա: Խնդիրը կարող է ավելի բարդանալ, եթե մեկնաբանվող իրավական ակտը հակասում է ԵՄ իրավունքին: Արդյո՞ք այս դեպքում դատարանը պետք է այն մեկնաբանի ԵՄ իրավունքի լուսի ներքո՝ հակադրվելով ներպետական իրավունքին: Հաշվի առնելով հեղինակների մոտեցումները՝ կարող ենք նշել, որ դատարանը ցանկացած դեպքում պետք է հաշվի առնի դրա հնարավոր ազդեցությունը երկրի սոցիալական, տնտեսական և իրավական վիճակի վրա: Դատարանը կարող է այդպիսի միջոցների դիմել, եթե դրանց համար սոցիալ-տնտեսական արգելքներ չկան:⁵

Դատարանների գործունեության առումով բավականին հետաքրքիր է ԵՄ դատարանի որոշումների իրավագործության խնդիրը: ԵՄ դատարանը ԵՄ ինստիտուտ է: Դատարանի՝ Եվրոպական միության առաջնային և երկրորդական օրենսդրության մեկնաբանությունները ԵՄ իրավուն-

Միջազգային իրավունք

քի անբաժանելի և կարևոր մասն են: Դրանք ամբողջական են դարձնում այն, իսկ շատ հաճախ ուղղված են հստակեցնելու օրենսդրական ձևակերպումները: Արդեն նշել ենք, որ մոտարկում իրականացնող երկրում ներպետական դատարանները կարող են իրականացնել իրավական ակտերի նախաեվրոպական մեկնաբանություն, եթե այդ նորմերը հստակ չեն կամ երկիմաստությունների տեղիք են տալիս: Այդ խնդիրները բարձրացվում են նաև ԵՄ ներսում: Դրանք իրենց մեկնաբանություններն են ստանում և հստակեցվում Եվրոպական միության դատարանի կողմից, որի որոշումները դրանց անբաժանելի մասն են: Նման դեպքում ներպետական դատարանները մոտարկված օրենսդրության անհստակությունները նույնպես պետք է մեկնաբանեն ԵՄ իրավունքի լույսի ներքո, որը կոնկրետ դեպքում դրսևորվում է Եվրոպական միության դատարանի նախադեպերի միջոցով:

Ամփոփելով՝ կարող ենք ընդգծել, որ մոտարկված ներպետական օրենսդրության նախաեվրոպական մեկնաբանություն իրականացնելիս ներպետական դատարանները պետք է հաշվի առնեն ոչ միայն հիմնադիր պայմանագրերի, կանոնակարգերի և դիրեկտիվների դրույթները, այլև Եվրոպական միության դատարանի որոշումները: Հակառակ դեպքում ներպետական դատարանները կարող են ձևավորել մոտարկված օրենսդրության վերափոխված մեկնաբանություն՝ ըստ էության փոփոխության ենթարկելով նաև այդ ակտերի բովանդակությունը: Դրա արդյունքում մոտարկման գործընթացը կարող է խեղաթյուրվել:

.....

Մոտարկման գործընթացի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այն բավականին բազմակողմ է, պայմանավորված է բազմաթիվ գործոններով, այդ թվում՝ սոցիալական, տնտեսական և այլն: Դրանցից յուրաքանչյուրը պետք է հաշվի առնվի մոտարկման գործընթացը ճիշտ կազմակերպելու համար:⁶ Միաժամանակ մո-

տարկման գործընթացը պետք է գուգորդվի բաղաբական, տնտեսական և սոցիալական բարեփոխումներով, իսկ մոտարկված օրենսդրության արդյունավետ կենսագործումն իր հերթին կարող է նպաստել այդ բարեփոխումներին:

Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի տարբեր պետություններ արդեն կուտակված փորձ ունեն այս բնագավառում: Այդ փորձը հաշվի առնելը, դրա դրական դրսևորումները Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունը ԵՄ օրենսդրությանը մոտարկելիս օգտագործելը նույնպես կարևոր նշանակություն ունի: Միևնույն ժամանակ, ցանկացած երկրի դեպքում կարևոր է նկատի ունենալ, թե որն է տվյալ երկրի՝ Եվրոպական միության հետ հարաբերությունների վերջնական մակարդակը և ինչ նպատակի է ձգտում հասնել տվյալ պետությունը: Շատ երկրներում մոտարկման ինտենսիվ աշխատանքները պայմանավորված են եղել անդամագրման գործընթացով և ըստ էության հանդիսացել դրա բաղկացուցիչ մասը: Սակայն հարևանության բաղաբականության կամ գործընկերության շրջանակներում ընդգրկված երկրների համար նման պայման այսօր չի դրվում: Դա ուղղակի պետք է հաշվի առնվի ցանկացած երկրում մոտարկման գործընթացը կազմակերպելիս: Միևնույն ժամանակ յուրաքանչյուր երկիր պետք է իր համար կարևորի Եվրոպական միության հետ համագործակցության ոլորտները:⁷ Այս դեպքում մոտարկման գործընթացում առավել մեծ ուշադրություն պետք է դարձվի հենց այդ ոլորտներին:⁸ Դրա մասին է վկայում նաև տարբեր երկրների հեղինակների կողմից մոտարկման գործընթացում այս կամ այն ոլորտին առաջնություն տալը:

Առավել մեծ ուշադրություն պետք է դարձվի օրենսդրական մեթոդին: Անհրաժեշտ է արդյունավետ մեխանիզմներ ստեղծել օրենքների ընդունման գործընթացում: Դրանով պետք է հնարավորինս նվազեցվի այս պրոցեսում ԵՄ օրենսդրությանը չհամապատասխանող ակտերի ընդունումը: Սա հատկապես կարևոր է այն

առումով, որ օրենսդրական գործընթացը շղթայական է: Հետագա օրենքների ընդունման ժամանակ ԵՄ օրենսդրությանը չհամապատասխանող օրենքի առկայության պարագայում այս հարցն անընդհատ կբարձրացվի: Դրանից խուսափելու համար եթե պետությունը համապատասխան քաղաքականություն է որդեգրել, առավել նպատակահարմարը հետևողական աշխատանք կատարելն է: Ուստի կոնկրետ երկրում պետք է մշակվեն օրենսդրական գործընթացում այս աշխատանքը կազմակերպելու արդյունավետ մեխանիզմներ:

Ոչ պակաս կարևորություն է ներկայացնում դատական իշխանության գործունեությունը: Իր առանձնահատկություններով և սահմանափակ բնույթով հանդերձ՝ այն ամբողջական է դարձնում մոտարկման գործընթացը: Այս ուղղությամբ կարևոր քայլ կարող է հանդիսանալ ներպետական դատարանների դատավորներին ԵՄ օրենսդրության որոշակի ասպեկտների հետ ծանոթացնելը: Մոտարկման գործընթացի արդյունքում ներպետական օրենսդրության մեջ ձևավորվում են բոլորովին նոր ճյուղեր: Այդ ճյուղերը ԵՄ իրավական համակարգում բավականին զարգացած են: Ներպետական դատա-

րանները նոր օրենսդրության կիրառման, դրա մեկնաբանության հետ կապված կարող են որոշակի դժվարություններ ունենալ: ԵՄ դատարանի մեկնաբանությունները կօգնեն ներպետական դատարաններին արդյունավետ դարձնել նոր ստեղծված օրենսդրության գործողությունը: Օրինակ՝ մրցակցային իրավունքի ոլորտում ԵՄ դատարանը ձևավորված նախադեպային իրավունք ունի: Մոտարկման գործընթացի արդյունքում ներպետական օրենսդրության մեջ արդեն ձևավորվել է համապատասխան օրենսդրության ճյուղ: Սակայն դրա կիրառումը լուրջ վերլուծություններ է պահանջում: Ընկերակցությունների դատարանն իր երկարատև գործունեության ընթացքում արդեն փորձել է լուծումներ տալ մրցակցային իրավունքի ոլորտում առաջացող տարաբնույթ կոնկրետ հարցերին: Դա մեծապես կօգնի նաև ներպետական դատարաններին: Դրա կատարումը պետության համար ոչ թե իրավական պարտավորություն է, այլ իր իրավական համակարգը կատարելագործելու արդյունավետ մեթոդ, որի զարգացմանն այս մեթոդով կարող են նպաստել դատարանները, ինչու չէ նաև այլ համապատասխան պետական մարմինները:

1. **Iryna Kravchuk** Approximation of Ukrainian Law to EU Law, p. 2-3.
2. **Romanova T.** EU-Russia legal harmonization as the basis for deepening relations in new Europe: political and legal aspects, p. 12.
3. **Roman Petrov** The External Dimension of the Acquis Communautaire. European University Institute, 2007.
4. **Lazowski A.** Adaptation of the Polish legal system to EU law: Selected aspects. University of Warsaw, p. 21.
5. **Lazowski A.** Adaptation of the Polish legal system to EU law: Selected aspects. University of Warsaw, p. 21.
6. **Romanova T.** EU-Russia legal harmonization as the basis for deepening

- relations in new Europe: political and legal aspects.
7. Հայաստանի Հանրապետության համար ԵՄ-ի հետ իրավական համագործակցության կարևոր ոլորտները թվարկված են Գործընկերության և համագործակցության համաձայնագրի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասում: Դա, սակայն, չի խոչընդոտում մոտարկման աշխատանքներ կատարել նաև այլ ոլորտներում, թեկուզև առանց իրավական հիմքի: Մոտարկման ոլորտներն առավել կկոնկրետացվեն և կառարկայաման ապագայում կնքվելիք ասոցիացիայի պայմանագրում:
8. **Andreas Bagenholm** Understanding Constrains. An analysis of varieties in the pace of legal approximation to the Acquis Communautaire in Latvia, Bulgaria and Romania.

Միջազգային իրավունք

Սեեր ՀԱԿՈՒՅԱՆ

**ՀՀ դատական դեպարտամենտի
կազմակերպահրավական վարչության
կրտսեր մասնագետ**

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԸՆԹԱՅԱԿԱՐԳՆ ՈՒ ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԸ*

*Նախնական կարգավորման ընթացա-
կարգն ու ՀՀ վճռաբեկ դատարանը*

Ինչպես արդեն նշել էի, Եվրոպական միության դատական համակարգում նման ընթացակարգի նախատեսումը պայմանավորված է ԵՄ դատարանի ունեցած դերով ու կարգավիճակով. ըստ հիմնադիր պայմանագրերի՝ ԵՄ դատարանը կոչված է ԵՄ ողջ տարածքում ապահովելու եվրոպական իրավունքի միասնական կիրառությունը: Այդ նպատակի արդյունավետ իրագործման համար հիմնադիր պայմանագրերը սահմանեցին «նախնական կարգավորման ընթացակարգի» ինստիտուտը՝ որպես այդ նպատակի իրագործումն ապահովող գլխավոր գործոն:

Այս առումով ընդհանրություն կա ՀՀ վճռաբեկ դատարանի և ԵՄ դատարանի կարգավիճակներում, քանզի ըստ ՀՀ Սահմանադրության (փոփոխություններով) 92-րդ հոդվածի¹ ՀՀ բարձրագույն դատական ատյանը, բացի սահմանադրական արդարադատության հարցերից, Վճռաբեկ դատարանն է, որը կոչված է ապահովելու օրենքի միատեսակ կիրառությունը: Սակայն, ի տարբերություն ԵՄ դատարանի, Վճռաբեկ դատարանն այդ նպատակն իրագործում է միայն արդարադատություն իրականացնելու միջոցով: Հաշվի առնելով այս հանգամանքն ու երկու դատարանների միջև առկա ընդհանրությունը՝ սույն մասում կփորձեմ քննարկել ու պարզել այն հարցը, թե ՀՀ դատական համակարգում հնարավոր է արդյոք նախնական կարգավորման ընթացակարգի կիրառումը:

Նախ՝ ցանկանում եմ նշել, որ եթե ԵՄ

դատարանն իր ստեղծման առաջին իսկ պահից օժտված է եղել նման լիազորությամբ, ապա Վճռաբեկ դատարանն այդ լիազորությունը ձեռք է բերել ՀՀ դատական համակարգի զարգացման արդյունքում:

Մինչև 1999թ. ՀՀ-ում գործում էր դատական վերանայման խորհրդային մոդելը, որը ձևավորվել էր տասնամյակների ընթացքում և հարմարեցված էր խորհրդային պետության իրավական քաղաքականությանը: Մասնավորապես՝ խորհրդային դատական վերանայման մոդելի առանցքն էր կազմում, այսպես կոչված, խորհրդային վճռաբեկությունը՝ ինստիտուտ, որը խորհրդային տեսաբանների պնդմամբ արմատապես տարբերվում էր բուրժուական դատական վերանայման ինստիտուտներից՝ ապելյացիայից, կասացիայից ու ռեկվիզից, նրանով, որ այն միավորում էր փաստի և իրավունքի հարցերի վերանայման հնարավորությունը (մասնավորապես՝ հնարավոր էր վերանայող ատյանում ներկայացնել նոր ապացույցներ), դատարանի ակտիվությունը և լայն դատավարական հնարավորությունները, ինչպես նաև դատախազության վճռական դերակատարումը: Խորհրդային մոդելի դատավարությանը (ՀՀ դատական վերանայման առաջին մոդելին²) բնորոշ էր դատական վերանայման և առաջին ատյանի կարգով գործի քննության գործառնությունների համակցման սկզբունքը: Դրա էությունն այն էր, որ բոլոր դատարանները (այդ թվում՝ դատական համակարգը գլխավորող դատարանը) պետք է լիազորված լինեն որոշակի գործեր քննել առաջին ատյանի կարգով: Դրա իմաստն այն էր, որ վերանայող դատարանները չկտրվեն իրականությունից և չվերածվեն վերացական գործունեություն

* Սկիզբը՝ նախորդ համարներում:

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՖՐԱՍՏՐԱԿՏՐԱԿՏՐԱԿՏ
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)

իրականացնող մարմինների: ՀՀ-ում դատական վերանայման համակարգը հիմնված էր երկօղակ դատական համակարգի վրա, իսկ վերանայող միակ մարմինը ՀՀ գերագույն դատարանն էր, որը տարբեր կազմերով իրականացնում էր վճռաբեկություն (ըստ էության՝ «խորհրդային» և ոչ թե դասական ֆրանսիական):

1995թ. Սահմանադրությունն ընդհանուր գծերով նախանշեց ՀՀ նոր դատական համակարգի կառուցվածքը: Այն պետք է ներառեր առաջին ատյանի, վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանները, ինչպես նաև ընդհանուր իրավասության դատական համակարգի հետ ֆունկցիոնալ կապի մեջ գտնվող մասնագիտացված դատարաններ («տնտեսական, զինվորական և այլ»): Սահմանադրական այս կարգավորման հիման վրա սկսեցին մշակվել և ընդունվել ՀՀ դատական համակարգի հիմքերը սահմանող օրենքները՝ «Դատավորի կարգավիճակի մասին», «Արդարադատության խորհրդի մասին» օրենքները և այլն: ՀՀ դատական վերանայման համակարգը («երկրորդ» մոդել) մոտեցվեց դասական ֆրանսիական մոդելին: Դատական վերանայումն ու գործի ըստ էության քննությունն ինստիտուցիոնալ և ֆունկցիոնալ մակարդակներում տարանջատվեցին: Խորհրդային մեկ սովորական եղանակի փոխարեն համակարգը ներառեց վերանայման երկու սովորական եղանակ՝ վերաքննություն և վճռաբեկություն, որոնք ևս ինստիտուցիոնալ և ֆունկցիոնալ մակարդակներում տարանջատվեցին: Վերանայման առաջին սովորական ձևը վերաքննությունն էր, որն իրենից ներկայացնում էր գործի ըստ էության կրկին քննություն՝ հիմնականում առաջին ատյանի դատարանի կանոններով: Վճռաբեկության՝ հսկողական վարույթի գործառույթը վերապահված էր Վճռաբեկ դատարանին: Դատական վերանայման բոլոր հնարավոր եղանակներով վարույթը Վճռաբեկ դատարանում իրականացվում էր նույնական կարգով և դատական կազմով:

Երրորդ մոդելի սկզբնավորումը պայմանավորված է ՀՀ անցկացված սահմա-

նադրական բարեփոխումներով (2005թ.): Դրա հիման վրա մեծացվեցին առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության երաշխիքները, մասնավորապես՝ առանձին գործերի քննության իրավասությունը վերապահվեց առանձին մասնագիտացված դատական ինստիտուտներին՝ քրեական և քաղաքացիական դատարաններին: Սովորական վերանայման երկու եղանակից թողնվեց միայն մեկը՝ վերաքննությունը: Վճռաբեկությունը դարձավ դատական ակտերի վերանայման բացառիկ եղանակ, քանզի վերաքննիչ ատյանի դատարանների որոշումները կայացման պահից մտնում էին օրինական ուժի մեջ: ՀՀ դատական համակարգի հիմնական նորամուծությունը եղավ ՀՀ վճռաբեկ դատարանին օրենքի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու գործառույթով օժտելը: Հարկ է նշել նաև, որ թեև ՀՀ Սահմանադրությունն ու ՀՀ դատական օրենսգրքը, որն ընդունվեց 2007թ. փետրվարի 21-ին և փոխարինեց «երկրորդ մոդելի» շրջանակներում գործող դատարանական կազմության վերաբերյալ օրենքներին, հռչակեցին Վճռաբեկ դատարանի՝ օրենքի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու գործառույթը, սակայն չսահմանեցին, թե ինչ եղանակներով, մեթոդներով ու ձևերով այն պետք է իրականացվի, չսահմանվեց, թե Վճռաբեկ դատարանի կոնկրետ գործերով որոշումներն արդյո՞ք պետք է ունենան համընդհանուր, պարտադիր բնույթ երկրի տարածքում:

«Չորրորդ մոդելի» հիմքերը, որը գործում է մինչ օրս, դրվեցին 2009թ-ին: Տեղի ունեցած օրենսդրական փոփոխություններից ամենակարևորը հանդիսացավ քրեական և քաղաքացիական մասնագիտացված դատարանների վերացումը, վճռաբեկությունը կրկին ձեռք բերեց սովորական վերանայման եղանակի ձև³:

Վերագրյալը հաշվի առնելով՝ կարող ենք նշել, որ վճռաբեկ դատարանին օրենքի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու գործառույթով օժտելը հանդիսացել է պատմական օրինաչափ զարգացման արդյունք. վերջինս հանդիսացավ այն նորամուծություններից մեկը, որը որդեգրեց ՀՀ իրավական համակարգը՝ խորհրդային

Միջազգային իրավունք

մոդելից անցում կատարելով դեպի արևմտյան մոդելի (հարկ է նշել, որ օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման գործառնությունը խորթ չէր խորհրդային մոդելի դատական համակարգին, մասնավորապես, օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման գործառնության որոշակի տարրեր էր պարունակում Գերագույն դատարանի պլենումի պաշտոնական պարզաբանումները, որոնց հետագայում փոխարինեց Դատարանների նախագահների խորհրդի որոշումները): Բարձրագույն ատյանի դատարանների կողմից օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման գործառնությունը բնորոշ է բազմաթիվ արտասահմանյան երկրների դատական համակարգերին: Մասնավորապես՝ Ավստրիայի քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված է «օրենքի շահերի համար վճռաբեկ բողոքի» ինստիտուտը, որի էությունն այն է, որ դատարանների կողմից սպազայում օրենքը կիրառելիս ուղղվեն և կանխվեն հնարավոր խախտումները, ինչպես նաև ապահովվի միասնական արդարադատությունը: Այդպիսի ինստիտուտ է նախատեսված նաև Լեհաստանի քրեական դատավարության օրենսգրքում, որը կոչվում է «արտակարգ վերստուգում»: Բուլղարիայի Սահմանադրության 124-րդ հոդվածի համաձայն՝ Գերագույն վճռաբեկ դատարանն իրականացնում է բարձրագույն դատական հսկողություն բոլոր դատարաններում օրենքների ճիշտ և միատեսակ կիրառման նկատմամբ: Հունգարիայի Սահմանադրության 47-րդ հոդվածի համաձայն՝ Գերագույն դատարանն ապահովում է բոլոր դատարանների կողմից օրենքի միատեսակ կիրառումը, նրա որոշումները պարտադիր են բոլոր դատարանների համար: Նման լիազորությամբ է օժտված նաև Ֆրանսիայի բարձրագույն դատական ատյանը⁴: Այսինքն՝ դատական համակարգի բարձրագույն օղակում կանգնած դատարաններին օրենքի միասնական կիրառությունն ապահովելու համար անհրաժեշտ լիազորությամբ օժտելը տարածված պրակտիկա է, և ամբողջ աշխարհում լայնորեն կիրառվում է: Այլ է հարցը, թե ինչպես է կյանքի կոչվում այդ

լիազորությունը:

Արտասահմանյան երկրների փորձը ցույց է տալիս, որ Գերագույն կամ Վճռաբեկ դատարանների կողմից իրենց այս լիազորությունը հիմնականում իրականացվում է կոնկրետ գործերով արդարադատություն՝ որպես դատարանի կողմից Սահմանադրությանն ու օրենքներին համապատասխան և դատավարական (քրեական, քաղաքացիական, վարչական և այլն) օրենքով սահմանված հիմքերով և կարգով կոնկրետ գործեր քննելու և լուծելու դատարանների կողմից գործունեություն իրականացնելիս⁵: Նախնական կարգավորման ընթացակարգի կամ համանման ընթացակարգերի կիրառումը, երբ մեկնաբանող դատարանը չի քննում և լուծում ամբողջ գործը, գրեթե չէ հանդիպում: Նման ընթացակարգերի կիրառումը լայնորեն կիրառվում է միջազգային դատարանների կողմից, մասնավորապես.

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» 1950թ-ի նոյեմբերի 4-ի Հռոմի կոնվենցիայի 47-րդ հոդվածի համաձայն՝ Դատարանը Նախարարների կոմիտեի խնդրանքով կարող է Կոնվենցիայի և դրան կից լրացուցիչ արձանագրությունների մեկնաբանությանը վերաբերող իրավական հարցերի վերաբերյալ խորհրդատվական եզրակացություններ տալ⁶: Կոնվենցիայի 49-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանի եզրակացությունները պետք է լինեն պատճառաբանված: Սակայն այս դրույթը շատ սահմանափակ կիրառելիություն ունի, քանի որ, ըստ 47-րդ հոդվածի 2-րդ կետի, Դատարանի խորհրդատվական եզրակացությունը չպետք է շոշափի Կոնվենցիայով սահմանված իրավունքների կամ ազատությունների բովանդակությանը կամ ընդգրկմանը: Իսկապես, Դատարանի առաջին և մինչ 2005թ-ի միակ որոշումը 47-րդ հոդվածի հիման վրա կայացվել է Մեծ պալատի կողմից 2004 թվականի հունիսի 2-ին⁷, որում Մեծ պալատը եզրակացրել է, որ խորհրդատվական եզրակացություն տրամադրելու վերաբերյալ միջնորդությունը չի համապատասխանում խորհրդատվական

Միջազգային իրավունք

եզրակացություն տալու իր լիազորությամբ: Միջնորդությունը կատարվել էր Նախարարների կոմիտեի կողմից և վերաբերում էր Անկախ պետությունների համագործակցության (ԱՊՀ) մարդու իրավունքների կոնվենցիային: Դատարանին խնդրել էին վճռել, թե արդյոք ԱՊՀ մարդու իրավունքների հանձնաժողովը 35-րդ հոդվածի 2-րդ կետի բ/ ենթակետի իմաստով կարող է համարվել «միջազգային քննության այլ ընթացակարգ»: Մեծ պալատը եզրակացրեց, որ դատարանի խորհրդատվական եզրակացություն տալու լիազորությունը սահմանափակված է 47-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն, քանի որ հարցն այնպիսին է, որ կարող են վճռվել ապագա լուսնների ընթացքում՝ Կոնվենցիային համապատասխան⁸:

Նման ընթացակարգ է կիրառվում նաև ԱՊՀ տնտեսական դատարանում, մասնավորապես, ԱՊՀ տնտեսական դատարանի պլենումի 1997թ-ի հուլիսի 10-ի թիվ 2 կանոնակարգի 6-րդ գլխի⁹ համաձայն՝ մեկնաբանության խնդրանքով ԱՊՀ տնտեսական դատարան կարող է դիմել ԱՊՀ յուրաքանչյուր անդամ պետություն և Համագործակցության մարմիններն ու ինստիտուտները: Անդամ պետությունների անունից հանդես գալու իրավունք ունեն վերջինիս կողմից լիազորված պետական մարմինները կամ բարձրագույն տնտեսական կամ արբիտրաժային դատարանները կամ այլ բարձրագույն պետական մարմինները, որոնք իրավասու են քննելու և լուծելու տնտեսական վեճերը:

Այսինքն՝ այս ընթացակարգը լայնորեն կիրառվում է միջազգային ասպարեզում վեճեր քննող մարմինների կողմից, ուստի տվյալ պարագայում հարց է ծագում, թե արդարացված է նման ընթացակարգի նախատեսումը ներպետական մակարդակում: Այս հարցին պատասխանելու համար նախ՝ անհրաժեշտ է պարզել՝ ա) ՀՀ ներպետական օրենսդրությունն արդյո՞ք թույլատրում է Վճռաբեկ դատարանի համար նման ընթացակարգի կիրառումը, թե ոչ, այնուհետև այս հարցին դրական պատասխանելու դեպքում, բ) անհրաժեշտ է

պարզել, թե ՀՀ դատական համակարգում նախնական կարգավորման ընթացակարգի կիրառումն ի՞նչ դրսևորում պետք է ունենա, և հնարավոր ի՞նչ խնդիրներ կարող են առաջանալ այդ դեպքում:

ա) Կարծում եմ, որ առաջին հարցի պատասխանը սպառնիչ տրված է ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2007թ-ի ապրիլի 9-ի ՍԴՈ-690 որոշման մեջ, որտեղ Սահմանադրական դատարանը մեկնաբանել է Սահմանադրության 92-րդ հոդվածն ու սահմանել է Վճռաբեկ դատարանի սահմանադրաիրավական կարգավիճակը, մասնավորապես, «7. Պետական, այդ թվում նաև դատական իշխանության մարմինների համակարգում ՀՀ վճռաբեկ դատարանի սահմանադրաիրավական կարգավիճակը որոշված է ՀՀ Սահմանադրության 92-րդ հոդվածի 2-րդ մասում: (...) Միաժամանակ ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ, 91-րդ, 93-րդ, 94-րդ, 96-րդ և 97-րդ հոդվածներում ամրագրված են դատական իշխանության կազմակերպման ու գործունեության (արդարադատության իրականացման) հիմնարար դրույթները:

Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ սահմանադրաիրավական վերոհիշյալ նորմերի ընդհանուր բովանդակությունից հետևում է.

(...)

բ/ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի, վերաքննիչ դատարանները, վճռաբեկ դատարանը, ինչպես նաև մասնագիտացված դատարանները՝ դատական իշխանության շրջանակներում կազմում են գործառնական համակարգային ամբողջություն: Այդ համակարգը կառուցված է գործառնական աստիճանակարգման և արդարադատական գործառնությունների ներհամակարգային տարանջատման սկզբունքներով, ներքևից վերև, ընդ որում, այդ աստիճանակարգում բարձրագույն դատական ատյանը ՀՀ վճռաբեկ դատարանն է, որը ստորադաս դատարանների դատական ակտերը վերանայող դատարան է.

գ/ ընթացիկ օրենսդրության խնդիրն է նյութական և ընթացակարգային նորմերի միջոցով սահմանել ու մանրամասնել ինչպես ՀՀ վճռաբեկ դատարանի սահմանադ-

Միջազգային իրավունք

րական կարգավիճակից բխող, այնպես էլ ընդհանուր իրավասության և մասնագիտացված ստորադաս դատարանների լիազորությունների շրջանակը, իրականացման կարգն ու պայմանները.

դ/ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի արդարադատական գործառույթը վճռաբեկության կարգով օրենքի միատեսակ կիրառությունն ապահովելն է, այսինքն.

- այն պետք է առաջին հերթին իրականացվի օրենքների և դրանց կատարումն ապահովող նորմատիվ այլ այնպիսի ակտերի իրավական բովանդակության մեկնաբանմամբ, որոնք ստորադաս դատարանների կողմից կիրառվել են (կամ չեն կիրառվել) դրանց տարաբնույթ իրավաբանական արդյունքում.

- վճռաբեկության կարգով սահմանադրական իր վերահսկողական գործառույթի իրականացմամբ, ստորադաս դատարանների դատական ակտերը վերանայելիս և դատական սխալներն ուղղելիս Վճռաբեկ դատարանը բացառապես պետք է լուծի իրավունքի իրացման հարցեր.

- որպես սահմանադրորեն նախատեսված շրջանակներում բարձրագույն դատական ատյան՝ Վճռաբեկ դատարանը, իր լիազորություններին համապատասխան, կոչված է երաշխավորելու ընդհանուր իրավասության և մասնագիտացված բոլոր դատարաններում մարդու իրավունքների ու ազատությունների դատական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների, արդարության, հավասարության պայմաններում և ողջամիտ ժամկետում դատաբանության՝ անձի սահմանադրական իրավունքների անմիջական գործադրումը.

- Վճռաբեկ դատարանի սահմանադրական գործառույթից է անմիջականորեն բխում ոչ միայն ընդհանուր և մասնագիտացված ստորադաս դատարանների թույլ տված դատական սխալներն իր իրավասության շրջանակներում ուղղելը, այլև այդ դատարանների կողմից կիրառված նորմատիվ ակտերի (դրանց դրույթների) միասնական ընկալման վերաբերյալ իրավական դիրքորոշում արտահայտելը»:

Վերոգրյալը հաշվի առնելով՝ կարծում են, որ, եթե Վճռաբեկ դատարանի համար

օրենքի մակարդակով սահմանվի նախնական կարգավորումներ տալու օրենսդրական հնարավորությունը՝ որպես օրենքի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու համար անհրաժեշտ և արդյունավետ լրացուցիչ միջոց, ապա վերջինս չի խաթարի ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված Վճռաբեկ դատարանի կարգավիճակի հիմքերը:

Մինչ հաջորդ հարցին անդրադառնալը հարկ են համարում նշել, որ ՀՀ դատական համակարգում նախնական կարգավորման ընթացակարգին բնորոշ ընթացակարգը նույնպես գործել է և այժմ էլ գործում է: Մասնավորապես՝ ՀՀ Սահմանադրության 101-րդ հոդվածի համաձայն՝ Սահմանադրությամբ և օրենքով սահմանված կարգով Սահմանադրական դատարան կարող են դիմել դատարանները՝ իրենց վարույթում գտնվող կոնկրետ գործին առնչվող նորմատիվ ակտերի դրույթների սահմանադրականության հարցերով: «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 71-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ սույն հոդվածում նշված գործերով ՀՀ սահմանադրական դատարան դիմում են դատարանները, ինչպես նաև գլխավոր դատախազը, եթե գտնում են, որ Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 1-ին կետով Սահմանադրական դատարանի ենթակայությանը վերապահված որևէ իրավական ակտի, որն ունի նորմատիվային բնույթ, դրույթը կամ դրույթները, որոնք ենթակա են կիրառման իրենց վարույթում գտնվող կոնկրետ գործով, հակասում են Սահմանադրությանը: Առանձին ճյուղային օրենսդրություններն արդեն կարգավորում են դատարանների՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված իրավունքի իրականացման կարգը: Օրինակ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 31-րդ հոդվածի համաձայն՝ քրեական գործով վարույթը դատարանի նախաձեռնությամբ կամ դատավարության մասնակիցների միջնորդության հիման վրա դատարանի որոշմամբ կարող է կասեցվել, եթե դատարանը գտնում է, որ կիրառման ենթակա օրենքը կամ այլ իրավական ակտը հակասում է ՀՀ Սահմանադրությանը: Այս նույն

Միջազգային իրավունք

կանոնները կիրառվում են նաև մյուս դատավարություններում՝ քաղաքացիական, վարչական: Վերոգրյալը հաշվի առնելով՝ կարող ենք նշել, որ ՀՀ իրավական համակարգի նախնական կարգավորման ընթացակարգն այդքան էլ խորթ չէ, սակայն այն կիրառվում է բոլոր ատյանների դատարանների և ՀՀ սահմանադրական դատարանի փոխհարաբերություններում. մեզանից էլ պահանջվում է պարզել, թե հնարավոր է այն կիրառել Վճռաբեկ դատարանի և մյուս ատյանի դատարանների փոխհարաբերություններում՝ օրենքի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու գործառնության շրջանակներում: Հարկ է նշել նաև, որ մինչ օրենսդրական փոփոխությունների իրականացումը, այս ընթացակարգը հետևյալ տեսքն ուներ՝ ընդհանուր իրավասության դատարան - ՀՀ դատարանների նախագահների խորհուրդ - ՀՀ նախագահ - ՀՀ սահմանադրական դատարան, սակայն այս կարգն այնքան էր բարդեցված, որ գործնականում ընդհանուր իրավասության դատարանների՝ նորմատիվ ակտերի սահմանադրականությունը որոշելու վերաբերյալ դիմումները ոչ միայն չէին հասել Սահմանադրական դատարան, այլև ՀՀ նախագահին, քանզի նման նախաձեռնությունները խափանվել են դատարանների նախագահների խորհրդի կողմից (բացառությամբ առանձին դեպքերի)¹⁰: Ինչ վերաբերում է ներկայիս ընթացակարգի կիրառման վիճակագրությանը, ապա «ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից 2009թ. ընդունված որոշումների կատարման վիճակի վերաբերյալ» ՀՀ սահմանադրական դատարանի տարեկան հաղորդման համաձայն՝ 2009թ. ՀՀ սահմանադրական դատարանի դատարաններից մուտք է եղել ընդամենը երկու դիմում՝ 1-ը ներկայացվել է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի, մյուսը՝ ՀՀ վարչական դատարանի կողմից: ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից նման վիճակը մեկնաբանվում է հետևյալ կերպ. «(...) Մտահոգիչ իրավիճակ է ձևավորվել նաև դատական համակարգում: Դատարանները սահմանադրական դատարան են դիմել ընդամենը երկու անգամ: Դա այն

դեպքում, երբ առանձին երկրներում միայն դատարանների դիմումների հիման վրա սահմանադրական դատարանների կողմից քննության առնված գործերը կազմում են տարվա ընթացքում քննված գործերի կեսից ավելին: Մեզանում իրավիճակի մտահոգիչ լինելը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ վերջին երեք տարում Սահմանադրությանը հակասող ճանաչված օրենքների նորմերի մոտ 99 տոկոսը նախապես կիրառվել են դատարանների կողմից: Սահմանադրական դատարան մուտքագրված գործերի 20 տոկոսից ավելի դեպքում կողմերը նույնիսկ միջնորդել են դատարանին՝ պարզել օրենքի նորմի սահմանադրականության հարցը, և նոր այն կիրառել՝ բացառելու համար մարդու իրավունքների խախտումը: Բոլոր այդ դեպքերում միջնորդությունները մերժվել են: Դատարանները նաև իրենց նախաձեռնությամբ չեն դիմել Սահմանադրական դատարան, իսկ միայն վերջին երեք տարում 78 դիմողների դիմումների հիման վրա դատարանների կողմից կիրառված օրենքների նորմերը Սահմանադրական դատարանը ճանաչել է ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր: Դատական պրակտիկայի վերլուծությունը վկայում է, որ հատկապես ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածում ամրագրված նորմ-սկզբունքը, համաձայն որի. «Պետությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք», շարունակում է վերացական բնույթ կրել: ՀՀ սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ բոլոր այն դեպքերը, երբ դատավորի կողմից օրենքի նորմի կիրառումից հետո այն հետագայում հակասահմանադրական է ճանաչվում, թերևս նկատի առնվի այդ նորմը կիրառած դատավորների ծառայողական առաջխաղացման ցուցակները կազմելիս:

Կա նաև մեկ այլ հիմնախնդիր: ՀՀ-ում դեռևս լիարժեք գործունակ չէ դատավարական օրենսգրքերով նախատեսված «նոր հանգամանքների» ինստիտուտը: Դա ոչ միայն պայմանավորված է նրանով, որ օրենքի նորմի «կիրառում» հասկացություն-

Միջազգային իրավունք

նր հաճախ ձևական բնույթ է կրում, այլև դատական պրակտիկայում հստակեցված չէ «ամմիջականորեն գործող իրավունք» հասկացությունը: Արդյունքում խնդիրներ են առաջանում քաղաքացիների կողմից իրենց խախտված իրավունքների պաշտպանության հարցում¹¹: Սույն հաղորդման մեջ Սահմանադրական դատարանը, վեր հանելով դատարանների պասիվ վարքագծի պատճառները, կարևորում է դատարանների՝ որպես նորմատիվ-իրավական ակտերի հիմնական կիրառողների, կողմից ՀՀ սահմանադրական դատարան դիմելու իրավունքի արդյունավետ իրականացման հնարավորությունը՝ ամրագրելով այդ նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ միջոցները: Կարծում եմ, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի այս փորձն ու վերլուծություններն արդյունավետ կլինեն սույն հարցերի հետագա քննարկման համար:

բ) Ինչ վերաբերում է երկրորդ հարցին, ապա գտնում եմ, որ ՀՀ դատական համակարգում նախնական կարգավորման ընթացակարգը գրեթե ամբողջովին պետք է կիրառվի, մասնավորապես, առաջարկում եմ.

առաջին ատյանի դատարանների, վարչական դատարանի և վերաքննիչ դատարանի համար ապահովել օրենսդրական հնարավորություն իրենց կողմից քննվող կոնկրետ գործով կիրառման ենթակա նորմատիվ-իրավական ակտի մեկնաբանության (այդ թվում նաև ՀՀ իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասը դարձած միջազգային-իրավական փաստաթղթերի մեկնաբանության հարցերով, եթե միջազգային ասպարեզում չի գործում այդ ակտի դրույթները մեկնաբանող հատուկ մարմին), եթե այդ ակտն իրավակիրառողների կողմից տարաբնույթ մեկնաբանության է ենթարկվել, կամ այդ ակտի և ՀՀ կողմից կնքած միջազգային պայմանագրի միջև հնարավոր հակասության հարցի պարզաբանման խնդրանքով դիմելու ՀՀ վճռաբեկ դատարանին: Հաշվի առնելով դատավորի անկախության և դատարանի ինքնուրույնության հիմնարար սկզբունքը՝ գտնում եմ, որ, ի տարբերություն ԵՄ-ում կիրառվող մո-

տեցման, անթույլատրելի է դատավորների համար սահմանել ՀՀ վճռաբեկ դատարանին դիմելու պարտականություն. յուրաքանչյուր դեպքում դատարանն ինքը պետք է որոշի, թե վճռաբեկ դատարանին նման խնդրանքով դիմելն անհրաժեշտ է, թե ոչ: Բացի այդ, հաշվի առնելով դատարանների կողմից արդարադատություն իրականացնելուց հրաժարվելու անթույլատրելիության կարևորագույն սկզբունքը, օրենսդրորեն ամրագրել, որ ստորին ատյանի դատարանները սույն ընթացակարգի շրջանակներում վճռաբեկ դատարանից չեն կարող «քողարկված» կամ բացահայտ պահանջել գործին վերջնական լուծում տալ կամ որոշել գործի հնարավոր ելքը: Վճռաբեկ դատարանին ուղղված հարցումները պետք է բխեն կոնկրետ գործի՝ դատարանի կողմից դատավարության տվյալ փուլում հաստատված ճանաչված հանգամանքներից, վերացական բնույթ չկրեն, և համապատասխանեն հարցում կատարելու համար անհրաժեշտ հիմքերի պահանջներին: Վճռաբեկ դատարանին դիմելիս դատարաններին իրավունք վերապահել գործով վարույթը կասեցնել, սակայն, եթե առանց հարցման պատասխանի դատարանի կողմից հնարավոր է իրականացնել առանձին դատավարական գործողություններ, ապա վերջիններս պարտավոր են դրանք կատարել: Դատարանների կողմից այս հնարավորության չարաշահման հնարավորությունը բացառելու նպատակով սահմանել, որ դատարանները չեն կարող վճռաբեկ դատարանին հարցում կատարել, եթե մեկնաբանվող նորմի բովանդակությունն ակնհայտ պարզ է: Դատարաններին արգելել դիմելու վճռաբեկ դատարան, եթե իր որոշումներում վերջինս արդեն անդրադարձել է հարցման մեջ բարձրացված խնդիրներին, կամ այդ նորմի մեկնաբանությունն իր իրավասության մեջ չի մտնում:

Հարցման դեպքում վճռաբեկ դատարանը տալիս է այդ դատարանի համար տվյալ գործով պարտադիր իրավական ուժ ունեցող դիրքորոշումներ: Վճռաբեկ դատարանի հայտնած դիրքորոշումները պարտադիր պետք է լինեն նաև մյուս դա-

Միջազգային իրավունք

տարանների համար հարցման մեջ մատնանշված ակտերը կիրառելու դեպքում: Օրենքով սահմանված կարգով հարցում ներկայացնելու դեպքում Վճռաբեկ դատարանը պարտադիր պետք է դիրքորոշում հայտնի: Վճռաբեկ դատարանի կողմից դիրքորոշման հայտնումը պետք է որոշակի ժամանակահատվածով սահմանափակված լինի, հատկապես այն գործերով, որոնք հրատապ լուծում են պահանջում:

Ես փորձեցի ներկայացնել իմ մոտեցումները նախնական կարգավորման ընթացակարգի՝ ՀՀ դատական համակարգում հնարավոր կիրառման հարցի շուրջ: Իմ կարծիքով մասն ընթացակարգերի նախատեսումը մեծապես արդյունավետ կլինի մեր արդարադատության համակարգի համար: Որպես ասվածի հիմնավորում ցանկանում եմ ներկայացնել նաև մի քանի լրացուցիչ փաստարկներ. նախ՝ մասն ընթացակարգի կիրառման արդյունքում վերին ատյանի և ստորին ատյանների դատարանների միջև իրավական «երկխոսություն» կծավալվի. ստորին ատյանի դատարաններն իրենց ներդրումը կունենան օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման գործառնության իրականացման գործընթացում, ինչի արդյունքում էլ կընդլայնվի ՀՀ-ում իրավունքի զարգացմանը մասնակցող ձեռնահաս մասնագետ-մարմինների

ների շրջանակը, որն էլ իր դրական ազդեցությունը կունենա այդ գործընթացի վրա, ապա հնարավոր կլինի ավելի արագ և արդյունավետ ձևով վեր հանել միջազգային փաստաթղթերի կամ դրանց դատական մեկնաբանությունների և ՀՀ ներպետական իրավունքի միջև եղած հակասությունները, ինչի արդյունքում էլ ՀՀ ներպետական օրենսդրությունը հնարավորինս մոտ կկանգնի միջազգային չափանիշներին, ինչպես նաև հնարավոր կլինի խուսափել գործերի ավելորդ շրջապտույտից դատական ատյաններով և այլն:

Սակայն պետք է հաշվի առնել նաև, որ ընթացակարգի կիրառման արդյունքում հնարավոր են նաև բացասական հետևանքներ, մասնավորապես, Վճռաբեկ դատարանի կողմից քննվող գործերի ծավալի ավելացում, որը կդանդաղեցնի նրա աշխատանքը, ստորին ատյանի դատարանների կողմից հանրային մեծ հնչեղություն ունեցող կամ առավել բարդ գործերով արդարադատություն իրականացնելու պարտականության բեռի թոթափումը Վճռաբեկ դատարանի հաշվին և այլն:

Այնուամենայնիվ, այս բոլոր հարցերի պատասխանը հնարավոր չի լինի ստանալ, քանի դեռ այդ ընթացակարգը չստանա իր օրենսդրական ամրագումն ու պրակտիկ կիրառությունը:

1. Ընդունվել է 2005թ-ի նոյեմբերի 27-ի հանրաքվեով:

2. Դասակարգումն՝ ըստ ի.գ.թ. Ռ. Մելիքյանի:

3. **Մելիքյանի Ռ.** «Դատական վերանայման հիմնախնդիրները քրեական դատավարությունում» դասախոսության նյութերը:

4. <http://www.lexadin.nl>.

5. **Савюк Л. К.** Правоохранительные и судебные органы. М., 2005, с. 62-66.

6. <http://www.coe.int>.

7. ՄԵԳ-ի 2004թ-ի հունիսի 2-ի մամուլ հարդագրությունը:

8. www.legalguide.am.

9. www.sudsng.org.

10. **Ղամբարյան Ա.** ՀՀ վճռաբեկ դատարանի սահմանադրական կարգավիճակի հիմնախնդիրները քրեական դատավարությունում: Եր., ՌՀՀ հրատ., 2007թ., էջ 35:

11. <http://www.concourt.am/armenian/report/index.htm>.

Сержик АВETИСЯН

*Судья Апелляционного уголовного суда РА,
доктор юридических наук, профессор*

НЕОБХОДИМАЯ ОБОРОНА КАК ХРИСТИАНСКАЯ МОДЕЛЬ ПОВЕДЕНИЯ И ДУХОВНО-НРАВСТВЕННАЯ ЦЕННОСТЬ

*Посвящается светлой памяти
Рафаеля Ашотовича Папаяна*

Проблема охраны жизни в настоящее время приобрела масштабы уровня как национальной, так и международной безопасности.

На этом фоне право на необходимую оборону приобретает первостепенное значение в борьбе с преступностью.

В данной статье изложим основные христианские, духовно-нравственные, социально-ценностные и государственно-правовые аспекты необходимой обороны. Но прежде всего обратимся к некоторым статистическим данным.

Серьезной проблемой судебно-следственной практики при применении законодательства о необходимой обороне является, прежде всего, разграничение правомерного и преступного поведения лица, применившего оборонительные действия. Требования, предъявляемые к действиям лица, находящегося в состоянии необходимой обороны, так называемые критерии правомерности оборонительного поведения, в юридической литературе освещены хотя в достаточной степени, но они являются дискуссионными в правоприменительной практике. Поэтому имеется потребность их законодательного урегулирования.

Кроме того, согласно действующему уголовному законодательству, определение возможного превышения пределов необходимой обороны основано на оценочных критериях и в итоге является прерогативой суда. В ст. 42 УК РА усло-

вия правомерности необходимой обороны получили свое частичное решение. Уголовный закон должен быть более понятным и прогнозируемым. Гражданин должен знать действительные требования к оборонительным действиям. Оптимальное законодательное урегулирование дискуссионных вопросов обозначенной проблемы будет способствовать успешной борьбе с общественно опасными элементами, посягающими на государственные и общественные интересы, на жизнь и здоровье граждан.

Исследование эмпирических материалов показывает, что нередко на скамье подсудимых оказываются люди, совершившие общественно полезные действия, связанные с причинением вреда преступникам. В правоприменительной практике имеют место факты, когда правомерная необходимая оборона расценивается как уголовно-наказуемое деяние, а превышение пределов допустимой защиты — как преступления без смягчающих обстоятельств.

Так, на период с 1997-2003гг. в г.Ереване было зарегистрировано всего семнадцать дел соответствующей категории.

В.В.Меркурьев, анализируя уголовные дела, рассмотренные во Владимирской области с 1991-1997гг., пришел к выводу, что «на предварительном следствии действия обороняющихся первоначально оценивались как умышленные

тяжкие преступления в 92,4% случаев»¹. Интересно в этом отношении и исследование, проведенное А.Ф. Истоминым по уголовным делам, рассмотренным в г.Москве и Московской области с 1990-2003гг., которое выявило проявление тенденции «завышения» квалификации по делам рассматриваемой категории².

Основной причиной таких явлений, не способствующих реализации конституционного права на необходимую оборону, являются факты ошибочной «квалификации с запасом», недостаточный учет роли нападающей и обороняющейся сторон в развитии конфликта и гиперболизацией наступивших тяжких последствий для нападающего в отрыве от совокупности других обстоятельств дела.

По данным исследования, проведенным Э.Л. Сидоренко в Ставропольском крае, более 85% уголовных дел по превышению пределов необходимой обороны являются результатом переквалификации с обычных преступлений против личности (ст. 105, 111 УК РФ). «Но если такая ситуация, - продолжает автор, - наблюдается в правоприменительной практике, то что можно сказать о простых гражданах, на которых и рассчитаны нормы о необходимой обороне и о превышении ее пределов».

Н.Н. Турецкий отмечает, что «теоретические и практические аспекты реализации института необходимой обороны требуют максимально благожелательного подхода к оценке действий защищающихся лиц и возложения риска неблагоприятных последствий на нападающего. Это отвечает принципу социальной справедливости и задачам борьбы с преступностью, стоящими перед обществом на современном этапе его развития»³.

Среди причин редкого использования гражданами права на оборону им были получены следующие ответы респондентов

Республики Казахстан:

- незнание права на самозащиту - 8%;
- незнание условий правомерности - 22% ;
- сомнение в законности активных действий - 56%;
- неуверенность в собственной силе - 12%;
- затруднились ответить - 2%⁴.

Гражданами право на необходимую оборону используется относительно редко. Таково мнение 90% респондентов, опрошенных В.Л. Зуевым. По данным проведенного им социологического исследования, среди причин такого поведения названы: незнание данного права - 17%, незнание конкретных правил поведения в таком состоянии - 19%, боязнь наступления нежелательных правовых последствий - 48%, известный лицу негативный опыт наступления подобных последствий - 11%, и лишь 5% опрошенных сослались на недооценку собственных сил и возможностей. Показательно, что из числа тех, кто сам применял данное право, почти треть на момент защиты сомневались в законности своих действий⁵.

«Отсюда следует, - пишет В.Л. Зуев, что люди не столько боятся стычки с правонарушителем, сколько дальнейшего разбирательства. То, что население плохо знает закон - факт не утешительный. Но не менее важно, что готовность к самозащите отнюдь не подогревается и существующей судебной-следственной практикой»⁶.

Действительно, по делам о необходимой обороне обороняющийся зачастую вынужден выступать в роли подозреваемого в преступлении и доказывать свою невиновность. Нападавший, напротив, оказываясь в роли потерпевшего, и совершенное им общественно опасное посягательство далеко не всегда получает

Уголовное право

адекватную юридическую оценку.

Все это отрицательно воздействует на активность граждан в пересечении преступных посягательств.

Анализ вышеприведенных материалов конкретных социально-правовых исследований наглядно свидетельствует, что эффективность реализации права на необходимую оборону во многом зависит от четкой законодательной регламентации условий правомерности оборонительных действий, предпринимаемых в целях пересечения общественно опасных посягательств⁷.

Рассмотрение необходимой обороны в контексте современных социально-правовых мер обеспечения безопасности человека, позволяет социально-правовую природу необходимой обороны раскрыть исходя из некоторых аспектов.

а) Необходимая оборона как христианская нормативная модель поведения (христианский аспект).

б) Моральный, духовно-нравственный аспект.

в) Социально-ценностный аспект.

г) Государственно-правовой аспект.

Рассмотрим каждый аспект в отдельности.

1. Согласно библейским толкованиям, человек был сотворен бессмертным, и, значит, умереть он не мог. Следовательно, слова «смертию умрешь» в устах Бога, по замечанию Р.А. Папаяна, означает, что на право на жизнь подразумевалось в самом акте сотворения человека.

В Библии подчеркивается нерасторжимое соединение человека и жизни, ибо на древнееврейском языке «Адам» означало - «человек», а «Ева» означало - «жизнь»⁸.

В Ветхом Завете нарушение права на жизнь допускается лишь для обеспечения права других на жизнь. Наряду с этим, защитой жизни упоминается и за-

щита своих законов, то есть защита своей независимости, которая также становится отступлением от принципа «не убий». Защита независимости - это та же защита собственной жизни. Ибо в законе с самого начала Моисей сказал: «Положите на сердце ваше все слова, которые я объявил вам сегодня, и завещайте их детям своим, чтобы они старались исполнить все слова закона его. Ибо это не пустое для вас; но это жизнь ваша».

Таким образом, по справедливому замечанию Р.А. Папаяна, и в своих ограничениях и оговорках библейское право на жизнь перекликается с современным правом^{9*}. Так, «Всеобщая декларация прав человека» гласит: «При осуществлении своих прав и свобод каждый человек должен подвергаться только таким ограничениям, какие установлены законом исключительно с целью обеспечения должного признания и уважения прав и свобод других» (п. 2 ст. 29).

Как известно, христианские нормы поведения являются обязательными для христианина в каждой конкретной ситуации как некоторое общее руководство, исходящее из его целевого назначения.

Предметом христианства как нормативной системы является поведение конкретного человека, принявшего данное вероучение, отражающего его отношение к другим людям. В качестве главной нормативной модели А.А. Тер-Акопов рассматривал отношение человека к закону¹⁰.

Что предлагает христианство в сфере отношения к закону - вопрос достаточно важный и актуальный как для современного человека, так и правотворческой, правоприменительной и правоисполнительной деятельности.

Несмотря на то, что самого понятия необходимой обороны и условий правомерности причинения вреда в Ветхом Завете нет, тем не менее, есть все основа-

ния утверждать, что основы современного института необходимой обороны заложены в библейских источниках.

Прежде всего следует отметить, что в законодательстве Моисея содержалась одна ситуация правомерного причинения смерти в случае, когда хозяин застал вора на месте преступления: «Если кто застанет вора, подкапывающего и ударит его так, что он умрет, то кровь не вменится ему, но если взойшло над ним солнце, то вменится ему кровь». Следовательно, время совершения преступления прямо влияло на соразмерность защиты характеру и опасности посягательства. Убийство ночного вора было законодательно разрешено. В убийстве при восходе солнца библейское законодательство усматривало только чувство мести и поэтому запрещало его.

Само право на причинение вреда посягающему заложено в заветах. А.А.Тер-Акопов замечает, что эти заветы образуют трудные для понимания места в Библии¹¹.

Возьмем, к примеру, заповедь «... не противиться злему. Но кто ударит тебя в правую щеку твою, обрати к нему и другую» (Мф. 5, 39). В буквальном понимании она противоречит нашему агрессивному менталитету, настроенности на активную борьбу со злом путем причинения опять же зла, хотя бы и виновному.

Но заповедь многозначна, многозначность - в фразеологизме. Смысл ее диаметрально противоположен русскому фразеологизму «дать сдачи», т.е. постоять за себя, не дать спуску, безусловно ответить злом на зло. За ним кроется все тот же обычай кровной мести, который мы внешне отвергаем как дикий, но фактически следуем ему. Мстительность прослеживается во всех слоях общества вплоть до политических, что заметно на «войне компроматов».

Христос многое говорил, используя для доходчивости тот набор иносказа-

тельных выражений, который бытовал в ту историческую эпоху, и смысл которых утрачен сейчас. Кроме того, следует учесть неточности русского перевода с древнееврейского и древнегреческого, отсутствие подчас в нашем языке слов, подходящих для полной передачи соответствующего смысла. Поэтому многие заповеди, в том числе и рассматриваемые, следует истолковать исходя из контекста сказанного, т.е. из общего смысла написанного текста, в том числе предшествующего рассматриваемому выражению.

Перед заветом «не противиться злему» изложено исходное правило, установленное в Ветхом Завете: «Вы слышали, что сказано: «око за око, и зуб за зуб»» (Мф. 5, 38). Важно понять подлинный смысл того, что называется законом Тальона. Нельзя видеть в нем выражение дикости, произвола, кровной мести и т.п. Напротив, в те древние времена, когда еще не было развитой системы публичного правосудия, когда вопросы ответственности решал сам потерпевший, исходя из своих возможностей, закон Тальона выполнял прогрессивную роль, он ограничивал произвол, устанавливая принцип равного возмездия, не превышения вреда, причиняемого посягающему.

В книге «Исход» четко сформулировано требование «глаз за глаз, зуб за зуб, руку за руку, ногу за ногу» (Исх. 21, 24). Существовали и иные аналогичные запреты: душу за душу, обожжение за обожжение, рану за рану, ушиб за ушиб.

Чтобы уяснить подлинный смысл этих требований, следует обратить внимание, что виновные подлежали суду и за содеянное несли наказания, адекватные опасности деяний. Устанавливалась смертная казнь для того, «кто ударит человека так, что он умрет» (Исх. 21, 12), «кто ударит отца своего или свою мать» (Исх. 21, 15), «кто украдет человека» (Исх. 21, 16), «кто злословит отца своего или свою мать» (Исх. 21, 17).

Уголовное право

За другие преступления предусматривались менее строгие наказания. Так, если кто кого ударит в ссоре и тот не умрет, но сляжет в постель, тому следует заплатить «за остановку в его работе» и «дать на лечение его» (Исх. 21, 19). Если в ссоре кто ударит беременную женщину и у той произойдет выкидыш, то нужно заплатить пеню, «какую наложит на него муж той женщины» (Исх. 21, 22).

Своеобразно решалась ответственность за причинение физического вреда рабу. Владелец раба нес ответственность только за его убийство, причем наказание было не в виде смертной казни; если же потерпевший хотя бы 1-2 дня оставался живым, «то не должно наказывать его, ибо это его серебро» (Исх. 21, 21).

Подробно регламентирована ответственность за причинение вреда по неосторожности в виде действия или бездействия, в том числе за нарушение правил обращения с источниками повышенной опасности, в качестве которых выступали «вол» или «яма». Требовалось принимать меры предосторожности, чтоб вол не забодал кого-либо, и в яму не попал кто-либо.

Таким образом, действует система «преступление - наказание», в которой за определенное деяние виновного ждет конкретное, назначенное судом лишение.

В этой системе рассматриваемый принцип «око за око, зуб за зуб» выглядит достаточно своеобразно, он никак не подходит на принцип назначения наказания. Единственное его объяснение возможно только в качестве принципа необходимой обороны. В ответ на действия преступника потерпевший или иное лицо могли в порядке отражения нападения причинить посягающему вред, равный причиненному. Этот вред мог быть причинен немедленно в ответ на посягатель-

ство, потому что по происшествии времени потерпевший мог действовать только через суд.

Отсюда следует, что заповедь «не правую щеку твою, обрати к нему и другую» есть не что иное как рекомендация воздерживаться от самосуда, расправы, требование в своих ответных действиях, направленных на преступление посягательства, не причинять вреда большего, чем тот, который причинен тебе.

Ряд авторов приводят иное мнение: «Обороняющийся христианин не должен причинять прямого вреда посягающему, но при этом он может предпринимать любые другие действия для противодействия посягательству ... Правильной в ситуации посягательства или его угрозы будет попытка спастись бегством или использовать иные способы избежать нападения, например, позвать кого-либо на помощь либо выполнить требования преступника о передаче ему имущества»¹².

С данным подходом можно согласиться с одной оговоркой: обороняющийся должен иметь такую возможность. В противном случае он не при каких обстоятельствах себя не сможет защитить.

Рассматривая необходимую оборону как христианскую нормативную модель поведения, нельзя не отметить, что библейские предписания изначально исключают причинение всякого вреда человеку. Только лишь в силу распространившегося и укоренившегося греха Бог дал Моисею законы, исключаяющие наиболее опасные формы отношений между людьми. Появление Христа, - отмечает А.А. Тер-Акопов, - свидетельство необходимости и возможности перемен в моральном облике человека, которые вполне уже способны не только не убивать, но даже не называть ближнего своего плохими словами¹³.

Таким образом, изложенное позволяет сделать вывод о том, что христиан-

ство как нормативно-этическая система образует основу и неисчерпаемый резерв развития современного права. Его постулаты, закрепленные в Ветхом Завете и затем дополненные и переосмысленные в Новом Завете Христа, извечно актуальные, в том числе и для современности.

Задача современного общества состоит в том, чтобы сознательно вернуться к христианским, православным истокам в надежде добиться консолидации общества, веры и права. Это особенно актуально для формирования правовых основ (системы) обеспечения безопасности человека. В этой системе право на необходимую оборону - важная гарантия статуса гражданина и человека.

2. Право - категория моральная; право - духовная и нравственная ценность. Право в идеале должно совпадать с нравственностью, быть справедливым, его нужно постоянно приводить в соответствие с этим идеалом, снимать противоречия, делать прогнозируемым, предсказуемым и доступным. И в этом его стратегический путь развития. На начальном этапе развития человеческого общества регулятором общественной жизни служила мораль, и лишь потом на смену ей с появлением государства пришло право.

Тезис о том, что мораль и право понятия разные, не вызывает сомнения. В то же время следует отметить, что наряду с тенденцией возвышения права, мораль должна сохранять свою доминирующую роль по сравнению с правом.

В качестве обоснования А.А. Тер-Акопов отмечает, что, во-первых, мораль является генетической основой права; во-вторых, право само является предметом морали, моральной ценностью: в праве отражаются и закрепляются нормы морали, а соблюдение юридических законов становится критерием нравственного поведения. Все проблемы общества, в том числе и закрепленные правом, в первую очередь моральные, а за-

тем только правовые.

На основе изложенного, перспективы цивилизации он связывает не с правом, а с нравственностью, государство в первую очередь должно быть не правовым, а нравственным. Для строительства нравственного общества на конкретном этапе можно и нужно использовать правовые средства, не забывая их подчиненное по отношению к нормам морали и нравственности положение¹⁴.

Мораль дана человеку Богом, Истиной, поэтому она является величиной постоянной. Критерием правового закона, построения правового и демократического государства могут быть лишь константные координаты. По справедливому замечанию Р.А. Папаяна, «Константность и неизменность морали обеспечена тем, что дана она Богом: и Конституции, и законы менять можно, а Библию - нельзя. Богоданной константой являются моральные ценности, в которых заложены вовсе не абстракции, а определенная конкретность: естественные и неотъемлемые права человека»¹⁵.

Естественное, субъективное право на защиту трактуется как право, возникающее помимо закона, вне правотворческой деятельности людей; оно вытекает из человеческого естества, представляет условие существования человека.

Право на необходимую оборону - конкретное право, которым может пользоваться любой человек в конкретной жизненной ситуации в соответствии с объективно существующими правовыми нормами. Фактически объективное право живет лишь в субъективном праве. Поэтому о содержании правовой системы необходимо судить не только потому, как оно продекларировано в законах, но и по тому, как оно осуществляется в субъективных правах; в каком объеме им может пользоваться каждый.

Необоснованное ограничение права

Уголовное право

на необходимую оборону в правоприменительной деятельности, выражающееся в обвинительном уклоне при расследовании и судебном рассмотрении уголовных дел данной категории, вызывает социальную пассивность граждан, их нежелание способствовать охране правопорядка.

Таким образом, право на защиту как естественное право, закрепленное в законе, изначально морально, нравственно, ибо оно, как отмечалось, направлено на обеспечение существования человека.

Право должно войти в систему моральных ценностей, действие по праву, в том числе при правомерной защите, должно признаваться нравственным поступком, деятельность правоприменительных органов должна быть подчинена не только правовым, но, главным образом, нравственным законам.

Диалектика взаимосвязи морали и права характеризуется не только тем, что мораль питает и поддерживает право, превращает право в нравственную ценность, но и право стоит на защите морали и нравственности, причем тенденция состоит в том, что нравственные ценности, ранее находившиеся под контролем морали, все в большем объеме переходят в сферу правового регулирования.

Правовая защита нравственности осуществляется по разным направлениям. Это прежде всего установление уголовной ответственности за преступления, которые глубоко безнравственны, аморальны; это и исключение уголовной ответственности при определенных нравственных обстоятельствах, в том числе, необходимой обороне.

Закрепление в уголовном законе обстоятельств, исключающих преступность деяния, и постоянное совершенствование соответствующих норм закона, наряду с другими положениями подтверждает, что Уголовный кодекс является сводом моральных правил поведения, основ-

ным нормативным источником, из которого гражданин может почерпнуть сведения в должном поведении, одобряемом светской нравственностью.

Усиление правовой защиты норм морали и нравственности особенно проявляется в отношениях категорий «уголовное право - обстоятельство, исключающие преступность деяния». Об этом свидетельствует тенденция законодательного расширения подобных обстоятельств (физическое или психическое принуждение, исполнение приказа или распоряжения, обоснованный риск). Нуждаются в законодательном закреплении и другие обстоятельства, которые являются важным средством обеспечения физической и духовной безопасности человека.

3. Социально-ценностное предназначение необходимой обороны состоит в том, что представляет собой естественное право на сохранение своей жизни, здоровья, достоинства, чести, собственности и других жизненно важных интересов, исходящее из объективной, духовно-нравственной потребности защищать себя от опасности, составляющее важную гарантию обеспечения безопасности человека.

Институт необходимой обороны может активно выполнять свое предназначение при посягательстве не только на свои, но и чужие (других лиц, общества и государства) интересы.

Использование гражданами своего права на оборону является одной из форм пресечения преступных посягательств, одной из форм участия общественности в борьбе с правонарушениями. Немаловажное значение института необходимой обороны состоит и в профилактической роли. Сдерживающее воздействие на лиц, склонных совершить преступление оказывает, например, то обстоятельство, что последствия необходимой обороны могут быть для них более тяжкими (в том числе причинение смерти),

чем наказание, предусмотренное законом.

Активность граждан по реализации своего права на защиту зависит от многих обстоятельств, как объективного, так и субъективного характера. Очевидно одно, что государство на различных уровнях (законодательском, правоприменительном и т.п.) обязано стимулировать, гарантировать и даже поощрять активный, наступательный характер обороняющегося.

«Только то общество сильно, - писал Н.Д. Сергиевский, - только то общество может не бояться злоупотреблений ни со стороны частных лиц, ни со стороны органов власти, граждане которого всегда готовы стать лицом к лицу с опасностью и вступить в борьбу за право». По словам Рудольфа Иеринга, в самом понятии права заключается идея борьбы за него и обороны его. Защита своего нарушенного права в то же время есть и обязанность индивида перед обществом, залог его собственного морального самосохранения¹⁶.

«Сопrotивление злу силою и мечом, - писал известный русский философ И.А. Ильин, - позволительно не тогда, когда оно возможно, но когда оно необходимо», потому что нет других средств. В этом случае не только правом, но и обязанностью человека является его вступление на этот путь, даже если это может повести к смерти преступника¹⁷.

К сожалению приходится констатировать, что тенденции максимально благоприятного подхода к оценке действий защищающихся лиц и возложения риска неблагоприятных последствий на нападающего, как в России, так и в Армении, не наблюдается. Это не отвечает принципу социальной справедливости и задачам борьбы с преступностью.

Как отмечалось, в специальных исследованиях, проведенных многими уче-

ными отмечается, что граждане право на необходимую оборону используют относительно редко. При этом справедливо констатируется, что люди не столько бояться конфликта с нападающим, сколько дальнейшего разбирательства дела и его исхода.

Традиционно наша законодательная и правоприменительная практика тяготеет к обеспечению права на защиту подозреваемого, обвиняемого и подсудимого. Безусловно, это демократический и цивилизованный путь развития национальной правовой системы.

Но, к сожалению, права и законные интересы пострадавших от преступлений, в том числе по делам о необходимой обороне, почему то не вызывают должного внимания и надлежащей государственной защиты. Такой подход не может способствовать эффективному правовому обеспечению безопасности человека в современных условиях.

Изучение материалов конкретных уголовных дел показывает, что нередко обороняющийся вынужденно выступает в роли подозреваемого в преступлении и доказывает свою невиновность, то, что он не превысил пределы необходимой обороны. Нападавший, напротив, оказывается в роли потерпевшего, и совершенное им посягательство не всегда получает объективную уголовно-правовую оценку.

Д.В. Перцев справедливо указывает, что «в правоприменительной практике господствует обвинительный уклон, о чем, в частности, свидетельствует то обстоятельно, что фиксируемое судебной статистикой количество эксцессов обороны значительно превышает число случаев правомерной необходимой обороны»¹⁸.

При таком раскладе дел обороняющемуся остается сказать: «Зачем мне защищаться, все равно осудят!».

Между тем, как отмечалось, в усло-

виях глобализации, проявлений новых форм преступных посягательств на физическую, духовную и иную безопасность личности, необходимая оборона способна защитить и общенародные ценности.

Таким образом, с точки зрения социальной ценности, право необходимой обороны выражается в общественной полезности, служит важным средством в обеспечении безопасности человека в обществе и государстве. Оборона есть природное право. Осуществлять это право в соответствии с ч. 3 ст. 37 УК РФ (ч. 3 ст. 42 УК РА), граждане могут независимо от важности избежать общественно опасного посягательства или обратиться за помощью к другим лицам или органам власти. В связи с этим Э.Ф. Побегайло справедливо замечает, что «Ошибочно рассматривать необходимую оборону как субсидиарный (дополнительный) институт к деятельности государства по пресечению преступлений и наказанию преступников»¹⁹.

4. В государственно-правовом аспекте необходимая оборона - действие правомерное, так как оно провозглашено Конституцией РФ (РА) и регламентировано в действующем законодательстве. Исходя из данного аспекта социальная сущность необходимой обороны, по справедливому замечанию Н.Г. Вольдимаровой, выражается в том, что она выступает одним из гарантов реализации правового статуса гражданина в Российской Федерации²⁰.

В России и Армении функция противодействия преступности принадлежит государству, которое осуществляет ее на правовой, в том числе уголовно-правовой основе. Государство несет ответственность за защиту своих граждан, общества и самого себя от различных угроз внутреннего и внешнего характера.

В ст. 2 Конституции РФ записано, что «соблюдение и защита прав и свобод

человека и гражданина - обязанность государства». Государство взяло на себя функции борьбы с преступностью как источником внутренней угрозы для безопасного существования человека, общества и самого государства. Ст. 7 Конституции РФ гласит, что политика Российской Федерации как социального государства «направлена на создание условий, обеспечивающих достаточную жизнь граждан и свободное развитие человека».

На основе Конституции и во исполнение ее издаются законы, конкретизирующие направления, формы и способы осуществления уголовной политики. К числу таких законов относится прежде всего Уголовный кодекс.

Согласно ст. 18 Конституции РФ права и свободы человека и гражданина определяют смысл, содержание и применение законов, в том числе и уголовных, а также деятельность законодательной и исполнительной власти, местного самоуправления, они обеспечиваются правосудием.

Резкий диссонанс между конституционным признанием человека как главной и фактической необеспеченностью безопасности человека, в том числе незащищенность его от преступных посягательств, по справедливому замечанию А.А. Тер-Акопова, вызывает недоверие к государству, индифферентное отношение человека к проблемам государства²¹.

В соответствии со ст. 2 УК РФ (ст. 2 УК РА) для осуществления поставленных перед ним задач, уголовный закон в первую очередь определяет какие опасные для личности, общества и государства деяния признаются преступлениями, чтобы затем установить меры уголовно-правового воздействия, подлежащие применению за эти деяния.

Уголовный кодекс провозглашает своей задачей 1) охрану от преступных посягательств прав свобод человека и

гражданина, собственности, общественного порядка и общественной безопасности, окружающей среды, конституционного строя; 2) обеспечение мира и безопасности человечества; 3) предупреждение преступлений.

Смысл определения преступности деяния состоит не только в том, чтобы перечислить деяния, представляющие общественную опасность, но и указать условия, при которых такие деяния образуют преступления, в том числе обстоятельства, при которых общественно опасные деяния нельзя признавать преступными, т.е. исключаящими преступность деяния. Сама постановка вопроса: какие опасные деяния являются преступными - уже указывает на то, что возможно совершение даже опасных деяний, но не образующих преступления, в связи с чем возникает необходимость выделения условий, при которых их преступность исключается.

В рамках темы исследования следует определиться с вопросом о порядке реализации задач уголовного закона применительно к обстоятельствам, исключаящим преступность деяния.

Наиболее детально исследовавший проблему потерпевшего в современном уголовном праве И.А. Фаргиев отмечает, что задачи, указанные в уголовном законе, преследуют одну единственную цель - минимизировать в обществе количество преступлений и потерпевших от них, будь то физические или не физические (юридические) лица, организации, не имеющие статуса юридических лиц, государство в лице Российской Федерации и т.п. Одна из главных задач уголовного закона - охрана общественных отношений от преступных посягательств, субъектом которых выступает потерпевший в лице личности, общества и государства²².

А.А. Тер-Акопов предложил в ст. 2 УК РФ непосредственно сформулировать

задачу: «уголовно-правовое обеспечение жизненно важных интересов личности, общества и государства от внутренних и внешних угроз»²³.

Действительно, такая формулировка уголовного кодекса является универсальной и полностью вписывается в социально-правовую концепцию государства эффективного обеспечения безопасности основных жизненно важных интересов современного общества.

Приведенный подход созвучен тому, что уголовный закон отражает «моральную, духовно-нравственную и даже христианскую физиономию общества».

Таким образом, прежде чем реализовать право на защиту в конкретной ситуации, человек должен изначально государством обеспечен этим правом и условиями правомерной защиты.

Реализация на права на необходимую оборону является способом регулирования отношений безопасности. Юридическим же фактом для возникновения правовых отношений безопасности человека является, в частности, противоправное деяние нападающего.

Цель правового регулирования отношений безопасности, - отмечает А.А. Тер-Акопов, - состоит в исключении опасных состояний, в которых может оказаться человек²⁴.

Придерживаясь социально-правовой концепции безопасности человека, впервые разработанной А.А. Тер-Акоповым, следует отметить, что применительно к целям уголовно-правового регулирования, обеспечение применения права безопасности человека, в том числе на оборону, состоит в том, чтобы на законодательном уровне закрепить регулятивную и воспитательную функции уголовного законодательства.

Нормы уголовного закона, наделяющие граждан правом на защиту, общественно опасных посягательств, задержа-

Уголовное право

ние преступника и т.д., имеют важное воспитательное значение.

Г.П. Новоселов отмечает, что «в конечном счете принципиально значимо иное: каким бы термином - “функция”, “задача”, “цель” - ни обозначалась в уголовном праве охрана, это не должно влечь за собой ни противопоставления, ни отождествления ее с регулированием»²⁵.

Далее автор говорит о целесообразности использования интересующих нас терминов в разном значении: “охраны” - в смысле цели принятия и применения уголовно-правовых норм, а “регулирования” - их функции²⁶.

Обстоятельный анализ проблемы задач уголовно-правового регулирования выходит за рамки нашего исследования.

Однако есть все основания утверждать, что в уголовном законе необходимо четко упорядочить охранительные нормы.

Таким образом, можно констатировать следующее.

* Право на самооборону, и прежде всего на жизнь, следует рассматривать в религиозном, нравственном, социально-ценностном и государственно-правовом измерениях.

* Право на жизнь, здоровье, достоинство и другие важные (данные Богом) социальные ценности является постоянной константой. Отсюда следует закономерный вывод о том, что право на самосохранение (право на оборону) также является постоянной, извечной константой.

* В социально-правовом смысле право на необходимую оборону является субъективным правом человека. Но с точки зрения нравственности, моральной ответственности, необходимую оборону следует рассматривать в качестве морального долга, исходящего из объективной (даже религиозной) потребности человека защищать себя, других, все обще-

ство и государство от криминальных посягательств. Это особенно актуально в современных условиях, когда обеспечение безопасности человека в обществе, государстве и во всем мире является осевой, центральной проблемой развития человеческой цивилизации.

Бог в Своих деяниях не выходит за рамки норм, предъявленных им человеку, демонстрирует «рабам Божьим» образец поведения. Отход от Бога - это постоянное и губительное стремление возврата к первоначальной бессмыслице свободы хаоса - через свободу грехопадения и нападения вообще. Та что свобода от Бога - полагает Р.А. Папаян, есть свобода в грехопадении²⁷.

Ф.М. Достоевский писал: «Если Бога нет, то все дозволено». Следовательно, если есть Бог, то границы дозволенного сужаются, и ограничений тем больше, чем глубже грехопадение. И наоборот, свободы тем больше, чем явнее и всеохватнее очищение от греха.

* Применительно к необходимой обороне можно констатировать, что если при нападении обороняющийся, имея объективную возможность, не предпринимает никаких мер на самозащиту или защиту других лиц, допускает грех. Аналогичное можно сказать и по поводу тех граждан, на которых законом возложена правовая обязанность по пересечению преступных посягательств. Как известно, это влечет уголовную ответственность. В таком случае греховное есть преступление.

* Рассматривая неотъемлемые права человека в контексте библейских представлений, следует заметить, что они всегда соотносятся с божественными началами мироустройства, с проявлениями Духа, с качествами Бога.

Господь с самого начала дал человеку не только право на жизнь, существование, но и право на самосохранение. Права, происходящие от свойств человека,

Արտյոն ՄԵԴԻԱԿՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ Գիտակրթական միջազգային կենտրոնի
մագիստրատուրայի ավագ դասախոս,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
ՀՀ քաղաքացիական հատուկ ծառայության
3-րդ դասի խորհրդական,
Զինված ուժերի պահեստագործի մայոր

ՈԱԶՄԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՈՒՂՂԱԾ ՀԱՆՁՆԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.

ՈՐՈՇ ԴԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐ

ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԴՐԱ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ*

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)
ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Իրավաբանական գրականության մեջ բազմիցս խոսվում է այն մասին, որ զինվորական հանցագործության հասկացության սահմանումը պայմանավորված է զինվորական հանցագործությունների՝ որպես առանձին խումբ հանցագործությունների յուրօրինակությամբ ու ինքնուրույնությամբ¹: Զինվորական հանցագործությունների յուրօրինակության ու ինքնուրույնության մասին որևէ կասկած չի հարուցվում, սակայն, գտնում են, որ Հայաստանի քրեական օրենսդրության մեջ զինվորական հանցագործության հասկացությունը սահմանելն այնքան էլ ճիշտ չէ, քանի որ «... այն դիտարկվում է որպես ընդհանուր հանցագործության հասկացության մասնավոր դրսևորում, այդ իսկ պատճառով վերջինիս բնորոշ են հանցագործության բոլոր հատկանիշները»²: «Զինվորական հանցագործություն» հասկացությունը ՀՀ քր. օր-ի 18-րդ հոդվածում սահմանված «հանցագործություն» հասկացության տարատեսակ է, որով հանցագործություն է համարվում մեղավորությանը կատարված՝ հանրության համար վտանգավոր այն արարքը, որը նախատեսված է քրեական օրենսգրքով: Փաստորեն, զինվորական հանցագործությունն էլ հանրորեն վտանգավոր արարք է. այդ արարքի կատարման հիմքում ընկած է մեղքը (դիտավորություն կամ

անզգուշություն), և այն նախատեսված է քրեական օրենքով:

Որպես ընդհանուր հանցագործության տեսակ՝ զինվորական հանցագործությունները պարունակում են հանցագործության բոլոր հատկանիշները՝ 1) հանրային վտանգավորություն, 2) քրեական հակաիրավակալություն և 3) մեղքի առկայություն (մեղավորություն): Սակայն, այդ հատկանիշներն օժտված են որոշակի հատուկ («զինվորական») տարրերով, որոնք պայմանավորված են զինվորական ծառայության բնույթով:

1. Հանցագործության հանրային վտանգավորությունը դրսևորվում է քրեական օրենքով պաշտպանվող պետության, հասարակության և անհատների շահերին վնաս պատճառելու կամ դրա սպառնալիքի ձևով: Անհատի, հասարակության և պետության շահերն այլ դեպքերում կարող են պաշտպանվել նաև ոչ զինվորական՝ ընդհանուր քրեական, իրավանորմերով: Զինվորական հանցագործությունների դեպքում վնասվում է այլ արժեք՝ պետության պաշտպանունակությունը, նրա անվտանգությունը, ավելի ճիշտ՝ ռազմական անվտանգությունը:

Մասնագիտական գրականության մեջ հանդիպում է տեսակետ, ըստ որի՝ զինվորական հանցագործությունների հանրային վտանգավորությունը զինվորական ծառայություն անցնելու սահմանված կարգի խախտման մեջ է³: Նման տեսակետի հետ դժվար է

* Սկիզբը՝ նախորդ համարում:

ամբողջությամբ համաձայնել, քանի որ զինվորական ծառայություն անցնելու սահմանված կարգը չունի այն հանրային վտանգավորությունը, ինչն ունի զինվորական հանցագործություններից փաստացի վնասվող արժեքը: Ջինհանցագործության հանրային վտանգավորությունը հենց «վտանգն» է («վտանգավորությունը»): Վերջինս կարող է բնութագրվել իբրև ուժերի (գործոնների) առկայություն և գործողություն, որոնք որևէ կառուցվածքի նկատմամբ ունեն ապակառուցողական ու ապակայունացնող ազդեցություն: Ըստ որում, տվյալ դեպքում ապակառուցողական և ապակայունացնող պետք է համարել այն ուժերը կամ գործոնները, որոնք ի վիճակի են վնաս հասցնել տվյալ կառուցվածքին, շարքից հանել այն և ամբողջովին ոչնչացնել⁴: Ջինվորական հանցագործությունների համար հանրային վտանգավորության աղբյուրներ կարող են համարվել քրեական օրենքով նախատեսված այն արարքները (գործողություններ, անգործություններ), որոնք կատարվում են կոնկրետ խումբ անձանց՝ զինծառայողների կամ ռազմական (վարժական) հավաքների ժամանակ զինապարտ քաղաքացիների կողմից:

Պետության անվտանգության ընդհանուր դոկտրինի տեսանկյունից վտանգի (վտանգավորության) գույզադիր, փիլիսոփայական տեսանկյունից՝ համահարաբերական կատեգորիա կարելի է դիտել «անվտանգությունը», որի տակ պետք է հասկանալ այն իրավիճակը, երբ պաշտպանության մեթոդների ու մեխանիզմների ապահովումը հնարավորություն է տալիս հաջողությամբ դիմակայել անձի, հասարակության և պետության շահերին ուղղված ցանկացած ոտնձգություններին: Բացի այդ, այն նաև ներքին ու արտաքին վտանգներից, սպառնալիքներից պետության կարևորագույն շահերի պաշտպանությունն է⁵: Անվտանգության ապահովման հիմնական օբյեկտներից են անձը (նրա իրավունքներն ու ազատությունները), հասարակությունը (դրա նյութական ու հոգևոր արժեքները), պետությունը (դրա սահմանադրական կարգն ու սոցիալ-քաղաքական համակարգը, ինքնիշխանությունն ու տարածքային անվտանգությունը)⁶: Ի դեպ, Է. Բ. Ադալանի Արդի հայերենի բացատրական բառարանում «անվտանգություն» բառի տակ նշվում է «անվտանգ լինելը», այսինքն՝ «ոչ

վտանգավոր, վտանգ չպարունակող, վտանգից զերծ, ապահով վիճակում գտնվելը (լինելը)»⁷:

«Անվտանգություն» կատեգորիան (հասկացությունը) դիտելով զինվորական հանցագործության հանրային վտանգավորության խնդրի տեսանկյունից՝ կարելի է գալ այն եզրահանգման, որ զինվորական ծառայության (շահերի) դեմ ուղղված հանցավոր ոտնձգություններով (վտանգի աղբյուրներով) էական վնաս է պատճառվում ընդհանրապես անվտանգությանը, և մասնավորապես՝ ռազմական անվտանգությանը, կամ ստեղծվում է նման վնասի սպառնալիք: Եթե «անվտանգություն»-ը ներքին և արտաքին սպառնալիքներից անհատի, հասարակության ու պետության կարևորագույն շահերի պաշտպանվածության վիճակն է (դրությունը), ապա «ռազմական անվտանգություն»-ը նույն այդ վիճակն է, որը կապված է ռազմական ուժի (ազդեցության) կիրառման կամ դրա սպառնալիքի հետ⁸: Այլ բառերով՝ «ռազմական անվտանգությունը ռազմական ագրեսիայից պաշտպանվածության վիճակն է⁹: Ահա հենց ռազմական անվտանգությունն է այն արժեքը, որի պաշտպանության (պահպանության) նպատակով էլ ստեղծվում և զարգանում է ռազմաքրեական օրենսդրությունը: Թեև ՀՀ գործող քրեական օրենքը զինվորական հանցագործությունների օբյեկտ է դիտում զինվորական ծառայության կարգը, այնուամենայնիվ օրենքի հիմնական խնդիրն այս գործում ռազմական անվտանգության ապահովումն է: Այս առումով, գտնում են, որ առավել հիմնավորված կլինեն ՀՀ քր. օր-ի՝ զինվորական հանցագործություններին վերաբերող բաժինը վերնագրել «Ռազմական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործություններ»^{10,11}:

2. Քրեական հակաիրավականությունը միշտ իրենից ներկայացնում է հանրորեն վտանգավոր արարք՝ նախատեսված քրեական օրենքով, և չի կարող քրեական հակաիրավականություն ունենալ այն գործողությունը կամ անգործությունը (անկախ հանրային վտանգավորության աստիճանից), որը սահմանված չէ քրեական օրենսգրքով: Նույն այդ սկզբունքով՝ անձը՝ որպես զինհանցագործ, չի կարող քրեական պատասխանատվության ենթարկվել այն արարքի համար, որը նախատեսված չէ ՀՀ քր. օր-ի 32-րդ գլխով

Քրեական իրավունք

(356-383-րդ հոդվածներ):

Հանցագործության քրեական հակաիրավականությունը լինում է երկու տեսակի՝ ընդհանուր և հատուկ: Նման բաժանման հիմքում ընկած է հանցագործության անմիջական օբյեկտի և դրա սուբյեկտի հանգամանքը: Այսինքն, այն դեպքում, երբ հանրորեն վտանգավոր ու հակաքրեաիրավական արարքը կարող է կատարվել մեղսունակ և համապատասխան տարիքի հասած ցանկացած անձի կողմից, արարքն ունի ընդհանուր հակաիրավականություն: Այն հանցագործությունները, որոնք կատարվում են որոշակի խումբ անձանց կենսագործունեության ընթացքում, հանրային կյանքի կոնկրետ բնագավառներում, կոնկրետ խումբ անձանց կողմից և վնաս են պատճառում հասարակական հարաբերությունների ընդգծված շրջանակին, համարվում են քրեական հատուկ հակաիրավականություն ունեցող արարքներ: Ընդ որում, քրեական հակաիրավականության տեսակը որոշելու համար կարևոր նշանակություն ունի այս կամ այն արարքի պատասխանատվությունը սահմանող նորմի տեղը քրեական օրենսդրությունում¹²: Այն ունի նաև սկզբունքային նշանակություն, քանի որ միևնույն արարքը կարող է իր ուրույն տեղն ու նշանակությունն ունենանալ տարբեր հանցակազմերում: Ասենք՝ ռազմական ոստիկանության աշխատակիցը ծեծի է ենթարկում զինծառայողին. սա կարող է լինել ինչպես անձի դեմ ուղղված հանցագործություն (եթե ապացուցվի, որ այն կատարվել է գուտ կենցաղային, անձնական շարժառիթներով), այնպես էլ պետական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործություն (պայմանով, որ ռազմական ոստիկանի նպատակն է եղել դրանով հասնել իր ծառայության հետ կապված խնդիրների լուծմանը)¹³:

Չինվորական հանցագործություններն ունեն հատուկ քրեական հակաիրավականություն, քանի որ քրեական օրենսդրությանը զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված կարող են լինել բացառապես ՀՀ քր. օր. ի 12-րդ բաժնում (32-րդ գլխում) նախատեսված հանցագործությունները, իսկ դրանց սուբյեկտը պետք է լինի միայն ՀՀ զինված ուժերում և այլ զորքերում զորակոչի հիման վրա կամ պայմանագրով զինվորական ծառայություն անցնող անձը, ինչպես նաև զին-

նապարտ քաղաքացին՝ ռազմական հավաքներին մասնակցելու ընթացքում: Մյուս բոլոր արարքները, որոնք, անկախ ռազմական անվտանգության շահերին վնասելու հանգամանքից, անկախ զինծառայություն անցնելու կարգի դեմ ուղղված արարքը զինծառայողի կողմից կատարված լինելու փաստից և այլն, ամրագրված չեն ՀՀ քր. օր. ի համապատասխան բաժնում (ասենք, ռազմական գաղտնիքը հրապարակելը), պետք է քրեաիրավական ձևակերպում ստանան ՀՀ քր. օր. ի մյուս հոդվածներով: Մյուս կողմից, այն արարքները, որոնք միաժամանակ համընկնում են և՛ ընդհանուր հանցագործությունների, և՛ ՀՀ քր. օր. ի 32-րդ գլխում ընդգրկված հանցագործությունների հետ, պետք է որակվեն նշված գլխի համապատասխան դրույթներով, այլ ոչ թե մյուս գլուխների այլ հոդվածներով:

Չինվորական հանցագործությունների քրեական հակաիրավականության յուրահատկության մասին խոսելիս՝ պետք է նկատել, որ զինվորական բոլոր հանցագործությունները, որպես կանոն, խախտում են միայն բլանկետային դիսպոզիցիայով քրեաիրավական նորմեր: Չինվորական նորմերն օրգանապես մտնում են համապատասխան քրեաիրավական նորմերի բովանդակության մեջ և դրանով իսկ ամբողջությամբ վկայում քրեական ու զինվորական իրավունքների սերտ փոխհարաբերության մասին: Այս պայմաններում զինվորական ծառայության դեմ ուղղված քրեական իրավախախտումների համար պատասխանատվության պայմանները սահմանվում են ոչ միայն քրեական, այլև զինվորական իրավանորմերով: Եվ դա պատահական չէ, որովհետև քրեական իրավանորմերով արգելվող զինվորական հանցագործությունները միշտ խախտում են զինվորական ծառայություն անցնելու որոշակի կարգ, որը սահմանվում է զինվորական իրավանորմերով:

Ռազմաիրավական դրույթների «բլանկետիզացիան»¹⁴ արտահայտվում է երկու ձևով: Առաջին հերթին այն արտահայտվում է դիսպոզիցիայում համապատասխան (հատուկ) կանոնների մատնանշմամբ, օրինակ, մարտական հերթապահություն կրելու կանոնները, պահակային կամ կայազորային ծառայության կանոնագրային կանոնները և այլն: Այս դեպքերում պարտադիր է ոչ միայն

քրեական օրենսդրության համապատասխան դրույթների ուսումնասիրությունը, այլնաև զինվորական օրենսդրության կոնկրետ ակտերի մանրամասն վերլուծությունը: Այսպես, առանց ՀՀ ՁՈՒ կայագրային ու պահակային ծառայությունների կանոնագրքի դրույթներին դիմելու՝ անհնար է տեղյակ լինել, օրինակ, պահակային ծառայության կանոնների մասին և որակել զինծառայողի արարքը՝ ՀՀ քր. օր-ի 367-րդ հոդվածի նորմերով: Երկրորդ՝ ՀՀ քր. օր-ի 32-րդ գլխում օգտագործվում են առանձին տերմիններ, որոնք ճիշտ հասկանալու համար պարտադիր է դիմել զինվորական կառավարման այս կամ այն ակտին: Օրինակ, ՀՀ ՁՈՒ ներքին ծառայության կանոնագիրքը սահմանում է «հրաման» և «պետ» հասկացությունները, որոնք պարտադիր են ՀՀ քր. օր-ի 356-րդ հոդվածի 1-ին մասով արարքը որակելու համար: Չինվորական իրավունքը տալիս է նաև այլ տերմինների, հասկացությունների («զինծառայող», «զինապարտ», «օրինական և սահմանված կարգով տրված հրաման», «զինվորական ծառայության շահ», «գործնաս կամ ծառայության վայր», «ազգական գույք», «ազգական (վարժական) հավաքներ» և այլն) իմաստը, որոնք պարտադիր են արարքը զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված դիտելու համար¹⁵: Այս նորմերի բլանկետային լինելը մեծ խնդիրներ է առաջացնում նաև պրակտիկայում, քանի որ քննություն իրականացնող անձանցից քչերն ունեն այս բնագավառում կոնկրետ մասնագիտական (այսինքն՝ ոչ միայն քրեական-իրավական, այլև զինվորական-իրավական) գիտելիքներ: Քրեական իրավունքը լավ յուրացրած քննիչները, դատախազները, նույնիսկ դատավորները զինվորական հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը քննելիս հիմնականում շեշտը դնում են իրենց քրեաիրավական գիտելիքների վրա և հաճախ բավարարվում դրանով: Սակայն, վերը նշվածը թույլ է տալիս գիտակցել, որ զինվորական հանցագործություններն ունեն յուրահատուկ բնույթ, դրանք կարիք են զգում լուրջ ուսումնասիրության և սոսկ քրեական իրավունքի մասին պատկերացումներով դժվար է հասնել զինվորական արդարադատության իրականացմանը:

3. Մեղքի առկայությունը (մեղավորությունը) հանցագործության մյուս պարտադիր

հատկանիշն է (ՀՀ քր. օր-ի 18-րդ հոդված): Ըստ մեղքի՝ պատասխանատվության սկզբունքի (9-րդ հոդված) կիրառումը ենթադրում է, որ միայն մեղավորությամբ կատարված հանրորեն վտանգավոր արարքն է համարվում հանցագործություն: Իր բովանդակությամբ մեղավորությունը (մեղքը)¹⁶ կատարած արարքի և այդ արարքից բխող հանրորեն վտանգավոր հետևանքի նկատմամբ անձի հոգեբանական վերաբերմունքն է:

ՀՀ քր. օր-ի 5-րդ գլխում («Մեղքը») ամրագրված դրույթները, որոնք վերաբերում են մեղքի ձևերին, դիտավորությանն ու անզգուշությանը, առանց մեղքի վնաս պատճառելուն և մեղքի երկու ձևերով հանցագործության համար պատասխանատվությանը (28-32-րդ հոդվածներ), ուղակիորեն առնչվում են նաև զինվորական հանցագործություններին: Այսինքն՝ ՀՀ քր. օր-ի Ընդհանուր մասի դրույթները վերաբերում ու պարտադիր են նաև Հատուկ մասի համար: Սա մեկ անգամ ևս ցույց է տալիս այն, որ զինվորական հանցագործություններն ընդհանուր հանցագործությունների տեսակ են, որոնք ունեն ուրույն (միայն իրենց հատուկ) կողմեր: Մեղքի հետ կապված զինվորական առանձնահատկությունը մեղքի առարկայի բովանդակության մեջ է¹⁷: Այստեղ «մեղքի առարկայի բովանդակություն» ասելով՝ պետք է հասկանալ այն, ինչին ուղղված է անձի հոգեբանական վերաբերմունքը¹⁸: Մեղավորությունը (մեղքը)՝ որպես զինվորական հանցագործության կառուցվածքային հատկանիշ, արտացոլում է հանրորեն վտանգավոր արարքի և դրա հետևանքների զինվորական բնույթը: Մեղավորության կոնկրետ ինտելեկտուալ (գիտակցելը և կանխորոշելը) ու կամային (ցանկությունը) բովանդակությունը զինվորական հանցագործություններում կարող է լինել բազմազան. մի դեպքում այն կարող է արտահայտվել ուղղակի դիտավորությամբ, մյուս դեպքում՝ անուղղակի դիտավորությամբ, կամ ընդհանրապես՝ ինքնավստահությամբ կամ անփութությամբ¹⁹:

Մասնագիտական գրականության մեջ տեսական վեճերի տեղիք է տալիս այն հարցը, թե արդյո՞ք հանցագործության հատկանիշների շարքը պետք է դասել պատժելիությունը: Ես հակված եմ պաշտպանելու այն տեսակետը, որ հանցագործության պարտադիր հատկանիշ չի կարող դիտվել պատժե-

Քրեական իրավունք

լիությունը, հակառակ դեպքում նման մոտեցումը կդիտվի «կամ նույնաբանորեն ավելորդ (այսինքն՝ տավտորգիա՝ Ա. Ս.), կամ անճիշտ»²⁰, որովհետև նախ՝ պատժելիությունը (պատժի սպառնալիք իմաստով) կլանվում է քրեական հակաիրավականության մեջ և, երկրորդ՝ այդ տեսակետը հակասում է օրինականության սկզբունքին (միայն օրենսդիրը, այլ ոչ թե նաև դատարանը կարող է արարքը քրեականացնել, կամ ապաքրեականացնել, սահմանել դրա պատժելիությունը)²¹: Թեև զինվորական հանցագործությունների համար պատժելիությունը պարտադիր հատկանիշ չէ (ՀՀ քր. օր-ի 18-րդ հոդվածի 1-ին մաս), այնուամենայնիվ, ըստ իս, պատժելիության գործուն, ավելի ճիշտ՝ քրեական պատիժ կիրառելու սպառնալիքի նախատեսումը, չի կարող չհամարվել կարևոր հանգամանք, մասնավորապես հաշվի առնենք զինվորական հանցագործության օբյեկտի նշանակությունը և դրա խախտման հետևանքով առաջացող պետական (ազգային) վնասի մեծությունը: Ուստի, գտնում են, որ անտրամաբանական չէ որոշ չափով քննարկել պատժելիությունը և դրա «զինվորական» կողմերը:

Չինվորական հանցագործության պատժելիության տակ պետք է հասկանալ ոչ թե կոնկրետ պատիժը կամ կոնկրետ զինհանցագործության համար դրա նշանակման փաստը, այլ օրենքով սահմանված հնարավորությունը՝ կիրառելու այդ պատիժը ցանկացած դեպքով, որոնք նկարագրված են ՀՀ քր. օր-ի 32-րդ գլխում: Չինվորական հանցագործության պատժելիության հատկանիշը պայմանավորվում է մի շարք առանձնահատկություններով, որոնք հատուկ են միայն այս տեսակ արարքների համար՝ կապված ռազմական կազմավորման համակարգում պետական ծառայության հատուկ տեսակի (այսինքն՝ զինվորական ծառայության) յուրահատկության հետ²²: Դա է պատճառը, որ գրեթե բոլոր ժամանակներում զինվորական հանցագործություն կատարելու համար ռազմական քրեաիրավական նորմերը նախատեսում են (կամ պետք է նախատեսեն) առավել խիստ սանկցիա՝ ընդհանուր քրեաիրավական նորմերի համեմատությամբ: Թեև պետք է նկատի ունենալ, որ այդ տարբերությունը ոչ միշտ է արտահայտված ձևով երևում ՀՀ քրեական օրենսդրությամբ²³:

Հատկանշական է, որ զինվորական հան-

ցագործությունների համար ՀՀ քրեական օրենսդրությունը նախատեսում է բացառապես քրեական պատասխանատվություն: Այլ նորմեր, որոնք առանձին զինհանցագործությունների համար կնախատեսեն ՀՀ ՋՈՒ կարգապահական կանոնադրության կիրառումը, և դրանով իսկ հանցագործությունը կդասեն զանցանքների շարքը, ինչպես դա հնարավոր էր խորհրդային տարիներին (ՀՍՍՀ քր. օր-ի 247-րդ, 249-րդ, 251-253-րդ, 258-րդ, 263-268-րդ, 276-րդ հոդվածներ) կամ նույնիսկ նախքան գործող օրենսգրքի ընդունումը (ՀՀ 1961թ. առ 18.04.2003թ. կատարված փոփ. և լրաց. Բր. օր-ի 247-րդ, 249-րդ, 253-րդ, 258-րդ, 263-267-րդ, 2681-րդ, 276-րդ հոդվածներ), ՀՀ քրեական օրենքն այսօր չի նախատեսում:

Չինվորական հանցագործություն կատարած զինծառայողների և ռազմական հավաքներին մասնակցող զինապարտ քաղաքացիների նկատմամբ կարող են կիրառվել պատիժների բոլոր տեսակները, այդ թվում՝ տուգանքը, գույքի բռնագրավումը, ազատագրկումը որոշակի ժամանակով և այլն: Ըստ որում, պատժի ընդհանուր տեսակների մեջ առանձին պատժատեսակներ զինծառայողների (ռազմական հավաքներին մասնակցող զինապարտների) նկատմամբ կարող են կիրառվել որոշ վերապահումներով: Գործող օրենսդրությունն ընդգծում է կալանքի՝ որպես պատժի առանձին տեսակի (ՀՀ քր. օր-ի 57-րդ հոդվածի 1-ին մաս) նշանակման և կիրառման առանձնահատկությունը (57-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Մասնավորապես՝ ՀՀ քր. օր-ի 32-րդ գլխի առանձին հոդվածների սանկցիաներով (256-րդ, 360-րդ և այլ հոդվածներ) նախատեսված կալանքը զինծառայողները կրում են զինվորական կալանատանը²⁴:

Պատժատեսակների մյուս խումբը կազմում են, այսպես կոչված, հատուկ պատժատեսակները, որոնք կիրառվում են միայն զինվորական ծառայությունը հետագայում շարունակելու հնարավորության պայմաններում: Պատժի այս տեսակները, որոնք երբեմն կոչվում են նաև «զինվորական»²⁵, քրեական պատժի ընդհանուր նպատակների հետ միասին նպատակ ունեն լուծելու նաև հատուկ (զինվորական բնույթի) խնդիրներ՝ պաշտպանել զինվորական ծառայության շահերը, ապահովել գորքի մարտունակությունը, բարձրացնել զինծառայողների զին-

վորական կարգապահությունը՝ դրանով իսկ նպաստելով պետության պաշտպանունակությանը: «Չինվորական» այս պատիժներից է, օրինակ, կարգապահական գումարտակում պահելը, որը կարող է կիրառվել միայն հանցագործություն կատարած «ժամկետային ծառայության զինծառայողների նկատմամբ» (58-րդ հոդվածի 1-ին մաս): «Չինվորական» կարելի է համարել նաև հատուկ կամ զինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից զրկելը: ՀՀ քր. օր-ի 53-րդ հոդվածի համաձայն՝

պատժի այս տեսակը կարող է կիրառվել միայն ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարած զինծառայողի նկատմամբ: Այս հանգամանքը պետք է միշտ լինի զինվորական արդարադատության մարմինների ուշադրության կենտրոնում, որպեսզի բացառվեն դրա անհիմն կիրառումները: Եվ քրեական պատիժն անհարկի կիրառմամբ չկորցնի իր սոցիալական դերը և նպատակը:

1. Այս կարծիքն կարելի է հանդիպել հատկապես ռուսաստանյան մասնագիտական գրականության մեջ (տե՛ս, օրինակ, Преступления против военной службы (Военно-уголовное законодательство РФ): Научно-практический комментарий УК РФ. М., 1999, с. 57, Преступления против военной службы: Учебник для вузов. Под ред. Н.А. Петухова, изд-во НОРМА (изд-ая группа НОРМА - ИНФРА-М). М., 2002, с. 2-3, Курс уголовного права: Том 5. Особенная часть, под ред. **Борзенкова Т.Н., Коммиссарова В.С.** «Зерцало-М». М., 2002, с. 280 и др.). Ինչը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ ՌԴ քրեական օրենսգիրքն առանձին հոդվածով նախատեսել է զինվորական (ծառայության դեմ ուղղված) հանցագործության հասկացության սահմանում:

2. ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս, Գ. Ս. Ղազինյանի խմբագրությամբ, Երևանի համալս. հրատ., Երևան, 2004, էջ 878:

3. Комментарий Закона об уголовной ответственности за воинские преступления. М., 1981, с. 13-14.

4. Общая теория безопасности (актуальные методологические и социально-политические проблемы). М., 1994, с. 17. **Зателепин О. К.** Понятие преступления против военной службы (комментарий к ст. 331 УР РФ), с. 1//«Военное право» ЭПИ, выпуск 3, 2004г.

5. Перечень терминов, используемых в нормативных правовых актах союзного государства в области обороны, военной службы и социальной защиты военнослужащих (от МО РБ и МО РФ), с. 3//«Военное право» ЭПИ, выпуск 3, 2004г.

6. Նույն տեղում:

7. **Մրչյան Է. Բ.** Արդի հայերենի բացատրական բառարան: Ա-Չ (135600 риз և 11000 դարձվածաբանական միավոր), «Հայաստան» հրատ., Երևան, 1976, էջ 81: «Անվտանգություն» հասկացության նշանակության, իմաստի տեսական հիմքերի մասին է խոսվում նաև Ա. Ա. Տեր-Հակոբյանի աշխատությունում: **Тер-Акопов А.А.** Безопасность человека (теоретические основы социально-правовой концепции). Изд-во МНЭПУ. М., 1998, с. 9-19.

8. Перечень терминов, используемых в нормативных правовых актах союзного государства в области обороны, военной службы и социальной защиты военнослужащих (от МО РБ и МО РФ), с. 3//«Военное право» ЭПИ, выпуск 3, 2004, **Корнеев О.А.** Правовой словарь командира, с. 17//«Военное право» ЭПИ, версия 2.0.2002г. РОД «За права военнослужащих».

9. Преступления против военной службы: Учебник для вузов. М., 2002, с. 3.

10. **Մեղրյան Ա.** ՀՀ ռազմարեական օրենսդրության տեսության մի քանի հարցեր//«Օրենք և իրավաբանություն» միջազգային իրավաբանական գիտական հանդես, 14 (100), օգոստոս 2004, Երևան, էջ 31-34, ինչպես նաև **Մեղրյան Ա.** Չինվորական հանցագործության օրենսդրության մասին//«Օրենք և իրավաբանություն» միջազգային իրավաբանական գիտական հանդես, 9 (131), սեպտեմբեր 2006, Երևան, էջ 16-19:

11. Հարկ է նկատել նաև, որ զինվորական հանցագործությունների հանրային վտանգավորությունն են ներկայացնում ոչ թե զինվորական հարաբերությունների, ավելի ճիշտ՝ զինվորական ծառայություն անցնելու կարգի խախտումները, այլ այն վնասարեք

հետևանքները, որոնք առաջանում են այդ խախտումները բույլ տալու հետևանքով: Այդպիսի եզրահանգման հիմք է տալիս նաև ՀՀ քր. օր-ի Ընդհանուր մասի և 12-րդ բաժնի (32-րդ գլխի) հոդվածների վերլուծությունը, քանի որ օրենսգրքի համապատասխան բաժնի (գլխի) գրեթե բոլոր հոդվածներում տեղ են գտել նյութական հանցակազմեր:

12. Военно-уголовное законодательство: Краткий учебный курс. М., 2002, с. 57-58.

13. Преступления против военной службы (Военно-уголовное законодательство РФ). М., 1999, с. 58.

14. **Зателепин О. К.** Понятие преступления против военной службы// В кн.: Военно-уголовное законодательство РФ: Научно-практический комментарий. Под общей ред. Н.А. Петухова. М., 2004, с. 60.

15. ՀՀ քր. օր-ի 356-րդ հոդվածում օրենսդիրն օգտագործում է «իրամանր ստորադասի կողմից չկատարվել» արտահայտությունը՝ հաշվի չառնելով, որ զինվորական օրենսդրությամբ սահմանված է «ենթակա», այլ ոչ թե «ստորադաս» հասկացությունը (ՀՀ ՁՈՒ Ներքին ծառայության կանոնադիր, հոդված 32): Նկատի ունենալով, որ նմանատիպ «վրիպակներ» շատ են հանդիպում ՀՀ ռազմարեական օրենսդրության մեջ, գտնում են, որ անհրաժեշտ է լրջորեն զբաղվել դրա կատարելագործման ուղղությամբ:

16. Քրեական օրենսդրության մեկնաբանությունը վկայում է, որ «մեղք» և «մեղավորություն» հասկացությունները հոմանիշներ են:

17. **Зателепин О. К.** Понятие преступления против военной службы (комментарий к ст. 331 УК РФ), с. 4//«Военное право» ЭПИ, выпуск 3, 2004г.

18. **Кудрявцев В. Н.** Общая теория квалификации преступлений. Изд-во «Госюриздат». М., 1999, с. 147.

19. **Չատուրյան Օ. Վ.**, նշվ. աշխ., էջ 4:

20. Уголовное право России в вопросах и ответах: Учебное пособие, под ред. В.С. Комиссарова, 2-е изд., перераб. и доп., МГУ, изд-во Проспект. М., 2006, с. 18.

21. Տե՛ս նաև նույն տեղում, էջ 19, ինչպես նաև ՀՀ Քր. օր-ի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

22. **Аветисян С.С.** К вопросу о наказании специальных субъектов преступления, с. 56// «Военно-уголовное право, 5՝2004 (вкладка в «Право в Вооруженных Силах — Военноправовое обозрение», 2004՝10 (88)).

23. **Մեղրյանի Ա. Ա.** «Չինվորական հանցագործությունների քրեաիրավական և կրիմինոլոգիական բնութագրերը» ԺԲ.00.05 մասնագիտությամբ իրավաբանական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության 3-րդ հավելվածը (ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ Երևանի պետական համալսարանի գրադարանի գիտաշխատողների ընթերցարանում):

24. Քր. օր-ի 57-րդ հոդվածի 3-րդ մաս:

25. Военно-уголовное законодательство РФ: Научно-практический комментарий. Под общей ред. Н.А. Петухова. М., 2004, с. 63. Военно-уголовное законодательство: Краткий учебный курс. Под ред. М. К. Кислицына. М., 2002, с. 62.

ՀՈՒՍԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ 2010 10 - 11 (135 - 136)

ՀՈՒՍԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆԸ

ՀԱՍՅՎԱԾ ՎՆԱՍԻ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՀՀ ԵՎ ՌԴ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Մարդու առողջ ու թյ ա ն ը հասցված վնասը մարդու կենսաբանական կամ հոգեկան էությունում, ավելի կոնկրետ՝ օրգանիզմում կամ հոգեկանում, վնասակար փոփոխություններն առաջացումն է:

Մարդն ունի ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեկան առողջություն: Տվյալ պարագայում հասունանում է շատ կարևոր հարց՝ ՀՀ և ՌԴ քրեական օրենսգրքերը հանցագործություն են համարում մարդու ֆիզիկական, թե հոգեկան առողջությանը հասցված վնասը: ՌԴ և ՀՀ քրեական օրենսգրքերն այս հարցին ուղղակիորեն չեն պատասխանում: Միաժամանակ երկու օրենսգրքերում էլ նկատվում է հետևյալ տրամաբանությունը: Նախ՝ որպես ելակետ է ընդունվում առողջությանը վնաս հասցնելու հասկացությունը, որը թեև նույնպես չի պարզաբանվում քրեական օրենքով: Այնուհետև, որպես օբյեկտիվ կողմի հատկանիշ շարադրվում են առողջությանը հասցված վնասի հետևանքները, որոնցից կախված՝ որոշվում են նաև վնասի ծանրության աստիճանները:

«Առողջություն» ասվածը պետք չէ շփոթել մարդու ֆիզիկական կատարելության կամ առողջ լինելու հետ: Օրինակի համար կարելի է նշել, որ առանց մեկ կամ երկու ձեռքի մարդն էլ ունի առողջություն: Միաժամանակ քրեական օրենքի համար լիովին կարևոր չէ՝ վնասը հասցնելու ժամանակ մարդն առողջ է եղել, թե ոչ: Ընդ որում, առողջ լինելն ինքնին հարաբերական բնույթ

է կրում: Մասնավորապես՝ Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության Մահմանադրության պրեամբուլայի համաձայն. «Առողջությունը լիարժեք ֆիզիկական, հոգեկան և սոցիալական բարեկեցության վիճակ է, այլ ոչ թե պարզապես հիվանդությունների կամ ֆիզիկական թերությունների բացակայություն»: Շարադրվածն ամփոփելու համար պետք է նշել, որ «առողջություն» հասկացության սահմանումը պետք է որոնել բժշկական գրականությունում: Մասնավորապես. «Առողջությունը օրգանիզմի կենսագործունեության որակ է, որին բնորոշ է կատարյալ հարմարվողականությունը օրգանիզմի վրա կացության բնական միջավայրի գործոնների ազդեցությանը, որդեծնության ունակությունը՝ հաշվի առնելով տարիքը և ֆիզիկական զարգացման աղեկվատությունը, որը ապահովվում է օրգանիզմի բոլոր օրգանների և ֆիզիոլոգիական համակարգերի նորմալ գործառնությամբ՝ օրգանների կառուցվածքի սաստկացող խախտումների բացակայության դեպքում, և որն արտահայտվում է անձի ֆիզիկական և հոգևոր բարօրության մեջ նրա տարբեր տեսակի ակտիվ, մասնավորապես՝ աշխատանքային, գործունեության ընթացքում»: Առողջությանը հասցված վնասն ուղղակիորեն նվազեցնում է նշված՝ օրգանիզմի կենսագործունեության որակը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքում նախատեսվում են այն հետևանքները, որոնք վրա են հասնում առողջությանը վնաս պատճառելու արդյունքում: Ըստ այդմ՝ առողջությանը հասցված վնասները դասակարգվում են երեք խմբի՝ ծանր, միջին ծանրության և թեթև: Ընդ որում, այս երեք տեսակ վնասների հետևանքների հասկացությունը բերվում

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)

է համապատասխանաբար 112-րդ, 113-րդ և 117-րդ հոդվածներով: Բոլոր այս հոդվածներում առողջությանը հասցված վնասը ներկայացվում է որպես մարմնական վնասվածք կամ առողջությանը հասցված այլ վնաս: Մասնավորապես՝ 112-րդ հոդվածի համաձայն՝ առողջությանը հասցված ծանր վնաս է համարվում մարմնական վնասվածքը կամ առողջությանը հասցված այլ վնասը, որը ա) վտանգավոր է կյանքի համար, կամ բ) առաջացրել է տեսողության, խոսքի, լսողության կամ որևէ օրգանի կամ օրգանի ֆունկցիայի կորուստ կամ արտահայտվել է դեմքի անջնջելի այլանդակմամբ, ինչպես նաև գ) կյանքի համար վտանգավոր առողջությանը հասցված այլ վնասը կամ առողջության քայքայումը՝ գուգորդված ընդհանուր աշխատունակության ոչ պակաս, քան մեկ երրորդի կայուն կորստով կամ հանցավորի համար ակնհայտ մասնագիտական աշխատունակության լրիվ կորստով կամ դ) առաջացրել է հղիության ընդհատում, հոգեկան հիվանդություն, թմրամոլությամբ կամ թունամոլությամբ հիվանդացում: Միաժամանակ պետք է նշել, որ հանցագործը պետք է գիտակցի տուժողի հղիության փաստը:

Միջին ծանրության վնաս է համարվում մարմնական վնասվածքը կամ այլ վնասը, որը վտանգավոր չէ կյանքի համար և չի առաջացրել 112-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքներ, սակայն առաջացրել է ա) առողջության տևական քայքայում, կամ բ) ընդհանուր աշխատունակության մեկ երրորդից պակաս զգալի կայուն կորուստ:

Թեթև վնաս է համարվում մարմնական վնասվածքը կամ այլ վնասը, որն առաջացրել է ա) առողջության կարճատև քայքայում, կամ բ) ընդհանուր աշխատունակության աննշան կայուն կորուստ:

Տվյալ հետևանքների գնահատման հիմքում ընկած են բժշկական ցուցանիշներ, որոնցից ուղղակիորեն կախված են արարքի իրավաբանական որակման ուղղությունները, իսկ նշված հետևանքների առանձնացումն ու դասակարգումը կատարվում են այն կանոններով, որոնցով պետք է ղեկավարվի իրավակիրառը՝ դատաբժշկական փորձագետը, բժշկական ցուցանիշների հիման վրա եզրակացություն կազմելիս: Սակայն ՀՀ

օրենսդրության ոչ մի իրավական ակտով նախ՝ չի ներկայացվում մարմնական վնասվածքի և առողջությանը հասցված այլ վնասի հասկացությունը, երկրորդ՝ ոչ մի իրավական ակտով չի պարզաբանվում նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքում նախատեսված առողջությանը հասցված վնասների արդյունքում վրա հասած հետևանքների հասկացությունների բովանդակությունը: Այսինքն՝ ներկայումս ՀՀ տարածքում ոչ մի իրավական ակտով նախատեսված չեն բժշկական այն ցուցանիշները, որոնց հիման վրա հնարավոր է պարզել առկա է, օրինակ, ընդհանուր աշխատունակության զգալի, թե աննշան կայուն կորուստ: Խնդիրն այն է, որ ընդհուպ մինչև 28.11.2006թ. ՀՀ տարածքում գործում էին ԽՍՀՄ առողջապահության նախարարի 11.12.1978թ. թիվ 1208 հրամանով հաստատված «Մարմնական վնասվածքների ծանրության աստիճանը որոշելու կանոնները», որոնք իրենց մեջ պարունակում էին նաև անհրաժեշտ բժշկական ցուցանիշները: Սակայն 28.11.2006թ. ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է օրենք, որի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ ՀՀ տարածքում չեն գործում նախկին ԽՍՀՄ իրավական ակտերը: Արդյունքում, ներկայումս հայտնի չէ, թե ինչ բժշկական ցուցանիշներով են ղեկավարվում փորձագիտական հիմնարկները՝ պարզելու համար, օրինակ, զանգուսկրի ներթափանցող վնասվածքները համարվում են կյանքի համար վտանգավոր, թե ոչ: Նմանաբնույթ բոլոր հետևություններն արվում են ոչ թե իրավական ակտով սահմանված բժշկական ցուցանիշների, այլ, ընդամենը, մասնագիտական գիտելիքների հիման վրա: Միակ ակտը, որն ինչ-որ կերպ հարում է խնդրո առարկա հարցին ՀՀ կառավարության 20.05.2006թ. թիվ 619-Ն որոշումն է՝ «Աշխատանքային պարտականությունների կատարման հետ կապված խեղման, մասնագիտական հիվանդության կամ առողջությանը հասցված այլ վնասի դեպքում մասնագիտական աշխատունակության կորստի աստիճանի սահմանման չափանիշները հաստատելու մասին»: Սակայն այս ակտը կարող է օգնել փորձագետներին բժշկատիպական փորձաքննությունների ժամանակ, քանի որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ

Քրեական իրավունք

հողվածի համաձայն՝ մասնագիտական աշխատունակության կորուստը պետք է ամբողջությամբ առկա լինի, որպեսզի արարքը որակվի առողջությանը հասցված ծանր վնաս: Եվ այս ակտը կարող է միայն որպես ուղեցույց ծառայել հասկանալու համար, թե որն է մասնագիտական աշխատունակությունը (նշված ակտի 1-ին կետ):

Պետք է նշել, որ Ռ-Դ տարածքում ընդունվել են մի շարք իրավական ակտեր այս հարցի շուրջ: Մասնավորապես՝ նախքան 10.12.1996թ. Ռ-Դ-ում, ինչպես ՀՀ-ում, գործում էին ԽՍՀՄ նշված իրավական ակտով սահմանված կանոնները: 10.12.1996թ. Ռ-Դ առողջապահության նախարարության թիվ 407 հրամանով հաստատվեցին առողջությանը հասցված վնասի ծանրության դասաբժշկական փորձաքննության կանոնները, որոնք կորցրեցին իրենց ուժը նույն մարմնի 14.09.2001թ. թիվ 361 որոշմամբ: Այնուհետև, նախ՝ Ռ-Դ կառավարությունը 17.08.2007թ. ընդունեց թիվ 522 որոշումը՝ «Մարդու առողջությանը հասցված վնասի ծանրության աստիճանը որոշելու կանոնները հաստատելու մասին», որից հետո Ռ-Դ առողջապահության և սոցիալական գարգացման նախարարությունը 24.04.2008թ. ընդունեց թիվ 194-Ի հրամանը «Մարդու առողջությանը հասցված վնասի ծանրության աստիճանի որոշման բժշկական ցուցանիշները հաստատելու մասին»: Միաժամանակ, դեռևս 16.10.2000թ. Ռ-Դ կառավարությունն ընդունել էր թիվ 789 որոշումը՝ «Արտադրության ժամանակ դժբախտ պատահարների և մասնագիտական հիվանդության արդյունքում կորցրած մասնագիտական աշխատունակության աստիճանի որոշման կանոնները հաստատելու մասին»: Անշուշտ, ներկայումս Ռ-Դ տարածքում գործող նշված երեք իրավական ակտերն առավել կատարելագործված և ճշգրիտ բովանդակություն ունեն: Մասնավորապես՝ նման ոլորտը պետք է կարգավորվի և կարգավորվում է ինչպես բժշկական ցուցանիշներ, այնպես էլ փորձաքննության կանոններ հաստատելու միջոցով, բացի այդ, լուծվել է մարմնական վնասվածքի և այլ վնասի սխալակա հարաբերակցության խնդիրը: Պետք է նշել նաև, որ ԽՍՀՄ նշված ակտն իր մեջ

չէր ներառում թունամոլությամբ և թմրամոլությամբ հիվանդացումը՝ որպես առողջությանը հասցված ծանր վնաս: Բացի այդ, ԽՍՀՄ նշված ակտը վերաբերում էր միայն մարմնական վնասվածքներին, որոնք մարդու անատոմիական ամբողջականության կամ օրգանի, հյուսվածքի ֆիզիոլոգիական գործառույթի խախտումն են, որոնք ծագել են արտաքին միջավայրի գործոնների ազդեցության արդյունքում: Իրականում այսպիսի սահմանմամբ մարմնական վնասվածքը նույնանում է առողջության վնասի հետ: 1996թ. թիվ 407 հրամանը վերաբերում էր առողջությանը հասցված վնասին. այն տալիս էր մարմնական վնասվածքի հետևյալ սահմանումը՝ մարմնական վնասվածք է օրգանների և հյուսվածքների անատոմիական ամբողջականության կամ ֆիզիոլոգիական գործառույթի խախտումը: Դրան ավելացվում էր հիվանդացումն ու պաթոլոգիական վիճակը որպես առողջությանը հասցված այլ վնաս, որոնք բոլորն էլ կարող էին ծագել արտաքին միջավայրի մեխանիկական, ֆիզիկական, քիմիական, կենսաբանական, հոգեբանական գործոնների ազդեցության արդյունքում: Այս սահմանումը ևս թերի է, քանի որ այն նույնպես նույնացնում է մարմնական վնասվածքը առողջության հասցված վնասի հետ: Բացի այդ, այդ սահմանումն իր մեջ ներառում է սխալ ենթադրություն, որ հիվանդության առաջացումը և պաթոլոգիական վիճակը առողջությանը հասցված այլ վնասներ են, և, հետևաբար, կարող են ծագել և ծագում են այլ պատճառներից, այլ ոչ թե օրգանի, հյուսվածքի անատոմիական ամբողջականության կամ ֆիզիոլոգիական գործառույթի խախտումից: «Մարմնական վնասվածք» և «առողջությանը հասցված վնաս» հասկացությունների սխալ հարաբերակցությունն իր քննադատությանն է արժանացել իրենց ժամանակների մի շարք հեղինակների կողմից²: Գործող՝ 17.08.2007թ. ընդունված թիվ 522 որոշումը և 24.04.2008թ. թիվ 194-Ի հրամանը մարմնական վնասվածքը չեն առանձնացնում առողջությանը հասցված այլ վնասներից: Դրանց համաձայն՝ առողջությանը հասցված վնաս է համարվում մարդու օրգանների և հյուսվածքների անատոմիական ամբողջականության և ֆի-

ՀԱՍՏԱՎԱՆ
Իշխանություն
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)

զիտլոզիական գործառնությունների խախտումը՝ արտաքին միջավայրի ֆիզիկական, քիմիական, կենսաբանական և հոգեկան գործոնների ազդեցության արդյունքում: Տվյալ սահմանումը ճիշտ է այն պատճառով, որ նախ՝ մեխանիկական գործոնն այլևս չի առանձնացվում, քանի որ այն նույնպես ֆիզիկական բնույթ ունի, երկրորդ՝ բերված սահմանումն ամբողջական է, և Ռ-Գ քրեական օրենսգրքում նախատեսված առողջությանը հասցված վնասի արդյունքում առաջացած բոլոր հետևանքները ծագում են այդ ակտերում սահմանված առողջության հասցված վնասի արդյունքում, և վնասների այլ տեսակներ գոյություն չունեն:

Ռ-Գ քրեական օրենսգրքում առողջությանը հասցված վնասների հետևանքների հասկացությունը նախատեսվում է մի փոքր այլ կերպ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի համեմատ: Ընդ որում, Ռ-Գ քրեական օրենսգրքի որդեգրած մոտեցումն առավել արդարացի և ճիշտ է թվում: Նախ՝ Ռ-Գ քրեական օրենսգրքում մարմնական վնասվածքը չի առանձնացվում առողջությանը հասցված վնասների շրջանակից: Իրականում նման անհրաժեշտություն չկա, քանի որ ինչպես ցույց է տալիս ՀՀ քրեական օրենսգրքի նույնաբովանդակ հոդվածների վերլուծությունը, մարմնական վնասվածքի առանձնացումն ընդամենը հանդիսանում է ինքնանպատակ: Երկրորդ՝ Ռ-Գ քրեական օրենսգրքը ևս առանձնացնում է առողջությանը հասցված ծանր, միջին ծանրության և թեթև վնասներ, սակայն յուրաքանչյուր տեսակի դեպքում Ռ-Գ քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածում ոչ թե նախատեսվում է, որ ծանր, միջին ծանրության կամ թեթև վնասը հանդիսանում է առողջությանը հասցված վնաս, որն առաջացրել է այս կամ այն հետևանքը, այլ անմիջապես ամրագրվում է, որ այս կամ այն հետևանքն առաջացրած առողջությանը հասցված ծանր, միջին ծանրության կամ թեթև վնասը պատժվում են այս կամ այն տեսակով: Այս մոտեցումը ևս արդարացի է թվում, քանի որ քրեական օրենքում օրենսդիրը խուսափում է անիմաստ կրկնություններից: Եվ երրորդ՝ թեև առողջությանը հասցված վնասի հասկացությունը չի ամրագրվում Ռ-Գ քրեական

օրենսգրքով, սակայն այն նախատեսվում է վերը նշված ենթաօրենսդրական ակտերով: Մյուս առանձնահատկություններին անդրադառնանք վնասի յուրաքանչյուր տեսակի սահմանմանն անդրադառնալիս:

Այսպես՝ Ռ-Գ քրեական օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի համաձայն՝ առողջությանը հասցված ծանր վնասը ա) վտանգավոր է կյանքի համար, բ) առաջացրել է տեսողության, խոսքի, լսողության կամ որևիցե օրգանի կորուստ կամ օրգանի գործառնության կորուստ, գ) առաջացրել է հոլիության ընդհատում, դ) հոգեկան խանգարում, ե) թունամոլությամբ կամ թմրամոլությամբ հիվանդացում, զ) արտահայտվել է դեմքի անջնջելի այլանդակմամբ, է) առաջացրել է ընդհանուր աշխատունակության զգալի կայուն կորուստ ոչ պակաս քան մեկ երրորդի չափով, ը) կամ մեղավորի համար ակնհայտ մասնագիտական աշխատունակության լրիվ կորուստ: Ըստ էության, ծանր վնասը նախատեսող ՀՀ և Ռ-Գ հոդվածները նախատեսում են ծանր վնասի միևնույն հատկանիշները: Տարբերությունն այն է, որ Ռ-Գ օրինակում օրենսդիրը խուսափել է կրկնություններից: Օրինակ՝ բացակայում է «առողջության քայքայման» հիշատակումը, և պարզապես նախատեսվում է ընդհանուր աշխատունակության ոչ պակաս, քան մեկ երրորդի զգալի կայուն կորուստը որպես ծանր վնասի հատկանիշ: Այս առումով պետք է նշել նաև, որ ՀՀ օրինակում նախատեսվում է ընդհանուր աշխատունակության ոչ պակաս, քան մեկ երրորդի չափով կայուն, իսկ Ռ-Գ օրինակում՝ զգալի կայուն կորուստ: Բնականաբար, նման տարբերությունն էական չէ, քանի որ, ի վերջո, նշված հատկանիշները պետք է պարզաբանվեն բժշկական ցուցանիշներով: Այնուամենայնիվ, կարծում ենք՝ Ռ-Գ քրեական օրենսգրքում առկա է մեկ բացթողում: Մասնավորապես, եթե ՀՀ օրինակում նշվում է, որ ծանր վնասը հասցվում է ուրիշի առողջությանը, ապա Ռ-Գ քրեական օրենսգրքի 111-րդ հոդվածում դա բացակայում է: Ընդ որում, այդ բացթողումն առկա է նաև միջին ծանրության և թեթև վնասի սահմանումներում:

Ռ-Գ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի համաձայն՝ առողջությանը հասցված միջին ծանրության վնասը կյանքի համար

Քրեական իրավունք

վտանգավոր չէ և չի առաջացրել որպես ծանր վնասի հատկանիշ նախատեսված հետևանքները, սակայն առաջացրել է ք) առողջության տևական քայքայում, կամ ք) ընդհանուր աշխատունակության մեկ երրորդից պակաս զգալի կայուն կորուստ: Միջին ծանրության վնասը նախատեսող ՀՀ և ՌԴ հոդվածները ևս նույն հատկանիշներն են նախատեսում:

ՌԴ քրեական օրենսգրքի 115-րդ հոդվածի համաձայն՝ առողջությանը հասցված թեթև վնասը առաջացրել է առողջության կարճատև քայքայում կամ ընդհանուր աշխատունակության աննշան զգալի կորուստ: Այս սահմանումը ևս համընկնում է ՀՀ օրենսգրքի 117-րդ հոդվածի հետ:

Առողջությանը հասցված վնասի վերաբերյալ ամբողջական պատկերացում կազմելու համար անհրաժեշտ է նաև պարզել, թե ինչն է հանդիսանում անմիջական ներգործության առարկա առողջությանը վնաս հասցնելիս: Ինչպես նշվեց, մարդն ունի ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեկան առողջություն: Ֆիզիկական առողջությանը ներգործելիս հանցավորն իր անմիջական ազդեցությունն է ունենում ուրիշի օրգանիզմի նկատմամբ, որը մարդու օրգանների և հյուսվածքների ամբողջությունն է: «Օրգանիզմը պատմականորեն ձևավորված ամբողջական, անընդհատ փոփոխվող համակարգ է, որն ունի յուրահատուկ կառուցվածք և զարգացում, ունակ է նյութափոխանակության շրջակա միջավայրի հետ, աճի և բազմացման»: Հոգեկան առողջությանը ներգործելիս հանցավորն իր անմիջական ազդեցությունն է ունենում ուրիշի հոգեկանի նկատմամբ: Մարդու հոգեկանը նրա ուղեղի ֆիզիոլոգիական գործընթացների հատկություն է: Այն ձևավորվում է ֆիզիոլոգիական գործառույթների իրագործման արդյունքում: Այսինքն՝ մարդու հոգեկանը չի հանդիսանում նրա օրգանի կամ հյուսվածքի ֆիզիոլոգիական գործառույթ⁴: Հակառակ դեպքում այն կհավասարվեր ֆիզիկական առողջությանը: Հոգեկանը բոլոր ձևերում հանդիսանում է մարդու յուրահատուկ գործառութային օրգան, որը կառուցում է նրա վարքագիծը⁵: Հոգեկան գործունեությունն ուղեղի գործունեու-

թյունն է, որ փոխգործում է արտաքին աշխարհի հետ և պատասխանում է նրա ներգործություններին⁶: Հոգեկանի միջոցով օբյեկտիվ իրականությունն արտացոլվում է գաղափարական պատկերներում, որի հիման վրա կարգավորվում է օրգանիզմի կենսագործունեությունը:

Այժմ անհրաժեշտ է պարզաբանել, թե ինչ են իրենցից ներկայացնում ՌԴ կառավարության 17.08.2007թ. ընդունված թիվ 522 որոշմամբ և ՌԴ առողջապահության և սոցիալական զարգացման նախարարության 24.04.2008թ. ընդունված թիվ 194-Մ հրամանով նախատեսված առողջությանը հասցված վնասի սահմանման մեջ նշված արտաքին միջավայրի ֆիզիկական, քիմիական, կենսաբանական և հոգեկան գործոնները: Նախևառաջ, կարծում ենք, որ տվյալ անվանումները կրում են զուտ պայմանական բնույթ՝ ընդամենը շրջակա միջավայրի գործոնների օգտագործմամբ մարդու օրգանիզմում և հոգեկանում փոփոխություններ առաջացնելու եղանակները որոշակիորեն խմբավորելու նպատակով:

Ֆիզիկական բնույթի մեխանիկական գործոնի ազդեցության ժամանակ տուժողը հանցագործից ստանում է կինետիկ էներգիա¹ կամ իր վրա զգում է այլ առարկայի կինետիկ էներգիայի ազդեցությունը: Օրինակ՝ կտրող, ծակող գործիքների միջոցով հարված հասցնելը, տրանսպորտի միջոցով վնասվածք պատճառելը, հրազենի արձակված փամփուշտից հասցված վնասը և այլն: Այսինքն՝ կինետիկ էներգիան ծագում է, երբ շրջակա միջավայրի որևիցե առարկա ստանում է էներգիա արտաքին (հանցագործի) ազդեցության արդյունքում: Տվյալ դեպքում նման առարկա կարող է հանդիսանալ ինչպես հանցագործության գործիքը, այնպես էլ տուժողը, երբ, օրինակ, նրան հրում են՝ բարձրությունից գցելով ցած: Իսկ երբ հանցագործը, օրինակ, ձեռքով հարվածում է տուժողին, վերջինս զգում է հանցագործի բռնցքի կինետիկ էներգիան: Ընդ որում, տվյալ դեպքում բռնցքը հենց այն «առարկան» է, որի կինետիկ էներգիայի ազդեցությունն իր վրա կրում է տուժողը:

Ֆիզիկական բնույթի այլ գործոնների

ազդեցության ժամանակ տուժողի օրգանիզմն իր վրա կրում է արտաքին (հանցագործի) ազդեցություն, որն ունի ֆիզիկական բնույթ՝ բացառությամբ մեխանիկական ճանապարհով կիրառված ազդեցության: Նման ազդեցության տեսակներ են՝ ջերմաստիճանի տատանումները, էլեկտրական հոսանքի ազդեցությունը, ճառագայթային էներգիայի ազդեցությունը, ճնշման տատանումները:

Քիմիական բնույթի գործոնի ազդեցությունն իր մեջ ներառում է հեղուկ, պինդ կամ գազային վիճակում գտնվող թունավոր կամ ուժեղ ազդեցություն ունեցող նյութերի ներմուծումը տուժողի օրգանիզմ ցանկացած եղանակով, որի արդյունքում տուժողի օրգանիզմում տեղի են ունենում վնասակար քիմիական ռեակցիաներ: Օրինակ՝ հաբերի կամ հեղուկի տեսքով հոգեներգործուն նյութերի՝ առողջության համար վտանգավոր քանակությամբ ներմուծումը մարդու օրգանիզմի մեջ, թունավոր գազերի բացթողումը մարդկանցով լցված փակ տարածություն և այլն:

Կենսաբանական բնույթի գործոնի ազդեցությունն իր մեջ ներառում է տուժողին տարբեր տեսակի պաթոգեն մանրէներով և բակտերիաներով վարակելը, որոնք տուժողին պատճառում են հիվանդություններ:

Հոգեկան գործոնի ազդեցությունն իրենից ներկայացնում է հանցագործի կողմից տուժողին խոսքի միջոցով կամ կոնկրետ դեմո եղանակով տեղեկատվության փոխանցումը և տուժողի կողմից դրա ընկալումը: Ընդ որում, փոխանցումը կարող է տեղի ունենալ ուղղակիորեն՝ բանավոր խոսքի մեջ հնչած բառերի, ձայնի ելևէջների, մարմնի (այդ թվում՝ դեմքի) մկանների շարժումների միջոցով, և անուղղակիորեն՝ մարդու կողմից շրջակա միջավայրի տեղեկատվական միջոցներն օգտագործելով: Տեղեկատվության անուղղակի փոխանցման դեպքեր են գրավոր տեքստում արտահայտված գրավոր խոսքի², գրավոր տեքստի, ինչպես նաև հեռահար կապի միջոցներով արտահայտված բանավոր խոսքի մեջ հնչած բառերի ու ձայնի ելևէջների, մարդու ազդեցության արդյունքում շարժման մեջ դրված առարկաների և շրջակա միջավայրի փոփոխությունների

միջոցով տեղեկատվության փոխանցումը: Տեղեկատվության անուղղակի փոխանցում հնարավոր է նաև տարբեր գործիքների միջոցով ստացված տեսապատկերների, լուսային նշանների, տարբեր սարքերի և առարկաների միջոցով արձակված ոչ մարդկային ձայների (օրինակ՝ մորզեի այբուբենի) միջոցով: Բացի այդ, տեղեկատվության փոխանցումը հնարավոր է նաև հանցագործի անգործության միջոցով, սակայն տվյալ անգործությունը պետք է գուգորդված լինի նաև որոշակի գործողությամբ: Եվ տվյալ դեպքում տեղեկատվության փոխանցումն իր մեջ ներառում է հանցագործի գործողությունն ու անգործությունն ընդհանուր վերցրած: Միաժամանակ տուժողի կողմից տեղեկատվության ընկալումը նրա հոգեկանում առաջացնում է բացասական փոփոխություններ, որի արդյունքում տուժողն ապրում է հոգեկան վնաս: Ընկալման պահը հոգեկան գործոնի ազդեցության մեջ ներառելը շատ կարևոր է, քանի որ եթե անձը չընկալի դիմացիին, ապա տեղեկատվության փոխանցումն առհասարակ տեղի չի ունենա: Բացի այդ, շատ կարևոր է, որ անձը (տուժողը) ճիշտ ընկալի դիմացիին (հանցագործի) փոխանցած տեղեկատվությունը: Հակառակ դեպքում՝ այդ մասով տեղեկատվությունը դարձյալ չի փոխանցվի:

Վերջապես, անհրաժեշտ է նաև պարզել, թե հոգեկան գործոնի ազդեցությամբ ինչ է տեղի ունենում՝ խախտվում է օրգանի կամ հյուսվածքի անատոմիական ամբողջականությունը, թե ֆիզիոլոգիական գործառույթը: Այս առումով պետք է նշել, որ հոգեկան գործոնի ազդեցությամբ կարող է վրա հասնել ՌԳ և ՀՀ քրեական օրենսգրքերով նախատեսված հետևանքներից միայն մեկը՝ հոգեկան խանգարումը: Այս առումով շատ կարևոր նշանակություն ունի հոգեկան խանգարումների տեսակների դասակարգումը՝ համաձայն դրանց առաջացման պատճառների (հոգեկան խանգարումների էթիոլոգիան): Ն.Մ. Ժարիկովի և Յ.Գ. Տյուլպինի կարծիքով՝ գործնական տեսանկյունից հարմար է բոլոր հոգեկան խանգարումների բաժանումը՝ ներքին պատճառներով առաջացածների (էնդոգեն) և արտաքին ներգործությամբ պայմանավորվածների: Արտաքին

Քրեական իրավունք

պատճառներում առանձնացնում են կենսաբանական բնույթի գործոնները, որոնք առաջացնում են էկզոգեն խանգարումներ, և հոգեառաջնական գործոնները, որոնք հանդիսանում են փսիխոգեն խանգարումների պատճառ: Ըստ այդմ, էկզոգեն խանգարումները պայմանավորված են արտաքին ֆիզիկական, քիմիական, կենսաբանական գործոններով: Սովորաբար, նման խանգարումների թվին են դասվում երկրորդական բնույթի հոգեկան խանգարումները տմատիկ հիվանդությունների դեպքում: Փսիխոգեն խանգարումները պայմանավորված են առաջին հերթին անբարենպաստ հոգեբանական իրավիճակով, զգացմունքային սթրեսով, միկրո և մակրոսոցիալական գործոններով: Այս տեսակ խանգարումների կարևոր հատկանիշ է այն, որ բացակայում են կոնկրետ օրգանական փոփոխություններ ուղեղում: Փսիխոգեն խանգարումների օրինակ են ռեակտիվ փսիխոզները, հետցնցումային սթրեսային սինդրոմը:

«Հիվանդությունների, այդ թվում՝ հոգեկան, առաջացումը, դրանց զարգացումը, ընթացքը և արդյունքը կախված են պատճառից, արտաքին միջավայրի տարբեր վնասակար ազդեցություններից և օրգանիզմի վիճակից, այսինքն՝ արտաքին (էկզոգեն) և ներքին (էնդոգեն) գործոնների (մղիչ ուժերի) հարաբերակցությունից»: Ծանր հոգեկան ցնցումները երբեմն առաջացնում են փսիխոզի զարգացում, բայց ոչ այդքան շատ, ինչքան ընդունված է կարծել: Փսիխոգեն վնասները հաճախ բերում են նկրողի տիպի խանգարումների: Պ.Ա. Դուբովեցն իր աշխատությունում նկարագրում է դեպքեր՝ սպանության սպառնալիքի արդյունքում տուժողին հոգեկան խանգարում (ռեակտիվ փսիխոզ) պատճառելու վերաբերյալ:

Ուշագրավ է այն, որ ՌԴ-ն ՀՀ քրեական օրենսգրքերը հնարավոր են համարում ինչպես՝ ա) հոգեառաջնական, այնպես էլ՝ բ) տմատոհոգեկան տարբերակները՝ հոգեկան խանգարում պատճառելու ժամանակ: Այսպես՝ առաջին դեպքում հանցավորն անմիջապես ներգործում է տուժողի հոգեկանի վրա՝ արտաքին միջավայրի հոգեկան գործոնի ազդեցության արդյունքում, ինչը հանգեցնում է տուժողի հոգեկանի խանգարման, որն էլ իր հերթին բերում է մարդու օրգանիզմի կոնկրետ ֆիզիոլոգիական գործառույթի խախտման՝ մարդու օրգանի կամ հյուսվածքի անատոմիական ամբողջականության խախտման բացակայության պայմաններում: Երկրորդ դեպքում՝ հանցավորը ներգործում է տուժողի օրգանիզմի վրա՝ արտաքին միջավայրի նյութական բնույթի գործոնների ազդեցության արդյունքում, ինչը հանգեցնում է կոնկրետ ֆիզիոլոգիական գործառույթի խախտման, որն էլ իր հերթին բերում է տուժողի հոգեկանի խանգարման՝ մարդու օրգանի կամ հյուսվածքի անատոմիական ամբողջականության խախտման առկայության կամ բացակայության պայմաններում (օրինակ՝ հանցավորը հարվածում է տուժողի գանգոսկրին): Այլ կերպ այդ ամենը կարելի ներկայացնել **հետևյալ աղյուսակի տեսքով.**

Աղյուսակ թիվ 1				
1. հոգեառաջնական ազդեցություն				
արտաքին միջավայրի հոգեկան գործոն	ազդեցություն	հոգեկան	հոգեկանի խանգարում	ֆիզիոլոգիական գործառույթի խախտում
2. տմատոհոգեկան ազդեցություն				
արտաքին միջավայրի նյութական գործոն	ազդեցություն	օրգանիզմ	ֆիզիոլոգիական գործառույթի խախտում	հոգեկանի խանգարում

Հետևաբար ՀՀ և ՌԴ- քրեական օրենսգրքերը՝ ա) հավասարապես պաշտպանում են ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեկան առողջությունը, բ) չեն բացառում այն հանգամանքը, որ հոգեկան առողջությանը հասցված վնասն առաջանա հոգեկան ազդեցության հետևանքով:

ՊԱՏԱԿԱՆ
 Իշխանություն
 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ – ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)

քով: Որպես հոգեկան առողջությանը հասցված վնաս հանդես է գալիս հոգեկան հիվանդությունը: «Հոգեկան հիվանդությունները հանդիսանում են մարդու օրգանիզմի տարբեր համակարգերի գործունեության բազմատեսակ և բարդ խախտումների արդյունք՝ առավելապես գլխուղեղի վնասվածքով, հատկապես դրա բարձրագույն բաժինների»: Պետք է նշել նաև, որ Ռ-Գ առողջապահության և սոցիալական զարգացման նախարարության 24.04.2008թ. ընդունված թիվ 194-Մ հրամանի 5-րդ կետով նույնիսկ առողջության վնասի հասկացությունը սահմանելիս նախատեսվում է ոչ թե հոգեկան, այլ փսիխոգեն գործոն, իսկ փսիխոգեն նշանակում է «հոգեկան վնասի ազդեցությամբ ծագած»:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարելի է հետևություն անել՝

- ՀՀ և Ռ-Գ քրեական օրենսգրքերը հավասարապես պաշտպանում են ինչպես մարդու ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեկան առողջությունը.

- առողջությանը հասցված վնաս է հանդիսանում արտաքին միջավայրի ֆիզիկական, քիմիական, կենսաբանական և հոգեկան գործոնների ազդեցության արդյունքում մարդու օրգանների կամ հյուսվածքների անատոմիական ամբողջականության կամ ֆիզիոլոգիական գործառնությունների խախտումը, որը հանգեցրել է քրեական օրենքով նա-

խատեսված հետևանքների.

- ՀՀ տարածքում ոչ մի իրավական ակտով նման սահմանում նախատեսված չէ, և տվյալ դեպքում իրավակիրառն (օրինակ՝ դատաբժշկական փորձագետը) ամեն անգամ բախվում է օրենքի մեծ բացի հետ.

- այնուամենայնիվ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի ուղղակի մեկնաբանությունը ցույց է տալիս, որ քրեորեն պատժելի է նաև անձին հոգեկան հիվանդություն պատռճառելը՝ անկախ այն հանգամանքից՝ դա եղել է ֆիզիկական, քիմիական, կենսաբանական գործոնի, թե զուտ հոգեկան գործոնի ազդեցության արդյունք.

- իսկ Ռ-Գ տարածքում նման հետևության կարիք չկա, քանի որ դա ուղղակիորեն կարգավորված է Ռ-Գ կառավարության 17.08.2007թ. ընդունված թիվ 522 որոշմամբ և Ռ-Գ առողջապահության և սոցիալական զարգացման նախարարության 24.04.2008թ. ընդունված թիվ 194-Մ հրամանով.

- արտաքին միջավայրի ֆիզիկական, քիմիական կամ կենսաբանական գործոնի ազդեցությամբ առողջությանը վնաս հասցնելիս հանցագործության առարկա է հանդիսանում մարդու օրգանիզմը՝ նրա օրգանների և հյուսվածքների ամբողջականությունը.

- արտաքին միջավայրի հոգեկան գործոնի ազդեցությամբ առողջությանը վնաս հասցնելիս հանցագործության առարկա է հանդիսանում մարդու հոգեկանը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Малая медицинская энциклопедия (том 2) Автор: под ред. акад. АМН СССР **Покровского В.И.** Изд. М., Советская энциклопедия Год, 1991, с. 224-225.

2. **Сапожников Ю.С.** О судебно-медицинской квалификации телесных повреждений // Тезисы докладов III Украинского совещания судмедэкспертов и II сессии УНОСМиК в г. Одессе. Киев, 1953, с. 29; **Землюков С.В.** Уголовно-правовые проблемы преступного вреда. Новосибирск: Изд-во Новосибир. ун-та, 1991, с. 120-121; **Макаров А.Ю.** К вопросу о классификации телесных повреждений по проектам УК России // Проблемы обеспечения личной безопасности граждан. М., Акад. МВД РФ, 1995, с. 111 и др.

3. **Куприянов В.В., Никитюк Б.А.** Методологические проблемы анатомии человека. М., «Медицина», 1985, с. 39.

4. **Расторпов С.В., Табакова С.Н.** О сущности понятия «психическое насилие» в составах насильственных преступлений // Закон и Право, N12, 2004, с. 37.

5. Психологический словарь / Под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. М., Педагогика-Пресс, 1996, с. 291.

6. **Рубинштейн С. Л.** Избранные философско-психологические труды: Основы онтологии, логики и психологии / РАН, Ин-т психологии. М., Наука, 1997, с. 6.

7. **Дубровский Д.И.** Информация, сознание, мозг. М., Высшая школа, 1980, с. 96-108.

8. **Жариков Н.М., Тольпин Ю.Г.** Психиатрия: Учебник. М., Медицина, 2002, с. 216-218.

9. **Кербинов О.В., Коркина М.В., Наджаров Р.А., Снежневский А.В.** Психиатрия. Издание второе, перераб. М., Медицина, 1968, с. 129.

10. Նոյն տեղը, էջ 127:

11. **Дубовец П. А.** Ответственность за телесные повреждения по советскому уголовному праву. М., Юридическая литература, 1964, с. 21.

12. **Жариков Н.М., Морозов Г.В., Хритинин Д.Ф.** Судебная психиатрия: Учебник / Под. ред. Г.В. Морозова. М., Норма, 2003, с. 87.

13. **Попов А.П.** Судебная психиатрия: Краткий терминологический понятийный словарь. Волгоград. Изд-во ВолгоУ, 2003, с. 35.

1. Տվյալ հասկացությունը վերցված է ֆիզիկայից:

2. Տվյալ հասկացությունը վերցված է կրիմինալիստիկայից:

Սերգեյ ՄԱՐԱԲՅԱՆ

ՀՀ դատական դեպարտամենտի կազմակերպչախրավական վարչության պետ, ԵՊՀ իրավաբանական ֆակուլտետի հայցորդ

ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՍԽԱՆՈՂԻ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐ

Քաղաքացիական պատասխանողը համարվում է նյութական պատասխանատվության սուբյեկտ, այսինքն՝ քաղաքացիական պատասխանողը գործով շահագրգռված անձ է, **իսկ վկա կարող է լինել գործով սեփական շահ չունեցող անձը**: Հանգամանք, որն ինքնին ցույց է տալիս, որ պատասխանողին վկայի կարգավիճակով հարցաքննելը հակասում է ոչ միայն այն սկզբունքին, որ պաշտպանության կողմի սուբյեկտը չի կարող լինել վկա՝ ելնելով իր կարգավիճակից՝ գործունեության ուղղությունից, այլև այն, որ վկա կարող է լինել գործով սեփական շահ չունեցող անձը: Քաղաքացիական պատասխանողին որպես վկա հարցաքննելը նշանակում է ոչ այլ ինչ, քան նրա վրա քրեական պատասխանատվության վախի ազդեցության տակ պարտականություն դնել ապացուցելու իր մեղավորությունը կամ անմեղությունը¹, թեկուզև մոտեցում կա, որ քաղաքացիական պատասխանողը որպես վկա հարցաքննվում է գործի հանգամանքների վերաբերյալ, այլ ոչ թե հայցի: Կարծում ենք՝ գործի հանգամանքներ և հայցի հանգամանքներ հասկացությունները տարանջատելն արհեստական է, ուստի ևս նման մոտեցումն անընդունելի²:

Իր կողմից իրականացվող դատավարական գործառնությունների տեսանկյունից քաղաքացիական պատասխանողը մոտ է կանգնած մեղադրյալին, քան վկային, հետևաբար իր շահերի պաշտպանության տեսանկյունից

նա մեղադրյալի նման պետք է հարցաքննվելու «իրավունք» ունենա, այլ ոչ թե «պարտականություն»³:

Քաղաքացիական օրենսգրքի դեյլիտային պարտավորությունների հետ կապված հարաբերությունները կանոնակարգող նորմերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ քաղաքացիական պատասխանողի համար հայցի հանգամանքների ապացուցմանը մասնակցելն իրավունք դիտելը պայմանավորված է նրանով, որ քաղաքացիական պատասխանողի համար, որպես կանոն, գործում է մեղավորության կանխավարկածը, այսինքն՝ նա մեղավոր է այնքան ժամանակ, քանի դեռ հակառակը չի ապացուցել: Հետևաբար պատասխանողն ինքն առավել պետք է շահագրգռված լինի մասնակցելու ապացուցմանը, քանի որ նրա պատասխանատվությունն օրենքով ապրիորի որոշված է: Օրինակ՝ ըստ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1068-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ այն դեպքում, երբ տասնչորսից մինչև տասնութ տարեկան անչափահասը վնասը հատուցելու համար չունի բավարար եկամուտներ կամ այլ գույք, վնասը լրիվ կամ պակասող մասով պետք է հատուցեն նրա ծնողները, որդեգրողները կամ հոգաբարձուն, եթե չեն ապացուցում, որ վնասն իրենց մեղքով չի պատճառվել: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ եթե հոգաբարձության կարիք ունեցող տասնչորսից մինչև տասնութ տարեկան անչափահասը գտնվում է համապատասխան դաստիարակչական, բուժական, բնակչության սոցիալական պաշտպանության կամ այլ նմանօրինակ հաստատություն-

* Սկիզբը՝ նախորդ համարում:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)
ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

նում, որն օրենքի ուժով նրա հոգաբարձուն է, այդ հաստատությունը պարտավոր է հատուցել նրա պատճառած վնասը լրիվ կամ չբավարարող մասով, եթե չի ապացուցում, որ վնասն իր մեղքով չի պատճառվել⁴:

Այսպիսով, քաղաքացիական պատասխանողի մեղավորությունը միշտ ենթադրվում է, քանի դեռ նա չի ապացուցել հակառակը, ուստի քաղաքացիական պատասխանողին պարտավորեցնել ապացուցելու հակառակը, կարծում ենք՝ չի բխում ոչ քրեական դատավարության, ոչ էլ քաղաքացիաիրավական օրենսդրության սկզբունքներից:

Ելնելով ասվածից՝ անհրաժեշտ է քրեական դատավարությունում սահմանել քաղաքացիական պատասխանողի, որպես ինքնուրույն դատավարական սուբյեկտի հարցաքննության կանոնները, ընդ որում, սահմանելով, որ քաղաքացիական պատասխանողն իրավունք ունի ցուցմունք տալու, այլ ոչ թե պարտականություն:

Ասվածից գատ, անհրաժեշտ է քաղաքացիական պատասխանողի ցուցմունքը նախատեսել որպես ապացույցի ինքնուրույն տեսակ⁵: Ներկայիս օրենսդրական կարգավորումների պայմաններում սահմանված է քաղաքացիական հայցվորի և պատասխանողի բացատրություն⁶ տալու իրավունքը, իսկ բացատրությունը՝ որպես ապացույց քրեական դատավարությունում չի օգտագործվում, այն ապացուցողական ուժ չունի: Համենայնդեպս, այն չի կարող դրվել դատավճռի հիմքում:

Բացի այդ, թեև քաղաքացիական պատասխանողը պաշտպանության կողմի սուբյեկտ է, ինչը գործնականում նշանակում է, որ նա իրականացնում է պաշտպանություն, սակայն օրենքում սահմանված չեն այդ իրավունքի իրականացման պատշաճ հնարավորություններ:

Հայտնի է, որ ինչ-որ բանից պաշտպանվելու համար, առնվազն պետք է իմանալ, թե հատկապես ինչից:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 75-րդ հոդվածում սահմանված քաղաքացիական պատասխանողի իրավունքների մեջ սահմանված է միայն մեղադրանքին ծանոթանալու իրավունքը, սակայն հայցի էու-

թյանը ծանոթանալու մասին որևէ նշում չկա: Բացի այդ, օրենքում նշում չկա այն մասին, որ քաղաքացիական պատասխանողին տրամադրվում է նաև իր դեմ ներկայացված հայցադիմումի պատճենը և այլն: Ինչը գործնականում նշանակում է, որ քաղաքացիական պատասխանողին չի բացատրվում իր դեմ ներկայացված հայցի էությունը և այլ հանգամանքները, նա չի ստանում հայցադիմումի պատճենը, հետևաբար, խոսել նրա հայցից պաշտպանվելու մասին անիմաստ է: Ակնհայտ է, որ մնան դեպքերում խախտվում են հայցով պատասխանողի իրավունքներն ու օրինական շահերը: Հանգամանք, որը հաճախ հանդիպում է նաև դատական պրակտիկայում⁷:

Վերոնշյալի հիման վրա անհրաժեշտ է օրենքում կատարել որոշակի փոփոխություններ՝ (ա) քաղաքացիական պատասխանողին օժտել իր դեմ ներկայացված քաղաքացիական հայցի վերաբերյալ ցուցմունք տալու իրավունքով, (բ) քաղաքացիական պատասխանողի (ինչպես նաև հայցվորի) ցուցմունքն առանձնացնել որպես ապացույցի ինքնուրույն տեսակ, (գ) քաղաքացիական պատասխանողի իրավունքների մեջ սահմանել հայցի և այն հանգամանքների էությանը ծանոթանալու իրավունքը, որոնց վրա հիմնված է հայցապահանջը, (դ) վարույթն իրականացնող մարմինների վրա պարտականություն դնել ապահովելու քաղաքացիական պատասխանողին հայցադիմումի և հայցին վերաբերող այլ փաստաթղթերի պատճենները ստանալու իրավունքը:

Քրեադատավարական իրավունքի տեսության մեջ գիտնականների մոտ որոշակի անհամաձայնություն կա այն հարցում, թե որ պահից կարող է քաղաքացիական պատասխանողը ճանաչվել որպես դատավարության մասնակից և ինչպես:

Որոշ գիտնականներ գտնում են, որ քաղաքացիական պատասխանողը կարող է քրեական դատավարությունում հայտնվել միայն անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելուց հետո քաղաքացիական հայցի առկայության դեպքում: Մյուսները գտնում են, որ անձին քաղաքացիական պատասխանող ներգրավելու համար բավարար է հայցի հարուցումը և վնաս կրած անձին հայցվոր ճանա-

Քրեական դատավարություն

չելը: Երրորդները հնարավոր են համարում գործում քաղաքացիական պատասխանողի հայտնվելը նաև այն դեպքում, երբ հայց հարուցված չի եղել:

Ս.Վ.Կրավցովան նշում է. «Անձը որպես քաղաքացիական պատասխանող պետք է ներգրավվի այն պահին, երբ քրեական գործի նյութերը հիմք են տալիս ենթադրելու, որ հանցագործություն կատարած անձի կողմից պատճառաբանում վնասի համար գույքային պատասխանատվություն պետք է կրի այլ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ՝ քաղաքացիական պատասխանող: Այդպիսի իրավիճակ կարող է տեղի ունենալ ոչ միայն այն դեպքում, երբ քաղաքացիական հայց հարուցված չէ, այլև այն դեպքում, երբ հայտնի չէ կոնկրետ հանցանք կատարած անձը: Հեղինակի կարծիքով անձին քաղաքացիական պատասխանող ճանաչելու համար պարտադիր չէ սպասել մինչև հանցանք կատարած անձը (ուստի գործողությունների համար նա պատասխանատվություն է կրում) ներգրավվի որպես մեղադրյալ»⁸:

Կարծում ենք՝ առավել տրամաբանական է թվում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 74-րդ հոդվածում սահմանված կանոնակարգումը, որի համաձայն՝ քրեական դատավարությունում քաղաքացիական պատասխանող սուբյեկտը կարող է ի հայտ գալ միայն այն դեպքում, երբ ներկայացված է հայց և հայտնի է մեղադրյալը: Այս մոտեցման իրավացիությունն այն է, որ քաղաքացիական պատասխանողը հանդես է գալիս մեղադրյալի «փոխարեն», իսկ երբ անձը մեղադրյալի կարգավիճակ չունի, ապա ավելորդ է խոսել քրեական դատավարությունում քաղաքացիական պատասխանողի մասին: Պետք է հաշվի առնել նաև անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը: Եթե անձը նույնիսկ մեղադրյալի կարգավիճակի մեջ չի դրվել, ապա իրավաչափ չէ նրա գործողությունների համար գույքային պատասխանատվության մասին խոսել:

Թեև օրենքում խոսվում է այն մասին, թե ով կարող է ճանաչվել քաղաքացիական պատասխանող, ինչ պայմանների առկայության դեպքում և ում որոշման հիման վրա⁹, այդուհանդերձ օրենքն այս առումով ունի էական թերություններ: Խոսքն այն մասին է,

որ ինչպես հայցվորի դեպքում պատասխանողի դեպքում նույնպես օրենքում սահմանված չէ պատասխանող ճանաչելու դատավարական կարգը:

Կարելի է փաստել, որ քաղաքացիական պատասխանող ճանաչելու դատավարական կարգի հարցում նույնպես ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը հետընթաց է գրանցել 1961 թվականի ՀՍՍՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նկատմամբ: Հիշյալ օրենսգրքում հատուկ հոդված էր նվիրված անձին որպես քաղաքացիական պատասխանող ներգրավելու մասին, ընդ որում՝ սահմանված էր վարույթն իրականացնող մարմինների պարտականությունը քաղաքացիական պատասխանող ներգրավելու համար, ինչպես նաև այդ մասին արձանագրություն կազմելու, նրանց իրավունքներն ու պարտականությունները պարզաբանելու և այլնի համար (ՀՍՍՀ ՔԳՕ 131-րդ հոդված):

Կարծում ենք՝ անձին քաղաքացիական պատասխանող ճանաչելու դատավարական կարգը հստակ կանոնակարգող հոդվածի անհրաժեշտությունն անկասկած է: Հատկապես հաշվի առնելով, որ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքում որոշակի անհստակություններ և օրենսդրական բացեր կան: Օրինակ՝ օրենքում կարգավորված չէ այն հարցը, թե հայց հարուցվելուց և մեղադրյալ ներգրավելուց հետո, երբ հայտնի է մեղադրյալի գործողությունների համար գույքային պատասխանատվություն կրող անձը, որքան ժամանակ անց նա պետք է ճանաչվի քաղաքացիական պատասխանող, իսկ իրավակիրառ պրակտիկայում հաճախ են հանդիպում այնպիսի դեպքեր, երբ առանց քաղաքացիական պատասխանող ճանաչելու մասին որոշման կայացման անձի վրա պարտականություն է դրվում հատուցել պատճառված վնասը¹⁰: Լինում են նաև դեպքեր, երբ անձին դատարանում արձանագրային որոշմամբ ճանաչում են պատասխանող նրան չեն ներկայացնում հայցադիմումի պատճենը, նա չի հարցաքննվում իր դեմ ներկայացված հայցի մասով, այլ գործում հանդես է գալիս վկայի կարգավիճակով, և դատարանը դատավճռով գույքային պատասխանատվությունը դնում է նրա վրա¹¹:

Ի վերջո, պետք է արձանագրել, որ անձին քաղաքացիական պատասխանող ճանաչելն ինքնանպատակ չէ, այն կոչված է լուծելու մի շարք գործնական խնդիրներ:

Նախ՝ դա պայմանավորված է հատուցման ենթակա վնասի չափի ճշգրտման հանգամանքով, ինչպես նաև քաղաքացիական պատասխանողի գույքային իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության անհրաժեշտությամբ: Անձը տեղյակ չէ, որ ինքը համարվում է մեղադրյալի գործողությունների համար գույքային պատասխանատվություն կրող անձ, դրանով պայմանավորված չի ներկայացնում իր դիրքորոշումը հայցի վերաբերյալ, սակայն դատավճռով նրա վրա է դրվում պատճառված վնասը հատուցելու պարտականությունը: Ակնհայտ է, որ խախտվում է անձի պաշտպանության իրավունքը:

Թերևս այս հանգամանքն է դրված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 100-րդ հոդվածի հիմքում, որը սահմանում է, որ եթե որևէ անձ գտնում է, որ առկա են օրենսդրական համապատասխան հիմքեր քաղաքացիական պատասխանողի կարգավիճակով հանդես գալու համար, սակայն նա այդպիսին ճանաչված չի եղել, իրավունք ունի վարույթն իրականացնող մարմիններից պահանջելու, որպեսզի ինքը ճանաչվի քաղաքացիական պատասխանող, որին հաջորդում են մի շարք գործողությունների կատարում:

Երկրորդ՝ անձին քաղաքացիական պատասխանող ճանաչելն անհրաժեշտ է հայցվորի գույքային իրավունքների և շահերի պաշտպանության տեսանկյունից, քանի որ

պատասխանող ճանաչելու մասին որոշման կայացման հապադումը կարող է բացասական հետևանքներ ունենալ պատճառված վնասի հատուցման հարցի լուծման տեսանկյունից: Այդ ընթացքում ապագա պատասխանողը կարող է սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող գույքն օտարել, անվանափոխել և այլն, ինչի արդյունքում հնարավոր չի լինում ապահովել տուժողին պատճառված վնասի հատուցումը:

Ելնելով սակածից՝ անհրաժեշտ է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում սահմանել վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականությունը հայց հարուցելուց և մեղադրյալ ներգրավելուց հետո, եթե հայտնի է, թե ով պետք է գույքային պատասխանատվություն կրի մեղադրյալի փոխարեն, ոչ ուշ, քան ետոյա ժամկետում որոշում կայացնել անձին քաղաքացիական պատասխանող ճանաչելու մասին: Ընդ որում՝ անհրաժեշտ է հատակ ամրագրել, որ որոշումն անհապաղ ներկայացվում է պատասխանողին կամ նրա ներկայացուցչին և նրանց պարզաբանվում են քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված իրավունքներն ու պարտականությունները, ինչի մասին պետք է կազմվի համապատասխան արձանագրություն: Բացի այդ, նպատակահարմար է նախատեսել նախկինում կայացված որոշման փոփոխում և վերացում, քանի որ չի կարելի բացառել քրեական գործում անձին սխալ քաղաքացիական պատասխանող ճանաչելու հանգամանքը: Այսինքն՝ անհրաժեշտ է սահմանել ոչ պատշաճ պատասխանողին պատշաճ պատասխանողով փոխարինելու մեխանիզմ:

1. *Ларин А.М.* Расследование по уголовному делу и процессуальные функции, с. 56-57.

2. Այս հարցին չենք անդրադառնում, քանի որ դուրս է բեմայի բննարկման շրջանակներից:

3. Քաղաքացիական պատասխանողը չի կարող դասվել մեղադրանքի կողմի սուբյեկտների շարքին, քանի որ ըստ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի՝ մեղադրանքի կողմում սահմանված են քրեական հետապնդման մարմինները /դատախազը, հետաքննության մարմինը, քննիչը/, ինչպես նաև տուժողը, քաղաքացիական հայցվորը և նրանց օրինական ներկայացուցիչներն ու ներկայացուցիչները /21-րդ կետ/, որոնք քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված կարգով իրականացնում են մեղադրանքի պաշտպանության գործառույթ, իսկ

պատասխանողը երբեք չի կարող մեղադրել: Քաղաքացիական պատասխանողը չի կարող դասվել նաև դատավարության այլ մասնակիցների շարքը: Դատավարության այլ մասնակիցներն այն սուբյեկտներն են, որոնք քրեական գործով շահագրգռված չեն, իսկ քաղաքացիական պատասխանողը միշտ ունի սեփական շահը:

4. Թեև մոտեցում կա, որ քաղաքացիական հայցվորին և պատասխանողին կարելի է դասել նաև առանձին խմբի մեջ, որոնք քրեական դատավարությունում ունեն գույքային իրավունքներ և օրինական շահեր / նույն տեղում, 95-96 էջեր/, այդուհանդերձ, մեր կարծիքով՝ առավել հիմնավորված է այն մոտեցումը, որ քաղաքացիական պատասխանողը պաշտպանության կողմի սուբյեկտ է:

Քրեական դատավարություն

5. **Нажимов В.П.** Об уголовно-процессуальных функциях // Правоведение, 1973/5, с. 79.

6. **Վազինյան Գ.Ս.** Քրեական դատավարության պատմական և արդի հիմնախնդիրները Հայաստանում, Երևան, 2001, էջ 238:

7. Այս նույնը վերաբերվում է նաև մեղադրյալին, քանի որ վերջինս նույնպես պաշտպանվում է հայցից, սակայն պաշտպանական գործունեության մեջ նշված չէ մեղադրյալի հայցից պաշտպանվելը:

8. Այս հարցերի մասին տես **Понарин В.Я.** Производство по гражданскому иску при расследовании уголовного дела. Воронеж. 1978, с. 62-63.

9. Այս հարցերին մանրամասն կանոնադրադասանք սույն աշխատանքի հաջորդ գլխում:

10. Այս ենթատեսակում անընդունելի է Մ.Ռ.Սամխուլի այն մտնեցումը, որ նույնիսկ մեղադրյալի հայցի ապացուցմանը մասնակցությունը պետք է լինի պարտականություն, այլ ոչ թե իրավունք: Քանի որ խախտվում է անմեղության կանխավարկածը, թեև հեղինակը փորձում է հիմնավորել հակասակը: Միայն այն, որ, որպես կանոն, հայցի առարկան կազմում է մեղադրանքի մասը, բավական է, որպեսզի նրա վրա քաղաքացիական հայցի մատով ապացուցման պարտականություն դնելու դեպքում խախտվի անմեղության կանխավարկածը: Նա դրսևելով իսկ պարտավորված է լինում, թեկուզև անողականորեն ապացուցել իր մեղավորությունը: // **Самутов М.Р.** Производство по рассмотрению и разрешению гражданского иска в Российском уголовном процессе // Дисс. на соискание ученой степени к.ю.н. Ижевск, 2006, с. 98-99.

11. Ա.Գ.Մազալովի կարծիքով քաղաքացիական օրենսդրության հիշյալ կանոնները քրեական դատավարությունում կիրառելի չեն: Քրեական գործի շրջանակներում քաղաքացիական պատասխանողի մեղքի առկայությունը պետք է ապացուցել վարույթն իրականացնող մարմինները, սա ընդհանուր կանոն է, որից օրենքը բացառություն չի նախատեսում: Քաղաքացիական պատասխանողը կարող է ներկայացնել ապացույցներ կամ մատնանշել այս կամ այն ապացույցը, սակայն նրա պատիվությունն այս հարցում չի կարող հանգեցնել հակառակ կողմի ճշմարտացիության կանխավարկածին (**Մազալով Ա.Գ.**, նշված աշխատությունը, էջ 100-101): Նկատենք, որ այս տրամաբանությունն ըստ էության բխում է նաև Քրեական դատավարության օրենսգրքից, որի 154-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քրեական դատավարությունում քաղաքացիական հայցն ապացուցվում է Քրեական դատավարության օրենսգրքի դրույթներով սահմանված կանոններով, իսկ քանի որ քրեական դատավարությունում ապացուցման կարգը սահմանող նորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ ապացուցման պարտականությունը մեղադրանքի կողմին է, այլ որևէ բացառություն նախատեսված չէ, ուստի Մազալովի մտնեցումը համարվում է ճշմարտացի: Այսինքն՝ մեղադրանքի կողմը պետք է ապացուցի, որ, օրինակ, տասնչորսից մինչև տասնութ տարեկան անչափահասի կողմից վնաս պատճառելի իրականացվել է նրա ծնողների, որդեգրողների կամ հոգաբարձուի մեղքով այն դեպքում, երբ դա կանխավարկած է՝ եթե հակառակը չի ապացուցել հենց ծնողը, որդեգրողը կամ հոգաբարձուն: Փաստորեն, վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է ապացուցի ինչպես հանցանքը կատարած անձի մեղքը, այնպես էլ նրա ծնողների, որդեգրողների, հոգաբարձուի մեղքն այն դեպքում, երբ դա կանխավարկած է: Կարծում ենք՝ քաղաքացիական օրենսդրությանը սահմանված կանոնները չեն կարող քրեական դատավարությունում այլ կերպ կիրառվել, քանի որ նյութաիրավական հարաբերությունը չի կարող դատավարական ձևի ազդեցության տակ ենթարկվել հիմնարար փոփոխության: Այս առումով մենք համակարծիք ենք Մ.Վ.Սեմինի հետ, որի կարծիքով քրեական գործում քաղաքացիական հայցի լուծման դեպքում խոսքը վերաբերում է ոչ թե քրեական պատասխանատվության, այլ քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության մասին, որի դեպքում գործում է ոչ թե անմեղության կանխավարկածը, որի դեպքում գործում է ոչ թե անմեղության կանխավարկածը, այլ մեղավորության կանխավարկածը, քանի որ այդ մասին ուղղակիորեն սահմանված է քաղաքացիական օրենսդրությամբ: Քաղաքացիական պատասխանողի վրա քա-

ղաքացիական հայցով ապացուցմանը մասնակցելը պարտականություն է դառնում այն ժամանակ, երբ դա սահմանված է այլ օրենսդրությամբ և որոնք չեն հակասում Քրեական դատավարության օրենսգրքին: Ելնելով սովորածից և այն հանգամանքից, որ Քրեական դատավարության օրենսգրքում իմպերատիվ է դրված հայցի ապացուցման հարցը, հեղինակն առաջարկում է Քրեական դատավարության օրենսգրքում սահմանել դրույթ այն մասին, որ քրեական դատավարությունում քաղաքացիական պատասխանատվության հիմքը (կարծում ենք՝ հիմքը արդեն իսկ քրեական դատավարությունում որոշված է, ուստի հիմքի մատով համաձայն չենք հեղինակի հետ), պայմանները, ծավալը, եղանակը որոշվում է քաղաքացիական և այլ օրենսդրության նորմերին համապատասխան: Ըստ նրա՝ նման նորմի դեպքում հնարավոր կլինի քրեական գործի շրջանակներում կիրառել քաղաքացիական օրենսդրության այն կանոնները, որոնք վերաբերում են նաև հայցի ապացուցմանը // **Семин А.В.** Исполнение приговора в части гражданского иска. // Дисс. на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Ижевск, 2002, с. 27-29, 37//: Համաձայնվելով սովորածի հետ՝ նշենք, որ նման նորմի անհրաժեշտությունն ակնհայտ է նաև ՀՀ քրեական դատավարության համար:

12. Այս հանգամանքի հետ կապված նույն խնդիրներն առաջանում են նաև քաղաքացիական հայցվորի դեպքում: Վերջինս նույնպես հարցաքննվում է որպես վկա և նրա ցուցմունքն ինքնուրույն ապացույցի տեսակ չի համարվում, ինչը, կարծում ենք, համարվում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի բացերից մեկը:

13. Կարծում ենք՝ քաղաքացիական հայցվորի և պատասխանողի հայցի մատով բացատրություն տալու կարգավորումը քրեական դատավարություն է ներմուծվել քաղաքացիական դատավարությունից, քանի որ քաղաքացիական դատավարությունում էր, որ սահմանված էր հիշյալ տարբերակների բացատրություն տալը, որը սակայն 2007 թվականի Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելուց հետո փոփոխվեց և սահմանվեց հայցվորի և պատասխանողի ցուցմունք հասկացությունը: Սա նույնպես վկայում է այն մասին, որ բացատրությունը պետք է փոխարինվի ցուցմունքով: Ինչը վկայում է նաև այն մասին, որ քաղաքացիական պատասխանողը փաստորեն պետք է ցուցմունք տա մի անգամ որպես վկա, հետո որպես քաղաքացիական պատասխանող: Հանգամանք, որն արհեստական հակասություն է առաջացնում, ուստի նպատակահարմար է քաղաքացիական պատասխանողի ցուցմունքը նախատեսել ապացույցի ինքնուրույն աղբյուր, իսկ պատասխանողին կանչել և լսել բացառապես քաղաքացիական պատասխանողի կարգավիճակով՝ բացառել նրան որպես վկա լսելը:

14. Տե՛ս, օրինակ, թիվ ԵՔԴԿ/0033/01/08 գործը:

15. **Никولين Е.С.** Возмещение ущерба, причиненного правонарушением. М., 1983. **Понарин В.Я.**, там же, с. 58.

16. **Нор В.Т.**, там же, с. 83.

17. **Адоян Ю.Р.** Гражданский иск в советском уголовном процессе. Дисс. канд. юрид. наук. Тарту, 1967, с. 252-254.

18. **Крацова С.В.**, там же, с. 98.

19. **Крацова С.В.**, там же, с. 99.

20. Ելնելով այն հանգամանքից, որ քաղաքացիական պատասխանողը կարող է քրեադատավարական իրավահարաբերությունների ոլորտում հանդես գալ միայն մեղադրանք առաջադրելուց հետո, ուստի անհրաժեշտ է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 74-րդ հոդվածից բացառել հետաքննության մարմնի կողմից քաղաքացիական պատասխանող ճանաչելու մասին որոշման կայացումը: Քանի որ, որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում կարող է կայացվել միայն նախաքննության փուլում, ընդ որում, քննիչի կողմից:

21. Տե՛ս ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի 2006 թվականի հունիսի 13-ի թիվ 100 որոշում:

22. Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի ԵՔԴԿ/0033/01/08 գործով 2009 թվականի նոյեմբերի 26-ի որոշումը:

Հայկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
ՀՀ դատական դեպարտամենտի
կազմակերպչական
վարչության կրտսեր մասնագետ,
ՌԴ Ազգերի բարեկամության համալսարանի
իրավաբանական ֆակուլտետի մագիստրոս

**ՏՈՒԺՈՂԸ ԱՐԱԳԱՅՎԱՄ ԿԱՐԳՈՎ
ԴԱՏԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ**

Սույն աշխատությունում արծարծված գաղափարը զարգացնելու և նպատակին հասցնելու համար նախ և առաջ պետք է սկսել «տուժող» հասկացության ուսումնասիրությունից:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 21-րդ կետում սահմանված է, որ մեղադրանքի կողմ են հանդիսանում քրեական հետապնդման մարմինները, ինչպես նաև տուժողը, քաղաքացիական հայցվորը և նրանց օրինական ներկայացուցիչներն ու ներկայացուցիչները:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 58-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ տուժող է ճանաչվում այն անձը, ում քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարքով անմիջականորեն պատճառվել է բարոյական, ֆիզիկական կամ գույքային վնաս:

Վերոնշյալից հետևում է, որ տուժողը քրեական դատավարությունում հանդես է գալիս որպես մեղադրող կողմ, որին պատճառվել է բարոյական, ֆիզիկական կամ գույքային վնաս:

Վերոնշյալ վնասները տարանջատելու համար անհրաժեշտ է տալ դրանց սահմանումը: Այսպես՝

1. Բարոյական վնասի ներքո հասկացվում են բարոյական տառապանքներ, որոնք պատճառվել են այնպիսի գործողություններով (անգործությամբ), որոնք ունենում են քաղաքացուն ի ծնե կամ օրենքի ուժով պատկանող ոչ նյութական բարիքների (կյանք, առողջություն, անձի արժանապատվություն, գործարար համբավ և այլն) նկատմամբ կամ նրա անձնական ոչ գույքային իրավունքների նկատմամբ այլ մարդկանց ներկայությամբ¹:

2. Ֆիզիկական վնասն արտահայտվում է անձին մարմնական վնասվածք, ֆիզիկական տանջանք, ցավ կամ նրա առողջությունը վատթարացնող վնաս պատճառելով և այլն²:

3. Գույքային վնասը ծագում է քաղաքացու գույքային իրավունքների և շահերի նկատմամբ հանցավոր ոտնձգությամբ, որի արդյունքում նա կրում է որոշակի վնաս, զրկվում որոշակի նյութական բարիքներից³:

Օրենսդիրը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում հստակ սահմանել է, որ անձը կարող է հանդես գալ որպես տուժող, այսինքն՝ որպես քրեական դատավարության սուբյեկտ, եթե նրան պատճառվել են վերոնշյալ վնասները:

Օրենսդիրը ՀՀ քրեական դատավարության 58-րդ հոդվածի 1-ին մասի երկրորդ մասի համաձայնությամբ սահմանում է, որ տուժող է ճանաչվում նաև այն անձը, ում **կարող էր** անմիջականորեն պատճառվել բարոյական, ֆիզիկական կամ գույքային վնաս, **եթե** ավարտվել քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարք կատարելը:

Վերոնշյալ նորմն իր էությանը քրեական դատավարության պրակտիկայում ոչ մի ծառայած խնդիր չի լուծում, քանի որ այդ նորմն իր բնույթով սույն հոդվածի 1-ին մասի 1-ին մասի համաձայն կրկնությունն է:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի վերնագիրն է «Տուժողի իրավունքները և պարտականությունները», մինչդեռ սույն հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ տուժող կարող է ճանաչվել իրավաբանական անձը, որին հանցագործությամբ պատճառվել է բարոյական կամ նյութական վնաս: **Կարծում ենք՝ քննարկվող նորմն**

Քրեական դատավարություն

ինաստը չի բխում հողվածի վերնագրից և կառուցվածքից: Դա ավելի շուտ օրենսդրական կարգավորման անհատակության հետևանք է, քանի որ վերոնշյալ քննարկվող նորմում տուժողի իրավունքների և պարտականությունների մասին խոսք չի գնում:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.1 հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ եթե մեղադրողը մեղադրական եզրակացությունում չի առարկել արագացված կարգ կիրառելու դեմ, ապա ամբաստանյալը կամ մեղադրյալն իրեն առաջադրված մեղադրանքի հետ համաձայնվելու դեպքում իրավունք ունի միջնորդելու արագացված դատական քննության կարգ կիրառելու մասին այն հանցագործություններով, որոնց համար Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով նախատեսված պատիժը չի գերազանցում 10 տարի ժամկետով ազատազրկումը: Մինչև դատաքննությունն սկսելը մեղադրողը դատարանի առաջարկությամբ կարող է իր դիրքորոշումը փոխել, թեպետ արագացված կարգ կիրառելու դեմ առարկել է մեղադրական եզրակացությունում:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված դեպքում դատարանը կիրառում է դատական քննության արագացված կարգ, եթե՝

- 1) ամբաստանյալը գիտակցում է իր կողմից ներկայացված միջնորդության բնույթը և հետևանքները, և
- 2) միջնորդությունը ներկայացված է կամավոր, և
- 3) պաշտպանի հետ խորհրդակցելուց հետո, եթե ամբաստանյալն ունի այդպիսին:

Քննարկվող հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը, գտնելով, որ ամբաստանյալի կողմից միջնորդություն ներկայացնելիս չեն պահպանվել սույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասերով նախատեսված պայմանները, որոշում է ընդունում ընդհանուր կարգով դատաքննություն անցկացնելու մասին ...

Նույն հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ եթե տվյալ գործով հարուցված է նաև քաղաքացիական հայց և ամբաստանյալը (մեղադրյալը) կամ քաղաքացիական պատաս-

խանողն ընդունում է այն, ապա դատարանը դատավճռով բավարարում է նաև քաղաքացիական հայցը, եթե այն չի հակասում օրենքին: Այդ դեպքում դատարանը պետք է լրացուցիչ պարզի, թե արդյոք հայցի ընդունումը կամավոր է, և արդյոք այն վերաբերում է այլ անձանց իրավունքներին: Դատարանը, գտնելով, որ հայցի ընդունումը հակասում է օրենքին կամ կամավոր չէ կամ վերաբերում է այլ անձանց իրավունքներին, հայցը թողնում է առանց քննության՝ քաղաքացիական հայցվորին բացատրելով քաղաքացիական դատավարության կարգով հայց ներկայացնելու նրա իրավունքը: Իսկ այն դեպքում, երբ ամբաստանյալը կամ քաղաքացիական պատասխանողը քաղաքացիական հայցը չի ընդունում, ապա դատարանը քաղաքացիական հայցը թողնում է առանց քննության՝ քաղաքացիական հայցվորին բացատրելով քաղաքացիական դատավարության կարգով հայց ներկայացնելու նրա իրավունքը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ամբաստանյալը (մեղադրյալը) դատական քննության արագացված կարգով անցկացնելու միջնորդություն կարող է ներկայացնել քրեական գործը դատարան ուղարկելու պահից մինչև դատաքննությունն սկսելը:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ներկայացված միջնորդությունը դատարանում պետք է հաստատվի պաշտպանի ներկայությամբ և նրա հետ խորհրդակցելուց հետո: Այն դեպքում, երբ ամբաստանյալը (մեղադրյալը) ներկայացրել է արագացված կարգ կիրառելու միջնորդություն և չունի պաշտպան, ապա դատարանը պարտավոր է ամբաստանյալին սպասեցնել պաշտպանով: Եթե ամբաստանյալին հնարավոր չէ անհապաղ սպասեցնել պաշտպանով, ապա դատարանը պաշտպանի մասնակցությունն սպասեցնելու նպատակով դատական նիստը հետաձգում է: Եթե ամբաստանյալը հրաժարվում է պաշտպան ունենալուց, ապա դատարանը մերժում է արագացված կարգ կիրառելու միջնորդությունը՝ անցնելով ընդհանուր կարգով գործի քննությունը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.3-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ դատարանն արագացված կարգով դատա-

կան քննության արդյունքում մեղադրական դատավճիռ կայացնելիս նշանակում է պատիժ, որը չի կարող գերազանցել կատարված հանցագործության համար նախատեսված առավել խիստ պատժի երկու երրորդը, իսկ եթե առավել խիստ պատժի երկու երրորդը փոքր է տվյալ հանցագործության համար նախատեսված առավել մեղմ պատժից՝ ապա առավել մեղմ պատժիժը:

Վերոնշյալ նորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ ամբաստանյալի մասնակցությունն արագացված կարգ կիրառելու դեպքում երաշխավորված է օրենքով, մինչդեռ օրենսդիրը չի նախատեսում տուժողի համար նույն հնարավորությունը՝ արագացված կարգով դատաքննություն իրականացնելու համար միջնորդություն ներկայացնելու իրավունքը: Արդյունքում, կողմերը դատաքննության ժամանակ իրենց շահերը պաշտպանում են ոչ իրավահավասար պայմաններում, քանի որ արագացված կարգով դատաքննության ժամանակ տուժողը դատավարությանը չի մասնակցում որպես քրեական դատավարության սուբյեկտ:

ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Սահմանադրությունն ունի բաժրագույն իրավաբանական ուժ, և նրա նորմերը գործում են անմիջականորեն:

ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր խախտված իրավունքները վերականգնելու, ինչպես նաև իրեն ներկայացված մեղադրանքի հիմնավորվածությունը պարզելու համար հավասարության պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունք:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քրեական դատավարությունն իրականացվում է մրցակցության սկզբունքի հիման վրա:

Նույն հոդվածի 5-րդ և 8-րդ մասերի համաձայն՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող կողմերը քրեական դատավարական օրենսդրությամբ օժտված են իրենց դիրքորոշումը պաշտպանելու հավասար

հնարավորություններով: Գատարանը դատավճիռը հիմնավորում է միայն այն ապացույցներով, որոնց հետագոտման ընթացքում կողմերից յուրաքանչյուրի համար ապահովվել են հավասար պայմաններ: Գատարանում քրեական գործի քննությանը կողմերի մասնակցությունը պարտադիր է...

Գործի անկողմնակալ քննությունը հանդիսանում է արդար դատաքննության իրավունքի կարևորագույն բաղադրիչը, որը, սակայն, հստակ ձևակերպված չէ ո՛չ Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանի որոշումներում, ո՛չ էլ Եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկայում:

Մասնավորապես՝ արդարացիության առանցքային բնութագրիչը կողմերի հավասարությունն է («զենքերի հավասարությունը»՝ Եվրոպական դատարանի մոտեցումներում, «մրցակցությունը»՝ Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանի դիրքորոշումներում): Առանձին ամրագրված լինելով 19-րդ հոդվածի տեքստում՝ այն միաժամանակ հանդիսանում է «արդարության բոլոր պահանջներից» առաջնայինը:

ՌԳ քրեական դատավարության օրենսգրքի 314-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ բավական չէ միայն մեղադրյալի միջնորդությունը, այլ պահանջվում է ինչպես պետական մեղադրողի համաձայնությունը, այնպես էլ **տուժողի համաձայնությունը**:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատարանն իրավունք ունի դատաքննությունն անցկացնել արագացված կարգով, եթե համոզվի, որ

1) մեղադրյալը գիտակցում է իր կողմից ներկայացված միջնորդության բնույթը և հետևանքները,

2) միջնորդությունը ներկայացված է կամավոր, պաշտպանի հետ խորհրդակցելուց հետո:

Քննարկվող հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ եթե դատարանը պարզեց, որ մեղադրյալը չի պահպանել մեկնաբանվող հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերի պայմանները, ապա նա կայացնում է որոշում դատաքննությունն անցկացնել ընդհանուր կարգով:

Սույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝

Քրեական դատավարություն

եթե պետական կամ մասնավոր մեղադրողը (կամ) տուժողն առարկում են մեղադրյալի կողմից ներկայացված միջնորդությունը, ապա քրեական գործն անցկացվում է ընդհանուր կարգով⁴:

Վերոնշյալ նորմը Ռ-Գ քրեական դատավարության օրենսգրքում հստակ կարգավորվում է, որ արագացված կարգի միջնորդության կիրառումը կախված է ինչպես պետական կամ մասնավոր մեղադրողի, այնպես էլ տուժողի համաձայնությունից, հետևաբար յուրաքանչյուր կողմի առարկումը բացառում է արագացված կարգի կիրառումը:

Մոլդովայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 504-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ մեղադրանքի հետ համաձայնվելը հանդիսանում է որպես պետական մեղադրողի և մեղադրյալի միջև կայացված գործարք, որտեղ ամբաստանյալը համաձայնվում է ներկայացված մեղադրանքի հետ՝ փոխարենը ստանալով պատժի կրճատում:

Սույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ մեղադրանքի հետ համաձայնվելը կայացվում է գրավոր տեքստով, պարտադիր փաստաբանի, կասկածյալի կամ մեղադրյալի մասնակցությամբ և միայն միջին և ծանր հանցագործություններով:

Մոլդովայի քրեական դատավարության օրենսգրքի 504-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ մեղադրանքի հետ համաձայնվելը կարող է կայացվել յուրաքանչյուր ժամանակ՝ մեղադրանք ներկայացնելուց հետո մինչև դատաքննության սկսելը⁵:

Դատական քննության արագացված կարգը, ՀՀ քրեական դատավարությունում նոր ինստիտուտ է, բայց օրինակ Մոլդովայի քրեական դատավարությունում այդ ինստիտուտը հանդես է գալիս որպես «մեղքի ընդունման գործարք» անվանումով: Վերոնշյալ նորմից հետևում է, որ Մոլդովայի քրեական դատավարությունում, տուժողը՝ որպես քրեադատավարական սուբյեկտ, չի մասնակցում և չի արտահայտում իր դիրքորոշումը մեղքի ընդունման գործարքի վերաբերյալ, այսինքն՝ քննարկվող ինստիտուտի կիրառման ժամանակ կարևորը, պետական մեղադրողի և մեղադրյալի համաձայնությունն է, իսկ տուժողն այդ իրավիճակում կարող է միայն հանդես գալ որպես քրեադատավարական սուբյեկտ, բայց չմասնակցել և չարտահայտել իր դիրքորոշումը մեղքի ընդունման գործարքի վերաբերյալ:

Ըստ Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի՝ կողմերի հավասարությունն արդարացի դատական քննության առավել լայն հասկացության բաղկացուցիչ տարրերից է. այն պահանջում է, որպեսզի կողմերից յուրաքանչյուրն ունենա իր գործն այնպիսի պայմաններում ներկայացնելու ողջամիտ հնարավորություն, երբ կողմերից որևէ մեկը հակառակ կողմի նկատմամբ ակնհայտ առավելություն չունի (**Կրեան ընդդեմ Ֆրանսիայի 07.06.2001թ., կետ 72**):

Վճռաբեկ դատարանը **2010 թվականի մարտի 26-ին գործ թիվ ԵՇԳ/0097/01/09 որոշման** մեջ իր դիրքորոշումն է հայտնում բարձրացված հարցի շուրջ. «ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը որևէ կանոն կամ ընթացակարգ չի սահմանում, որն ամբողջովին տուժող կողմի (այդ թվում՝ տուժողի, տուժողի ներկայացուցչի և օրինական ներկայացուցչի, տուժողի իրավահաջորդի) ներգրավվածությունն արագացված կարգի կիրառման հարցում: Այլ կերպ՝ տուժող կողմի դիրքորոշումը հաշվի առնելու պահանջ ամրագրված չէ ոչ մեղադրողի համար՝ արագացված դատական քննության դեմ առարկելու կամ չառարկելու հարցը լուծելիս, և ոչ էլ դատարանի համար արագացված դատական քննության անցնելու մասին որոշում կայացնելիս: (...)

19. Տուժողի համար իր գործի «արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ» քննությունը, *inter alia*, ենթադրում է, որ ա. Դատախազը (մեղադրողը) արագացված դատական քննության դեմ առարկելու կամ չառարկելու հարցը լուծելիս պետք է հաշվի առնի տուժողի դիրքորոշումը՝ որպես մեղադրանքի կողմի սուբյեկտի (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 21-րդ կետ):

բ. Դատարանը չի կարող անցնել դատական քննության արագացված կարգի՝ առանց այդ հարցի կապակցությամբ տուժողի դիրքորոշումը պարզելու:

գ. Դատարանը կարող է դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու մասին մեղադրյալի միջնորդությունը մերժել,

եթե դրա դեմ առարկում է տուժողը: Այդ դեպքում դատարանը կայացնում է առանձին որոշում, որում պատճառաբանում է արագացված դատական քննության արդյունքում տուժողի օրինական շահերի վտանգման հանգամանքը:

20. Դատախազի (մեղադրողի) և դատարանի համար սույն որոշման նախորդ կետի հիման վրա դատական քննության արագացված կարգի դեմ առարկելու և ամբաստանյալի համապատասխան միջնորդությունը մերժելու հարցը լուծելիս տուժողի դիրքորոշումը պետք է վճռական նշանակություն ունենա, մասնավորապես, այն դեպքերում, երբ տուժողը՝

ա. ողջամտորեն հիմնավորում է, որ իրեն հասցված վնասն ամբողջությամբ հատուցված չէ,

բ. փաստարկված առարկում է գործի փաստական հանգամանքների դեմ⁶:

Քրեական արդարադատության համակարգում տուժողի պահանջումները բավարարելու և շահերը պաշտպանելու ուղղությամբ միջոցներ ձեռնարկելու պետությունների պարտավորությունը սահմանված է նաև ՄԱԿ-ի 1985թ. նոյեմբերի 29-ին կայացված «Հանցագործությունների և զոհերի հանդեպ արդարադատության հիմնարար սկզբունքների» 40/34 բանաձևով հռչակագրում, որի 6-րդ կետի համաձայն՝ պետք է աջակցել նրան, որպեսզի դատական և վարչական ընթացակարգերը մեծամասամբ պատասխանեն զոհերի պահանջումներին՝ հետևյալ միջոցներով.

ա) զոհերին ինֆորմացիա իրենց դերի և դատական քննարկումների անցկացման ժամկետի, ծավալի և ընթացքի, նրանց գործերի քննության արդյունքների մասին, հատկապես ծանր հանցագործությունների դեպքում, ինչպես նաև այն դեպքերում, երբ նրանք այդպիսի ինֆորմացիա են պահանջել,

բ) այն դեպքերում, երբ շոշափվում են զոհերի անձնական շահերը, դատաքննության համապատասխան փուլերում ապահովել նրանց կարծիքի և ցանկությունների ներկայացնելը և քննարկումը, առանց մեղադրյալներին վնաս հասցնելու և քրեական արդարադատության ազգային համա-

կարգին համապատասխան,

գ) դատաքննության ամբողջ ընթացքում զոհերին պատշաճ օգնություն տրամադրելը,

դ) զոհերի համար անհարմարությունները նվազագույնի հասցնելու, անհրաժեշտության դեպքում՝ նրանց անձնական կյանքի հսկողությունը, նրանց և նրանց ընտանիքի, նրանց կողմի վկաների անվտանգությունն ապահովելու միջոցների ձեռնարկումը,

ե) զոհերին փոխհատուցելու գործերի քննությունը, այդ հարցի վերաբերյալ վճիռների կամ որոշումների կատարման չարդարացված ձգձգումների կանխելը:⁷

Կարծում ենք, որ տուժողի կարծիքը պետք է պարտադիր հաստատվի մինչդատական վարույթում կամ դատաքննության ժամանակ: Երբ դատախազն իր մեղադրական եզրակացությունում արտահայտում է իր վերաբերմունքն արագացված կարգ կիրառելու կամ չկիրառելու մասին, նա պետք է պարտադիր հաշվի առնի տուժողի կարծիքը, քանի որ վերջինս հանդես է գալիս մեղադրանքի կողմում, որպես քրեական դատավարության սուբյեկտ: Տուժողը՝ որպես քրեական դատավարության սուբյեկտ, պետք է արտահայտի իր դիրքորոշումն արագացված կարգ կիրառելու կամ չկիրառելու վերաբերյալ:

Դատավարության կողմերը, քրեական դատավարության օրենսդրության համաձայն, պետք է ունենան իրենց դիրքորոշումը պաշտպանելու հավասար հնարավորություններ: Դատարանը պետք է համոզված լինի ոչ միայն մեղադրյալի ներկայացրած միջնորդության կամավոր լինելու մեջ, այլ նաև համոզված լինի, որ տուժողի կարծիքը ևս կրում է կամավոր բնույթ, քանի որ տուժողն է դիմել դատարան դատական օգնության խնդրանքով, այդ իսկ պատճառով նրա կարծիքը դատական քննության արագացված կարգի կիրառման հարցում մեծ նշանակություն ունի: Դատարանը, համոզված լինելով, որ դատախազը չի առարկում արագացված կարգ կիրառելու դեմ, միաժամանակ մեղադրյալն արագացված կարգ կիրառելու մասին ներկայացնում է միջնորդություն, և վերջինս պահպանում է ՀՀ

Քրեական դատավարություն

քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.1 հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերում նախատեսված պայմանները, իսկ եթե դրա դեմ առարկում է տուժողը, ապա այդ դեպքում դատարանը պետք է կայացնի պատճառաբանված որոշում միջնորդությունը մերժելու մասին, քանի որ դատարանը՝ որպես արդարադատություն իրականացնող մարմին, պետք է հաշվի առնի տուժողի դիրքորոշումն արագացված կարգ կիրառելու հարցում: Այսինքն՝ դատարանը, մինչև արագացված կարգ կիրառելու մասին որոշում կայացնելը, պետք է հաշվի առնի հետևյալ պայմանները.

1. դատախազն իր մեղադրական եզրակացությունում չի առարկել արագացված կարգ կիրառելու դեմ,
2. մեղադրյալը (ամբաստանյալը) համաձայնվել է իրեն առաջադրված մեղադրանքի հետ,
3. մեղադրյալը (ամբաստանյալը) ներկայացրել է միջնորդություն արագացված կարգ կիրառելու վերաբերյալ և միաժամանակ պահպանել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.1 հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված պայմանները,
4. տուժողը չի առարկում արագացված կարգ կիրառելու դեմ,
5. կատարված հանցագործության պատիժը չի գերազանցում 10 տարի ժամկետով ազատազրկումը:

տով ազատազրկումը:

Միայն վերոհիշյալ բոլոր պայմանների առկայության դեպքում հնարավոր կլինի դատաքննությունն անցկացնել արագացված կարգով, իսկ նշվածներից մեկի բացակայության դեպքում արագացված կարգի կիրառումն անհնարին է դառնում:

Եվ միայն այդ դեպքերում կարող է խոսք գնալ կողմերի մրցակցության և հավասարության մասին, քանի որ դատավարության յուրաքանչյուր կողմին պետք է ընձեռվի պատշաճ հնարավորություն ներկայացնելու իր գործը, ներառյալ՝ ապացույցները, այնպիսի պայմաններում, որոնք նրա համար մյուս կողմի համեմատությամբ չեն ստեղծի անբարենպաստ վիճակ:

1. Ելնելով վերոնշյալից՝ առաջարկում ենք ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասը լրացնել 4-րդ կետով.

4) «տուժողը չի առարկում արագացված կարգ կիրառելու դեմ»:

2. Առաջարկում ենք նաև սույն հոդվածի 3-րդ մասի «որ ամբաստանյալի արարքի իրավաբանական որակումը միշտ չէ» բառերից հետո լրացնել «, երբ տուժողը՝ ողջամտորեն հիմնավորում է, որ իրեն հասցված վնասն ամբողջությամբ հատուցված չէ, փաստարկված առարկում է գործի փաստական հանգամանքների դեմ» բառերը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրք (ընդունվել է 1998թ. հուլիսի 1-ին):
2. Ռուսաստանի Դաշնության քրեական դատավարության օրենսգրք (ընդունվել է 2001թ. նոյեմբերի 22-ին):
3. Մոլդովայի քրեական դատավարության օրենսգրք (ընդունվել է 1961թ. մարտի 24-ին):
4. Վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի մարտի 26-ի որոշումը, գործ թիվ ԵՇԿ/0097/01/09:

5. ՄԱԿ-ի 1985թ. նոյեմբերի 29-ին կայացված «Հանցագործությունների և զոհերի հանդեպ արդարադատության հիմնարար սկզբունքների» 40/34 բանաձևով հռչակագիր:

6. **Խալաթյան Ա.** Տուժող որպես քրեադատավարական գործունեության սուբյեկտ // «Օրինակություն», Երևան, 2003, N 24, էջ 26:

1. **Խալաթյան Ա.** Տուժող որպես քրեադատավարական գործունեության սուբյեկտ // «Օրինակություն», Երևան, 2003, N 24, էջ 26:
2. Տե՛ս նույն տեղում, էջ 26:
3. Տե՛ս նույն տեղում, էջ 26:
4. Արագացված կարգ դատաքննության ինստիտուտը ՌԴ-ում կոչվում է «դատարանում ընդունված հատուկ ընթացակարգ» և առաջին անգամ նախատեսված է եղել ՌԴ 2001թ.-ին ընդունված քրեական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ բաժնի 40-րդ գլխում:
5. Մոլդովայի քրեական դատավարության օրենսգրքն ընդունվել է 1961թ. մարտի 24-ին և արագացված կարգ

դատաքննության ինստիտուտը կոչվում է «մեղքի ընդունման գործարք» քրեական դատավարությունում:

6. Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի մարտի 26-ի որոշումը գործ թիվ ԵՇԿ/0097/01/09, քննության առնելով ամբաստանյալ Տիգրան Ռոյանի Համայնյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2009 թվականի դեկտեմբերի 15-ի որոշման դեմ տուժողի իրավահարգող Է.Բաղդասարյանի վճռաբեկ բողոքը:

7. Տե՛ս ՄԱԿ-ի 1985թ. նոյեմբերի 29-ին կայացված «Հանցագործությունների և զոհերի հանդեպ արդարադատության հիմնարար սկզբունքների» 40/34 բանաձևով հռչակագիր:

ՊԱՏԱԿԱՆ ԻՋՆԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)

Վահե ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ
*ԵՊՀ քրեական դատավարության
և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի դոցենտ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ*

Արթուր ՉԱԽՈՅԱՆ
*ԵՊՀ քրեական դատավարության
և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի հայցորդ*

ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՔՆՆԵԼԻՍ
ՀԱՏՈՒԿ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԱՐԴԻ ՎԻՃԱԿԸ
ԵՎ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Արդի դարաշրջանում ակնհայտ է դարձել, որ գիտության նվաճումներն անհրաժեշտ է ծառայեցնել գործնական կյանքի պահանջներին:

Արդարադատության խնդիրների լուծման տեսանկյունից զգալի նշանակություն է ձեռք բերել հատկապես հատուկ գիտելիքների տեսական հիմքերի, մեթոդաբանության կատարելագործման ու դրանց կիրառման արդյունավետության բարձրացման խնդրի լուծումը: Գիտության և տեխնիկայի ժամանակակից նվաճումների պայմաններում հատուկ գիտելիքների լիարժեք կիրառման միջոցով հնարավոր է էապես բարելավել հանցագործությունների քննության, բացահայտման և կանխարգելման գործընթացի արդյունավետությունը:

Կրիմինալիստիկայի գիտության և դատական փորձաքննությունների տեսության մեջ միասնական մոտեցում չկա հատուկ գիտելիքներ հասկացության վերաբերյալ:

Իմացաբանական տեսությունում «հատուկ¹ գիտելիքներ», «հատուկ գիտական գիտելիքներ» բառակապակցություններ գոյություն չունեն, դրանք բնորոշ են միայն իրավական ոլորտին: Իրավաբանական ռուսալեզու գրականությունում «знания»

(գիտելիք)² եզրույթի հետ հավասարաչափ օգտագործվում է նաև «познания» (իմացություն)³ եզրույթը⁴: Վ. Կ. Լիսիչենկոյի և Վ. Վ. Յիրկալի կարծիքով՝ «հատուկ գիտելիքներ» և «հատուկ իմացություն» եզրույթները միարժեք են և վկայում են փորձագետի մասնագիտական գիտելիքների բազմազանության մասին⁵:

Մի շարք հեղինակներ կարծում են, որ «հատուկ գիտելիքներ» եզրույթի օգտագործումն ավելի ընդունելի և ճիշտ է⁶:

Նախ՝ նշենք, որ մնան եզրույթը նոր չէ քրեական դատավարությունում: Իրագել անձինք, ինչպես սահմանված է Ռուսական կայսրության քրեական դատավարության կանոնադրության 325-րդ հոդվածով, հրավիրվում են այն դեպքերում, երբ գործում հանդիպող հանգամանքների ճշգրիտ ընկալման համար անհրաժեշտ են հատուկ տվյալներ կամ փորձ՝ գիտության, արհեստի, արդյունաբերության կամ այլ զբաղմունքի բնագավառում: Չնայած՝ հենակետային է համարվում Ա. Ա. Էյսմանի այն ձևակերպումը, որ հատուկ գիտելիքները սահմանվում են որպես գիտելիքներ, որոնց չի տիրապետում սպացուցման հասցեատերը. «Այդ գիտելիքները հանրաճանաչ, հանրամատչելի

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Կրիմինալիստիկա

չեն և չունեն զանգվածային տարածում...»⁷: Չնայած՝ նշել ենք հատուկ գիտելիքի գլխավոր հատկանիշը, սակայն պարզ չէ, թե ինչ կարելի է հասկանալ «ոչ հանրաճանաչ, ոչ հանրամատչելի և զանգվածային տարածում չունեցող գիտելիքներ» ասելով, և որոնք են դրանց սահմանազատման չափանիշները:

Գ. Գ. Չույկովը հատուկ գիտելիքները սահմանում է որպես «տեսության վրա հիմնված և փորձով ամրապնդված կրիմինալիստիկական տեխնիկայի հնարքների և միջոցների խոր և բազմակողմանի իմացություն, որն ապահովում է ապացույցների հայտնաբերումը, ֆիքսումը և հետազոտումը: Այդ իմաստով հատուկ գիտելիքների թվին են դասվում դատական բժշկության, քիմիայի, ֆիզիկայի, հրդեհային գործի հետ կապված ուսումնասիրությունները, ինչպես նաև ցանկացած այլ ուսումնասիրություն (մանկավարժական, լեզվաբանական, մաթեմատիկական և այլն), որոնց կիրառումն անհրաժեշտ է հանցագործությունների լրիվ, բազմակողմանի և օբյեկտիվ քննության համար»⁸: Սահմանումը պարունակում է գիտելիքների որոշակի բնագավառներ և օգտագործման նպատակներ: Միևնույն ժամանակ պահանջվում է որոշակիացում՝ կապված խոր և բազմակողմանի գիտելիքների հետ:

Քննարկվող բառակապակցությունը սահմանումների շարքում հասկացվում է այդ բառի նեղ և լայն իմաստով:

«Հատուկ գիտելիքներ ասելով, - նշում է Չ. Մ. Սոկոլովսկին, - պետք է հասկանալ վկայությունների ամբողջություն, որը ստացվել է մասնագիտական մախապատրաստության արդյունքում, և որը հնարավորություն է տալիս այն տիրապետողին լուծել ինչ-որ ոլորտի խնդիրներ»⁹: Դրանով իսկ հեղինակը խիստ սահմանափակ է ընդունում սահմանման առարկան:

Միաժամանակ Գ. Ե. Մորոզովը, հատուկ գիտելիքներ ասելով, հասկանում է այն գիտելիքները, որոնցով օժտված է անձը՝ քիմիայի կամ կենսաբանության, մաթեմատիկայի կամ ֆիզիկայի, բնագիտու-

թյան կամ էներգետիկայի, մանկավարժության կամ լեզվաբանության ոլորտում¹⁰:

Հատուկ գիտելիքների շարքին է դասվում, ինչպես կարծում է Յու. Գ. Կորուխովը, գիտության, տեխնիկայի կամ արվեստի որոշ ոլորտների գիտելիքների ամբողջությունը, որն օգտագործվում է ապացուցման նպատակով¹¹:

Դեռևս 1864թ. Քրեական դատավարության կանոնադրության 112-րդ հոդվածով սահմանվում էր, որ գործում հանդիպող հանգամանքների ճշգրիտ ընկալման համար անհրաժեշտ են հատուկ գիտելիքներ կամ հմտություն՝ գիտության, արվեստի, արհեստի կամ այլ զբաղմունքի մեջ: Հատուկ գիտելիքների այսպիսի ընկալումը փոխառնված է շատ հեղինակների կողմից: Օրինակ՝ հատուկ գիտելիքները նման ձևով է դիտարկում Ե.Ն. Չուկը. «...Ցանկացած գիտելիք գիտության, տեխնիկայի, արվեստի կամ արհեստի բնագավառում (բացառությամբ նյութական և դատավարական իրավունքի), որը կիրառվում է արդարադատության իրականացման ընթացքում ծագող հարցերի լուծման համար»¹²: Նույն ձևով է սահմանում այդ հասկացությունը Ն.Ե. Սուրիգան. «...Գիտության, տեխնիկայի, արվեստի և արհեստի ոլորտում գիտելիքների և մասնագիտական փորձի ամբողջություն, որը կիրառվում է հետախուզման և ապացուցման հետ կապված տեղեկության ստացման, մշակման և օգտագործման համար՝ հանցագործությունների արագ և ամբողջական քննության կամ մախազգուշացման նպատակով»¹³:

Սակայն այդ եզրույթների սկզբնական իմաստը նշանակալից կերպով տարբերվում է նրանց օգտագործման ժամանակակից իմաստից: Սկզբնապես արվեստի հատուկ գիտելիքներ ասելով՝ հասկանում էին կարողությունը, հմտությունը ընդհանրապես: Նման բովանդակությունը բխում է այդ եզրույթի ընկալման պատմությունից: Ինչպես հայտնի է, «արվեստ» եզրույթը լայն առումով մարդկային վարպետության, պատկերացման և հնարամտու-

թյան գործընթաց է և արդյունք՝ ի հակադրություն բնության: Արվեստում գոյություն ունի երկու ուղղություն: Առաջին ուղղությունը, որը սերում է Արիստիդեսից, պնդում է, որ արվեստը գործ ունի նմանակման հետ, ինչի արդյունքում մենք հաճույք ենք ստանում՝ զննելով իրական աշխարհի ճշգրիտ և խնամքով կատարված պատկերները: Երկրորդ ուղղությունը, որ սկիզբ է առել Պլատոնից, բացատրում է, որ արվեստը ոգեշնչվում է Մուսաների կողմից այն ամենի համար, ինչ գտնվում է շրջապատող աշխարհում: Ինչպես նշում էր Կոնֆուցիոսը. «Ձգտիր ճշմարտության, առաջնորդվիր առաքինությանը, հենվիր մարդասիրության վրա և զվարճացիր ազատ արվեստներով»¹⁴: Ազատ արվեստներ ասելով՝ նա հասկանում էր ծիսակատարություններ, երաժշտություն, հրաձգություն, դեկավարում, գիր և հաշիվ: Միջնադարում «արվեստ» հասկացությունն օգտագործվում էր ուսուցման ոլորտները մատնանշելու համար, որը դիտարկվում էր որպես իմացության գործիք՝ քերականության, տրամաբանության, հռետորության, հանրահաշվի, երաժշտության, երկրաչափության և աստղագիտության մեջ:

Կասկած է հարուցում բնորոշման մեջ «արիեստ»¹⁵ հասկացության օգտագործումը: Ներկայումս փորձաքննության անցկացման ժամանակ հատուկ գիտելիքները «արիեստի մեջ» շատ հազվադեպ կարող են պահանջարկ ունենալ:

Վ. Ի. Գոնչարենկոն հատուկ գիտելիքների բնորոշման մեջ փոխառնված եզրույթները լրացնում է դրանց օգտագործման նպատակների մատնանշմամբ. «Հատուկ գիտելիքները քրեադատավարական իմաստով գիտելիքներ են գիտության, տեխնիկայի կամ արվեստի բնագավառում, որոնք օգտագործվում են հատուկ պատրաստություն ունեցող անձանց կողմից՝ ապացուցողական տեղեկատվություն ստանալու համար»¹⁶: Վ. Կ. Լիսիչենկոն և Վ. Վ. Յիրկալը գտնում են, որ հատուկ գիտելիքները «դատավարությունում ոչ հանրահայտ գիտական, տեխնիկական և

գործնական գիտելիքներ են, որոնք ձեռք են բերվել մասնագիտական կրթության արդյունքում, կամ որոշակի մասնագիտությամբ անձի կողմից, որը ներգրավված է որպես մասնագետ կամ փորձագետ՝ քննիչին կամ դատարանին օգնելու, գործի հանգամանքների բացահայտման կամ այնպիսի խնդիրների մասին եզրակացություն տալու նպատակով, որոնց լուծման համար պահանջվում է դրանց օգտագործումը»¹⁷:

Գ. Ի. Գրամովիչի կողմից առաջարկված սահմանման մեջ բավականին ծավալուն տրված է հատուկ գիտելիքների օգտագործման նպատակային նշանակությունը: Ըստ նրա. «Քրեական դատավարության իմաստով հատուկ գիտելիքները համակարգված գիտական գիտելիքներ, ունակություններ և հնարքներ են մարդկային գործունեության որոշակի ոլորտում (բացառությամբ դատավարական իրավունքի ոլորտի գիտելիքների), որոնք ձեռք են բերվում նպատակատուղված մասնագիտական նախապատրաստության և աշխատանքի փորձի արդյունքում, կիրառվում են ապացույցների և հանցագործության մասին կողմնորոշող տեղեկատվության ստացման նպատակով, ինչպես նաև նպաստում են տեխնիկական միջոցների և գործի համար կարևորություն ունեցող էական հանգամանքների հայտնաբերմանը և ապացույցների հետ կապված աշխատանքների հնարքների բացահայտմանը»¹⁸:

Պարզ չեն Գ. Մ. Նադգորնո սահմանման մեջ տրված հատուկ գիտելիքների օգտագործման ոլորտն ու նպատակները. «Հատուկ գիտելիքներ ասելով՝ հասկանում ենք այն գիտելիքները, որոնք ստացվել են գիտական, ինժեներական և արտադրական մասնագիտությունների մասնագիտական նախապատրաստության արդյունքում, ինչպես նաև հանրությանը հայտնի այլ գիտելիքները, որոնք անհրաժեշտ են գործի խնդիրների լուծման համար»¹⁹: Հեղինակը կարևոր է համարում ընդգծել հատուկ գիտելիքների կապը

Կրիմինալիստիկա

մասնագիտական նախապատրաստության հետ:

Ա. Ա. Չատակովը և Յու.Ն. Օրոպայը պնդում են, որ «դատավարությունում հատուկ գիտելիքներ ասելով՝ հասկանում են իրազեկ անձանց պրակտիկայում ստուգված մասնագիտական գիտելիքները, նրանց կարողությունը՝ օգտագործել գիտատեխնիկական միջոցներ և հնարքներ քննչական գործողության ընթացքում ապացույցների հայտնաբերման, ֆիքսման և ուսումնասիրության նպատակով»²⁰: Մեր կարծիքով «պրակտիկայում ստուգված մասնագիտական գիտելիքներ» արտահայտությունը բավականին դժվար է հասկանալ:

Այսպիսով, ամփոփելով վերոշարադրյալը, կարծում ենք՝ հատուկ գիտելիքների հասկացության բովանդակության մեջ պետք է մտնեն նյութական և դատավարական իրավունքի գիտության շրջանակներից դուրս այն բոլոր գիտելիքները, որոնք անհրաժեշտ են ապացույցման գործընթացում դատական ապացույցների հետազոտման, ինչպես նաև այլ երևույթների ու փաստերի ուսումնասիրման, հետազոտման համար²¹:

Ակնհայտ է, որ հատուկ գիտելիքների ինստիտուտը մեծ նշանակություն ունի հետաքննության, նախաքննության և դատական քննության փուլերում հիմնավորված որոշումներ կայացնելու համար:

Գործնականում արդարադատության և իրավապահ մարմինները, փորձաքննություններ նշանակելիս, հաճախ են զգում անհրաժեշտ տեղեկատվության պակաս:

Հասարակական հարաբերությունների զարգացման արդի շրջանում տարբեր գիտությունների համագործակցության և ինտեգրման գործընթացներն աննախադեպ ծավալների են հասել: Ընդ որում, դա տեղի է ունենում առանց հաշվի առնելու, թե այս կամ այն երկիրը ինդուստրիալացման ու արդիականացման ինչ ճանապարհ է անցել:

Դեպի տեղեկատվական հասարակություն անցման ներկա փուլում բազմաթիվ

ներքին ու արտաքին մարտահրավերներին ու ճգնաժամային երևույթներին դիմակայելու, հախուռն, հաճախ ոչ կառուցողական տեղեկատվական հոսքերի բացասական ազդեցությունը չեզոքացնելու կամ գոնե թուլացնելու, հանցավորության, այդ թվում՝ կիբեռհանցավորության աճը կանխելու առումով մեծ են սպասելիքները հատկապես գիտությունից²²:

Հարկ է նշել, սակայն, որ շատ երկրներում, այդ թվում նաև Հայաստանի Հանրապետությունում, այս հիմնախնդրի լուծմանն ուղղված ջանքերը հեռու են բավարար լինելուց: Պատճառն այն է, որ տեղեկատվական-հեռահաղորդակցական տեխնոլոգիաների տարածման ու զարգացման արդի պայմաններում կատարելագործվում են նաև հանցագործությունների կատարման եղանակները: Իսկ տեղեկատվության շրջանառության դեմ ուղղված ոտնձգություններն այնքան շատ դրսևորումներ են ստացել և այնքան բազմաթիվ են, որ օրախնդիր է դարձել տեղեկատվական անվտանգության գծով լայն պրոֆիլի մասնագետների պատրաստման հարցը:

Արդի պայմաններում անձի, հասարակության և պետության անվտանգությունն էականորեն կախված է տեղեկատվական անվտանգության ապահովումից, և այդ կախվածությունը մեծանում է գիտատեխնիկական առաջընթացին զուգահեռ:

Կիբեռհանցագործությունների գլխավոր առանձնահատկությունն այն է, որ դրանք կատարվում են ոչ թե իրական կյանքում, այլ վիրտուալ միջավայրում²³: Այդ իսկ պատճառով դրանց կատարման հետքերը չեն մնում նյութական օբյեկտների վրա և արտահայտվում են ոչ թե հետք առաջացնող օբյեկտների արտապատկերների տեսքով, այլ մնում են համակարգիչների, այլ սարքերի և համակարգչային տեղեկույթի մեքենայական կրիչների վրա:

Իրավիճակը բարդանում է այն առումով, որ համաշխարհային մեծածավալ կիբեռտիրույթում (ինտերնետ և այլ ցան-

ցեր) կատարվող հանցավոր ոսնձգության փաստն ինքնին շատ դժվար է գրանցել (ֆիքսել), սահմանված չեն դրա համար անհրաժեշտ այնպիսի տեխնիկական չափորոշիչներ, որոնք ունեն համընդհանուր կիրառություն:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ Հայաստանի Հանրապետության համար առավել արդիական է պայքարը թշնամաբար տրամադրված պետություններից եկող հաքերական հարձակումների, վիրուսաբեր ծրագրերի տարածման ու մնանատիպ այլ քայքայիչ գործողությունների դեմ²⁴:

Նման իրավիճակում հասարակությունն ակնկալում է իրեն սպառնացող երևույթների ու գործընթացների կանխման ու խափանման գործուն, գիտականորեն հիմնավորված, արդյունավետ լուծումներ:

Ելնելով հանցավորության դեմ պայքարի պահանջներից՝ այդ պայքարի տարբեր կողմերը և ուղղություններն ուսումնասիրող գիտություններն ու տեսությունները գտնվում են մշտական զարգացման ու որոնումների վիճակում: Դրան պատասկն է գտնել հանցավորության դեմ պայքարի տեսական և գործնական հիմնախնդիրների առավել արդյունավետ լուծումներ, որոնք թույլ կտան դյուրացնել և կատարելագործել իրավապահայան մարմինների աշխատանքը, ստեղծել հանցավոր ոսնձգություններից մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների, հասարակության և պետության շահերի պաշտպանության հուսալի երաշխիքներ:

Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող փորձաքննությունների տարբեր տեսակներ գտնվում են զարգացման տարբեր մակարդակներում: Դրանցից մի քանիսը գոյություն ունեն տասնամյակներ շարունակ, մի քանիսը նոր են ստեղծվել, մյուսները՝ դիտարկվում են դատական փորձաքննությունների ընդհանուր զարգացման հեռանկարում: Այս ենթատեքստում հարկ է մտն ակտի ունենալ նոր փորձաքննությունների իրականաց-

ման և դրանց փոխակերպման գործընթացի զարգացումը՝ փորձաքննությունների նոր տեսակների ի հայտ գալը, փորձաքննությունների ձևերի փոխակերպումն ինքնուրույն տեսակների:

Այդ պահանջով էլ պայմանավորված՝ անհրաժեշտ է Հայաստանում զարգացնել հատուկ գիտելիքների լայն կիրառումը և փորձագիտական հիմնարկների զարգացումն ու զինումը ժամանակակից տեխնիկական միջոցներով:

Հայաստանի Հանրապետությունում այժմ գործում են մի քանի փորձագիտական կենտրոններ. ՀՀ ԱՆ «Հայաստանի Հանրապետության փորձագիտական կենտրոն» ՊՈԱԿ-ը, ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ը, ՀՀ ԱՆ «Հայաստանի Հանրապետության դատական բժշկության գիտագործնական կենտրոն» ՊՈԱԿ-ը, ՀՀ ոստիկանության «Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանության փորձաքննագիտական վարչություն» ՊՈԱԿ-ը, ՀՀ պաշտպանության նախարարության «Ռազմական ոստիկանության փորձագիտական բաժին» ՊՈԱԿ-ը և ԵՊՀ «Կրիմինալիստիկայի և դատական փորձաքննությունների պրոբլեմների հետազոտման գիտագործնական կենտրոն» ՊՈԱԿ-ը:

«Հայաստանի Հանրապետության փորձագիտական կենտրոն» պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունը՝ որպես կրիմինալիստիկայի գիտահետազոտական լաբորատորիա, կազմակերպվել է ԵՊՀ-ում ՀՀ կառավարության 1959թ. ապրիլի 25-ի N149 որոշմամբ: 1966 թվականից այն անցել է ՀԽՍՀ Սինիստրների խորհրդի իրավաբանական հանձնաժողովի, իսկ 1971 թվականին Արդարադատության նախարարության ենթակայության տակ: 1998 թվականին այն վերանվանվել է «Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության փորձագիտական կենտրոն» պետական հիմնարկ:

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2002 թվականի նոյեմբերի 28-ի N1933-Ն որոշմամբ նշված պետա-

ՊԱՏԱԿԱՆ
 Ինչխանութուն
 ՀՈՒՑԵՄԲԵՐ - ՆՈՑԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)

Կրիմինալիստիկա

կան հիմնարկը վերակազմավորվել է որպես «Հայաստանի Հանրապետության փորձագիտական կենտրոն» պետական ոչ առևտրային կազմակերպության²⁵:

«Հայաստանի Հանրապետության փորձագիտական կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի գործունեության նպատակներն են հանդիսանում փորձագիտության զարգացումը, փորձաքննությունների, այլ գիտահետազոտական, գիտատեխնիկական, գիտամեթոդական աշխատանքների կազմակերպումը և կատարումը, հետազոտությունների գործող մեթոդիկաների համակարգումը, նորերի մշակումը, դրանց փորձարկումը և գործածության համար երաշխավորումը դատական փորձագիտական հետազոտությունների մեթոդական միասնականությունն ապահովելու համար, փորձագիտության բնագավառի մասնագետների վերապատրաստումը և կատարելագործումը, ինչպես նաև սահմանված կարգով նրանց որակավորման հավաստումը:

Այժմ Կենտրոնում կատարվում են դատական փորձաքննություններ 16 ուղղություններով²⁶:

2004թ. հուլիսի 22-ին ՀՀ կառավարության N 1127-Ն որոշմամբ՝ 2001 թվականի հունիսի տասնմեկին ՀՀ կառավարության և ԱՄՆ կառավարության միջև ստորագրված «Թմրամիջոցների հսկողության և իրավապահ ոլորտներում համագործակցության մասին» միջկառավարական համաձայնագրի շրջանակներում հիմնադրվեց ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունը²⁷:

ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի ստեղծման հիմնական նպատակներն են՝

- քրեական հետապնդում և արդարադատություն իրականացնող մարմինների կողմից նշանակվող փորձաքննությունների իրականացման ոլորտում ժամանակակից գիտափորձական մեթոդների, գիտատեխնիկական միջոցների մշակումը,

փորձարկումը և ներդրումը.

- իրավասու մարմինների կողմից նշանակված փորձաքննությունների ապահովմանն ու բարելավմանը նպատակաուղղված գիտահետազոտական, գիտատեխնիկական, գիտափորձական աշխատանքների կազմակերպումն ու իրականացումը.

- փորձաքննությունների համար ելակետային տվյալներ ձեռք բերելու պարտականություններ և փորձաքննություններ նշանակելու լիազորություն ունեցող իրավասու մարմինների աշխատողների ուսուցումն ու վերապատրաստումը.

- դատական փորձագիտական հետազոտությունների մեթոդական միասնականությունն ապահովելու նպատակով հետազոտությունների գործող մեթոդիկաների համակարգում, նորերի մշակում, դրանց փորձարկում և գործածության համար երաշխավորում.

- փորձագիտության բնագավառի մասնագետների վերապատրաստում և կատարելագործում, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով նրանց որակավորման հավաստում²⁸:

«Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ում կազմակերպվում են նաև դատական փորձագիտությանը և փորձաքննությունների զարգացմանը միջազգային սեմինարներ²⁹: «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի և Երևանի պետական համալսարանի միջև 2010թ. մարտի 4-ին կնքվել է պայմանագիր գիտական և ուսումնակրթական աշխատանքների շրջանակներում համագործակցության մասին: Մասնավորապես՝ պայմանագրի շրջանակներում նախատեսվում է համագործակցություն մի շարք մասնագիտությունների գծով գիտահետազոտական, գիտագործնական և ուսումնակրթական բնագավառներում, օգտագործելով երկու կազմակերպությունների գիտատուսմնական և մասնագիտացված լաբորատորիաների բազաները, հաշվի առնելով, որ այդ մասնագիտու-

թյունների գծով Հայաստանում իրականացվում են համապատասխան դատական և ոչ դատական փորձաքննություններ:

Համանման պայմանագիր է կնքվել նաև Երևանի ճարտարապետության և շինարարության պետական համալսարանի միջև:

2009թ. հոկտեմբերի 19-ին «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ին սերտիֆիկացնող մարմնի ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարության «Ստանդարտների ազգային ինստիտուտ» ՓԲԸ-ի կողմից շնորհվել է համապատասխանության սերտիֆիկատ, որով հավաստվում է այն, որ կազմակերպության կողմից մատուցվող ծառայությունների նկատմամբ ներդրված համակարգերը համապատասխանում են ISO 9001:2008 «Որակի կառավարման համակարգեր. Պահանջներ» միջազգային ստանդարտի պահանջներին:

«Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի գործունեության առարկան է հանդիսանում փորձագիտության բնագավառում գիտահետազոտական, գիտաուսումնական, գիտամեթոդական, գիտափորձնական-վերլուծական աշխատանքների կատարումը, որն իրականացվում է կանոնադրությամբ ամրագրված հինգ հիմնական տեսակի գործառնությունների համաձայն՝

- գիտական աշխատանք՝ փորձաքննությունների իրականացման ոլորտում ժամանակակից գիտափորձնական մեթոդների մշակումներ, փորձարկումներ և ներդրում:

- իրավասու մարմինների կողմից նշանակված փորձաքննությունների կազմակերպում և իրականացում:

- լրացուցիչ կրթական ծրագրերի իրականացում՝ փորձաքննությունների համար ելակետային տվյալներ ձեռք բերելու պարտականություններ և փորձաքննություններ նշանակելու լիազորություն ունեցող իրավասու մարմինների աշխատողների ուսուցում և վերապատրաստում:

- գիտական աշխատանք՝ դատական փորձագիտական ոլորտի կանոնակարգմանը և զարգացմանը նպատակատիր

ված մեթոդաբանության մշակում:

- լրացուցիչ կրթական ծրագրերի իրականացում՝ փորձագիտության բնագավառի մասնագետների վերապատրաստում և կատարելագործում, ինչպես նաև ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով նրանց որակավորման հավաստում:

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2004 թվականի հուլիսի 22-ի «Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» պետական ոչ առևտրային կազմակերպություն ստեղծելու և նրա կանոնադրությունը հաստատելու մասին» N1127-Ն, նշված որոշման մեջ լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու 2005 թվականի հունիսի 23-ի N867-Ն և վերոնշյալ որոշման մեջ նոր լրացումներ կատարելու և քրեաբանության կիրառական հիմնախնդիրների գիտահետազոտական կենտրոն ստեղծելու 2009 թվականի հունիսի 11-ի N638-Ն որոշումների համաձայն՝ կազմակերպության հիմնական գործառնություններն են՝

ա) քրեական հետապնդում և արդարադատություն իրականացնող մարմինների կողմից նշանակվող փորձաքննությունների իրականացման ոլորտում ժամանակակից գիտափորձնական մեթոդների, գիտատեխնիկական միջոցների մշակումը, փորձարկումը և ներդրումը:

բ) իրավասու մարմինների կողմից նշանակված փորձաքննությունների ապահովմանն ու բարելավմանը նպատակատիրված գիտահետազոտական, գիտատեխնիկական, գիտափորձնական աշխատանքների կազմակերպումն ու իրականացումը:

գ) փորձաքննությունների համար ելակետային տվյալներ ձեռք բերելու պարտականություններ և փորձաքննություններ նշանակելու լիազորություն ունեցող իրավասու մարմինների աշխատողների ուսուցումն ու վերապատրաստումը:

դ) դատական փորձագիտական հետազոտությունների մեթոդական միասնականությունն ապահովելու նպատակով հետազոտությունների գործող մեթոդիկաների համակարգում, նորերի մշակում,

Կրիմինալիստիկա

դրանց փորձարկում և գործածության համար երաշխավորում.

ե) փորձագիտության բնագավառի մասնագետների վերապատրաստում և կատարելագործում, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով նրանց որակավորման հավաստում.

զ) հանցավորություն ծնող պատճառների ու պայմանների ուսումնասիրում, հանցագործությունների կանխարգելմանն ուղղված կոնկրետ միջոցառումների գիտական մշակում և իրավասու մարմինների համար վերջիններիս ներդրման հետ կապված համապատասխան առաջարկությունների նախապատրաստում.

է) իրավաստեղծ լիազորություններ ունեցող մարմինների որոշմամբ իրավական ակտերի նախագծերի քրեաբանական փորձաքննությունների կազմակերպում և իրականացում.

ը) պետական կառավարման, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց կողմից ներկայացվող փաստաթղթերի քրեաբանական հետազոտությունների կատարում.

թ) զանգվածային լրատվամիջոցների կողմից նախապատրաստվող (նախապատրաստված) հաղորդումների, հրապարակումների քրեաբանական հետազոտությունների կատարում.

ժ) քրեաբանական հետազոտությունների իրականացման համար անհրաժեշտ վիճակագրական, տնտեսագիտական, հոգեբանական, քաղաքագիտական, սոցիոլոգիական և հասարակական այլ գիտությունների բնագավառներում հարցումների, մշակումների, վերլուծությունների կազմակերպում³⁰։

2009թ. հունվարից «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ում գործում են փորձագիտական տարբեր բաժիններ, որոնք իրականացնում են դատական փորձաքննություններ արդեն իսկ 26 փորձագիտական ուղղություններով և փորձաքննությունների հետևյալ տեսակներով ձեռագրաբանական, փաստաթղ-

թաբանական, հեղինակային, ֆոտոտեխնիկական, դիմանկարային, տեսա և աուդիոձայնագրառման, հետքաբանական, ձգաբանական, պայթյունատեխնիկական, նյութագիտական, սննդային, կենսաբանական /հողագիտական/, հրդեհատեխնիկական, շինարարատեխնիկական, ճանապարհատրանսպորտային պատահարների հանգամանքների, տրանսպորտային միջոցների տեխնիկական վիճակի, տրանսպորտային հետքաբանական, տնտեսագիտական, ապրանքագիտական, համակարգչատեխնիկական, մշակութային արժեքների, հոգեբանական, դատաբժշկական, դատաքիմիական (տոքսիկոլոգիական)։

«Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ում 2010թ. ընթացքում ներդրվել են նաև մի շարք նոր, հանրապետությունում մինչ այդ չկիրառվող, սակայն եվրոպական զարգացած երկրներում և ԱՄՆ-ում կիրառվող փորձաքննությունների տեսակներ՝ դեպքի վայրի փորձաքննություն, մարդու կողմից թողնված հոտային հետքերի նույնացման հետ կապված և այլն։ Նախատեսվում է համակարգչատեխնիկական, ֆոտոտեխնիկական, դիմանկարային, տեսա և աուդիոձայնագրառման փորձաքննությունների տեսակների շրջանակներում ներդնել և հետագայում զարգացնել մի շարք նորագույն տիպի փորձաքննություններ (օրինակ՝ ճանապարհատրանսպորտային պատահարների համակարգչային մոդելավորման մեթոդի օգտագործմամբ, տարբեր տեսակի հետքերի և փորձանմուշների համակարգչային նույնականացման և այլն), ինչպես նաև ԴՆԹ նույնականացման փորձաքննությունների բաժանմունքի ձևավորումը սկզբնական շրջանում բժշկականսաբանական փորձաքննությունների բաժնի կազմում, իսկ հետագա տարիներին առանձին, ինքնուրույն դատագենետիկական փորձաքննությունների բաժնում՝ օգտագործելով գենետիկական գիտության ողջ հզոր պոտենցիալը հանցագործությունների դեմ պայքարի շրջանակներում իրականացվող տվյալ կարևորագույն

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)
ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
94

գործառույթի լիարժեք ապահովման նպատակով: Փորձագիտական ոլորտի կարիքներից էլնելով՝ 2010թ. ընթացքում առանձնակի կարևորություն կտրվի նաև հեղինակային փորձաքննությունների շրջանակներում մտավոր սեփականության իրավունքի հետ կապված փորձաքննությունների նոր ենթատեսակների ներդրմանը, այդ թվում՝ ստեղծագործական (մտավոր) պրոդուկտի, գովազդի, ապրանքային նշանների հետ կապված և այլն³¹:

Կարևոր է նշել նաև, որ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի կողմից իրականացվող գիտագործնական աշխատանքների ուղղությամբ 2005-2008թթ. ընթացքում սերտ համագործակցություն է ծավալվել ԱՄՆ այնպիսի հեղինակավոր փորձագիտական կառույցների հետ, ինչպիսիք են AAFS-ն (Գատական փորձագիտության ամերիկյան ակադեմիան), ASCLAD-ը (Քրեափորձագիտական լաբորատորիաների տնօրենների ամերիկյան ընկերակցությունը), ինչպես նաև Եվրոպական առաջատար կառույցի ENFSI-ի (Գատական փորձագիտական ինստիտուտների եվրոպական ցանցի) հետ: Այդ համագործակցությունն ապահովել է զգալի չափով վերը նշված հայ-ամերիկյան միջկառավարական համաձայնագրի շրջանակներում ընձեռված հնարավորությունների և ցուցաբերած աջակցության շնորհիվ:

Այդ կապակցությամբ հարկ է նաև նշել, որ կազմակերպության գիտական աշխատանքների պատշաճ կազմակերպման ապահովման և կանոնակարգման նպատակով կազմակերպությունում դեռևս 2006 թվականի հուլիսի 10-ից գործում է Գիտական խորհուրդ, որի կազմում, կազմակերպությունում աշխատող գիտական աստիճան ունեցող աշխատակիցներից բացի, ընդգրկված են նաև Հայաստանի Հանրապետության այլ առաջատար գիտական կառույցներում աշխատող ճանաչված գիտնականներ և փորձագետներ: Կարևոր է նշել, որ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ում ներկայումս գործում է Գիտական խորհուրդ՝

հաստատված ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի նախագահության կողմից:

Այժմ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ում գործում են դատական փորձաքննությունների 16 բաժիններ.

- 1.Չգաբանական,
- 2.Տնտեսագիտական և հաշվապահական,
- 3.Հետքաբանական,
- 4.Շինարարատեխնիկական և ճարտարագիտատեխնիկական,
- 5.Ֆոտոտեխնիկական, դիմանկարային, տեսա և ատդիո ձայնագրական,
- 6.Ապրանքագիտական,
- 7.Նյութագիտական,
- 8.Սննդային, հողագիտական և կենսաբանական,
- 9.Ձեռագրաբանական, հեղինակային և փաստաթղթաբանական,
- 10.Մշակութաբանական,
- 11.ԵՏՊ հանգամանքների, տրանսպորտային միջոցների տեխնիկական վիճակի և տրանսպորտ-տեխնիկական,
- 12.Համակարգչատեխնիկական՝ հետևյալ ենթատեսակներով,
- 13.Պայթուցատեխնիկական և հրդեհատեխնիկական,
- 14.Հոգեբանական,
- 15.Գատաբժշկական,
- 16.Բժշկականաբանական:

2000 թվականին ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի կրիմինալիստիկայի կաբինետի բազայի հիման վրա ստեղծվեց Կրիմինալիստիկայի և դատական փորձաքննությունների պրոբլեմների հետազոտման գիտագործնական կենտրոնը (ք.Երևան, Կիևյան 1ա հասցեում):

«Սակայն նշենք, որ աշխատանքները դատական փորձաքննությունների պրոբլեմներով զբաղվող գիտահետազոտական լաբորատորիա ստեղծելու ուղղությամբ չդադարեցին, և միայն 21-րդ դարում ԵՊՀ իրավաբանական ֆակուլտետի ղեկավարության, Քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի, ինչպես նաև ԵՊՀ ռեկտորատի համատեղ ջանքերի շնորհիվ իրավաբանական ֆակուլտե-

Կրիմինալիստիկա

տի կրիմինալիստիկայի կաբինետի բազայի հիման վրա ստեղծվեց Կրիմինալիստիկայի և դատական փորձաքննությունների պրոբլեմների հետազոտման գիտագործնական կենտրոնը»³²:

Ներկայում ՀՀ ոստիկանության համակարգում մույնպես գործում է քրեափորձագիտական վարչություն, որտեղ կատարվում են տարբեր փորձաքննություններ:

Ներքին գործերի նախարարության համակարգում կրիմինալիստիկական փորձաքննությունները կատարվում են փորձաքրեագիտական բաժնի փորձագետների կողմից: Փորձաքրեագիտական բաժինը հիմնադրվել է դեռևս ՆԳ համակարգում գործող Գիտատեխնիկական բաժնի բազայի հիման վրա, որը հետագայում վերանվանվեց օպերատիվ-տեխնիկական բաժին, ներկայումս՝ փորձաքրեագիտական բաժին³³:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարող ենք ասել, որ Հայաստանում ներկայումս հատուկ գիտելիքների կիրառումը դատական փորձաքննությունների ժամանակ, գտնվում է բավարար, սակայն զարգացման փուլում: Այդ է վկայում ՀՀ փորձագիտական կենտրոններում նոր բաժինների, բաժանմունքների և այլ ստորաբաժանմունքների կազմավորումը, օրինակ՝ շինարարատեխնիկական և ճարտարագիտատեխնիկական փորձաքննությունների բաժինը, որը կապահովի նաև էլեկտրոնային, մեխանիկական և խառը սարք-սարքավորումների փորձաքննությունների կատարումը, հոգեբանական ներագդեցությունների և հոգեբանալինգվիստիկական փորձաքննությունների բաժինը, նախատեսվող ԳՆԹ մույնացման փորձաքննությունների բաժնի ձևավորումը, որն, օգտագործելով զենետիկական գիտության ողջ հզոր պոտենցիալը, հանցագործությունների դեմ պայքարում նոր առաջընթաց կգրանցի Հայաստանի Հանրապետությունում:

Նույնիսկ արդեն ՀՀ կառավարության 2010 թվականի փետրվարի 4-ի թիվ 84-Ն որոշմամբ փորձաքննությունների կա-

տարման ծառայությունների միավորի նախահաշվային պետական պատվերով 2010 թվականին նախատեսվել է Դատագետետիկական (ԴՆԹ-մույնացման) 18 և Լինգվիստիկական 17 փորձաքննությունների իրականացում³⁴:

Կապված աշխարհում գիտության և տեխնիկայի զարգացման հետ, այդ թվում՝ տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և դրանց օգտագործմամբ կատարվող հանցագործությունների աճի հետ, Հայաստանում օրախնդիր է տեղեկատվական անվտանգության գծով լայն պրոֆիլի մասնագետ-փորձագետների պատրաստման հարցը: Տեղեկատվական-տեխնիկական անվտանգությանն ուղղված ուսնագությունների դեմ պայքարում էական դեր կարող է խաղալ այդ ոլորտում հատուկ գիտելիքների զարգացումը:

Հաշվի առնելով նշված հանգամանքը՝ մեր կարծիքով, արդի փուլում անհրաժեշտ է կիրառել հանցագործությունների քննության և բացահայտման ժամանակ մեծ տեղ հատկացնել այս ոլորտի հատուկ գիտելիքների կիրառման վրա: Դրանց դեմ պայքարի կատարելագործման կարևոր ուղղությունը պետք է լինի կրիմինալիստիկական փորձագիտական հնարավորությունների զարգացումը և համապատասխանեցումը ժամանակակից պահանջներին:

Մեր կարծիքով պետք է առանձնացնել ժամանակակից պայմաններում տեղեկատվական-տեխնիկական անվտանգության ապահովման ուղղությամբ հատուկ գիտելիքների կիրառման հնարավորությունների օգտագործման ժամանակակից կանխարգելիչ տեխնիկական միջոցների ու մեթոդների մշակում ու կիրառում, և այս բնագավառում հատուկ փորձագիտական գիտելիքների օգտագործում ու հետագա կատարելագործում, որի լուծման կարևոր նախապայմաններից առաջնայինը ժամանակակից եղանակներով փորձագիտական կադրերի պատրաստման և վերապատրաստման միասնական համակարգի ներդրումն է:

1. Հատուկ-1. առանձնակի, կարևոր, 2. առանձին նշանակություն՝ կարևորություն ունեցող, 3. Առանձնահատուկ, բացառիկ, տե՛ս Աղայան Է. Բ., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, 1976, Ա-Չ, էջ 840:
2. Գիտելիք-մարդու՝ որևէ բնագավառի վերաբերյալ իմացածների՝ գիտեցածների ամբողջությունը, տե՛ս վերը նշված աշխատությունը, էջ 240:
3. Իմացություն-1. իմանալը, 2. իմացական կարողություն, 4. կեցության արտացոլումը մտածողության մեջ, օբյեկտիվ աշխարհի ճանաչողությունը, տե՛ս վերը նշված աշխատությունը, էջ 488:
4. **Зуйков Г. Г.** Общие вопросы использования специальных познаний в процессе предварительного расследования, риминалистическая экспертиза, Вып. 1, М., 1966, с. 113-125; **Сорокоотян И. Н.** Специальные познания в расследовании преступлений, Ростов-на-Дону, 1984, с. 5; Шиканов В. И. Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса, Иркутск, 1978 и др.
5. **Лисиченко В. К., Циркаль В. В.** Использование специальных знаний в следственной и судебной практике, Киев, 1987, с. 17.
6. **Надгорный Г. М.** Гнесеологические аспекты понятия «специальные знания», Криминалистика и судебная экспертиза, Вып. 21, Киев, 1980, с. 37; **Махов В. Н.** Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений. М., 2000, с. 38-39; **Сахнова Т. В.** Судебная экспертиза. М., 2000, с. 9-10.
7. **Эйсман Э. Э.** Заключение эксперта. М., 1967, с. 91.
8. **Зуйков Г. Г.** Общие вопросы использования специальных познаний в процессе предварительного расследования, риминалистическая экспертиза, Вып. 1. М., 1966, с. 113-125.
9. **Соловский З. М.** Понятие специальных знаний, №6, с. 202.
10. **Морозов Г. Е.** Участие специалистов в стадии предварительного расследования, Автореф. дис., Саратов, 1977, с. 10.
11. **Корухов Ю. Г.** Правовые основания применения научно-технических средств при расследовании преступлений. М., 1974, с. 17-78.
12. **Зуев Е. Н.** Непроцессуальная помощь сотрудника криминалистического подразделения следователя. М., 1975, с. 89.
13. **Сурьгяна Н. Е.** Повышение эффективности использования специальных технико-криминалистических познаний в раскрытии и расследовании преступлений. Дис. М., 1992, с. 27.
14. **Конфуций** Суждения и беседы, СПб, Кристалл, 2001, с. 55.
15. Արհեստ-1. որոշակի հմտություններ պահանջող և ձեռքի պարզ գործիքներով կատարվող աշխատանք՝ զանազան բաներ պատրաստելու և շինարարական նպատակների համար, 2. այդպիսի աշխատանքի որևէ ճյուղի՝ բնագավառի հմտություն, 3. սովորություն դարձած գործ՝ արարք՝ վարքագիծ, տե՛ս **Արայան Է. Բ.** Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, 1976, էջ 135:
16. **Гончаренко В. И.** Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве, иев, 1980, с. 114.
17. **Лисиченко В. К., Циркаль В. В.** Использование специальных знаний в следственной и судебной практике, иев, 1987, с. 22.
18. **Грамович Г. И.** Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений, МВШ МВД СССР, 1987, с. 12.
19. **Надгорный Г. М.** Гнесеологические аспекты понятия «специальные знания», Криминалистика и судебная экспертиза, Вып. 21, Киев, 1980, с. 42.
20. **Затаков А. А., Оропай Ю. Н.** Использование

научно-технических средств и специальных знаний в расследовании преступлений, Киев, 1980, с. 81.

21. **Ենգիբարյան Վ. Գ.** Գատական փորձարնությունների արդի հիմնախնդիրները: Երևան, 2007, ԵՊՀ հրատարակչություն, էջ 37:
22. **Օհանյան Լ. Պ., Քինակցյան Ա. Ա.** Կրիմինալիստիկայի նվաճումների օգտագործման հնարավորությունները տեղեկատվական անվտանգության ոլորտում // Պետություն և իրավունք, Երևան, ՀՀ իրավաբանների միություն, 2009, No 4 (46), էջ 4:
23. **Старостина Е. В., Фролов Д. Б.** Защита от компьютерных преступлений и кибертерроризма. М., 2005, с. 5.
24. **Мартirosян С.** Вопросы кибербезопасности Армении// Տեղեկատվական անվտանգություն. «Գործու» վերլուծական տեղեկագիր. №2, 2008, էջ 6-8:
25. ««Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության փորձագիտական կենտրոն» պետական հիմնարկը «Հայաստանի Հանրապետության փորձագիտական կենտրոն» պետական ոչ առևտրային կազմակերպության վերակազմակերպելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 26.11.1998թ. թիվ 744 որոշումը ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» ՀՀ կառավարության 28.11.2002թ. թիվ 1933-Ն որոշում, ՀՀՊՏ 2002/60 (35), 30.12.02թ.:
26. <http://justexpert.am/ARM/Table.html>, 10.03.2010:
27. «Հայաստանի Հանրապետության Գիտությունների ազգային ակադեմիայի «Փորձարնությունների ազգային բյուրո» պետական ոչ առևտրային կազմակերպություն ստեղծելու և նրա կանոնադրությունը հաստատելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 24.07.2004թ. թիվ 1127-Ն որոշում, ՀՀՊՏ 2004/47 (346), 01.09.04թ.:
28. <http://www.nbc.am/hy/history>, 19.09.2010.
29. Սույն թվականի մարտի 22-ից մինչև ապրիլի 1-ը ԱՄՆ Արդարադատության դեպարտամենտի, Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության և Փորձարնությունների ազգային բյուրոյի կողմից կազմակերպվել էին միջազգային սեմինար-դասընթացներ՝ «Փորձարնության օգտագործումը իրավապահ և դատական մարմինների կողմից» թեմայով, որին մասնակցում էին նաև: Սեմինար-դասընթացներին մասնակցում էին ՀՀ գլխավոր դատախազության դատախազներ, ՀՀ Ընդհանուր իրավասության դատարանների նախագահներ և դատավորներ, ՀՀ զինվորական դատախազության դատախազներ, ՀՀ դատական դեպարտամենտի ներկայացուցիչներ, փաստաբաններ:
30. «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2004 թվականի հուլիսի 22-ի թիվ 1127-Ն որոշման մեջ փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 23.06.2005թ. թիվ 867-Ն որոշում, ՀՀՊՏ 2005/45 (417), 15.07.05թ., «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2004 թվականի հուլիսի 22-ի թիվ 1127-Ն որոշման մեջ և լրացումներ կատարելու և ջրեարանության կիրառման հիմնախնդիրների գիտահետազոտական կենտրոն ստեղծելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 11.06.2009թ. թիվ 638-Ն որոշում, ՀՀՊՏ 2009/32 (698), 24.06.09թ.:
31. <http://www.nbc.am/hy/history>, 21.09.2010.
32. <http://www.nbc.am>.
33. **Ենգիբարյան Վ. Գ.** «Փաստաթղթերի տեխնիկա-կրիմինալիստիկական հետազոտման պրոբլեմները», Երևան, 2002, դիս. էջ 38-39:
34. **Հովհաննիսյան Բ. Մ.** Սովետական Հայաստանում դատական փորձարնությունների զարգացման որոշ հարցեր, ՀՍՍՀ-ում դատական փորձարնությունների արդյունավետության բարձրացման ուղիները և ժամանակակից հնարավորությունները, Երևան, 1984, էջ 80:
35. «Փորձարնությունների կատարման ծառայությունների ձեռքբերման գծով Հայաստանի Հանրապետության Գատախազության կողմից 2010 թվականին իրականացվող պետական պատվերի մասին» Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 04.02.2010թ. թիվ 84-Ն որոշում, ՀՀՊՏ 2010/7 (741), 17.02.10թ.:

ՊԱՏԱԿԱՆ
 Ինչևանություն
 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)
 97

ՂԱՏԱԿԱՆ ՇԵՂԻՆԱԿԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԵՎ ՖՈՆՈՍԿՈՂԻԿ ՇԵՏԱՉՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ

ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ժամանակակից աշխարհում հասարակական հարաբերությունների զարգացման ներկայիս միտումները վկայում են, որ մարդու բանավոր խոսքի ֆիքսման ավանդական միջոցները (ձեռագիր և տպագիր) ավելի հաճախ են փոխարինվում ձայնագրառմամբ: Ընդ որում, գիտության և տեխնիկայի զարգացման արդյունքում ժամանակակից կյանքում օգտագործվում են բանավոր խոսքի ձայնագրառման ամենատարբեր սարքավորումներ և մեթոդներ՝ սկսած հեռախոսային խոսակցությունների ձայնագրությունից մինչև ձայնային հարորդագրությունների կիրառումը: Այս պարագայում բանավոր խոսքի կրիմինալիստիկական հետազոտության, մասնավորապես, դատական ֆոնոսկոպիայի դերն ու նշանակությունը դատական փորձաքննությունների շարքում գնալով աճում է:

Կրիմինալիստիկայում գրավոր և բանավոր խոսքի դատական հետազոտությունների դասակարգման հարցում հիմնական մոտեցման համաձայն՝ դատական ֆոնոսկոպիկ փորձաքննությունը դիտվում է դատական լեզվաբանական փորձաքննության՝ որպես տեսակի առանձին ենթատեսակ¹: Միևնույն ժամանակ քննարկվող հարցում արտասահմանյան գրականության մեջ կան նաև այլ մոտեցումներ: Այսպես՝ Հ. Կնիֆկայի ձևակերպմամբ՝ դատական լեզվաբանությունը, ֆոնոսկոպիան, հեղինակագիտությունը և ձեռագրաբանությունն ինքնուրույն, անկախ քույր տեսություններ են, որոնք գործում են տեսական, մեթոդաբանական և պրակտիկ սերտ կապի

և համագործակցության ներքո²: Ջ. Գիբոնսը դատական ֆոնոսկոպիան ուսումնասիրում է դատական հեղինակագիտական հետազոտության շրջանակներում³, այլ աղբյուրներում դատական ֆոնոսկոպիան ներկայացվում է որպես դատական փորձաքննության առանձին, ինքնուրույն տեսակ⁴:

Կարծում ենք դատական լեզվաբանությունից դատական ֆոնոսկոպիայի առանձնացումը, առավել ևս՝ այն դատական հեղինակագիտության շրջանակներում դիտելը, արդարացի չէ: Դատական ֆոնոսկոպիայի ժամանակ լեզվաբանական գիտելիքների (մասնավորապես՝ հնչյունաբանության բանագավառի) կիրառումն անխուսափելի է, ուստի առավել ընդունելի պետք է համարել դատական ֆոնոսկոպիան դատական լեզվաբանության առանձին ոլորտ դիտելու մոտեցումը: Միևնույն ժամանակ դատական ֆոնոսկոպիական և հեղինակագիտական հետազոտությունները կազմում են առանձին փորձաքննություններ դատական լեզվաբանության կազմում: Նշված փորձաքննությունները գտնվում են սերտ կապի և հարաբերակցության մեջ՝ պայմանավորված նրանց կողմից հետազոտության ենթակա օբյեկտի՝ բանավոր խոսքի հատկանիշների մի շարք ընդհանրություններով:

Այս կապակցությամբ դատական հեղինակագիտական և ֆոնոսկոպիկ հետազոտությունների կապի և հարաբերակցության քննարկումը նախևառաջ պետք է սկսել դատական ֆոնոսկոպիայի էության և նշանակության բացահայտումից:

ՂԱՏԱԿԱՆ
 Իշխանություն
 ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)

Հայտնի է, որ կրիմինալիստիկայում բանավոր խոսքի ձայնագրությունների հետազոտությունն իրականացվում է կրիմինալիստիկական ֆոնոսկոպիայի շրջանակներում: Կրիմինալիստիկական ֆոնոսկոպիան բնութագրվում է որպես գիտելիքների համակարգ ձայնի, նրա հետքերի, դրանց ամրացման միջոցների և կրիչների, ֆոնոլոգիական փաստաթղթերի պատրաստման եղանակների ու միջոցների, ինչպես նաև ձայնային տեղեկատվության կրիչների հետազոտման հնարքների ու մեթոդների մասին՝ քրեական դատավարությունում դրանք որպես ապացույց օգտագործելու նպատակով⁵: Ընդ որում, ձայնային տեղեկատվության՝ բանավոր խոսքի ամրագրման միջոցը դատական ֆոնոսկոպիայում ընդունված է ընդգրկել «փաստաթուղթ» հասկացության մեջ՝ որպես մարդու մտքի ամրագրման եղանակ՝ տեխնիկական միջոցների, մասնավորապես, ձայնագրառման սարքերի կիրառմամբ⁶:

Դատական ֆոնոսկոպիան գլխավորապես ուղղված է ֆոնոգրամի միջոցով ամրագրված բանավոր խոսքի (ձայնային տեղեկատվության) հետազոտությամբ խոսողին նույնացնելուն, որն իրականացվում է հնչյունակազմական (արտիկուլյացիոն), լսողական (աուդիտորական) և հնչյունաբանական կամ ձայնաբանական (ակուստիկական) հետազոտությունների միջոցով⁷:

Հնչյունակազմական կամ արտասանական (արտիկուլյացիոն) հետազոտությունն ուղղված է լեզվի հնչյունների կազմավորման և արտասանական (բնախոսական) հատկանիշների ուսումնասիրությանը: Դատական ֆոնոսկոպիայում բանավոր խոսքը սահմանվում է որպես մարդու անատոմիական-ֆիզիոլոգիական գործունեության արդյունքում առաջացող ձայնային ազդանշան: Այդ ազդանշանն առաջացնող գործունեությունն իրականացվում է անձի կենտրոնական նյարդային համակարգի և խոսքային ապարատի կողմից՝ կատարելով օդային միջավայրի կազմավորման, ձայնակազմավորման (ֆոնացիայի) և հնչյունակազմավորման (արտիկուլյացիայի) ֆունկցիաներ⁸:

Զայնագրացման ընթացքում ձայնային խոռոչից մղված օդի շիթը տատանողական շարժումների մեջ է դնում ձայնային հանգույցները և առաջացնում է որոշակի բարձրության, ուժի և հնչերանգի ձայն: Ըստ բարձրության՝ ձայնը լինում է բարձր, միջին և ցածր: Ըստ ուժի՝ ուժեղ, միջին և թույլ, ըստ հնչերանգի՝ սուպրանո, դիսկանտ, տենոր, ալտ, բարիտոն և բաս:

Արտիկուլյացիոն հատկանիշները բնութագրում են խոսքը կոորդինացնող օրգանների հմտությունների առանձնահատկությունները: Արտիկուլյացիայի բնութագիրը կախված է խոսքի օրգանների ապարատի ճիշտ աշխատանքից, ինչն էլ իր հերթին ազդում է առանձին հնչյունների արտասանման ակտի վրա: Բանավոր խոսքի արտիկուլյացիան կարող է լինել մաքուր և ոչ մաքուր⁹:

Լսողական (աուդիտորական) հետազոտությունը լեզվի հնչյունների ուսումնասիրությունն է՝ պարզելու, թե ինչ կարող է լսվել համապատասխան հնչյունից կամ հնչյունների որոշակի ամբողջությունից և ինչպես կարող է այն ընկալվել (մեկնաբանվել) լսողի (մասնավորապես՝ վկայի, տուժողի կամ փորձագետի) կողմից: Այլ կերպ ասած՝ այս հետազոտությունն ուղղված է բանավոր խոսքի լսողական-ընկալական հատկանիշների ուսումնասիրմանը:

Գրականության մեջ խոսքի հնչյունները բաժանվում են երկու խմբի՝ սուպրասենզնետալ և սենզնետալ¹⁰: Առաջինի մեջ են մտնում ձայնի հնչերանգը (ինտոնացիան), շեշտը, առոգանությունը և տոնը: Սենզնետալ խմբի մեջ ընդգրկվում են լեզվի ձայնավոր և բաղաձայն հնչյունները¹¹:

Լսողական-ընկալական (աուդիտորական) հետազոտությունն իրականացվում է դատական լեզվաբանության, հնչյունաբանության, սոցիալական լեզվաբանության, ֆոնոսկոպիայի և այլ համապատասխան բնագավառների հատուկ գիտելիքների տիրապետող փորձագետի կողմից՝ ձայնագրված տեքստի հնչյունաբանական և լեզվաբանական՝ ոճական, բառապաշարային, դարձվածաբանական, քերականական,

Կրիմինալիստիկա

իմաստաբանական հատկանիշների վերլուծության միջոցով:

Ֆոնոսկոպիական հետազոտության մյուս եղանակը բանավոր խոսքի տեխնիկական հետազոտությունն է, որն այլ կերպ անվանվում է նաև տեխնիկական հնչյունաբանական կամ ձայնաբանական (ակուստիկական) հետազոտություն: Այն բանավոր խոսքի ֆիզիկական հատկանիշների ուսումնասիրությունն է համապատասխան տեխնիկական միջոցների գործադրմամբ՝ լաբորատոր պայմաններում¹²: Ընդ որում, բանավոր խոսքի կրիմինալիստիկական հետազոտության տեխնիկական ուղղությունը հատկապես իրականացվում է համակարգչային տեխնիկայի և համակարգչային ծրագրերի լայնորեն կիրառմամբ¹³:

Բանավոր խոսքի ակուստիկական հատկանիշների շարքին են դասվում ժամանակը, հաճախականությունը, դիապազոնը, խտությունը, ամպլիտուդան, տատանումը, ռիթմիկան, արագությունը և այլն¹⁴:

Ակուստիկական ֆոնոսկոպիայի շրջանակներում հետազոտության են ենթարկվում խոսողի բանավոր խոսքի կատարման արդյունքում առաջացող, այսպես կոչված, «ձայնային հետքերը»: Վերջինները հետազոտվում են սպեկտրոգրաֆի միջոցով, որը հատուկ տեխնիկական միջոց է բանավոր խոսքը փոխարինելու սպեկտրալ (լուսապատկերային) «հետքերի»: Պարզ ասած՝ սպեկտրոգրաֆի վրա ամրագրված «ձայնային հետքի» սպեկտրոգրամի միջոցով բանավոր խոսքը ձեռք է բերում վիզուալացված, պատկերավոր-նշանային արտահայտություն¹⁵: Ընդ որում, բանավոր խոսքի ֆոնոսկոպիական հետազոտություններում ակուստիկական հատկանիշները դրսևորվում են համապատասխան լուսապատկերային կամ սպեկտրալ ցուցիչներով, որոնց հետազոտությամբ էլ իրականացվում է բանավոր խոսքը կատարողի նույնացում:

Այսպիսով՝ դատական ֆոնոսկոպիայի շրջանակներում իրականացվող հետազոտությունները գլխավորապես ուղղված են խոսողի իդենտիֆիկացմանը՝ վերջինիս

բանավոր խոսքին բնութագրական հնչյունաբանական հատկանիշների հետազոտությամբ: Այս առումով դատական ֆոնոսկոպիական հետազոտության օբյեկտն առաջին հերթին մարդու, այսպես կոչված, «ձայնային վարքագիծն» է: Չայնային վարքագիծը բանավոր խոսքի՝ որպես խոսքային վարքագծի հարաբերականորեն անկախ և ինքնուրույն դրսևորում է: Այն ընդգրկում է անձի ձայնի առանձնահատկությունները և հանդես է գալիս որպես բանավոր խոսքի հնչյունաբանական կողմ: Այդ կողմին բնութագրական հատկանիշներն են ձայնի վերը նշված արտիկուլյացիոն, աուդիտորական և ակուստիկական հատկանիշները:

Կրիմինալիստիկական ֆոնոսկոպիայի կողմից հետազոտվող քննարկված հատկանիշների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ յուրաքանչյուր մարդու ձայնին բնութագրական են առաջին հերթին հնչյունաբանական հատկանիշները: Սակայն հարկ է նկատել, որ ձայնի հատկանիշների ամբողջությունը միայն հնչյունաբանական հատկանիշներով չի սահմանափակվում: Այլ կերպ ասած՝ հնչյունակազմավորման կամ ձայնակազմավորման գործընթացը չի սահմանափակվում միայն հնչյունների արտասանության կամ արտաբերման հմտությունների ձեռք բերմամբ: Այս կապակցությամբ, ինչպես արդարացիորեն նշվում է գրականության մեջ, ձայնի կազմավորումն ըստ էության անցնում է երկու կարևորագույն փուլ՝ ա) լեզվի ձևավորում, բ) խոսքի կազմավորում: Ընդ որում, խոսողի բանավոր խոսքի հատկանիշներն արտահայտվում են նշված երկու փոխկապակցված բաղադրատարրերում միաժամանակ, ինչն անհրաժեշտ է հաշվի առնել խոսողին պարզելու ուղղված ֆոնոսկոպիական հետազոտություններում¹⁶:

Նկատենք, որ եթե դատական ֆոնոսկոպիայի շրջանակներում ուշադրության կենտրոնում մարդկային ձայնի հատկանիշներն են, որոնք կարող են հետազոտության ենթարկվել նաև հատուկ տեխնիկական միջոցների գործադրմամբ, ապա բանավոր խոսքի հեղինակագիտական հետազոտության առանցքային կատեգորիան

իդիոլեկտն է (անհատական խոսքը՝ լեզուն), որի հետազոտությունն իրականացվում է լեզվավերլուծական մտավոր-տրամաբանական գործունեությամբ: Այն ենթադրում է բանավոր խոսքի լեզվաբանական վերլուծության կատարում՝ առանց որևէ տեխնիկական միջոցի կիրառման, բացի ձայնը վերարտադրող սպարատներին:

Ընդ որում, մարդու ձայնը, հնչյունաբանական հատկանիշներից բացի, բնութագրվում է նաև լեզվաբանական հատկանիշներով, որոնք իրենց անհատականության և կայունության ուժով հնարավորություն են տալիս իդենտիֆիկացնել բանավոր խոսքի հեղինակին:

Բանավոր խոսքի լեզվաբանական կողմը անձի լեզվական և մտավոր հմտությունների համակարգն է, որը թույլ է տալիս լեզվական ընդհանուր միջոցներից վերցված կառուցվածքների օգտագործմամբ շարադրել սեփական մտքերը: Պարզ ասած՝ ձայնը խոսքի հնչյունաբանական կողմն է, բանավոր խոսքը՝ լեզվաբանական:

Համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ եթե ձեռագրաբանական փորձաքննության դեպքում ձեռագրի հետազոտությամբ նույնացվում է կատարողը, իսկ գրավոր խոսքի հետազոտությամբ՝ հեղինակը, ապա ֆոնոսկոպիկ հետազոտություններում ձայնի (հնչյունի) հետազոտությամբ իդենտիֆիկացվում է խոսողը (կատարողը), իսկ բանավոր խոսքի (լեզվաբանական կողմի) հետազոտությամբ՝ հեղինակը: Վերջինն իրականացվում է հեղինակագիտական փորձաքննության շրջանակներում:

Ավանդաբար, դատական ֆոնոսկոպիայի շրջանակներում հետազոտության են ենթարկվում նաև բանավոր խոսքի լեզվաբանական հատկանիշները՝ որպես բանավոր խոսքը կատարողին բնութագրական հատկանիշներ¹⁷: Կարծում ենք դատական հեղինակագիտության զարգացման ներկայիս միտումները հնարավորություն են տալիս բանավոր խոսքի լեզվաբանական հատկանիշների հետազոտությունն իրականացնել դատական հեղինակագիտության շրջանակներում:

Պատահական չէ գրականության մեջ տեղ գտած մոտեցումն առ այն, որ հնչյունաբանական և լեզվաբանական հատկանիշներից յուրաքանչյուրի հետազոտությունն իրականացվում է դրանց բնույթին և բովանդակությանը համապատասխան, հատուկ գիտելիքների կիրառմամբ՝ լուծելով կոնկրետ հետազոտության առջև դրված խնդիրների որոշակի շրջանակ¹⁸: Մասնավորապես՝ հնչյունաբանական հատկանիշների հետազոտությունը պահանջում է կրիմինալիստիկական ֆոնոսկոպիայի բնագավառի գիտելիքներ՝ բանավոր խոսքը կատարողին պարզելու համար, իսկ լեզվաբանական հատկանիշների հետազոտության համար անհրաժեշտ է դատական հեղինակագիտության բնագավառի գիտելիքների կիրառում՝ բանավոր խոսքի հեղինակին պարզելու նպատակով:

Բանավոր խոսքի ֆոնոսկոպիկ և հեղինակագիտական հետազոտությունների հարաբերակցությունը քննարկելիս՝ անհրաժեշտ է ելնել նախ՝ «բանավոր խոսքի կատարող» և «բանավոր խոսքի հեղինակ» հասկացությունների տարբերակման դիրքերից: Նշված հասկացությունների՝ սույն աշխատանքում քննարկված իմաստաբանական ձևակերպումներից ելնելով¹⁹ կարելի է ասել, որ բանավոր խոսքի կատարող է համարվում այն անձը, ում ձայնն անմիջապես հնչում է ֆոնոգրամում: Այլ խոսքերով՝ ֆոնոգրամում ամրագրված ձայնի հնչյունաբանական կողմը բանավոր խոսքը կատարողին իդենտիֆիկացնելու առաջնային միջոց է:

«Բանավոր խոսքի հեղինակ» հասկացությունը բնութագրում է բանավոր խոսքը ստեղծող, մտահղացող, հեղինակող սուբյեկտին՝ լեզվաբանական առումով: Այսինքն՝ բանավոր խոսքի հեղինակն այն անձն է, որին պատկանում են ձայնագրաբանական գրավոր տեքստում արտահայտված բանավոր խոսքի, լեզվական և մտավոր հմտություններով պայմանավորված, հատկանիշները:

Այս համատեքստում բանավոր հաղորդակցության մեջ խոսողի ունեցած դերի առանձնահատկություններից ելնելով՝ է.Գ.ոֆմանն առանձնացնում է խոսողի

Կրիմինալիստիկա

երեք կարգավիճակ՝ անիմատորի, հեղինակի և պրինցիպալի: Ըստ նշված աղբյուրի՝ անիմատորն այն խոսողն է, ով անմիջապես արտասանում է բառերն ու նախադասությունները: Հեղինակն այն խոսողն է, ով անմիջականորեն տեքստի ստեղծողն է: Պրինցիպալն այն խոսողն է, որի դիրքորոշումը կամ կարծիքն արտահայտվում է մեկ այլ անձի կողմից²⁰:

Ստացվում է, որ ֆոնոսկոպիկ հետազոտության նպատակն անիմատորի՝ կատարողի իդենտիֆիկացումն է նրա ձայնի միջոցով: Ֆոնոսկոպիկ հետազոտությամբ բանավոր խոսքի հեղինակի՝ որպես տեքստը մտահղացող սուբյեկտի, նույնացման հարցը չի լուծվում, հետևաբար ծագում է խոսքի հեղինակի նույնացման անհրաժեշտությունը:

Այստեղ կարծում ենք տեղին կլինի գրականության մեջ տեղ գտած դիպուկ կարծիքի միջբերումն այն մասին, որ «Չայնի ... գլխավոր ֆունկցիաներից մեկը լեզվի իրացումն է՝ խոսողի մտքերը լեզվական ձևի մեջ տեղափոխելու միջոցով: Խոսքը լսելի դարձած լեզուն է»²¹:

Սա նշանակում է, որ խոսողի (հեղինակի) կողմից սեփական ձայնն օգտագործվում է իր «հեղինակած» մտքերը օբյեկտիվացնելու համար՝ լեզվական ընդհանուր համակարգից վերցված միջոցներն իր ձայնով հնչեցնելու միջոցով: Պարզ ասած՝ այս դեպքում խոսողը միաժամանակ իրականացնում է իր՝ որպես հեղինակի, ստեղծած տեքստը, կատարողի դերը: Այս պարագայում, փաստորեն, տեքստի հեղինակն ու կատարողը նույն անձն է:

Եթե խոսողի բանավոր խոսքը կատարվում է թելադրությամբ կամ ընթերցանությամբ՝ «ուրիշի բառերով», ապա այս դեպքում խոսողը (կատարողը), հանդես է գալիս որպես ուրիշի՝ հեղինակի բանավոր խոսքը «լսելի դարձնողի» դերում: Այս դեպքում բանավոր խոսքի հեղինակը տարբերվում է «լսելի դարձած» բանավոր խոսքը կատարողից:

Վերը շարադրված իրավիճակների վերլուծությունը խոսում է այն դիրքորոշման օգտին, որ նույնիսկ, եթե բանավոր խոսքի հեղինակն ու կատարողը նույն անձն է, կա-

տարողի բանավոր խոսքի լեզվաբանական հատկանիշները կարող են հետազոտվել որպես բանավոր խոսքի հեղինակին բնութագրող հատկանիշներ՝ դատական հեղինակագիտական հետազոտության շրջանակներում: Առավել ևս, եթե հեղինակն ու կատարողը տարբեր անձինք են, դատական հեղինակագիտական հետազոտության կատարման անհրաժեշտությունն անվիճելի է՝ պարզելու բանավոր խոսքի հեղինակին:

Վերոշարադրյալի համատեքստում նկատենք, որ բանավոր խոսքի հեղինակագիտական հետազոտության իրականացման անհրաժեշտությունը կարող է առաջանալ այնպիսի դեպքերում, երբ, օրինակ, բանավոր խոսքի ֆոնոսկոպիկ հետազոտության ժամանակ կասկած է առաջանում ձայնագրության մեջ արտահայտված բանավոր խոսքը լեզվական միջոցների օգտագործման առումով անմիջապես խոսողին պատկանելու կապակցությամբ: Նման իրավիճակ հնարավոր է, օրինակ, երբ անձը, որի խոսքը ձայնագրվել է, հայտարարում է, որ չնայած ֆոնոգրամում գրանցվածն իր ձայնն է, այնուամենայնիվ, ձայնագրված բանավոր խոսքի հեղինակն ինքը չէ, քանի որ բանավոր խոսքը կատարվել է ընթերցանությամբ՝ նախապես այլ անձի (հեղինակի) կողմից մշակված տեքստը կարդալով, կամ խոսողի ազատ խոսքը կատարվել է թելադրությամբ կամ նախապես այլ անձի (հեղինակի) կողմից մշակված տեքստը սովորելու և սովորածը բանավոր կերպով վերարտադրելու՝ «ուրիշի բառերով» բառացի արտասանելու արդյունքում: Այս դեպքերում, փաստորեն, ֆոնոսկոպիական հետազոտությունը սահմանափակվում է միայն ֆոնոգրամում ձայնագրառված բանավոր խոսքը կատարողին պատկանելու կամ չպատկանելու հարցի լուծմամբ, իսկ հեղինակի պարզումը կարող է իրականացվել միայն հեղինակագիտական հետազոտության իրականացմամբ: Փաստորեն, վերը նշված դեպքում անհրաժեշտություն է առաջանում պարզել ոչ թե խոսողին, այլ այն անձին, որը նախապես նախապատրաստել է ձայնագրության տեքստը կամ որի թելադրությամբ

ձայնագրառվել է խոսողի բանավոր խոսքը:

Ֆոնոգրամի վրա արտահայտված տեքստի հեղինակագիտական հետազոտությունը, ինչպես արդեն նշել ենք, իրականացվում է բանավոր խոսքի լեզվաբանական հատկանիշների հետազոտությամբ, մասնավորապես, բանավոր խոսքի լեզվական և մտավոր հմտություններով պայմանավորված հատկանիշներով: Այդ հատկանիշներն իրենց բնույթով և բովանդակությամբ գլխավորապես համընկնում են գրավոր խոսքի համապատասխան հատկանիշների հետ: Մասնավորապես՝ բանավոր խոսքի լեզվական հատկանիշների շարքն են դասվում բառապաշարային, դարձվածաբանական, շարահյուսական, ձևաբանական, ոճական, իմաստաբանական հատկանիշները, իսկ բանավոր խոսքի մտավոր հատկանիշներին են վերաբերում իրականության ընկալման անհատական հմտությունը, արամաբանական կանոնների կիրառումը և այլն:

Այսպիսով, եթե դատական ֆոնոսկոպիական հետազոտությունն ուղղված է բանավոր խոսքի հնչյունաբանական կողմի հետազոտմանը և անձի ձայնային վարքագծի արդյունքում առաջացող «ձայնային հետքերի» միջոցով խոսողին նույնացնելուն, ապա բանավոր խոսքի ֆոնոգրամի հեղինակագիտական հետազոտությունը նպատակամղված է ձայնագրության մեջ արտացոլված բանավոր խոսքի հեղինակին պարզելուն՝ հիմնված գրավոր տեքստի լեզվաբանական հատկանիշների վրա:

Պետք է նկատի ունենալ սակայն, որ դատական հեղինակագիտական հետազոտության դեպքում բանավոր խոսքի լեզվական հատկանիշները վերը թվարկվածներով չեն սահմանափակվում, այլ դրանք լրացվում են նաև հնչյունաբանական իմաստային հատկանիշներով:

Ինչպես արդեն նշել ենք, դատական ֆոնոսկոպիայի առաջնային օբյեկտը ձայնի հնչյունաբանական կողմն է, որը դրսևորվում է սուպրասեգմենտալ և սեգմենտալ հնչյունների միջոցով: Ընդ որում, լեզվի հնչյունները՝ միասին վերցված, ձևավորում են լեզվական տարբեր միավորումներ:

Մասնավորապես՝ հնչյունները, միավորվելով, կազմում են բառեր, բառերը՝ նախադասություններ, նախադասությունները՝ դատողություն և այլն: Այս տեսանկյունից, փաստորեն, լեզուն բնութագրվում է որպես մի համակարգ, որը միավորում է հնչյունը և իմաստը²²:

Ընդ որում, բանավոր խոսքի հնչյունները սուկ միայն օդային միջավայրի տատանումներ չեն, այլ դրանք միաժամանակ կրում են նաև որոշակի լեզվական տեղեկատվություն՝ իրենց իմաստային նշանակության ուժով: Լ.Կ. Եզեկյանի բնորոշմամբ՝ բանավոր խոսքը կենդանի, անմիջական, հաճախ նաև հանպատրաստից խոսք է՝ առանց նախապես մտածված համապատասխան բառընտրության, որտեղ կարևորը ոչ միայն լեզվաոճական միջոցների գործածությունն է (ընտրությունը), այլև խոսքի համապատասխան հնչերանգը, շեշտադրումը, առոգանությունը և այլն²³:

Ստացվում է, որ անձի խոսքային վարքագիծը չի սահմանափակվում միայն լեզվի հնչյունները, մասնավորապես, ձայնավորները և բաղաձայները, որոշակի քերականական կանոնների և օրինաչափությունների պահպանմամբ միմյանց կապակցելով. այդ վարքագիծը լեզվի հնչյունների սուպրասեգմենտալ միջոցների գործածությամբ ստեղծում է սեգմենտալ հնչյուններից բաղկացած յուրատեսակ իմաստային կազմավորումներ: Այս իմաստով բանավոր խոսքային վարքագծի հնչյունաբանական կողմը կազմում է մարդկանց հաղորդակցության միջոցների բաղկացուցիչ մասը²⁴, ինչում էլ առաջին հերթին արտահայտվում է ձայնային վարքագծի կապը խոսքային վարքագծի հետ:

Ասվածը նշանակում է, որ բանավոր խոսքը կատարողը ոչ թե իր ձայնով ընդամենը անկանոն կերպով հնչեցնում է լեզվական միջոցները, այլև հնչեցնում է որոշակի ձևով՝ իրադրության նկատմամբ իր վերաբերմունքն արտահայտելու համար: Այս առումով հնչերանգը խոսքում ոչ միայն արտասանական փոփոխություններ է առաջացնում, այլ նաև իմաստային: Այն բանավոր խոսքին բնութագրական հատկանիշ է՝

Կրիմինալիստիկա

չնայած կարող է նաև գրավոր արտահայտություններ ունենալ՝ հատկապես կետադրական նշանների շնորհիվ, դրանց համապատասխան գործածությամբ: Նշվածի շրջանակներում գրականության մեջ բերվում է հետևյալ ամենադիպուկ օրինակը. «Սպանել չի՛ կարելի, ազատել՛» և «Սպանել, չի՛ կարելի ազատել»²⁵:

Վերը շարադրվածից հետևում է, որ բանավոր խոսքի հնչյունաբանական կողմն իր իմաստային նշանակության ուժով կարող է հետագուտվել հեղինակագիտական հետազոտության օբյեկտ հանդիսացող բանավոր խոսքի լեզվական հատկանիշների շարքում:

Ինչպես արդեն նշել ենք, բանավոր խոսքի հեղինակագիտական հետազոտության կենտրոնում իդիոլեկտն է, որը բնութագրում է անհատի լեզվական անհատականությունը, նրա անհատական խոսքի առանձնահատկությունները: Արդեն քննարկված մի շարք հատկանիշներից բացի, իդիոլեկտը բանավոր խոսքում հանդես է գալիս նաև հնչերանգային յուրահատուկ երանգավորումներով, որոնք խոսքին ռճական անհատականություն են հաղորդում՝ հիմք հանդիսանալով հեղինակին նույնացնելու: Ավելին, խոսքին համապատասխան հնչերանգային երանգավորում հաղորդելու համար պահանջվում է համապատասխան լեզվի իմացություն: Լեզվի իմացությունն ազդում է համապատասխան լեզվի հնչյունների ինչպես ճիշտ արտասանման, այնպես էլ ճիշտ ընկալման վրա²⁶:

Բանավոր խոսքի հնչյունաբանական հատկանիշներն իդիոլեկտից բացի, կարող են բնութագրել նաև խոսողի բանավոր խոսքի դիալեկտի (բարբառի) և սոցիոլեկտի առանձնահատկությունները: Բանն այն է, որ աշխարհագրական և սոցիալական միջավայրն էական ազդեցություն է ունենում անձի լեզվի հնչերանգային հատկանիշների վրա: Մասնավորապես՝ անձի բանավոր խոսքը ձեռք է բերում առոգանության, ինտոնացիայի, շեշտի, տոնի այն հատկանիշները, որոնք բնութագրական են աշխարհագրական միևնույն միջավայրում բնակվող մարդկանց բարբառին (դիալեկտին): Դատական հեղինակագիտական

հետազոտություններում բարբառի հնչերանգային հատկանիշները կարող են օգտագործվել կասկածյալների շրջանակը նեղացնելու համար՝ լուծելով հեղինակագիտական հետազոտության մի շարք դասակարգման խնդիրներ:

Այս առումով գրականության մեջ նշվում է, որ խոսողին իդենտիֆիկացնելու գործընթացում առաջին հերթին անհրաժեշտ է գնահատել նրա բանավոր խոսքի աշխարհագրական և սոցիալական հատկանիշները: Այդ հատկանիշների հետազոտությամբ կարող են բացահայտվել խոսողի ծննդավայրը, նրա սոցիալական կարգավիճակը, ինչպես նաև բնակության վայրը փոփոխած լինելու հանգամանքը²⁷:

Այսպիսով՝ բանավոր խոսքի հնչյունաբանական, մասնավորապես, հնչերանգային, առոգանության, շեշտի, տոնի հատկանիշները՝ որպես հեղինակի մտքերի արտահայտման անհատական միջոցներ, նույնպես կարող են օգտագործվել բանավոր խոսքի միջոցով հեղինակի նույնացման ուղղված հետազոտություններում և գնահատվել հեղինակի բանավոր խոսքի լեզվաբանական հատկանիշների համակցության մեջ:

Ավելացնենք նաև, որ բանավոր խոսքի կրիմինալիստիկական հետազոտության խնդիրների արդյունավետ լուծման լավագույն տարբերակը դատական ֆոնոսկոպիկ և հեղինակագիտական հետազոտությունների զուգակցմամբ համալիր փորձաքննության իրականացումն է: Բանն այն է, որ քննարկվող երկու ոլորտներն էականորեն կապված են միմյանց հետ ձայնի և բանավոր խոսքի փոխկապվածության ուժով: Ֆոնոսկոպիական փորձաքննությունը նյութ է մատուցում հեղինակագիտական փորձաքննությանը: Ինչպես ձեռագրաբանական փորձաքննության դեպքում, այս դեպքում ևս այդ օբյեկտներն ուսումնասիրվում են առանձին բնագավառների՝ համապատասխանաբար, դատական ֆոնոսկոպիայի և հեղինակագիտության բնագավառի հատուկ գիտելիքների կիրառմամբ՝ ուղղված դրանցից յուրաքանչյուրի առջև դրված խնդիրների առանձնահատուկ շրջանակի լուծմանը:

1. **Olsson J.** Forensic Linguistics: an Introduction to Language, Crime, and the Law. London, 2004, p. 4.
2. **Kniffka H.** Working in Language and Law: a German Perspective. New York, 2007, p. 27-28.
3. **Gibbons J.P.** Forensic Linguistics: an Introduction to Language in the Justice System. Oxford, 2003, p. 302.
4. **Hollien H.** The Acoustics of Crime: the New Science of Forensic Phonetics. New York, 1990, p. 9.
5. **Օհանյան Լ.Պ.** Կրիմինալիստիկան Հայաստանի Հանրապետությունում, Եր., 2007, էջ 362: **Գալաշինա Ե. Ի.** Теоретические и прикладные основы судебной фоноскопической экспертизы // Автореф. дисс. док. юрид. наук. Воронеж, 2002, с. 18.
6. **Մրազյան Լ.Ռ.** Տեսաձայնագրառումը և ձայնագրառումը քրեական դատավարությունում // Իրավ. գիտ. թեկնածուի գիտ. աւստ. հայցման առեւն. սեղն., Եր., 2000, էջ 9-10: **Андреев С., Образцов В.** Документ как объект криминалистики и следственной практики // Уголовное право, 2000, N2, с. 79-82. **Бондаренко П., Шашкин С.** Криминалистическое обеспечение предварительного расследования преступлений, совершаемых с использованием подложных документов // Уголовное право, 2003, N3, с. 104-106.
7. **McMenamin G.R.** Linguistics: Advances in Forensic Stylistics. Boca Raton, 2002, p. 69.
8. **Օհանյան Լ.Պ.** Կրիմինալիստիկան Հայաստանի Հանրապետությունում, Եր., 2007, էջ 370:
9. **Баранов Ю. Н.** Теоретические основы применения лингвистических знаний в криминалистике при производстве фоноскопических и автороведческих экспертиз // Дисс... канд. юрид. наук. Челябинск, 2004, с. 35.
10. **Rose Ph.** Forensic Speaker Identification: Introduction. London, 2002, p. 125.
11. **Ջահուկյան Գ.Բ.** Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Եր., 1974, էջ 57-96: **Մտրիաշյան Ա.Մ.** Ժամանակակից հայոց լեզու (հնչյունաբան., բառագիտ., բառակազմ.), Եր., 1999, էջ 19-56:
12. **Женило В.Р.** Компьютерная фонокопия. М., 1995, с. 173-178. **Castro D.R.** Forensic Evaluation of the Evidence Using Automatic Speaker Recognition Systems // PhD Thesis, Madrid, 2007, p. 22.
13. ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ արխիվի փորձագիտական վարույթներ՝ 26.01.2009թ. թիվ 08-1790՝ ըստ թիվ 69105308 քրեական գործի: 13.09.2008թ. թիվ 08-1005՝ ըստ թիվ 13130308 քրեական գործի: 07.08.2008թ. թիվ 08-0868՝ ըստ թիվ 52202508 քրեական գործի: 19.08.2008թ. թիվ 08-0920՝ ըստ թիվ 69105008 քրեական գործի:
14. **Օհանյան Լ.Պ.** Կրիմինալիստիկան Հայաստանի Հանրապետությունում, Եր., 2007, էջ 373:
15. **Olsson J.** Forensic Linguistics: an Introduction to Language, Crime, and the Law. London, 2004, p. 173-176.
16. **Castro D.R.** Forensic Evaluation of the Evidence Using Automatic Speaker Recognition Systems // PhD Thesis, Madrid, 2007, p. 20.
17. **Օհանյան Լ.Պ.**, Կրիմինալիստիկա, Եր., 2004, էջ 456-459: **Գալաշինա Ե. Ի.** Прикладные основы фоноскопической экспертизы. // Теория и практика судебной экспертизы. СПб, 2003, с. 93-101; **Фамушкин А.А.** Голос и речь раскрывают криминальные тайны, СПб, 2003, с. 73-121; Криминалистика: Учебник / Под ред. **Е.П. Ищенко.** М., 2000, с. 271-276; **Rose Ph.** Forensic Speaker Identification: Introduction. London, 2002, p. 285-289.
18. **Solan L.M., Tiersma P.M.** Speaking of Crime: the Language of Criminal Justice. Chicago, 2005, p. 16.
19. Սույն աշխատանքում քննարկված «գրավոր տեքստի կատարող» և «գրավոր տեքստի հեղինակ» հասկացությունների իմաստաբանական բացատրությունները լիովին կիրառելի են նաև բանավոր խոսքի նկատմամբ, առավել ևս, որ բանավոր խոսքը նույնպես կարող է արտահայտվել գրավոր տեքստի միջոցով, որի դրսևորման ձևը ձայնագրությունն է:
20. **Goffman E.** 'Footing', in Talk. Oxford: Basil Blackwell, 1981, p. 128. **Komter M.L.** The Suspect's Own Words: The Treatment of Written Statements in Dutch Courtroom. "Forensic Linguistics: International Journal of Speech, Language and the Law". Birmingham, 2002, Volume 9, Number 2, p. 175-176.
21. **Rose Ph.** Forensic Speaker Identification: Introduction. London, 2002, p. 5.
22. **Solan L.M., Tiersma P.M.** Speaking of Crime: the Language of Criminal Justice. Chicago, 2005, p. 16.
23. **Եզեկյան Լ.Կ.**, Ոճագիտություն, Եր., 2006, էջ 24:
24. **Moosmüller S.** Phonological Variations in Speaker Identification. "Forensic Linguistics: International Journal of Speech, Language and the Law". Birmingham, 1997, Volume 4, Number 1, p. 32.
25. **Եզեկյան Լ.Կ.**, Ոճագիտություն, Եր., 2006, էջ 110:
26. **Kirk P.H., Schlichting F.** Speaker Discrimination in a Foreign Language: First Language Environment, Second Language Learners. "Forensic Linguistics: "Forensic Linguistics: International Journal of Speech, Language and the Law". Birmingham, 2000, Volume 7, Number 1, p. 95-110.
27. **Moosmüller S.** Phonological Variations in Speaker Identification. "Forensic Linguistics: International Journal of Speech, Language and the Law". Birmingham, 1997, Volume 4, Number 1, p. 31.

Մարինե ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի ձեռագրաբանական, հեղինակային և փաստաթղթաբանական փորձաքննությունների բաժնի պետ

ՔՆՆԻՉԻ ԵՎ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՉ
ՁԵՌԱԳՐԱԲԱՆ-ՓՈՐՁԱԳԵՏԻ

ԵԶՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄՆ ՈՒ ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒՄԸ

Ձեռագրաբան-փորձագետի ցանկացած եզրակացություն, անկախ դրա հետևությունների բնույթից, պետք է գնահատվի ինչպես քննիչի, այնպես էլ դատարանի կողմից:

Ձեռագրաբան-փորձագետի եզրակացության գնահատումը կարծես բաժանվում է երկու փոխկապակցված մասի. առաջինը քննիչի և դատարանի կողմից փորձագետի եզրակացության գիտականորեն հիմնավորվածությունն ու պատճառաբանված լինելը մանրամասն, բազմակողմանի և օբյեկտիվ կերպով ստուգելն է, երկրորդը՝ փորձագետի եզրակացության մեջ պարունակվող փաստերի արժեքավորությունը, նշանակությունը որոշելը, դրանց ապացուցողական նշանակությունը, գործով հավաքված մյուս ապացույցների հետ դրանց հարաբերակցությունը, կապը պարզելն է:

Առանց քննիչի և դատարանի գնահատողական գործունեության առաջին մասի չի կարող իրականացվել և երկրորդ մասը: Առաջինը կանխորոշում է ձեռագրաբան-փորձագետի կողմից պարզված փաստերի նշանակության գնահատման հնարավորությունները: Եթե եզրակացության ստուգումը ցույց կտա, որ փորձագետի հետևությունները հիմնավորված չեն, ընտրված է հետազոտման ոչ պատշաճ մեթոդիկա, ճիշտ չեն գնահատվել հատկանիշները, ապա գնահատման երկրորդ մասը տանում է միայն նրան, որ տվյալ եզրակացությունը չունի ապացուցողական նշանակություն: Իսկ այն դեպքում, երբ եզրակացության ստուգումը ցույց է տալիս, որ փորձագետի հետևությունները գիտականորեն հիմնավորված և հավաստի են, քննիչը և դատարանը կարող են դրանց նշանակությունը գնահատել և օգտագործել:

Վերջին հաշվով, գնահատումն ուղղված է միայն ձեռագրաբան-փորձագետի կողմից պարզված փաստերի պիտանելիությունը և ապացուցման գործում դրանց օգտագործման հնարավորությունը որոշելուն:

Այդ պատճառով գնահատումը նախորդում է քննիչի և դատարանի կողմից փորձագետի հետևությունները օգտագործելուն:

Օգտագործել ձեռագրաբան-փորձագետի եզրակացությունը նշանակում է դրա միջոցով բացահայտել գործի համար նշանակություն ունեցող նոր փաստեր, հանգամանքներ, հիմնավորել մեղադրական եզրակացությունը, դատավճիռը, գործը կարճելու մասին որոշումը, գնահատել մյուս ապացույցները, կատարել նոր քննչական և դատավարական գործողություններ, որոնք թույլ կտան ստանալ փաստական նոր տվյալներ:

Ձեռագրաբան-փորձագետի եզրակացության գիտական հիմնավորվածության և պատճառաբանվածության ստուգումը

Փորձագետի եզրակացության գիտական հիմնավորվածության և պատճառաբանվածության ստուգումը քննիչի և դատարանի գործունեության անհրաժեշտ մասն է կապված փորձագետի եզրակացության գնահատման հետ: Այդ պատճառով քննարկենք այն հանգամանքները, որոնց վրա պետք է քննիչը կամ դատարանն ուղատարություն դարձնի:

1. Հայաստանի քրեական դատավարության օրենսգիրքը /85-րդ հոդված/ նշում է,

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)
ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
106

որ փորձագետի եզրակացությունը չպետք է դուրս գա իր իրավասության սահմաններից:

Ստուգել ձեռագրաբան-փորձագետի եզրակացությունը նշանակում է ամենից առաջ պարզել՝ արդյոք հետազոտությունը կատարվել է տվյալ փորձաքննության առարկայի և փորձագետի իրավասության սահմաններում, թե ոչ: Պրակտիկայում լինում է իրավասության խախտում երկու դեպքում: Առաջին, երբ փորձագետի կողմից լուծվում են հարցեր, որոնք ընդհանրապես չեն վերաբերում փորձաքննության առարկային: Երկրորդ՝ լուծվում են հարցեր, որոնք վերաբերում են փորձաքննության առարկային, բայց տվյալ փորձագետի իրավասության մեջ չեն մտնում:

1-ին դեպքում խախտվում է փորձաքննության առարկան (օրինակ՝ փորձագետը լուծում է իրավական հարցեր, իրեն վերագրում է քննիչի և դատարանի ֆունկցիաներ, եզրակացությունը հիմնում է փորձաքննության առարկային չվերաբերող և փորձագիտական եզրակացության համար հիմք չհանդիսացող գործի նյութերի վրա): Պրակտիկայում այդպիսի դեպքեր հազվադեպ են հանդիպում:

2-րդ դեպքում փորձագետը լուծում է այնպիսի հարցեր, որոնք վերաբերում են փորձաքննության առարկային, բայց դուրս են իր հատուկ գիտելիքների շրջանակներից, այսինքն՝ իրավասությունից: Քրեագիտական փորձաքննության զարգացման ժամանակակից մակարդակի պայմաններում վտրձագետները հիմնականում մասնագիտանում են փորձաքննության որևէ կոնկրետ տեսակի մեջ: Եթե ձգաբանական և հետքաբանական փորձաքննության ոլորտում մասնագիտացած փորձագետին հանձնարարեն կատարել ձեռագրի փորձաքննություն, նա կարող է ոչ բավարար իրավասու լինել այդպիսի հետազոտություն կատարելու համար:

2. Ձեռագրաբան-փորձագետի եզրակացության գիտական հիմնավորվածությունն էականորեն կախված է ինչպես հետազոտելի նյութի, այնպես էլ համեմատական նյութի (ձեռագրի, ստորագրության նմուշների) որակից և ծավալից:

Ձեռագրաբանական փորձաքննության մեջ նախապես չի կարելի որոշել՝ արդյոք հետազոտելի նյութի ծավալը բավարար է կատարողի իսկությունը որոշելու համար, թե ոչ: Միայն հետազոտության գործընթացում փորձագետը կարող է որոշել՝ արդյոք ձեռագրային նյութը բավարար է քննիչի և դատարանի կողմից իր առջև դրված խնդիրները լուծելու համար: Իսկ քննիչը և դատարանը, իրենց հերթին, ելնելով հետազոտելի օբյեկտի ծավալից, պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնեն, թե որքանով է հիմնավորված փորձագետի եզրակացությունը: Այսպես՝ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ում ձեռագրաբանական փորձաքննության էր ներկայացվել մի փաթեթ, որով փաթաթված են եղել որպես կաշառք նախատեսված թղթադրամներ: Փաթեթի վրա առկա էր «300000» թվային գրառում: Փորձագետի առջև դրված էր հետևյալ հարցը. «Փաթեթի վրա առկա «300000» թվային գրառումը կատարվել են կասկածյալի, թե մեկ այլ անձի կողմից»: Ուսումնասիրելով հետազոտելի թվային գրառումը, այն համեմատելով կասկածյալի ձեռագրի նմուշների հետ՝ փորձագետը հանգեց հետևյալ հետևության. «Ա-ի, թե մեկ այլ անձի կողմից է կատարվել փաթեթի վրա տեղավորված «300000» թվային գրառումը պարզել հնարավոր չէ հետազոտելի թվային գրառման գրաֆիկական նյութի սակավության պատճառով»:

Քննիչը և դատարանը մեծ ուշադրություն պետք է դարձնեն նմուշների քանակին և որակին: Ծանոթանալով փորձագետի եզրակացությանը՝ նրանք պետք է ճշտեն, թե ինչ նմուշներով է աշխատել փորձագետը: Նմուշները պետք է լինեն պատշաճ քանակի և որակի: Փորձագետը պետք է աշխատի ոչ միայն փորձառական նմուշներով, այլ նաև ազատ և ազատ-պայմանական նմուշներով: Հաճախ ենթադրյալ կատարողը փորձում է միտումնավոր կերպով փոխել իր ձեռագիրը փորձառական կամ ազատ-պայմանական նմուշներ տալիս: Այդ պատճառով փորձագետը պետք է պահանջի նրա ձեռագրի և ստորագրության ազատ նմուշները, քանի որ այս դեպքում մեծան դիտավորություն չի կարող լինել:

Կրիմինալիստիկա

3. Չեռագրաբան-փորձագետի եզրակացության գիտական հիմնավորվածությունը զգալի չափով որոշվում է փորձագիտական հետազոտության մեթոդիկայով: Այդ պատճառով, գնահատելով եզրակացությունը, քննիչներն ու դատավորները պետք է վերլուծության ենթարկեն հետազոտման կիրառված մեթոդները, քննադատեն եզրակացությունը այն դեպքում, երբ փորձագետը խախտել է հետազոտության մեթոդիկան կամ չի կիրառել անհրաժեշտ բոլոր մեթոդները:

Այսպես՝ այն դեպքում, երբ փորձագետի առջև դրված է ստորագրության իսկության կամ այն կասկածյալների կողմից կատարված լինելու վերաբերյալ հարցը, եզրակացության մեջ պետք է անպայման արտացոլված լինի հետազոտելի ստորագրությունը տվյալ անձի ստորագրության նմուշների հետ համեմատելու փաստը: Նշված նմուշների բացակայությունը վկայում է հետազոտության մեթոդիկայի խախտման մասին:

Այն դեպքում, երբ փորձագետը հետազոտել է մեծ քանակությամբ տեքստեր, ստորագրություններ, թվային գրառումներ և դրանք համեմատել է որոշակի անձի ձեռագրի և ստորագրության նմուշների հետ, անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել, թե արդյոք փորձագետը նշել է, որ նա հետազոտելի տեքստերը, ստորագրությունները համեմատել է միմյանց հետ և պարզել, որ դրանք կատարվել են միևնույն անձի կողմից: Մինչև այսպիսի համեմատություն անցկացնելը բոլոր հետազոտելի օբյեկտների հետազոտ համեմատություն նմուշների հետ չի կարող անցկացվել, քանի որ այն կհանդիսանա ձեռագրաբանական հետազոտության մեթոդիկայի խախտում:

Այն դեպքում, երբ փորձագետը եզրակացության մեջ հաստատում է, որ ստորագրությունը կամ տեքստը կատարված է ընդօրինակմամբ կամ աղավաղմամբ, անհրաժեշտ է ուսումնասիրել այդ ստորագրությունը, տեքստը և համոզվել, որ ընդօրինակման կամ աղավաղման մասին վկայող հատկանիշները (դիագնոստիկական հատկանիշներ) իսկապես կան, և դրանք փորձագետի կողմից նշված են եզրակացու-

թյան հետազոտական մասում:

Այն դեպքում, երբ գնահատվում է կրկնակի դատաձեռագրաբանական փորձաքննության եզրակացությունը, որով փորձագետը այլ հետևության է հանգել, քան սկզբնական փորձաքննությունը կատարած փորձագետը, անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել այն բանի վրա, թե ինչպես են կրկնակի փորձաքննությունը կատարած փորձագետները բացատրում հետևությունների միջև եղած տարբերությունները:

Բոլոր այն դեպքերում, երբ եզրակացություններին կից կան լուսանկարչական հավելվածներ, դրանք պետք է ուսումնասիրվեն: Ընդ որում, պետք է ուշադրություն դարձվի հատկանիշների նշելու ճշտությանը և եզրակացության մեջ դրանց վրա հիմնվելուն:

Հատուկ ուշադրություն են պահանջում հարցի լուծման անհնարինության մասին եզրակացությունները: Քննիչներն ու դատավորները պետք է ուսումնասիրեն փորձագետի այդպիսի հետևության պատճառը և ստուգեն դրա հիմնավորվածությունն իսկապես հետազոտման ենթակա օբյեկտի գրաֆիկական նյութը սակավ է եղել, այն կառուցվածքով պարզ է եղել, թե ոչ և այլն:

Չեռագրաբան-փորձագետի հետևությունների հավաստիության ստուգումը

Քննիչի և դատարանի կողմից ձեռագրաբան-փորձագետի հետևությունները ստուգելու ամենաառնչվելուսով ձևը փորձագետի կողմից պարզված փաստերի համադրումն է գործի մյուս ապացույցների հետ և դրանցով փորձագետի հետևությունների հաստատումը կամ ժխտումը: Եթե նման համադրման արդյունքում ի հայտ կգան հակասություններ, ապա քննիչը և դատարանը պետք է պարզեն դրանց պատճառը: Նրանք պետք է ձեռնարկեն բոլոր անհրաժեշտ միջոցները այդ հակասությունները վերացնելու համար: Այդ նպատակով կարող են կատարվել նոր գործողություններ՝ ուղղված ինչպես ձեռագրաբան-փորձագետի հետևությունները, այնպես էլ դրան հակասող ապացույցները

ստուգելուն: Փորձագետի հետևությունների հավաստիությունը ստուգելու համար կարող են օգտագործվել տարբեր մեթոդներ՝

ա) քննիչի կողմից փորձագետի հարցաքննություն և անհրաժեշտ բացատրությունների և լրացումների ստացում, որոնք կարող են վերացնել եղած հակասությունները և զնահատական տալ փորձագետի հետևությունների հավաստիությանը (ՀՀ քր. դատ. օր. 114-րդ հոդված, 252-րդ հոդված)։

բ) փորձագետին դատարան կանչելը դատական քննության ժամանակ փորձագետին կարող է առաջարկվել նոր հետազոտություն կատարել և դատաքննության արդյունքները հաշվի առնելով՝ ձևակերպել իր հետևությունները: Փորձագետը կարող է հարցաքննվել իր եզրակացությունը բացատրելու կամ լրացնելու համար (ՀՀ քր. դատ. օր. 344-րդ, 345-րդ, 346-րդ հոդվածներ)։

գ) լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննության նշանակում. (ՀՀ քր. դատ. օր. 251-րդ հոդված)։

դ) դատավարական այլ գործողությունների կատարում, որոնք կարող են օգտագործվել փորձագետի հետևությունների հավաստիությունը ստուգելու համար - հարցաքննություն, առերեսում, փաստաթղթերի զննություն և այլն։

ե) փորձագետի եզրակացության հրապարակում և դրա քննարկում դատավարության բոլոր մասնակիցների կողմից այն դեպքում, երբ փորձաքննությունը կատարվել է միայն նախաքննական փուլում և փորձագետը չի մասնակցում դատական քննությանը:

Գնահատելով ձեռագրաբան-փորձա-

գետի եզրակացությունը, դրա փաստական, տրամաբանական, մեթոդական, քերականական և լուսանկարչական կողմերը և համոզվելով, որ այն կասկած չի հարուցում՝ քննիչը և դատավորն այն օգտագործում են մյուս ապացույցների հետ միասին ապացուցման ենթակա հանգամանքները պարզելու համար: Առանձին դեպքում ձեռագրաբան-փորձագետի կողմից բացահայտված փաստը կարող է ուղղակի ապացույց հանդիսանալ: Օրինակ՝ գրպարտության վերաբերյալ գործերով, եթե ձեռագրաբան-փորձագետը կպարզի, որ գրպարտչական բովանդակությամբ նամակը գրված է մեղադրյալի կողմից, ապա դատարանն իրավունք ունի այդ փաստն օգտագործել որպես մեղադրյալի մեղքի ուղղակի ապացույց:

Ձեռագրաբան-փորձագետի կողմից որոշակի անձի կողմից գումար կամ գույք ստանալու վերաբերյալ փաստաթղթերը կեղծելու փաստի բացահայտումը փաստաթղթերի կեղծման մեջ այդ անձին մերկացնող ուղղակի ապացույց է հանդիսանում, իսկ անուղղակի ապացույց հափշտակության մեջ նրա մասնակցության մասին:

Մյուս դեպքերում, ինչպես արդեն նշվեց, փորձագետի եզրակացության մեջ պարունակվող փաստերը մյուս ապացույցների համակցության մեջ կարող են քննիչին և դատարանին օգնել պարզելու հանցագործության դեպքը (ժամանակը, վայրը, կատարման եղանակը և մյուս հանգամանքները), մեղադրյալի մեղքը և հանցագործության շարժառիթները, հանցագործությամբ պատճառված վնասի չափը և բնույթը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. “Судебно-почерковедческая экспертиза”, в 2-х томах. М., Наука 2007.
2. “Судебно-почерковедческая экспертиза”- Методическое пособие. М., 1989.
3. “Памятка следователя и судьи о подготовке материалов при назначении судебных почерковедческой и автороведческой экспертиз”- ВНИИСЭ. М., 1986.
4. “Проблемы теории судебной экспертизы” - ВНИИСЭ. М., 1980.

5. *Визирова В.Н., Кулагин П.Г., Труфанова Л.Н.* “Подготовка материалов для почерковедческой экспертизы”. М., 1971.
6. *Меленевская З.С.* “Теория и практика повторных почерковедческих экспертиз”. Киев, 1974.
7. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք /ընդունվել է 1998թ. հուլիսի 1-ին, ուժի մեջ է մտել 1999թ. հունվարի 12-ից/:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)

ՈՍՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ

ԵՐԵՎԱՆ ԶԱՂԱՔԻ ԿԵՆՏՐՈՆ ԵՎ ՆՈՐԶ-ՄԱՐԱՇ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆՆԵՐԻ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԴԱՏԱՎՈՐ
ԳԱԳԻԿ ՊՈՂՈՍՅԱՆԻՆ ԿԱՐԳԱՊԱՀԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ
ԵՆԹԱՐԿԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾԸ ԿԱՐՃԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

2010 թվականի հոկտեմբերի 22-ին Երևան քաղաքում՝ դռնփակ նիստում, քննարկելով Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ՝ Դատարան) դատավոր Գագիկ Պողոսյանին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Կարգապահական վարույթ հարուցելու առիթը.

ՀՀ արդարադատության նախարարի 09.08.2010 թվականի թիվ 163-Ա հրամանով Դատարանի դատավոր Գ. Պողոսյանի նկատմամբ կարգապահական վարույթ հարուցելու առիթ է հանդիսացել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալի 24.05.2010 թվականի հաղորդումը:

2. Կարգապահական խախտման վերաբերյալ ՀՀ արդարադատության նախարարի եզրակացությունը.

ՀՀ արդարադատության նախարար Գևորգ Դանիելյանը Արդարադատության խորհուրդ (այսուհետ՝ Խորհուրդ) է ներկայացրել միջնորդություն՝ դատավոր Գ. Պողոսյանին արդարադատություն իրականացնելիս դատավարական օրենքների նորմերի ակնհայտ և կոպիտ խախտումներ թույլ տալու համար կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու մասին: Նշված միջնորդությանը կցվել է Դատարանի դատավոր Գ. Պողոսյանի կարգապահական խախտման վերաբերյալ ՀՀ արդարադատության նախարարի եզրակացությունը:

Ըստ եզրակացության՝

ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա. Դանիելյանը 24.05.2010 թվականի թիվ 36-167-09 գրությամբ ՀՀ արդարադատության նախարարի քննարկմանն է ուղարկել ձեռքակալված Ռուբեն Մովսեսի Եսայանի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ Դատարան ներկայացված միջնորդության քննարկման կապակցությամբ Երևան քաղաքի դատախազի հաղորդումն ու կից նյութերը:

Երևան քաղաքի դատախազը տեղեկացրել է, որ հիշյալ փաստի առթիվ կատարվել է ստուգում, որի արդյունքում պարզվել է հետևյալը.

17.05.2010 թվականին ժամը 19:20-ին ՀՀ ԿԱ ՊԵԿ քննչական վարչության ՀԿԳ քննիչ Ա. Մարգարյանի կողմից ձեռքակալվել է Ռ. Եսայանը, որը նույն օրը՝ ժամը 20:35-ին, տեղափոխվել է ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության ձեռքակալված անձանց պահելու վայր:

20.05.2010 թվականին ժամը 13:15-ին Ռ. Եսայանը տեղափոխվել է Դատարան՝ վերջինիս նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու միջնորդությունը քննության առնելու համար: Նույն օրը՝ ժամը 19:20-ին, ՀՀ ԿԱ ՊԵԿ քննչական վարչության պետ Է. Սարիկյանի և դատավոր Գ. Պողոսյանի գրությունների հիման վրա, Ռ. Եսայանին արգելանքի վերցնելու պահից 72 ժամը լրացած լինելու պայմաններում վերջինս ըն-

ՀՈՎՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
110

Դատական պրակտիկա

դումվել է ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության ձեռքակալված անձանց պահելու վայր, որտեղ պահվել է մինչև 21.05.2010 թվականի ժամը 12:30-ը:

Արդյունքում ձեռքակալված Ռ. Եսայանը 72 ժամից ավելի է գտնվել արգելանքի տակ, որով խախտվել են ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի պահանջները, ինչի կապակցությամբ Երևան քաղաքի դատախազը ծառայողական քննություն նշանակելու և անցկացնելու համար համապատասխան գրություն է ուղարկել ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության պետին:

ՀՀ արդարադատության նախարարությունում կատարված ուսումնասիրությամբ պարզվել են հետևյալ փաստական հանգամանքները.

17.05.2010 թվականին՝ ժամը 19:20 ընդհանրապես, ՀՀ ԿԱ ՊԵԿ քննչական վարչության ՀԿԳ քննիչ Ա. Մարգարյանի կողմից Ռ. Եսայանը ձեռքակալվել և տեղափոխվել է ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության ձեռքակալված անձանց պահելու վայր:

ՀԿԳ քննիչ Ա. Մարգարյանը 20.05.2010 թվականին կայացրել է որոշում՝ Ռ. Եսայանին քրեական գործով որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին, ինչը նրան հայտարարվել է նույն օրը՝ ժամը 14:00-ին: Այնուհետև, ՀԿԳ քննիչ Ա. Մարգարյանը 20.05.2010 թվականին կայացրած մեկ այլ որոշմամբ միջնորդություն է ներկայացրել Դատարան՝ իր վարույթում գտնվող քրեական գործով մեղադրյալ Ռ. Եսայանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց երկու ամիս ժամկետով կալանավորում կիրառելու մասին: Նույն օրը մեղադրյալը տեղափոխվել է Դատարան՝ վերջինիս նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու միջնորդությունը քննության առնելու համար:

Ըստ Դատարանի դատական նիստի արձանագրության համառոտագրման՝ նշված միջնորդության քննության նպատակով դատական նիստը սկսվել է 20.05.2010 թվականին՝ ժամը 17:15-ին: Դատական նիստի ընթացքում մեղադրյալի պաշտպան Վ. Գևորգյանը միջնորդություն է ներկայացրել Դատարանին և խնդրել է իր պաշտպանյալի նկատմամբ որպես խափանման միջոց՝ կալանավորման փոխարեն կիրառել գրավ: Դատարանի կողմից հայտարարվել է ընդմիջում, որից հետո սկսված դատական նիստի ընթացքում միջնորդության քննարկման ժամանակ պաշտպան Վ. Գևորգյանն այլ միջնորդություն է ներկայացրել Դատարանին՝ խնդրելով հետաձգել միջնորդության քննությունը՝ մեղադրյալի անձը բնութագրող փաստաթղթեր Դատարանին ներկայացնելու պատճառաբանությամբ: Այս միջնորդության քննարկման արդյունքում Դատարանը բավարարել է այն՝ կայացնելով որոշում՝ միջնորդության քննության հետաձգման մասին: Միաժամանակ Դատարանը հայտարարել է ընդմիջում, որից հետո վերսկսել է դատական նիստը: Այնուհետև, հետաձգել է դատական նիստը և այն նշանակել է 21.05.2010 թվականին՝ ժամը 14:00-ին: Դատական նիստը փակվել է նույն օրը՝ ժամը 18:19-ին:

Դատավորը դատական նիստը փակելուց հետո նույն օրը թիվ ԵԿԴ/0336/06/10 գրությամբ ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության ձեռքակալված անձանց պահելու վայրի պետի ժամանակավոր պաշտոնակատար Մ. Բուչախյանին ուղարկել է դատական նիստը հետաձգելու և այն 21.05.2010 թվականին ժամը 14:00-ին նշանակելու մասին նշված գործով դատական նիստի արձանագրության քաղվածքը և խնդրել ընդունել ձեռքակալվածին:

21.05.2010 թվականին ժամը 14:16-ին Դատարանը սկսել է դատական նիստը և շարունակել է վերոհիշյալ միջնորդության քննությունը: Քննության արդյունքում Դատարանը կայացրել է որոշում, որով մեղադրյալ Ռ. Եսայանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրել է կալանավորումը՝ երկու ամիս ժամկետով՝ մինչև 17.07.2010 թվականը, իսկ պաշտպան Վ. Գևորգյանի միջնորդությունը՝ մերժել:

ՀՀ արդարադատության նախարարը գտել է, որ դատավորը ձեռքակալված Ռ. Եսայանի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու մասին վարույթն իրականացնող մարմնի ներկայացրած միջնորդության քննության ընթացքում արդարադատ-

ՀՈՒՑԵՆՄԲԵՐ - ՆՈՑԵՆՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Դատական պրակտիկա

տություն իրականացնելիս թույլ է տվել օրենքի քրեադատավարական նորմերի ակնհայտ և կոպիտ խախտում հետևյալ պատճառաբանությամբ:

Դատարանը, 20.05.2010 թվականին քննելով վարույթն իրականացնող մարմնի վերոնշյալ միջնորդությունը, նույն օրը՝ ժամը 18:19-ին, դատական նիստը հետաձգել և նշանակել է հաջորդ օրը՝ 21.05.2010 թվականին՝ 14:00-ին՝ չլուծելով մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու մասին ներկայացրած միջնորդության հիման վրա որոշում կայացնելու հարցը: Մինչդեռ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի համաձայն՝ ձերբակալվածը, վարույթն իրականացնող մարմնի որոշման հիման վրա, ենթակա է ազատման, եթե լրացել է ձերբակալման՝ օրենքով սահմանված առավելագույն ժամկետը, իսկ մինչ այդ դատարանը մեղադրյալին կալանավորելու մասին որոշում չի կայացրել: Նույն օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ միջնորդություն հարուցելու մասին որոշումը ենթակա է անհապաղ քննարկման դատարանում, և նույն հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ նշված միջնորդությունը քննելիս դատարանը պարտավոր էր կայացնել որոշում այն բավարարելու կամ մերժելու մասին, ինչը դատարանի կողմից չի կատարվել (խախտվել է միջնորդությունն անհապաղ քննարկելու օրենքի պահանջը):

Այնուհետև, Դատարանը 21.05.2010 թվականին՝ ժամը 14:16-ին, սկսել է դատական նիստը և շարունակել է քննարկել պաշտպանի միջնորդությունը: Արդյունքում կայացրել է որոշում, որով բավարարել է նախաքննության մարմնի միջնորդությունը, իսկ պաշտպանի միջնորդությունը՝ մերժել: Դատարանը, սկսելով դատական նիստը, չի անդրադարձել այն հանգամանքին, որ մեղադրյալը ձերբակալման մեջ է գտնվում ՀՀ Սահմանադրության և այլ իրավական ակտերով սահմանված ժամկետից՝ 72 ժամից ավելի: Այսինքն՝ Դատարանը կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու մասին վարույթն իրականացնող մարմնի ներկայացրած միջնորդությունը քննել է ակնհայտ անօրինական անազատության մեջ գտնվող անձի վերաբերյալ:

Նշված գործողությունների արդյունքում խախտվել են «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածով սահմանված պահանջները: Մասնավորապես՝ նշված կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածը սահմանում է.

«1.Յուրաքանչյուր ոք ունի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի ազատությունից զրկել այլ կերպ, քան հետևյալ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով.

(...)

գ) անձի օրինական կալանավորումը կամ ձերբակալումը՝ հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում նրան իրավասու օրինական մարմնին ներկայացնելու նպատակով, կամ այն դեպքում, երբ դա հիմնավոր կերպով անհրաժեշտ է համարվում նրա կողմից հանցագործության կատարումը կամ այն կատարելուց հետո նրա փախուստը կանխելու համար: (...)

3.Սույն հոդվածի 1-ին կետի (գ) ենթակետի դրույթներին համապատասխան ձերբակալված կամ կալանավորված յուրաքանչյուր ոք անհապաղ տարվում է դատավորի կամ օրենքով՝ դատական իշխանություն իրականացնելու համար լիազորված պաշտոնատար անձի մոտ և ունի ողջամիտ ժամկետում դատաքննության իրավունք կամ մինչև դատաքննությունն ազատ արձակվելու իրավունք: Ազատ արձակումը կարող է պայմանավորվել դատաքննության ներկայանալու երաշխիքներով»:

Վերը նշված հոդվածի բովանդակությունից բխում է, որ դրանում սահմանված օրինականության պահանջը ենթադրում է, որ ազատությունից զրկումը պետք է իրականացվի ներպետական իրավունքին և Եվրոպական կոնվենցիային համապատասխան և չլինի կամայական: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը Ջեսիուսն ընդդեմ Լիտվայի (Jecius v.Lithuania, Judgment of 31 July 2000) գործով վճռում նշել է, որ կոնվենցիայի 5-րդ

հողվածի 1-ին կետում ամրագրված «օրինական» և «օրենքով սահմանված» արտահայտությունները հիմնականում վերաբերում են ներպետական իրավունքին և նշում են պետության կողմից նյութական և դատավարական ներպետական նորմերի պահանջները կատարելու պարտավորությունը: Այսինքն՝ ազատությունից զրկելը թույլատրվում է միայն օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով, այսինքն՝ օրինականության և իրավական որոշակիության սկզբունքներին համապատասխան: «Օրենքի համաձայն» արտահայտությունը վերաբերում է ներպետական իրավունքին, սակայն ներպետական իրավունքն ինքնին «պետք է համապատասխանի մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային նորմերում սահմանված կամ դրանցից բխող սկզբունքներին»:

Ավելին, հարկ է նկատել նաև, որ Եվրոպական դատարանն իր որոշումներում արձանագրել է նաև, որ իր կարծիքով, առավելագույն ժամկետը նախապես հայտնի լինելու պարագայում, ձերբակալման համար պատասխանատու իշխանությունները պարտավոր են ձեռնարկել բոլոր անհրաժեշտ միջոցները, որոնք կերաշխավորեն, որպեսզի թույլատրելի ժամկետը չգերազանցվի (օրինակ՝ K. F-ն ընդդեմ Գերմանիայի):

Մասնավորապես՝ Եվրոպական դատարանի 09.02.2010 թվականի (զանգատ թիվ 24173/06) Ասատրյանն ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության գործով արձանագրվել են հետևյալ հանգամանքները. «... Սակայն, երբ առավելագույն կալանքի ժամկետը և ազատ արձակումը կարգավորված են օրենքով, ի տարբերություն դատարանի որոշման, իշխանությունները պարտավոր են ձեռնարկել բոլոր անհրաժեշտ կանխարգելիչ միջոցները, որպեսզի երաշխավորեն, որ չգերազանցվի թույլատրված ժամկետը (տե՛ս K.-F. v. Germany, 27.11.1997 թվական, §70, որտեղ նույնիսկ 45 րոպեով ուշացումը համարվել է 5-րդ հողվածի 1(գ) մասի խախտում, քանի որ կալանքի առավելագույն ժամկետը նախապես հայտնի էր և վերջնական): (...) Դատարանը կրկնում է, որ Պայմանավորվող կողմերը պետք է այնպես ձևավորեն իրենց իրավական համակարգը, որ իրավապահ մարմինները կարողանան կատարել իրենց պարտականությունը՝ խուսափել ազատությունից չարդարացված ձևով զրկելուց»:

Մույն եզրակացությամբ ՀՀ արդարադատության նախարարը գտել է, որ դատական ակտը, որը պարունակում է դատավարական իրավունքի նորմերի ակնհայտ և կոպիտ խախտում, չի կարող կայացվել դատավորի մեղքի բացակայությամբ: Տվյալ պարագայում դատավորի մեղավորությունն առկա է, քանի որ նա չի դրսևորել բավարար ուշադրություն և շրջահայացություն, որի արդյունքում չեն պահպանվել արդարության և օրինականության սկզբունքները, և թույլ է տրվել դատավարական իրավունքի ակնհայտ և կոպիտ խախտում:

Ելնելով վերոգրյալից՝ ՀՀ արդարադատության նախարարը գտնում է, որ Դատարանի դատավոր Գ. Պողոսյանը, քննության առնելով թիվ 83155909 քրեական գործով մեղադրյալի նկատմամբ որպես խափանման միջոց երկու ամիս ժամանակով կալանք կիրառելու մասին միջնորդությունը, թույլ է տվել «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի 5-րդ հողվածի 1-ին մասի (գ) կետի, ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հողվածի, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 11-րդ հողվածի 5-րդ մասի, 285-րդ հողվածի 2-րդ և 5-րդ մասերի պահանջների ակնհայտ և կոպիտ խախտումներ բովանդակող արարք, որի հետևանքով խախտվել է Ռ. Եսայանի՝ ՀՀ օրենսդրությամբ և միջազգային փաստաթղթերով (Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր, Քաղաքական և քաղաքացիական իրավունքների միջազգային դաշնագիր, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության եվրոպական կոնվենցիա) ամրագրված ազատության իրավունքը, և որը, ՀՀ դատական օրենսգրքի 153-րդ հողվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն, հիմք է դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու համար:

3. Դատավորի բացատրությունում բերված փաստարկները ՀՀ արդարադատության

Դատական պրակտիկա

Ոստարարի կողմից հարուցված կարգապահական վարույթի վերաբերյալ.

08.09.2010 թվականին դատավոր Գ. Պողոսյանը ՀՀ արդարադատության նախարարին ներկայացրել է բացատրություն, որում, մասնավորապես, նշել է.

«Ամբողջովին և անվերապահորեն ընդունում եմ, որ Ռ. Եսայանի վերաբերյալ քրեական գործով մինչդատական վարույթում նրա ձերբակալումը տևել է արգելանքի վերջնելու պահից 72 ժամից ավելի, և այն, որ թույլ են տրվել մեղադրյալի սահմանադրական իրավունքի, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջների խախտումներ:

Սակայն անհասկանալի է, թե ինչու են նշված խախտումները վերագրվել դատարանին (դատավոր Գ. Պողոսյանին):

Իրոք, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի համաձայն՝ ձերբակալվածը, վարույթն իրականացնող մարմնի որոշման հիման վրա, ենթակա է ազատման, եթե... լրացել է ձերբակալման՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված առավելագույն ժամկետը, և դատարանը մեղադրյալին կալանավորելու մասին որոշում չի կայացրել, իսկ նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդված 1-ին մասի 3-րդ կետով նախատեսված դեպքում կասկածյալին ազատում է ձերբակալվածներին պահելու վայրի վարչակազմի ղեկավարը:

ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատակազմի վերահսկողության վարչությունը կատարված ուսումնասիրության արդյունքում կազմված տեղեկանքով հանգել է հետևության, որ «Դատավոր Գ. Պողոսյանը ձերբակալված Ռ. Եսայանի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու մասին վարույթն իրականացնող մարմնի ներկայացրած միջնորդության քննության ընթացքում արդարադատություն իրականացնելիս թույլ է տվել օրենքի քրեադատավարական նորմերի ակնհայտ և կոպիտ խախտում»:

Մասնավորապես՝ նշված վարչությունը, շարադրելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ և 285-րդ հոդվածների բովանդակությունը, գտել է, որ դատարանը, հետաձգելով դատական նիստը և այն նշանակելով հաջորդ օրը, չի լուծել մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու մասին ներկայացված միջնորդության հիման վրա որոշում կայացնելու հարցն, ու հանգել է եզրակացության, որ խախտվել է միջնորդությունն անհապաղ քննարկելու օրենքի պահանջը:

Միաժամանակ նշված մարմինը գտել է, որ դատարանը, սկսելով հետաձգված նիստը, չի անդրադարձել այն հանգամանքին, որ մեղադրյալը ձերբակալման մեջ է գտնվել 72 ժամից ավելի, այսինքն՝ դատարանը կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու մասին վարույթն իրականացնող մարմնի ներկայացրած միջնորդությունը քննել է ակնհայտ անօրինական անազատության մեջ գտնվող անձի վերաբերյալ, ավելին, ազատության մեջ գտնվելու իրավունքից զրկված անձի նկատմամբ առանց հիմքի որպես խափանման միջոց ընտրել է կալանավորումը:

Ամփոփելով տեղեկանքում շարադրված իրավական մտքերը, եզրահանգումները, օրենքների, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի ու «Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի» նախադեպային որոշման յուրովի արված մեկնաբանությունները՝ վերը նշված մարմինը հանգել է վերջնական եզրակացության, որ «խախտվել են անձի՝ ՀՀ օրենսդրությամբ արդար դատաքննության և ազատության իրավունքները, որոնք ազդել են քրեական գործով ճիշտ և օրինական որոշման կայացմանը»:

ՀՀ արդարադատության նախարարությունում աշխատակազմի վերահսկողության վարչությունը, տեղեկանքում անդրադառնալով վարույթն իրականացնող մարմնի ներկայացրած միջնորդությանը, փաստորեն, ընդունել է, որ վարույթն իրականացնող մարմինը

ՀԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)
114

քննիչն է, սակայն, հավանաբար թյուրիմացաբար, ուշադրություն չի դարձրել այն հանգամանքին, որ դատարանը քրեական գործով մինչդատական վարույթում չի կարող համարվել քրեական վարույթն իրականացնող մարմին, առավել ևս՝ ձերբակալվածներին պահելու վայրի վարչական ղեկավար, հետևաբար, չի կարող իրականացնել օրենքով նշված մարմիններին վերապահված լիազորությունները՝ նկատի ունենալով, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի համաձայն՝ քրեական գործով մինչդատական վարույթը քրեական գործով վարույթն է՝ քրեական գործ հարուցելու հարցի լուծման պահից մինչև գործն ըստ էության քննելու համար դատարան ուղարկելը, իսկ նույն մասի 30-րդ կետի համաձայն՝ քրեական գործի մինչդատական վարույթում քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը հետքննության մարմինն է, քննիչը և դատախազը:

Այսինքն՝ ձերբակալված մեղադրյալը, ում կալանավորելու մասին դատարանը որոշում կայացրած չի եղել, ձերբակալման՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված առավելագույն ժամկետը լրանալուց հետո պետք է ազատվեր քննիչի որոշմամբ կամ ձերբակալվածներին պահելու վայրի վարչակազմի ղեկավարի կողմից՝ նկատի ունենալով, որ միջնորդության քննությունը (դատական նիստը) հետաձգելիս լրացած չի եղել մեղադրյալի ձերբակալման՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված առավելագույն ժամկետը:

Վերը նշված տեղեկանքից չի հասկացվում, թե օրենքով վերապահված իր լիազորություններից դուրս ինչ պետք է աներ դատարանը, որ չի արել:

Ինչ վերաբերում է տեղեկանքում նշված այն «խախտմանը», որ դատարանը պարտավոր էր նույն դատական նիստում քննել ներկայացված միջնորդությունը և կայացնել որոշում, ինչը չի արվել, ու խախտվել է միջնորդությունն անհապաղ քննարկելու օրենքի պահանջը, ապա միջնորդությունը քննարկվել է անհապաղ և հետաձգվել է դատական նիստը, այդ թվում՝ միջնորդության լուծումը, ինչն օրենսդիրը չի պահանջում կատարել անհապաղ ու բացի դա, օրենսդիրը նաև նախատեսել է, որ միջնորդության քննությունը կարող է տեղի ունենալ հաջորդ օրը:

Այսպես՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 283-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատավարական հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու մասին միջնորդությունները (նույն օրենսգրքի 280-րդ հոդվածի համաձայն՝ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելը քրեադատավարական հարկադրանքի միջոց է) դատավորի կողմից պետք է քննվեն անհապաղ, բայց ոչ ուշ, քան դրանք ստանալու հաջորդ օրը:

Նույն հոդվածի համաձայն՝ միայն բնակարանի խուզարկության միջնորդությունները պետք է քննվեն անհապաղ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի համաձայն՝ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ միջնորդություն հարուցելու մասին որոշումը ենթակա է անհապաղ քննման նախաքննության կատարման վայրի դատարանում, (...) միջնորդությունը քննարկելիս դատավորն իրավունք ունի պահանջել միջնորդությունը հիմնավորող լրացուցիչ նյութեր, բացատրություններ, (...) քննելով միջնորդությունը՝ դատավորը որոշում է կայացնում մեղադրյալի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու, կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու կամ միջնորդությունը մերժելու մասին, (...) որոշումը կայացնելու օրը դատարանն այն ստորագրությամբ հանձնում է կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու կամ կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու մասին միջնորդություն հարուցած անձին, մեղադրյալին, պաշտպանին և տուժողին, իսկ դատական նիստին վերջիններիս չներկայանալու դեպքում՝ պատշաճ ձևով ուղարկում է նրանց (...). որոշումը ենթակա է անհապաղ կատարման:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի վերլուծությունից նույնպես հետևում է, որ անհապաղ պետք է քննվի միջնորդությունը, և կատարվի կայացված

Դատական պրակտիկա

որոշումը, իսկ միջնորդության լուծումը՝ որոշման կայացումը, կարող է տեղի ունենալ ոչ անհապաղ ու ոչ նույն օրը՝ նկատի ունենալով, որ միջնորդությունը հիմնավորող լրացուցիչ նյութեր, բացատրություններ պահանջելու դատավորի իրավունքը կանխատեսում է նաև նշված պահանջի կատարման համար միջնորդության քննություն, հետևաբար, նաև դատական նիստի հետաձգում և հաշվի առնելով, որ միջնորդությունը կարող է քննվել նաև աշխատանքային օրվա վերջում կամ ապացույցների ներկայացման համար կարող է անհրաժեշտ լինել ավելի երկար ժամկետ, դատական նիստը, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 283-րդ հոդվածի համաձայն, կարող է հետաձգվել մինչև հաջորդ օրը:

Չնայած դատարանի վերը նշված իրավունքին՝ օրենսդիրը չի որոշել, թե նման դեպքում դատարանի կողմից ինչ որոշում պետք է կայացվի անձին անազատության մեջ պահելու ժամկետի վերաբերյալ (տե՛ս նշված հարցի վերաբերյալ ՌԴ օրենսդրության մասին հաջորդիվ ներկայացված հիշատակումը):

Կոնկրետ դեպքում դատարանը, միջնորդության քննությունը (դատական նիստը) հետաձգել է հաջորդ օրը՝ նկատի ունենալով, որ պաշտպանը հարուցել է նման միջնորդություն, որի մերժումը կարող էր համարվել մեղադրյալի իրավունքների պաշտպանության կոպիտ խախտում, հետևաբար, նաև նրա սահմանադրական իրավունքի ու «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի խախտում՝ նկատի ունենալով, որ խափանման միջոց կիրառելիս դատարանը պետք է հաշվի առնի նաև մեղադրյալի անձը բնութագրող տվյալները, որպիսիք ցանկություն է հայտնել ներկայացնել պաշտպանը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ խափանման միջոց կիրառելու անհրաժեշտության և կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ դրա տեսակն ընտրելու հարցը լուծելիս հաշվի են առնվում՝ (...), կասկածյալի կամ մեղադրյալի անձը, տարիքը և առողջական վիճակը, (...), զբաղմունքի տեսակը, ընտանեկան դրությունը, խնամարկյալների առկայությունը, գույքային դրությունը, բնակչության մշտական վայրի առկայությունը և այլ էական հանգամանքներ:

Ինչ վերաբերում է տեղեկանքում նշված այն «խախտումներին», որ դատարանն առանց հիմքի որպես խափանման միջոց ընտրել է կալանավորումը, նաև այն, որ խախտվել են անձի ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված արդար դատաքննության և ազատության իրավունքները, որոնք ազդել են քրեական գործով ճիշտ և օրինական որոշման կայացմանը, ապա դատարանի 21.05.2010 թվականի որոշման մեջ հստակ նշված է. «Նկատի ունենալով, որ առկա է ողջամիտ կասկած, որ մեղադրյալ Ռ. Եսայանը կատարել է իրավախախտում և մնալով ազատության մեջ՝ կարող է խոչընդոտել մինչդատական վարույթում գործի քննությանը, ինչի հավանականությունը մեծ է՝ հաշվի առնելով նրա կատարած հանցանքի բնույթը և վտանգավորության աստիճանը, դատարանը գտնում է, որ միջնորդությունում նշված հիմքերի ու շարժառիթների մատով հիմնավոր են ՀՀ ԿԱ ՊԵԿ ԶՎ ՀԿԳ քննիչ Ա. Մարգարյանի կասկածները, հետևաբար, դրանք բավարար են Ռ. Եսայանի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու համար»:

Նշված որոշումը թեև դատախազության, այդ թվում՝ Երևան քաղաքի դատախազի կողմից չի բողոքարկվել, սակայն մեղադրյալի պաշտպանի բողոքի հիման վրա որոշման օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը ստուգվել է ՀՀ քրեական վերաքննիչ դատարանի կողմից, և վերադաս դատարանը, գտնելով, որ 21.05.2010 թվականի որոշումը կայացնելիս դատարանը չի խախտել ՄԻԵԿ-ի, ՄԻԵԳ-ի, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումների և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի պահանջները, նշված որոշումը թողել է ուժի մեջ՝ այն օրինական և հիմնավորված լինելու պատճառով:

Անդրադառնալով Եվրոպական դատարանի որոշումների վերաբերյալ տեղեկանքում նշված այն դիտարկմանը, որ «առավելագույն ժամկետը նախապես հայտնի լինելու պատճառով մեծապես ճեղքակալման համար պատասխանատու իշխանությունները պարտավոր են

ձեռնարկել բոլոր անհրաժեշտ միջոցները, որոնք կերաշխավորեն, որպեսզի թույլատրելի ժամկետը չզերսզանցվի», գտնում են, որ տեղեկանքում նշված խախտումները վերաբերելի են ձեռքարկված համար ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված «պատասխանատու իշխանություններին»՝ վարույթն իրականացնող մարմնին, ձեռքարկվածներին պահելու վայրի վարչակազմի ղեկավարին, քրեական գործի նկատմամբ դատավարական հսկողություն իրականացնող դատախազին և Երևան քաղաքի դատախազին: Վերջինս, եթե գտել է, որ թույլ է տրվել խախտում, պարտավոր էր օգտվել օրենքով իրեն տրված իրավունքից և կատարել իր պարտականությունը՝ բողոքարկել դատարանի որոշումը, մինչդեռ բավարարվել է միայն թույլ տրված խախտումների մասին վերադասին տեղեկացնելով:

Ամենևին նպատակ չհետապնդելով ձևական պատճառաբանություններով խուսափել պատասխանատվությունից (եթե, այնուամենայնիվ, օբյեկտիվորեն կհիմնավորվի, որ թույլ են տվել խախտում)՝ իրոք, գտնում են, որ վերը նշված հարցը կարիք ունի իրավական հստակ կարգավորման՝ հաշվի առնելով մի շարք երկրների օրենսդրությունը, ինչպես այդ երկրների, այնպես էլ ՀՀ իրավակիրառ պրակտիկան, որում քիչ չեն դեպքերը, երբ խափանման միջոց է ընտրվել ժամկետի խախտմամբ կալանքի տակ պահվող մեղադրյալների նկատմամբ: (Օրինակ՝ ՌԳ քրեական դատավարության օրենսգրքի 108-րդ հոդվածի 7-րդ մասի 3-րդ կետի համաձայն՝ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու միջնորդության հիմնավորվածության կամ դրա անհիմն լինելու վերաբերյալ լրացուցիչ ապացույցներ ներկայացնելու համար, կողմի միջնորդության դեպքում, դատարանն իրավունք ունի 72 ժամով երկարացնել ձեռքարկված ժամկետը՝ ձեռքարկված օրինական և հիմնավորված համարելու դեպքում):

Ի՞նչ պետք է անի նման դեպքում ՀՀ դատարանը, իրավական ի՞նչ լուծում պետք է տա և ի՞նչ որոշում պետք է կայացնի:

1. Պետք է չպահանջի միջնորդությունը հիմնավորող լրացուցիչ նյութեր, և միջնորդությունը լուծի միայն ներկայացված նյութերի հիման վրա:

2. Պետք է մերժի պաշտպանի միջնորդությունը՝ խախտելով անձի պաշտպանության իրավունքը:

3. Պետք է ազատ արձակի մեղադրյալին և նոր անդրադառնա միջնորդության քննությանն ու լուծմանը: Այդ դեպքում պետք է կալանքի ժամկետին հաշվակցվի 72 ժամից ավելի նրա անազատության մեջ գտնված ժամկետը (ինչը վերը նշված դեպքում արել է դատարանը) և արդո՞ք մեղադրյալը պետք է վերցվի կալանքի հարուցված միջնորդությունը բավարարելու դեպքում:

4. Պետք է կալանքի տակ օրենքով սահմանված ժամկետից ավելի պահելու հիմքով մերժի միջնորդությունը՝ չնայած օրենքով նման հիմք նախատեսված չէ:

5. Պետք է կայացնի լրացուցիչ որոշում, չնայած մինչդատական փուլում թույլ տրված խախտումների համար հնարավոր չէ կայացնել նման որոշում՝ նկատի ունենալով, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 360¹ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը դատավճռի կամ որոշման հետ միաժամանակ համապատասխան հիմքերի առկայության դեպքում պարտավոր է կայացնել լրացուցիչ որոշում, որով պետական մարմնի համապատասխան պաշտոնատար անձանց ուշադրությունն է հրավիրվում դատական քննության ժամանակ ի հայտ եկած այն էական խախտումների վրա, որոնք թույլ են տրվել քրեական գործով մինչդատական վարույթի ընթացքում»:

Դատարանի դատավոր Գ. Պողոսյանը ՀՀ արդարադատության խորհրդին է ներկայացրել պատասխան, որում մասնավորապես նշել է.

«Վերև քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր Գ. ազիկ Պողոսյանի կողմից դատավարական նորմերի խախտման վերաբերյալ» ՀՀ արդարադատության նախարարի եզրակացությունը հիմնավորված չէ. չեն ներկայացվել արարքը կարգապահական խախտում որակելու հիմնավոր

Դատական պրակտիկա

րումները, այդ թվում՝ կատարված արարքում իմ մեղքի առկայությունը՝ նկատի ունենալով իմ բացատրության նշված հիմնավորումները:

Ի տարբերություն և ի լրումն վերը նշված տեղեկանքի՝ եզրակացությունում ավելացվել է, որ իմ կողմից խախտվել է նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 5-րդ մասի պահանջը՝ անհասկալի ազատ չի արձակվել անազատության մեջ ապօրինի պահվող մեղադրյալը:

Անդրադառնալով նշված «խախտմանը»՝ գտնում եմ, որ թեև ՀՀ քրեական դատավարության սկզբունքներից մեկն անձի անձեռնմխելության սկզբունքն է, և որպես ընդհանուր նորմ դիտարկվող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը, ինչպես նաև հետաքննության մարմինը, քննիչը և դատախազը պարտավոր են անհասկալի ազատ արձակել անազատության մեջ ապօրինի պահվող յուրաքանչյուր անձի, կալանքի տակ պահելու վայրի վարչակազմի ղեկավարն իրավունք չունի կալանքը կրելու համար անձին ընդունել առանց համապատասխան դատական որոշման և պարտավոր է անհասկալի ազատ արձակել կալանքի տակ պահելու ժամկետը լրացած յուրաքանչյուր անձի, սակայն օրենսդիրը մինչդատական վարույթի փուլում նշված հարցի կարգավորման նպատակով ընդունված հատուկ նորմով՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածով, անդրադարձել է նշված հարցին և, նման լիազորությամբ օժտելով միայն վարույթն իրականացնող մարմնին ու ձեռքակալվածներին պահելու վայրի վարչակազմի ղեկավարին, գտել է, որ առաջինի որոշմամբ և երկրորդի կողմից միայն կարող է ազատվել ձեռքակալվածը, եթե լրացել է ձեռքակալման՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված առավելագույն ժամկետը, և դատարանը մեղադրյալին կալանավորելու մասին որոշում չի կայացրել:

Նշվածից հետևում է, որ բացառությամբ ձեռքակալվածների, մնացած բոլոր դեպքերում դատարանը նույնպես պարտավոր է անհասկալի ազատ արձակել անազատության մեջ ապօրինի պահվող յուրաքանչյուր անձի»:

4. Կարգապահական պատասխանատվության հարցի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

Խորհուրդը հիմք է ընդունում արձանագրված հետևյալ փաստերը.

1. 17.05.2010 թվականին ժամը 19:20-ին ՀՀ ԿԱ ՊԵԿ քննչական վարչության ՀԿԳ քննիչ Ա. Մարգարյանի կողմից ձեռքակալվել է Ռ. Եսայանը, որը նույն օրը՝ 20:35-ին, տեղափոխվել է ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության ձեռքակալված անձանց պահելու վայր:

2. 20.05.2010 թվականին ժամը 13:15-ից հետո Ռ. Եսայանը հանվել է ՉԱՊՎ-ից և ներկայացվել Դատարան՝ վերջինիս նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու միջնորդությունը քննության առնելու համար:

3. Դատական նիստի ընթացքում մեղադրյալի պաշտպան Վ. Գևորգյանը միջնորդություն է ներկայացրել Դատարանին՝ խնդրելով իր պաշտպանյալի նկատմամբ որպես խափանման միջոց՝ կալանավորման փոխարեն կիրառել գրավ: Դատարանի կողմից հայտարարվել է ընդմիջում: Վերսկսված դատական նիստի ընթացքում միջնորդության քննարկման ժամանակ պաշտպան Վ. Գևորգյանն այլ միջնորդություն է ներկայացրել Դատարանին՝ խնդրելով հետաձգել միջնորդության քննությունը՝ մեղադրյալի անձը բնութագրող փաստաթղթեր Դատարանին ներկայացնելու պատճառաբանությամբ:

4. Դատարանը, 20.05.2010 թվականին քննելով միջնորդությունը, նույն օրը՝ ժամը 18:19-ին, դատական նիստը հետաձգել և նշանակել է հաջորդ օրը՝ 21.05.2010 թվականին՝ ժամը 14:00-ին:

5. 21.05.2010 թվականին միջնորդության քննությունը (դատական նիստը) հետաձգելիս դեռևս լրացած չի եղել մեղադրյալի ձեռքակալման՝ ՀՀ քրեական դատավարության

օրենսգրքով սահմանված առավելագույն ժամկետը՝ 72 ժամը:

6. 21.05.2010 թվականին ժամը 14:16-ին Դատարանը սկսել է դատական նիստը: Դատարանը կայացրել է որոշում, որով մեղադրյալ Ռ. Եսայանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրել է կալանավորումը՝ երկու ամիս ժամկետով՝ մինչև 17.07.2010 թվականը, իսկ պաշտպան Վ. Գևորգյանի միջնորդությունը՝ մերժել:

5. Խորհրդի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Քննարկելով Դատարանի դատավոր Գագիկ Պողոսյանին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը, լսելով ՀՀ արդարադատության նախարարի ներկայացուցչի զեկույցը, դատավորի բացատրությունը, ուսումնասիրելով վարույթի նյութերը և հետազոտելով ապացույցները՝ Խորհուրդը գտնում է, որ ՀՀ արդարադատության նախարարի միջնորդությունը ենթակա է մերժման հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի համաձայն. «Ձերբակալվածը, վարույթն իրականացնող մարմնի որոշման հիման վրա ենթակա է ազատման, եթե լրացել է ձերբակալման սույն օրենսգրքով սահմանված առավելագույն ժամկետը և դատարանը մեղադրյալին կալանավորելու որոշում չի կայացրել»: Ընդ որում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 30-րդ կետի համաձայն՝ քրեական գործի մինչդատական վարույթում քրեական վարույթ իրականացնող մարմիններն են հետաքննության մարմինը, քննիչը և դատախազը:

Բացի այդ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ սույն հոդվածի առաջին մասի 3-րդ կետով նախատեսված դեպքում կասկածյալին ազատում է ձերբակալվածներին պահելու վայրի վարչակազմի ղեկավարը:

Ինչպես երևում է գործի նյութերից, երբ 2010 թվականի մայիսի 20-ի դատական նիստի ընթացքում դատարանը, քննության առնելով մեղադրյալի անձը բնութագրող փաստաթղթեր ներկայացնելու մասին պաշտպանի միջնորդությունը, բավարարել է այն և ժամը 18:19 ժամին նիստը հետաձգել է մինչև 2010 թվականի մայիսի 21-ը՝ ժամը 14:00, ձերբակալման 72 ժամը դեռևս լրացած չի եղել: Ժամը 19:20 ժամին մեղադրյալը ներկայացվել է ՉԱՊՎ: Այդ ժամանակ լրացել է նրա ձերբակալման 72 ժամը: Այս պայմաններում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի հիման վրա, նրան անհապաղ ազատելու համար պատասխանատու էին վարույթն իրականացնող մարմինը, ինչպես նաև ձերբակալվածներին պահելու վայրի վարչակազմի ղեկավարը:

Դա է փաստում նաև գործում առկա ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալին հասցեագրված Երևան քաղաքի դատախազի գրությունը, որտեղ դատախազը, վկայակոչելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի խախտումը, նշել է, որ «...արձանագրված խախտման կապակցությամբ ծառայողական քննություն կատարելու համար իմ կողմից համապատասխան գրություն է ուղարկվել Երևան քաղաքի վարչության պետին...»:

Այսպիսով՝ Խորհուրդը գտնում է, որ սույն գործով ձերբակալման 72 ժամի խախտումը տեղի է ունեցել մեղադրյալի՝ դատարանում չգտնվելու ժամանակահատվածում, և դատավորը թույլ չի տվել ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածների պահանջների խախտում:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածի 1-ին մասի «գ)» ենթակետի դրույթներին համապատասխան ձերբակալված կամ կալանավորված յուրաքանչյուր ոք անհապաղ տարվում է դատավորի կամ օրենքով դատական իշխանություն իրականացնելու համար լիազորված պաշտոնատար անձի մոտ և ունի **ողջամիտ ժամկետում** դատաքննության իրավունք կամ մինչև դատաքննությունն ազատ արձակվել:

Դատական պրակտիկա

յու իրավունք (...):

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 283-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ դատավարական հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու մասին միջնորդությունները դատավորի կողմից պետք է քննվեն անհապաղ, բայց ոչ ուշ, քան դրանք ստանալու հաջորդ օրը:

Խորհուրդը գտնում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 283-րդ հոդվածի 4-րդ մասում ամրագրված՝ համապատասխան միջնորդությունն անհապաղ քննելու պահանջը վերաբերում է **միջնորդության քննությունը սկսելուն և ոչ թե ավարտելուն**: Հակառակ մոտեցման պարագայում դատարանի վրա կդրվեր առանց բավարար հիմնավորումների որոշում կայացնելու պարտականություն, որի հետևանքով անձի ազատության և անձեռնմխելիության սահմանադրական արժեքի իրավական երաշխիքը՝ դատական վերահսկողությունը, կդառնար պատրանքային: Մինչդեռ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի հաստատուն իրավական դիրքորոշման համաձայն՝ Կոնվենցիան կոչված է երաշխավորելու ոչ թե տեսական և պատրանքային, այլ գործադրելի և իրացվելի իրավունքներ (օրինակ՝ Արտիկոն ընդդեմ Իտալիայի (Artico v. Italy) գործով 1980թ. մայիսի 13-ի վճիռ, կետ 33):

Եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշմանը համապատասխան՝ ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված են դատական վերահսկողության արդյունավետությունն ապահովող իրավադրույթներ: Այսպես՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ *խափանման միջոց կիրառելու անհրաժեշտության և կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ դրա տեսակն ընտրելու հարցը լուծելիս հաշվի են առնվում՝ (...), կասկածյալի կամ մեղադրյալի անձը, տարիքը և առողջական վիճակը, (...), զբաղմունքի տեսակը, ընտանեկան դրությունը, խնամարկյալների առկայությունը, գույքային դրությունը, բնակության մշտական վայրի առկայությունը և այլ էական հանգամանքներ: Իսկ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ միջնորդությունը քննարկելիս դատավորն իրավունք ունի պահանջել միջնորդությունը հիմնավորող լրացուցիչ նյութեր, բացատրություններ (...):*

Խորհրդի դիրքորոշմամբ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 4-րդ մասի վերլուծությունից հետևում է, որ միջնորդության լուծումը (որոշման կայացումը) կարող է տեղի ունենալ ոչ անհապաղ և ոչ նույն օրը, քանի որ միջնորդությունը հիմնավորող լրացուցիչ նյութերը, բացատրությունները, պահանջելու դատավորի իրավունքը կարող է ենթադրել դատական միստի հետաձգում:

Ներկայացված նյութերից երևում է, որ մեղադրյալի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ միջնորդությունը հարուցվել է 2010 թվականի մայիսի 20-ին: Մեղադրյալը ՉԱԳՎ-ից հանվել է նույն օրը՝ ժամը 13:15-ից հետո, իսկ դատարանը միջնորդությունը քննության է առել ժամը 17:15-ին:

Փաստորեն, վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից մեղադրյալը դատարան է բերվել ձերբակալման 72 ժամը լրանալուց շուրջ 2 ժամ առաջ: Այդ կարճ ժամանակահատվածում, քննելով կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ միջնորդություն հարուցելու մասին որոշումը, դատարանն ապահովել է այն անհապաղ քննելու վերաբերյալ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 283-րդ, 285-րդ հոդվածների և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասի պահանջների կատարումը:

Միևնույն ժամանակ Դատարանը միջնորդության քննությունը (դատական միստը) հետաձգել է հաջորդ օրը, քանի որ պաշտպանը հարուցել է միջնորդություն, որի մերժումը, Դատարանի կարծիքով, կարող էր հանգեցնել մեղադրյալի իրավունքների կոպիտ խախտման, ինչպես նաև նրա սահմանադրական իրավունքի և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի խախտման:

Հաշվի առնելով վերը նշված հանգամանքները՝ Խորհուրդը գտնում է, որ միստը հե-

Դատական պրակտիկա

տաճգելու մասին որոշում կայացնելով՝ դատավորը դուրս չի եկել դատական հայեցողության թույլատրելի շրջանակներից, քանի որ որոշումը պայմանավորված է եղել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված էական հանգամանքներ պարզելու անհրաժեշտությամբ, ինչը տվյալ պարագայում ողջամիտ հիմնավորում է:

Այսպիսով, այն պայմաններում, երբ մեղադրյալը Դատարան է բերվել և միջնորդության քննությունը կատարվել է ձերբակալման 72 ժամը լրանալուց շուրջ երկու ժամ առաջ, ակնհայտ կարճ ժամանակահատվածում, Դատարանն անհապաղ քննել է միջնորդությունը և նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ միջնորդությունը քննարկելիս Դատարանն իրավունք ունի պահանջել միջնորդությունը հիմնավորող լրացուցիչ նյութեր, բացատրություններ, ապա պարզ է դառնում, որ ձերբակալման ժամկետը՝ 72 ժամը, լրանալուց շուրջ 2 ժամվա ընթացքում հնարավոր չէ կայացնել օրինական, հիմնավորված և պատճառաբանված որոշում՝ առանց ոտնահարելու մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքը:

Նման իրավիճակը նկատի ունենալով՝ ներկայումս ՀՀ արդարադատության նախարարն իրավացիորեն օրենսդրական առաջարկություն է ներկայացրել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 1-ին մասը լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ նոր նախադասությամբ. «Դատախազը կամ քննիչը միջնորդություն հարուցելու մասին որոշումը դատարան պետք է ներկայացնեն անձին արգելանքի վերցնելու պահից առնվազն 54 ժամվա ընթացքում»:

Խորհուրդը միաժամանակ հարկ է համարում նշել, որ տվյալ հարցի վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արտահայտել է իր իրավական դիրքորոշումը: Այսպես՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, Գ. Միքայելյանի վերաբերյալ թիվ ԵԱԳԴ/0085/06/09 քրեական գործով 18.12.2009 թվականին կայացրած որոշմամբ անդրադառնալով ձերբակալման առավելագույն տևողության խախտման պայմաններում անձին կալանավորելու հնարավորության հարցին, գտել է, որ *«կալանավորման միջնորդությանը նախորդած ձերբակալման ընթացակարգի (ներառյալ՝ ժամկետի վերաբերյալ պահանջի) խախտումը կալանավորման միջնորդությունը մերժելու հիմք չէ, եթե հանցագործությանը մեղադրյալի առնչությունը և կալանավորման հիմքերի առկայությունը դատարանը համարում է հիմնավորված»:*

Վերոգրյալը հաշվի առնելով՝ Խորհուրդը գտնում է, որ հիմնավորված չէ դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքը, ուստի դատավոր Գ. Պողոսյանին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ սույն կարգապահական գործը ենթակա է կարճման:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ դատական օրենսգրքի 111-րդ, 161-րդ հոդվածով, 162-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով՝ Խորհուրդը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. ՀՀ արդարադատության նախարարի միջնորդությունը մերժել: Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ստյանի դատարանի դատավոր Գ. Պողոսյանին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ գործը կարճել:

2. Սույն որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից և ենթակա չէ բողոքարկման:

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ

ՀՀ ՇԻՐԱԿԻ ՄԱՐԶԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ ԳԱՏԱՐԱՆԻ
ԳԱՏԱՎՈՐ ՍՈՒՐԵՆ ՄՆԱՑՅԱՆԻՆ
ԿԱՐԳԱՊԱՀԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ
ԵՆԹԱՐԿԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

2010 թվականի նոյեմբերի 5-ին Երևան քաղաքում՝ դռնփակ նիստում, քննարկելով ՀՀ Շիրակի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ՝ Դատարան) դատավոր Սուրեն Մնացյանին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Կարգապահական վարույթ հարուցելու առիթը.

Արդարադատության խորհրդի կարգապահական հանձնաժողովի (այսուհետ՝ Կարգապահական հանձնաժողով) 11.10.2010 թվականի թիվ N-Կ-2-10/2010 որոշմամբ Դատարանի դատավոր Ս. Մնացյանի նկատմամբ կարգապահական վարույթ հարուցելու առիթ է հանդիսացել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահի գրությունը՝ հասցեագրված Կարգապահական հանձնաժողովին:

2. Կարգապահական խախտման վերաբերյալ Կարգապահական հանձնաժողովի եզրակացությունը.

Կարգապահական հանձնաժողովը Արդարադատության խորհրդին (այսուհետ՝ Խորհուրդ) է ներկայացրել եզրակացություն՝ կարգապահական պատասխանատվության հիմք հանդիսացող ներքոհիշյալ խախտումների վերաբերյալ, որոնք

Կարգապահական հանձնաժողովը գնահատել է որպես դատավարական իրավունքի նորմերի ակնհայտ և կոպիտ խախտում:

Ըստ եզրակացության՝

18.09.2010 թվականին նախաքննական մարմինը Արսեն Լևոնի Եղիզարյանին մեղադրանք է առաջադրել այն բանի համար, որ նա, խախտելով «Թմրանյութերի և հոգեմետ նյութերի մասին» ՀՀ օրենքի պահանջները, չունենալով թմրամիջոցներ, հոգեմետ նյութեր, դրանց պրեկուրսորներ ձեռք բերելու, վերամշակելու, պատրաստելու, տեղափոխելու և պահելու լիցենզավորված գործունեություն իրականացնելու իրավունք, առանց իրացնելու նպատակի, թմրամիջոց պատրաստելու համար ձեռք է բերել և պահել պրեկուրսոր հանդիսացող քլորաջրածնական թթու և 16.08.2010 թվականին՝ կեսօրին, Գյումրի քաղաքի Դանդիլյան փողոցի թիվ 10 շենքի 8 բնակարանում, ապօրինի՝ առանց իրացնելու նպատակի, պահելու և առանց բժշկի նշանակման գործածելու համար, տնայնագործական եղանակով, շրջանառությունը չսահմանափակված «Սեդալգին-Նեո» դեղատեսակից և այլ նյութերի խառնուրդներից առանձնացրել, պատրաստել է կոդեին տեսակի թմրամիջոց և ֆենոբարբիտալ տեսակի հոգեմետ նյութ ու պահել բնակարանում: Նույն օրը մեղադրյալի նկատմամբ հայտարարվել է հետախուզում:

Միաժամանակ նախաքննական մարմինը միջնորդություն է ներկայացրել դատարան՝ մեղադրյալ Ա. Եղիզարյանի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
122

Դատարանը (դատավոր՝ Ս. Մնացյան), թիվ ՇԴ/0224/06/10 քրեական գործի շրջանակներում քննության առնելով քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի միջնորդությունը, 18.09.2010 թվականի որոշմամբ այն բավարարել է: Մեղադրյալի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել կալանք 2 (երկու) ամիս ժամկետով: Որոշվել է կալանքի սկիզբը հաշվել նրան հայտնաբերման և ձերբակալման պահից:

Դատարանը մեղադրյալի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կալանավորում ընտրելու միջնորդությունը բավարարելու մասին 18.09.2010 թվականի որոշման մեջ, մասնավորապես, նշել է. «Նկատի ունենալով, որ մեղադրյալ Արսեն Լևոնի Եղիզարյանը **կատարել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի 4-րդ մասով և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված հանցագործություն**, խուսափում է քննությունից, թաքնվում է անհայտ հասցեով և ազատության մեջ մնալով՝ կարող է կատարել համասեռ հանցագործություն, խոչընդոտել միջնորդական վարույթում գործի քննությանը, ուստի միջնորդություն է ներկայացվել նրա նկատմամբ խափանման միջոց՝ կալանավորում ընտրելու վերաբերյալ»:

Միաժամանակ Դատարանը որոշման պատճառաբանական մասում ընդամենը նշել է. «Դատարանը, քննության առնելով նշված միջնորդությունը և գնահատելով գործի հանգամանքները, գտնում է, որ **այն հիմնավորված է**, ենթակա է բավարարման»:

22.09.2010 թվականին Ա. Եղիզարյանը հայտնաբերվել և կալանավորվել է, ինչի կապակցությամբ նախաքննական մարմինը միջնորդություն է ներկայացրել Դատարան՝ Ա. Եղիզարյանի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոց կալանավորումը վերահաստատելու վերաբերյալ:

Դատարանը 22.09.2010 թվականին կայացրել է մեղադրյալի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրված կալանավորումը վերահաստատելու միջնորդությունը բավարարելու մասին որոշում, որտեղ մասնավորապես նշել է. «Նախաքննական մարմինը, նկատի ունենալով, որ մեղադրյալ Արսեն Եղիզարյանը **կատարել է հանցագործություն**, թաքնվել է քրեական վարույթ իրականացնող մարմնից, խուսափել է քննության ներկայանալուց, 18.09.2010թ. վերջինիս նկատմամբ որպես խափանման միջոց կալանավորումը Շիրակի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից ընտրվել է նրա բացակայության պայմաններում, բացի այդ, չեն վերացել վերջինիս կալանավորման հիմքերը, ուստի միջնորդություն է ներկայացվել՝ վերահաստատել Արսեն Լևոնի Եղիզարյանի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոց «կալանավորումը»: Դատարանը, քննության առնելով նշված միջնորդությունը և գնահատելով գործի հանգամանքները, գտնում է, որ **այն հիմնավորված է**, ենթակա է բավարարման»:

Կարգապահական հանձնաժողովը, ուսումնասիրելով ներկայացված նյութերը, գտել է, որ Դատարանի դատավոր Ս. Մնացյանը թույլ է տվել դատավարական իրավունքի նորմերի ակնհայտ և կոպիտ խախտում, որը ՀՀ դատական օրենսգրքի 153-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի ուժով հիմք է դատավորի նկատմամբ կարգապահական վարույթ հարուցելու համար:

Մասնավորապես՝ ՀՀ Սահմանադրության 21-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության համաձայն՝ հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հանցագործության համար կասկածվողը կամ մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ նույն օրենսգրքով սահմանված կար-

Դատական պրակտիկա

գով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ հանցանք գործելու մեջ անձի մեղավորության մասին հետևությունը չի կարող հիմնվել ենթադրությունների վրա, այն պետք է հաստատվի գործին վերաբերող փոխկապակցված հավաստի ապացույցների բավարար ամբողջությամբ, իսկ 5-րդ մասի համաձայն՝ կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառվող խափանման միջոցները չեն կարող պարունակել պատժի տարրեր:

Մինչդեռ Դատարանը վերոնշյալ՝ 18.09.2010 թվականի և 22.09.2010 թվականի որոշումներով ընդունել է մեղադրյալի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի **268-րդ հոդվածի 4-րդ մասով** և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված **հանցագործություններ** կատարելու հանգամանքը, ինչը հակասում է ՀՀ Սահմանադրության 21-րդ հոդվածի 1-ին պարբերությամբ և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 1-ին, 3-րդ և 5-րդ մասերով նախատեսված դրույթներին:

Ավելին, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածը 4-րդ մաս չունի. նկարագրված արարքն ըստ էության, համապատասխանում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 266-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված արարքին:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներում կայացվող դատական ակտերում անձի մեղավորության հարցերի քննարկման հիմնախնդրին, արտահայտել է իր մտահոգությունը և արձանագրել, որ «դա սահմանադրական և քրեադատավարական կարևորագույն սկզբունքի՝ անմեղության կանխավարկածի խախտում է:

42. Մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու հարցը քննարկելիս առաջադրված մեղադրանքում անձի մեղավորության հարցը քննարկման առարկա դարձնելով՝ խափանման միջոցը ձեռք է բերում պատժիչ նպատակ: Մինչդեռ խափանման միջոցը կիրառման նպատակով տարբերվում է պատժից:

Խափանման միջոցի կիրառման նպատակը քրեական գործի մինչդատական և դատական քննության ընթացքում կասկածյալի կամ մեղադրյալի պատշաճ վարքագիծը, ինչպես նաև դատավճռի կատարումն ապահովելն է: Մասնավորապես՝ կալանքի՝ որպես խափանման միջոցի, կիրառման վարույթը միտված չէ առաջադրված մեղադրանքի վերաբերյալ փաստական տվյալների հավաքմանը, ստուգմանն ու գնահատմանը: Այդ վարույթի նշանակությունն այն է, որ քննարկվի և լուծվի կալանավորված անձին հասարակությունից ժամանակավորապես մեկուսացնելու և հսկողության ներքո պահելու անհրաժեշտության հարցը՝ ելնելով գործի քննության շահերից:

Այլ կերպ՝ կալանավորման նպատակն է նախաքննության և դատական քննության բնականոն գործընթացի ապահովումը, քրեական գործի բնականոն քննությանը մեղադրյալի (կասկածյալի) դիմակայության կանխումը, դատավարական գործընթացին մեղադրյալի մասնակցության ապահովումը, ոչ թե նրան պատժելը կատարած հանցանքի, քննության ընթացքում դրսևորած ոչ պատշաճ վարքագծի համար:

43. Խափանման միջոցի մասին որոշումն ընդունվում է, եթե գոյություն ունեն այդ որոշումը պարտադրող հանգամանքներ (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մաս), և եթե այդ հանգամանքները վերանում են, ապա քննիչը (դատարանը) մինչև գործն ըստ էության լուծելը պարտավոր է այդ որոշումը վերացնել: Ընդ որում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածում թվարկված մեղադրյալի հավանական գործողությունների մասին հետևությունները, որոնք կարող են առաջ բերել անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության հիմնական իրավունքի սահմանափակում, պետք է հիմնված լինեն գործի նյութերից բխող ողջամիտ ենթադրությունների վրա (տե՛ս Ա.Ավետիսյանի գործով Վճռաբեկ դատա-

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՕՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)
ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
124

րանի 2008թ. հոկտեմբերի 31-ի որոշման 20-րդ կետը):

Հակառակ դրան՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիման վրա՝ անձի հանցագործությունը հիմնավորված ճանաչելը հիմք է պատիժ կիրառելու համար: Ընդ որում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հիման վրա՝ հանցագործության մեջ անձի մեղավորությունը պետք է հաստատվի «ողջամիտ ենթադրություններից» շատ ավելի բարձր ապացուցողական չափանիշով՝ վերաբերելի փոխկապակցված հավաստի ապացույցների բավարար ամբողջությամբ:

44. Այսպիսով, Տ. Վահրադյանի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու հարցը քննարկելիս նրա հանցանքը հիմնավորված ճանաչելով՝ դատարանը խափանման միջոցին հաղորդել է պատժի տարրեր, ինչն արգելված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 5-րդ մասով: Հետևաբար Տ. Վահրադյանին կալանավորելու մասին դատական ակտում նրա հանցանքը հիմնավորված համարելը նրա անմեղության կանխավարկածի սահմանադրական երաշխիքի խախտում է» (տե՛ս ՀՀ վճարելի դատարանի 26.12.2008 թվականի թիվ ԼԳ/0197/06/08 որոշումը):

Միաժամանակ Կարգապահական հանձնաժողովը հարկ է համարում նշել, որ Դատարանը մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոց է կիրառել առանց հաշվի առնելու ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված իմպերատիվ պահանջն այն մասին, որ դատարանը, դատախազը, քննիչը կամ հետաքննության մարմինը խափանման միջոց կարող են կիրառել միայն այն դեպքում, երբ քրեական գործով ձեռք բերված նյութերը բավարար հիմք են տալիս ենթադրելու, որ կասկածյալը կամ մեղադրյալը կարող է թաքնվել քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից. խոչընդոտել մինչդատական վարույթում կամ դատարանում գործի քննությանը՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու, գործի համար նշանակություն ունեցող նյութերը թաքցնելու կամ կեղծելու, քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կանչով առանց հարգելի պատճառների չներկայանալու կամ այլ ճանապարհով. կատարել քրեական օրենքով չթույլատրված արարք. խուսափել քրեական պատասխանատվությունից և նշանակված պատիժը կրելուց. խոչընդոտել դատարանի դատավճռի կատարմանը: Դատարանի կողմից հաշվի չեն առնվել նաև նույն հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված հանգամանքները՝ վերագրվող արարքի բնույթը և վտանգավորության աստիճանը, մեղադրյալի անձը, տարիքը և առողջական վիճակը, սեռը, զբաղմունքի տեսակը, ընտանեկան դրությունը և խնամարկյալների առկայությունը, գույքային դրությունը, բնակության մշտական վայրի առկայությունը, այլ էական հանգամանքներ:

Մեղադրյալ Ա. Եղիգարյանին հայտնաբերելու կապակցությամբ Դատարանի 22.09.2010 թվականի թիվ ՇԴ/0224/06/10 որոշմամբ մեղադրյալ Ա. Եղիգարյանի կալանավորումը վերահաստատելու միջնորդությունը բավարարվել է, իսկ վերոնշյալ խախտումներն առանց բացառության կրկնվել են:

Կարգապահական հանձնաժողովը գտնում է, որ դատական ակտը, որը պարունակում է դատավարական օրենքի նորմերի խախտում, չի կարող կայացվել դատավորի մեղքի բացակայությամբ: Տվյալ պարագայում դատավորի մեղավորությունն առկա է, քանի որ նա չի դրսևորել բավարար ուշադրություն և շրջահայացություն, որի արդյունքում չեն պահպանվել արդարության և օրինականության սկզբունքները, և թույլ է տրվել դատավարական իրավունքի ակնհայտ և կոպիտ խախտում:

3. Դատավորի բացառությունում բերված փաստարկները Կարգապահական հանձնաժողովի կողմից հարուցված կարգապահական վարույթի վերաբերյալ.

Դատական պրակտիկա

Դատավոր Ս. Մնացյանը Կարգապահական հանձնաժողովին ներկայացրել է բացատրություն, որում մասնավորապես նշել է.

«ՀՀ արդարադատության խորհրդի կարգապահական հանձնաժողովի 12.10.2010 թվականի կարգապահական վարույթ հարուցելու մասին թիվ Կ-2-10/2010 որոշման համաձայն՝ սույն բացատրությունն տալիս եմ հետևյալի մասին: Շիրակի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանում գործող կարգի համաձայն՝ 18.09.2010 թվականին մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը մարզի տարածքում իրականացվել է իմ կողմից: Նշված օրը քննության է առնվել մարզային քննչական բաժնի կողմից ներկայացված թվով վեց միջնորդություններ, որոնցից չորսը վերաբերել են մեղադրյալներ Արսեն Եղիզարյանի, Սեյրան Մեժումյանի, Արմեն Վարդանյանի և Արտակ Ալեքսանյանի նկատմամբ խափանման միջոց «կալանավորում» ընտրելուն, իսկ երկու միջնորդությունները եղել են օպերատիվ հետախուզական բնույթի:

Խափանման միջոցի ընտրության վերաբերյալ միջնորդությունները քննարկվել են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 278-րդ, 280-րդ, 283-րդ և 285-րդ հոդվածների պահանջներին և սկզբունքներին համապատասխան:

Նշված անձինք, այդ թվում նաև Արսեն Եղիզարյանը, մեղադրվել են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 266-րդ հոդվածի 4-րդ և 268-րդ հոդվածի 2-րդ մասերով, այսինքն՝ թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի, դրանց պրեկուրսորների ապօրինի շրջանառությունն իրացնելու նպատակով կամ դրանց ապօրինի իրացնելը և թմրամիջոցների կամ հոգեմետ նյութերի ապօրինի շրջանառությունն առանց իրացնելու նպատակի:

Միջնորդությունները կատարված դատաքննությամբ բավարարվել են: Ինչպես Արսեն Եղիզարյանը, այնպես էլ մյուսները գտնվել են հետախուզման մեջ: Սկզբնական դատաքննությունը կատարվել է նրանց բացակայությամբ, նրանցից ոչ մեկը, ըստ նախաքննական մարմնի կողմից ներկայացված նյութերի և քննիչների հայտարարությունների, պաշտպաններ չեն ունեցել: Դրանից հետո Ա. Եղիզարյանը հայտնաբերվել և կալանավորվել է 22.09.2010 թվականին, ինչի կապակցությամբ նախաքննական մարմինը միջնորդություն է ներկայացրել ընտրված խափանման միջոցը վերահաստատելու համար: Նույն օրը դատարանը, քննության առնելով այն, բավարարել է:

Մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոց «կալանավորում» ընտրելու վերաբերյալ միջնորդությունները քննության են առնվել դատական նիստերում: Դրանցում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի կարգով շարադրվել են կիրառման հիմքերը, ինչպես նաև հաշվի են առնվել նշված հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերի պահանջները:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածով սահմանված սկզբունքների առումով գտնում եմ, որ իմ կողմից 18.09.2010 թվականի և 22.10.2010 թվականի որոշումները կայացվել են՝ հաշվի առնելով նշված հոդվածի պահանջները, և գտնում եմ, որ անձի անմեղության կանխավարկածի խախտումներ չեն եղել: Նախ՝ նշված ակտերը, որոշումները վերջնական չեն, դրանցով ըստ էության չեն լուծվել անձանց պատասխանատվության և պատժի հարցերը, այլ ընդամենը քննարկվել է խափանման միջոցի հարցը: Ակտի «պարզեց» հատվածում ուղղակի գրառվել է նախաքննական մարմնի միջնորդությունը: Դատարանը ակտով չի վերլուծել անձի մեղավորության կամ անմեղության հարցը, ինչպես նաև ապացույցների վերլուծություն և գնահատում չի կատարել: Բացի այդ, գտնում եմ, որ քննարկվող ակտում պարտքի տարրեր չեն պարունակվել:

Տվյալ որոշումը՝ որպես իրավական ակտ, պետք է մեկնաբանվի բառերի և արտահայտությունների նշանակությամբ՝ հաշվի առնելով օրենքի պահանջները:

Վերոնշվածով հանդերձ ես Կարգապահական հանձնաժողովի որոշման հետ հա-

մամիտ են, հավաստիացնում են՝ որոշմամբ առաջադրված խնդիրները իմ կողմից կլուծվեն ամբողջությամբ»:

4. Կարգապահական պատասխանատվության հարցի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

Խորհուրդը հիմք է ընդունում արձանագրված հետևյալ փաստերը.

1.18.09.2010 թվականի որոշմամբ Ա. Եղիգարյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի 4-րդ մասով (իրականում՝ 266-րդ հոդվածի 4-րդ մասով) և 268-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված հանցագործություն կատարելու համար:

2.Դատարանը (դատավոր՝ Ս. Սնացյան) 18.09.2010 թվականի թիվ ՇԴ/0224/06/10 որոշմամբ բավարարել է Ա. Եղիգարյանի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու մասին նախաքննական մարմնի միջնորդությունը՝ նշելով հետևյալը. «(...) Նկատի ունենալով, որ մեղադրյալ Արսեն Լևոնի Եղիգարյանը **կատարել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի 4-րդ մասով և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված հանցագործություն**, խուսափում է քննությունից, թաքնվում է անհայտ հասցեում և ազատության մեջ մնալով՝ կարող է կատարել համասեռ հանցագործություն, խոչընդոտել մինչդատական վարույթում գործի քննությանը, ուստի միջնորդություն է ներկայացվել նրա նկատմամբ խափանման միջոց՝ «կալանավորում» ընտրելու վերաբերյալ:

Դատարանը, քննության առնելով նշված միջնորդությունը և գնահատելով գործի հանգամանքները, գտնում է, որ **այն հիմնավորված է**, ենթակա է բավարարման (...):»

3. Ա. Եղիգարյանին հայտնաբերելու կապակցությամբ Դատարանը 22.09.2010 թվականի թիվ ՇԴ/0224/06/10 որոշմամբ բավարարել է Ա. Եղիգարյանի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոց կալանավորումը վերահաստատելու վերաբերյալ նախաքննական մարմնի միջնորդությունը, նշելով հետևյալը. «(...) Նախաքննական մարմինը, նկատի ունենալով, որ մեղադրյալ Արսեն Եղիգարյանը **կատարել է հանցագործություն**, թաքնվել է քրեական վարույթ իրականացնող մարմնից, խուսափել է քննության ներկայանալուց, 18.09.2010թ. վերջինիս նկատմամբ որպես խափանման միջոց կալանավորումը Շիրակի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից ընտրվել է նրա բացակայության պայմաններում, բացի այդ, չեն վերացել վերջինիս կալանավորման հիմքերը, ուստի միջնորդություն է ներկայացվել՝ վերահաստատել Արսեն Լևոնի Եղիգարյանի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոց «կալանավորումը»:

Դատարանը, քննության առնելով նշված միջնորդությունը և գնահատելով գործի հանգամանքները, գտնում է, որ **այն հիմնավորված է**, ենթակա է բավարարման (...):»

5. Խորհրդի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Քննարկելով Դատարանի դատավոր Ս.Սնացյանին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը, լսելով Կարգապահական հանձնաժողովի անդամի զեկույցը, դատավորի բացատրությունները, ուսումնասիրելով վարույթի նյութերը և հետազոտելով ապացույցները՝ Խորհուրդը գտնում է, որ ներկայացված միջնորդությունը ենթակա է բավարարման հետևյալ պատճառաբանությամբ.

«Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ քրեական հանցագործության մեջ մեղադրվող յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի համարվելու անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքին համապատասխան:

Դատական պրակտիկա

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, ով մեղադրվում է քրեական հանցագործություն կատարելու մեջ, համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքին համապատասխան:

ՀՀ Սահմանադրության 21-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հանցագործության համար կասկածվողը կամ մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ նույն օրենսգրքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով: Նույն հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառվող խափանման միջոցները չեն կարող պարունակել պատժի տարրեր:

Վերոնշյալ իրավական նորմերով ամրագրված է արդարադատության իրականացման կարևորագույն սկզբունքներից մեկը՝ *անմեղության կանխավարկածը*, որի առաջնահերթ նպատակներն են կասկածյալի, մեղադրյալի պաշտպանության իրական հնարավորությունն ապահովելը, արդար դատաքննությունը երաշխավորելը և անձին անհիմն մեղադրանքներից պաշտպանելը:

Անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի պահպանման հիմնախնդրին անդրադարձել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, որը *Դակտարասն ընդդեմ Լիտվայի* 2000թ. հոկտեմբերի 10-ի վճռում արձանագրել է. «Ոչ միայն դատարանները, այլև մյուս պետական մարմինները պարտավոր են հարգել անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը»:

Անմեղության կանխավարկածի կապակցությամբ դիրքորոշում է արտահայտել նաև ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեն՝ «Զաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի վերաբերյալ թիվ 13 Ընդհանուր մեկնաբանության մեջ: Դրանում մասնավորապես նշվել է, որ ոչ ոք չի կարող մեղավոր համարվել, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ խելամիտ բնույթի կասկածներից վեր: Բացի այդ, անմեղության կանխավարկածը ենթադրում է անձի իրավունքը, որպեսզի իր նկատմամբ դատաքննությունն իրականացվի այդ սկզբունքին համապատասխան: Ուստի պետական իշխանության բոլոր մարմինները պարտավոր են զերծ մնալ դատաքննության ելքը կանխորոշելուց:

Անմեղության կանխավարկածի երաշխավորման վերաբերյալ իրավական դիրքորոշում է հայտնել նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանը: Տ.Վահրադյանի վերաբերյալ որոշման մեջ անդրադառնալով մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներում կայացվող դատական ակտերում անձի մեղավորության հարցերի քննարկմանը և այդ կապակցությամբ անմեղության կանխավարկածի խախտմանը՝ արձանագրվել է հետևյալը.

«41. Վճռաբեկ դատարանն իր մտահոգությունն է արտահայտում մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներում կայացվող դատական ակտերում, մասնավորապես Տ.Վահրադյանին կալանավորելու որոշման մեջ անձի մեղավորության հարցերի քննարկման կապակցությամբ (տե՛ս նույն որոշման 9-րդ կետը): Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ դա սահմանադրական և քրեադատավարական կարևորագույն սկզբունքի՝ *անմեղության կանխավարկածի խախտում է*:

42. Մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու հարցը քննարկելիս առաջադրված մեղադրանքում անձի մեղավորության հարցը քննարկման առարկա

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
128

դարձնելով՝ խափանման միջոցը ձեռք է բերում պատժիչ նպատակ: Մինչդեռ խափանման միջոցը կիրառման նպատակով տարբերվում է պատժից:

Խափանման միջոցի կիրառման նպատակը քրեական գործի մինչդատական և դատական քննության ընթացքում կասկածյալի կամ մեղադրյալի պատշաճ վարքագիծը, ինչպես նաև դատավճռի կատարումն ապահովելն է: Մասնավորապես՝ կալանքի՝ որպես խափանման միջոցի, կիրառման վարույթը միտված չէ առաջադրված մեղադրանքի վերաբերյալ փաստական տվյալների հավաքմանը, ստուգմանն ու գնահատմանը: Այդ վարույթի նշանակությունն այն է, որ քննարկվի և լուծվի կալանավորված անձին հասարակությունից ժամանակավորապես մեկուսացնելու և հսկողության ներքո պահելու անհրաժեշտության հարցը՝ ելնելով գործի քննության շահերից:

Այլ կերպ կալանավորման նպատակն է նախաքննության և դատական քննության բնականոն գործընթացի ապահովումը, քրեական գործի բնականոն քննության մեղադրյալի (կասկածյալի) դիմակայության կանխումը, դատավարական գործընթացին մեղադրյալի մասնակցության ապահովումը, ոչ թե նրան պատժելը կատարած հանցանքի, քննության ընթացքում դրսևորած ոչ պատշաճ վարքագծի համար:

43. Խափանման միջոցի մասին որոշումն ընդունվում է, եթե գոյություն ունեն այդ որոշումը պարտադրող հանգամանքներ (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մաս), և եթե այդ հանգամանքները վերանում են, ապա քննիչը (դատարանը) մինչև գործն ըստ էության լուծելը պարտավոր է այդ որոշումը վերացնել: Ընդ որում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածում թվարկված մեղադրյալի հավանական գործողությունների մասին հետևությունները, որոնք կարող են առաջ բերել անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության հիմնական իրավունքի սահմանափակում, պետք է հիմնված լինեն գործի նյութերից բխող ողջամիտ ենթադրությունների վրա (տե՛ս Ա.Ավետիսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2008թ. հոկտեմբերի 31-ի որոշման 20-րդ կետը):

Հակառակ դրան՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիման վրա՝ անձի հանցագործությունը հիմնավորված ճանաչելը հիմք է պատիժ կիրառելու համար: Ընդ որում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հիման վրա՝ հանցագործության մեջ անձի մեղավորությունը պետք է հաստատվի «ողջամիտ ենթադրություններից» շատ ավելի բարձր ապացուցողական չափանիշով՝ վերաբերելի փոխկապակցված հավաստի ապացույցների բավարար ամբողջությամբ:

44. Այսպիսով, Ս. Վահրադյանի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու հարցը քննարկելիս նրա հանցանքը հիմնավորված ճանաչելով՝ դատարանը խափանման միջոցին հատրդել է պատժի տարբեր, ինչն արգելված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 5-րդ մասով: Հետևաբար՝ Ս. Վահրադյանին կալանավորելու մասին դատական ակտում նրա հանցանքը հիմնավորված համարելը նրա անմեղության կանխավարկածի սահմանադրական երաշխիքի խախտում է» (ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 26.12.2008 թվականի թիվ LԿ/0197/06/08 որոշում):

Վերոգրյալի հիման վրա Խորհուրդը գտնում է, որ անմեղության կանխավարկածի բովանդակությունը հանգում է հետևյալին.

- մինչև մեղադրական դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը անձն անմեղ է, և նրա մեղավորության վերաբերյալ ոչ մի հետևություն իրավաբանական նշանակություն չունի.
- մինչև դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը անձն անմեղ է՝ չնայած նրա կողմից հանցագործություն կատարելու կասկածների կամ նրան առաջադրված մեղադրանքի առկայությանը.
- մինչև դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը անձին անմեղ համարելու և որպես

Դատական պրակտիկա

անմեղ ներկայացնելու պարտականությունը կախված չէ կասկածյալի կամ մեղադրյալի մեղավորության վերաբերյալ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կարծիքից կամ ներքին համոզմունքից.

- արդարադատություն իրականացնելիս դատավորը չպետք է ելնի այն համոզմունքից, որ մեղադրյալը կատարել է հանցագործություն.

- հանցագործության համար մեղադրվելու կապակցությամբ անձի իրավունքների սահմանափակումները պետք է համաչափ լինեն հետապնդվող նպատակներին: Նման սահմանափակումները չեն կարող պարունակել պատժի տարրեր կամ համարժեք լինել քրեական պատժին:

Խորհուրդը արձանագրում է, որ ՀՀ Շիրակի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանը (նախագահող դատավոր՝ Ս.Մնացյան) իր 18.09.2010 թվականի և 22.09.2010 թվականի որոշումներում մեղադրյալ Ա.Եղիգարյանի նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու հարցը դիտարկելիս քննարկման առարկա է դարձրել առաջադրված մեղադրանքում անձի մեղավորության հարցը: Ավելին, հիմնվելով մեղադրյալի կողմից նրան մեղադրվող հանցագործությունը կատարած լինելու վերաբերյալ նախաքննական մարմնի կարծիքի և ներքին համոզմունքի վրա՝ արձանագրել է, որ այն «հիմնավորված է»: Այսինքն՝ տվյալ պարագայում դատավորի կողմից ոչ միայն չի պահպանվել մինչև մեղադրական դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը անձին անմեղ համարելու հիմնարար սկզբունքը, այլև դատավորը, Ա. Եղիգարյանի հանցանքը հիմնավորված ճանաչելով, խափանման միջոցին հաղորդել է պատժի տարրեր, որով և խախտել է մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածի սահմանադրական երաշխիքը:

Ավելին, Դատարանը վերոնշյալ որոշումներով ընդունել է մեղադրյալի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի 4-րդ մասով և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված հանցագործություններ կատարելու հանգամանքը, մինչդեռ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածը 4-րդ մաս չունի, իսկ նկարագրված արարքն ըստ էության համապատասխանում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 266-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված արարքին:

Բացի այդ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը, դատախազը, քննիչը կամ հետաքննության մարմինը խափանման միջոց կարող են կիրառել միայն այն դեպքում, երբ քրեական գործով ձեռք բերված նյութերը բավարար հիմք են տալիս ենթադրելու, որ կասկածյալը կամ մեղադրյալը կարող է թաքնվել քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից. խոչընդոտել մինչդատական վարույթում կամ դատարանում գործի քննությանը՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու, գործի համար նշանակություն ունեցող նյութերը թաքցնելու կամ կեղծելու, քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կանչով առանց հարգելի պատճառների չներկայանալու կամ այլ ճանապարհով. կատարել քրեական օրենքով չթույլատրված արարք. խուսափել քրեական պատասխանատվությունից և նշանակված պատիժը կրելուց. խոչընդոտել դատարանի դատավճռի կատարմանը: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ խափանման միջոց կիրառելու անհրաժեշտության և կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ դրա տեսակն ընտրելու հարցը լուծելիս հաշվի են առնվում՝ վերագրվող արարքի բնույթը և վտանգավորության աստիճանը, կասկածյալի կամ մեղադրյալի անձը, տարիքը և առողջական վիճակը, սեռը, զբաղմունքի տեսակը, ընտանեկան դրությունը և խնամարկյալների առկայությունը, գույքային դրությունը, բնակության մշտական վայրի առկայությունը, այլ էական հանգամանքներ:

Այնինչ, Դատարանը 18.09.2010 թվականի և 22.09.2010 թվականի որոշումներով

ՀԱՍՏԱՎԱՆ
Իշխանություն
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)
130

սահմանափակել է մեղադրյալի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության հիմնական իրավունքը՝ առանց հաշվի առնելու ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերով սահմանված իմպերատիվ պահանջները:

Այս կապակցությամբ Խորհուրդը հարկ է համարում մեկ անգամ ևս ընդգծել, որ խափանման միջոցները ոչ մի դեպքում չեն կարող դիտվել որպես պատժամիջոց կատարված գործողության համար: Դրանք կրում են կանխարգելիչ բնույթ և պետք է կիրառվեն միայն այն դեպքում, երբ առկա է իրական մտավախություն այն մասին, որ մեղադրյալը կարող է դրսևորել այնպիսի վարքագիծ, որը ինչ-որ կերպ կարող է խոչընդոտել նախնական քննության և դատական քննության բնականոն գործընթացը: Ընդ որում, մեղադրյալի հավանական գործողությունների մասին հետևությունները պետք է հիմնված լինեն գործի նյութերից բխող ողջամիտ ենթադրությունների վրա:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Խորհուրդը գտնում է, որ ՀՀ Շիրակի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր Ս.Սնացյանը թույլ է տվել դատավարական օրենքի ակնհայտ և կոպիտ խախտումներ, որոնք ՀՀ դատական օրենսգրքի 153-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի ուժով դատավորի նկատմամբ կարգապահական պատասխանատվության հիմք են հանդիսանում:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ դատական օրենսգրքի 111-րդ, 161-րդ հոդվածներով, 153-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով, 157-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով՝ Խորհուրդը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Արդարադատության խորհրդի կարգապահական հանձնաժողովի միջնորդությունը բավարարել: ՀՀ Շիրակի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր Ս. Սնացյանին հայտարարել նախազուլացում:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից և ենթակա չէ բողոքարկման:

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՈՐՈՇՈՒՄ

ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԶԱՂԱՔԱՅԻՍԱԿԱՆ

ԵՎ ՎԱՐՉԱՎԱՆ ԴԱՍԱՏԸ (ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2010 թվականի հոկտեմբերի 29-ին դռնբաց դատական նիստում, քննելով Ռոբերտ Սարգսյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 05.05.2010 թվականի որոշման դեմ ըստ Ֆերդինանդ Մնացականյանի հայցի ընդդեմ Անահիտ Սարգսյանի, Ռոբերտ Աբգարյանի, Ռոբերտ Սարգսյանի՝ անշարժ գույքի առուվաճառքի պայմանագիրը վավեր ճանաչելու պահանջի մասին և Ռոբերտ Աբգարյանի հակընդդեմ հայցի ընդդեմ Ֆերդինանդ Մնացականյանի՝ բնակելի տարածությունից վտարելու պահանջի մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Ֆերդինանդ Մնացականյանը պահանջել է վավեր ճանաչել իր և Անահիտ Սարգսյանի լիազորած անձ Ռոբերտ Աբգարյանի միջև կնքված ՀՀ Կոտայքի մարզի Առինջ գյուղի Հայկ Գասպարյան փողոցի թիվ 9 տան և 450 քմ ընդհանուր մակերեսով տնամերձ հողամասի առուվաճառքի պայմանագիրը:

Հակընդդեմ հայցով դիմելով դատարան՝ Ռոբերտ Աբգարյանը պահանջել է վտարել Ֆերդինանդ Մնացականյանին բնակելի տարածությունից:

ՀՀ Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի դատարանի 10.07.2006 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է, իսկ հակընդդեմ հայցը՝ մերժվել:

ՀՀ քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանի 26.09.2006 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է, իսկ հակընդդեմ հայցը՝ մերժվել:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական պալատի 18.05.2007 թվականի որոշմամբ ՀՀ քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանի 26.09.2006 թվականի վճիռը բեկանվել է, և գործն ուղարկվել նույն դատարան՝ նոր քննության:

ՀՀ Կոտայքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ՝ Դատարան) 06.08.2008 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է, իսկ հակընդդեմ հայցը՝ մերժվել:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 05.05.2010 թվականի որոշմամբ Դատարանի 06.08.2008 թվականի վճիռը թողնվել է օրինական ուժի մեջ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ռոբերտ Սարգսյանը:

Վճռաբեկ բողոքին պատասխան է ներկայացրել Ֆերդինանդ Մնացականյանը:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, փաստարկները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 52-րդ հոդվածի 2-րդ կետը, 53-րդ հոդվածը, կիրառել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 300-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, որը չպետք է կիրառեր, չի կիրառել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 300-րդ հոդվածի 1-ին մասը, որը պետք է կիրառեր:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանում է հետևյալ փաստարկներով.

ԴԱՍԱԿԱՆ
 Իշխանություն
 ՀՈՎՏԵՍՄԵՐԻ - ՆՈՑԵՍՄԵՐԻ 2010 10 - 11 (135 - 136)
 132

Գատարանը պատշաճ գնահատականի չի արժանացրել գործում առկա 15.12.2003 թվականի ստացականը, ինչպես նաև հաշվի չի առել նշված ստացականի և բողոքում բերված հարցերի վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 18.05.2007 թվականի թիվ 3-895 (ՎԳ) որոշմամբ հայտնված դիրքորոշումը և կիրառել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 300-րդ հոդվածի 2-րդ մասը: Մինչդեռ այդ ստացականի բովանդակությունից հետևում է, որ Ռոբերտ Աբգարյանը վիճելի տունը և հողամասը Ֆերդինանդ Մնացականյանին վաճառելու նպատակով 2003 թվականի մայիսին նրանից ստացել է 5.800 ԱՄՆ դոլար: Միաժամանակ նշված ստացականով կողմերն ընդունել և հաստատված են համարել այն կարևոր փաստը, որ իրենց միջև առուվաճառքի գործարք չի կայացել երկու կողմի համար հարգելի պատճառով, այսինքն՝ գործարքի նոտարական վավերացումից խուսափող կողմ չի եղել, որպիսի պայմաններում Ռոբերտ Աբգարյանն ընդամենը պարտավորվել է իրեն պատկանող երկու բնակարաններից որևէ մեկի վաճառքից հետո անմիջապես վերադարձնել Ֆերդինանդ Մնացականյանից ստացած 5.800 ԱՄՆ դոլարը: Ստացականի վերջում առկա է ինչպես Ռոբերտ Աբգարյանի, այնպես էլ Ֆերդինանդ Մնացականյանի ստորագրությունը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 300-րդ հոդվածի իմաստով դատարանն իրավունք ունի նոտարական վավերացում պահանջող գործարքը վավեր ճանաչել գործարքը լրիվ կամ մասնակի կատարած կողմի պահանջով, եթե մյուս կողմը խուսափում է գործարքի նոտարական վավերացումից:

Նշված նորմը սույն քաղաքացիական գործով կիրառելի չէ, քանի որ բացակայում է վիճարկվող առուվաճառքի գործարքը, Ռոբերտ Աբգարյանը վիճելի անշարժ գույքի սեփականատեր չի հանդիսանում և չի կարող գործարքի նոտարական վավերացումից խուսափող կողմ լինել: Ֆերդինանդ Մնացականյանը չի հանդիսանում վիճելի գույքի առուվաճառքի գործարքը լրիվ կամ մասնակի կատարած կողմ:

Վերոգրյալի հիման վրա վճռաբեկ բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 05.05.2010 թվականի որոշումը և այն փոփոխել՝ Ֆերդինանդ Մնացականյանի հայրը մերժել, իսկ Ռոբերտ Աբգարյանի հակընդդեմ հայրը՝ բավարարել:

2.1 Վճռաբեկ բողոքի պատասխանի հիմնավորումները

Բողոք բերած անձը նշել է, որ գործարքի առարկան անշարժ գույքն է, որի դեպքում գործարքի նոտարական վավերացումը պարտադիր է, ինչը տվյալ դեպքում առկա չէ, հետևաբար կողմերի միջև կնքված հիշյալ գործարքի նկատմամբ ենթակա են կիրառման առաջին գործարքի հետևանքներ: Սակայն բողոք բերած անձի նշված պնդումը սույն գործով չի կարող կիրառվել, քանի որ դատարանի վարույթում քննվել է ոչ թե առաջին գործարքի հետևանքները կիրառելու, այլ գործարքը վավեր ճանաչելու պահանջ:

Ինչ վերաբերում է բողոք բերած անձի կողմից 15.12.2003 թվականի ստացականի վկայակոչմանը, ապա Վերաքննիչ դատարանն իրավամբ նշել է, որ այն պատշաճ ապացույց չի կարող գնահատվել, քանի որ չի ներկայացվել պատշաճ վավերացված տեսքով կամ բնօրինակով:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) Կոտայքի մարզի Առինջ գյուղի Հայկ Գասպարյան փողոցի թիվ 9 տան և 450 քմ ընդհանուր մակերեսով տնամերձ հողամասը սեփականության իրավունքով պատկանել է գործով պատասխանողներ Անահիտ Սարգսյանին և նրա որդուն՝ Ռոբերտ Սարգսյանին (հատոր 1-ին, գ.թ. 9):

2) Պատասխանող Ռոբերտ Աբգարյանն Անահիտ Սարգսյանի հայրը և Ռոբերտ Սարգսյանի պապն է:

3) 2003 թվականի ապրիլի 17-ին Անահիտ Սարգսյանը լիազորագիր է տվել իր հորը՝ Ռոբերտ Աբգարյանին, որով վերջինս լիազորված է եղել «...նվիրելու /վաճառելու կամ օտարելու/ անձնական սեփականության իրավունքով ինձ պատկանող ՀՀ Կոտայքի մարզի Առինջ

Դատական պրակտիկա

գյուղում գտնվող բնակելի տունը և 450 քմ ընդհանուր մակերեսով տնամերձ հողամասն ամբողջությամբ...» (հատոր 1-ին, գ.թ. 11):

4) ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական պալատի 18.05.2007 թվականի թիվ 3-895 (ՎԳ) որոշմամբ որպես վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստեր նշվել են (հատոր 1-ին, գ.թ. 249-254).

• 2003 թվականի մարտ ամսին հայցվոր Ֆերդինանդ Մնացականյանը վիճելի անշարժ գույքը 15.000 (տասնհինգ հազար) ԱՄՆ դոլարով գնելու ցանկություն է հայտնել: Գումարը խոստացել է տալ մի քանի օր հետո, իսկ մինչ այդ, պատճառաբանելով, որ բնակվելու այլ տեղ չունի և ստանալով Ռոբերտ Աբգարյանի բանավոր համաձայնությունը, տեղափոխվել է վիճելի հասցե՝ պայմանով, որ գումարը չտալու դեպքում կազատի տարածքը:

• Ֆերդինանդ Մնացականյանը պայմանավորված 15.000 (տասնհինգ հազար) ԱՄՆ դոլարից 5.800 (հինգ հազար ութ հարյուր) ԱՄՆ դոլարը Ռոբերտ Աբգարյանին է վճարել հասցե տեղափոխվելուց մոտ երկու ամիս անց՝ 2003 թվականի մայիս ամսին, իսկ մնացած 9.200 (ինը հազար երկու հարյուր) ԱՄՆ դոլարը խոստացել է վճարել 2003 թվականի սեպտեմբերին:

• Ֆերդինանդ Մնացականյանը մնացած 9.200 (ինը հազար երկու հարյուր) ԱՄՆ դոլար գումարը չի վճարել:

• 15.12.2003 թվականին Ռոբերտ Աբգարյանը Ֆերդինանդ Մնացականյանին տվել է ստացական, որում փաստելով այն, որ «...առք ու վաճառքը հարգելի պատճառով չի կայացել...», պարտավորվել է վերցրած 5.800 ԱՄՆ դոլարը վերադարձնել Ֆերդինանդ Մնացականյանին իր երկու բնակարաններից որևէ մեկը վաճառելուց հետո: Նշված ստացականը ստորագրվել է ինչպես Ռոբերտ Աբգարյանի, այնպես էլ հայցվորի և այլ անձանց կողմից (հատոր 1-ին, գ.թ. 64):

• 27.07.2004 թվականին ստորագրված ստացականի համաձայն՝ Ռոբերտ Աբգարյանը Ֆերդինանդ Մնացականյանից նախապես ստացած 5.800 ԱՄՆ դոլարից հետ է վերադարձրել 2.000 (երկու հազար) ԱՄՆ դոլար՝ պարտք մնալով 3.800 ԱՄՆ դոլար (հատոր 1-ին, գ.թ. 65):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները.

Քննելով վճռաբեկ բողոքը նշված հիմքի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն հիմնավոր է հետևյալ պատճառաբանությամբ:

Վճռաբեկ դատարանը սույն գործով արդեն անդրադարձել է բողոքում բերված հարցերին (իրավական հիմնավորումները տես՝ Ֆերդինանդ Մնացականյան ընդդեմ Ռոբերտ Աբգարյանի և Անահիտ Սարգսյանի՝ անշարժ գույքի առուվաճառքի պայմանագիրը վավեր ճանաչելու պահանջի մասին և Ռոբերտ Աբգարյանն ընդդեմ Ֆերդինանդ Մնացականյանի՝ բնակելի տարածությունից վտարելու պահանջի մասին թիվ 3-895 (ՎԳ) գործով 18.05.2007 թվականի որոշման մեջ):

ՀՀ դատական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ որոշակի փաստական հանգամանքներ ունեցող գործով վճռաբեկ դատարանի կամ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատական ակտի հիմնավորումները (այդ թվում՝ օրենքի մեկնաբանությունները) պարտադիր են դատարանի համար նույնանման փաստական հանգամանքներով գործի քննության ժամանակ, բացառությամբ այն դեպքի, երբ վերջինս ծանրակշիռ փաստարկների մատնանշմամբ հիմնավորում է, որ դրանք կիրառելի չեն տվյալ փաստական հանգամանքների նկատմամբ:

Նշված հոդվածով ուղղակիորեն սահմանվում է Վճռաբեկ դատարանի կողմից տրված իրավական հիմնավորումների պարտադիր բնույթը բոլոր դատարանների համար նույնանման փաստական հանգամանքներով գործեր քննելիս (տես Արծրուն Հովհաննիսյանն ընդդեմ Մարգարիտ Հակոբյանի՝ ընդհանուր սեփականության ներքո գտնվող գույքից բաժինն առանձնացնելու պահանջի մասին և Մարգարիտ Հակոբյանն ընդդեմ Արծրուն Հովհաննիսյանի, ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի Արաբկիրի տարածքային ստորաբաժանման՝ հողամասն առանձնացնելու պահանջի մասին

թիվ ԵԱԲԴ/0443/02/08 գործով 28.11.2008 թվականի որոշումը):

Ավելին, սույն գործով առկա են ոչ միայն նույնաման փաստական հանգամանքներ, այլ հարցը վերաբերում է նույն գործին, որի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանը հստակ արտահայտել է իր իրավական դիրքորոշումը՝ նշելով, որ առք ու վաճառքը հարգելի պատճառով չի կայացել, և Ռոբերտ Աբգարյանը պարտավորվել է վերցրած 5.800 ԱՄՆ դոլարը վերադարձնել Ֆերդինանդ Մնացականյանին իր երկու բնակարաններից որևէ մեկը վաճառելուց հետո, իսկ գործում առկա 15.12.2003 թվականին կողմերի միջև կնքված ստացականով կողմերն ըստ էության հրաժարվել են պայմանագրից:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել ՀՀ դատական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի պահանջների խախտում, կրկին քննարկման առարկա դարձնելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 300-րդ հոդվածի 2-րդ մասի կիրառելիության, ինչպես նաև 15.12.2003 թվականին կողմերի միջև կնքված ստացականի թույլատրելիության հարցերը, հետևաբար ավելորդ է համարում կրկին անդրադառնալ նշված հարցի մեկնաբանմանը:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ հոդվածի ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տվյալ դեպքում անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-րդ հոդվածի առաջին կետի 4-րդ ենթակետով սահմանված ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելու վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը հետևյալ հիմնավորմամբ.

ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիայի) 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է ՀՀ Սահմանադրության և Կոնվենցիայի վերը նշված հոդվածով ամրագրված անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր, հետևաբար գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից:

Դատական ակտը փոփոխելիս Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-2412-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Ռոբերտ Սարգսյանի վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 05.05.2010 թվականի որոշումը և այն փոփոխել՝ Ֆերդինանդ Մնացականյանի հայցը մերժել: Ռոբերտ Աբգարյանի հակընդդեմ հայցը բավարարել՝ Ֆերդինանդ Մնացականյանին վտարել ՀՀ Կոտայքի մարզի Առինջ գյուղի Հայկ Գասպարյան փողոցի թիվ 9 տնից:

2. Ֆերդինանդ Մնացականյանից հօգուտ Ռոբերտ Սարգսյանի բռնագանձել 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի և 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճռաբեկ բողոքի համար վճարված պետական տուրքի գումար:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

РЕЗЮМЕ

ОБЩЕЕ ОПИСАНИЕ ДОГОВОРА ОБ АРЕНДЕ ЖИЛОЙ ПЛОЩАДИ

АРУТЮН ГЕВОРГЯН

*АСПИРАНТ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА
ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ*

Переход на рыночно-хозяйственные отношения привел к необходимости утверждения различных посреднических правовых актов и использования жилой площади. В обществе есть некоторые слои и группы населения, которые не в состоянии самостоятельно решать свои жилищные вопросы посредством правовых форм включающих себе рыночные механизмы, по этой причине они ожидают государственную поддержку в урегулировании этой задачи.

ЗАДАЧИ ПОСЕЩЕНИЯ И ОБЩЕНИЯ С РЕБЕНКОМ ПОД СВЕТОМ СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ

ЛЕНДРУШ ОГАНИСЯН

*СТУДЕНТ 2-ОГО КУРСА ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА
МАГИСТРАТУРЫ НАН РА,
ДЕЛОПРОИЗВОДИТЕЛЬ СУДЬИ (А.МЕЛКОНЯНА) СУДА
ОБЩЕЙ ЮРИСДИКЦИИ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ОКРУГОВ
КЕНТРОН И НОРК-МАРАШ*

В системе защиты прав ребенка особое место занимает вопрос защиты их прав во время судебных процессов, к которому обращались многие международные и государственные регламенты, кодексы и конституция, являющаяся основным защитником прав человека.

В статье автор подчеркивает важность здоровой связи ребенка с родителями как во время брака, так и в случае развода, исходя из интересов ребенка.

РЕЗЮМЕ

ОБЩЕЕ ОПИСАНИЕ СБЛИЖЕНИЯ ПРАВА В ОТНОШЕНИЯХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА И РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

ГОР ТОРОСЯН

*АСПИРАНТ КАФЕДРЫ ЕВРОПЕЙСКОГО
И МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ЕГУ*

Сегодня в мире происходит множество интеграционных процессов и в процессе этой интеграции сформировалась новая самостоятельная правовая система, в результате которого изменилась роль государства по отношению ко многим вопросам. Европейский союз является особым интеграционным союзом. Для него, а также для многих сотрудничающих с ним стран, становится важным исследование такого явления, как правовое сближение (правовая аппроксимация). Эта процедура со своими разными аспектами с каждой страны требует создания правильных и продуктивных механизмов в рамках своей политической деятельности, которые необходимы данному государству для более четкой организации процесса сближения права (законодательство) согласно заключенным и действующим договорам с Европейским союзом в данном периоде времени.

ПРОЦЕСС ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ И КАССАЦИОННЫЙ СУД РА

МГЕР АКОПЯН

*МЛАДШИЙ СПЕЦИАЛИСТ ОРГАНИЗАТОРСКО-ПРАВОВОГО
УПРАВЛЕНИЯ СУДЕБНОГО ДЕПАРТАМЕНТА РА*

Для интеграции в правовые системы европейских стран деятельность суда была очень продуктивной и необходимой. Право Содружества или соответствующее ему национальное право на государственном уровне обеспечило общее применение и восприятие, благодаря трудам национальных судебных органов. Продуктивность последнего была обусловлена сотрудничеством, в первую очередь, этих органов и суда, как главного комментатора права Содружества, который имел и процессуальный, и содержательный смысл.

В этой статье представлена процессуальная сторона этого сотрудничества, и автор пытается выяснить возможность применения этого процесса в судебной система РА.

РЕЗЮМЕ

ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ ВОЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ. НЕКОТОРЫЕ ОБОЗРЕНИЯ О ПОНЯТИИ И ОСОБЕННОСТЯХ ВОЕННОГО ПРЕСТУПЛЕНИЯ

АРТЁМ СЕДРАКЯН

*СТАРШИЙ ЛЕКТОР МАГИСТРАТУРЫ
НАУЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ЦЕНТРА НАН РА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК,
СОВЕТНИК 3-ЕГО КЛАССА
ГРАЖДАНСКОЙ СПЕЦИАЛЬНОЙ СЛУЖБЫ РА,
РЕЗЕРВНЫЙ МАЙОР ВООРУЖЕННЫХ СИЛ РА*

Обеспечение военной безопасности является одной из важнейших функций каждой страны.

Основной закон Армении первичной обязанностью граждан считает защиту Отечества. Фактически, поступки против военной службы становятся уголовно-наказуемыми на основе 46-ой статьи (с изменениями) Конституции РА. Это требование Конституции запрещает гражданам избегать военной службы, а личностям, находящимся на военной службе принуждает подчиняться порядку военной службы и не нарушать его. Поступки против правил вступления в военную службу, определенные уголовным законом, считаются военными преступлениями.

ПОНЯТИЕ ВРЕДА, ПРИЧИНЕННОГО ЗДОРОВЬЮ В УГОЛОВНЫХ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВАХ РА И РФ

ДАВИД УНАНЯН

*АСПИРАНТ РУССКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) УНИВЕРСИТЕТА*

Человек имеет как физическое, так и психическое здоровье. Причиненный вред создает в организме или психике человека вредные изменения. В такой ситуации созревает очень важный вопрос-считают ли преступлением вред причиненный и физическому, и психическому здоровью человека уголовные кодексы Республики Армения и Российской Федерации.

Уголовные кодексы РА и РФ не дают прямого ответа на этот вопрос. Одновременно, в обоих законодательствах заметна похожая логика.

РЕЗЮМЕ

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ СУДЕБНОГО СТАТУСА ГРАЖДАНСКОГО ОТВЕТЧИКА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ РА

СЕРГЕЙ МАРАБЯН

*НАЧАЛЬНИК ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОГО УПРАВЛЕНИЯ
СУДЕБНОГО ДЕПАРТАМЕНТА РА,
СОИСКАТЕЛЬ ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ*

Статья автора посвящена некоторым вопросам судебного статуса субъекта гражданского ответчика. Со стороны автора особое внимание уделено на то обстоятельство, что при упорядочении некоторых вопросов судебного статуса субъекта, законодатель допустил непоследовательность, в результате которого урегулировались не только ряд вопросов, связанных с судебными отношениями, а также возникли внутренние противоречия. Речь частично о том, что в уголовном процессе в определении правозащитной деятельности не определена защита от исков, как правозащитная деятельность. Автор считает, что это такие принципиальные вопросы, которые должны иметь свое четкое закрепление в Уголовном кодексе, поскольку в правоисполнительной практике возникает ряд вопросов связанных с судебным участием субъекта гражданского ответчика.

ПОТЕРПЕВШИЙ В ОСОБОМ ПОРЯДКЕ СУДЕБНОГО РАЗБИРАТЕЛЬСТВА

АЙК АРУТЮНЯН

*МЛАДШИЙ СПЕЦИАЛИСТ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОГО
УПРАВЛЕНИЯ СУДЕБНОГО ДЕПАРТАМЕНТА РА*

В УПК РА не регулируются роль потерпевшего в особом порядке судебного разбирательства, то есть при проведении особого порядка судебного разбирательства не требуется согласия потерпевшего. Данная статья посвящена к тому, что потерпевший как субъект уголовного процесса, должен выражать свое согласие или не согласие по поводу особого порядка судебного разбирательства.

Автор считает что, применение особого порядка судебного разбирательства целесообразно ставить в зависимость от усмотрения потерпевшего.

ՀՊԿՏԵՂԲԵՐ - ԿՈՑԵՂԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)

ՀԱՍՏԱՎՈՐ
Իշխանություն

РЕЗЮМЕ

ЗНАЧЕНИЕ И СООТНОШЕНИЕ СУДЕБНЫХ ФОНОСКОПИЧЕСКИХ И АВТОРОВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ЛЮДВИК ДАВТЯН

***КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК,
ЮРИСКОНСУЛЬТАНТ
“НАЦИОНАЛЬНОГО БЮРО ЭКСПЕРТИЗ”
ГНКО НАН РА***

Наилучшим вариантом для продуктивного решения задач устной речи криминалистического исследования является системная экспертиза с сопоставлением исследований судебной фоноскопии и автороведчества.

До обсуждения связи и соотношения исследований судебной фоноскопии и автороведчества, автор предлагает прежде всего надо начать с выявления сущности и значения судебной фоноскопии.

РЕЗЮМЕ

НАСТОЯЩЕЕ ПОЛОЖЕНИЕ ПРИМЕНЕНИЯ ОСОБЫХ ЗНАНИЙ ВО ВРЕМЯ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

ВАГЕ ЕНГИБАРЯН

*ДОЦЕНТ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА
И КРИМИНАЛИСТИКИ ЕГУ,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ДОЦЕНТ*

АРТУР ЧАХОЯН

*СОИСКАТЕЛЬ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА
И КРИМИНАЛИСТИКИ ЕГУ*

При расследовании преступлений исследование вещественных доказательств и других обстоятельств часто требует использование специальных знаний, которыми не обладают органы расследования. С этой целью, в установленном порядке уголовно-процессуального закона применяются специальные знания из областей науки, техники, искусства и ремесел.

Подчеркивая роль и значимость института применения специальных знаний во время расследования уголовных дел, авторы раскрывают понятие специальных знаний, а также представляют современное состояние экспертологии, систему экспертных учреждений РА и достигнутые успехи в этой области в Республике Армения.

Թեւավոր խոսքեր

Մարդն արտացոլվում է իր արարքների մեջ:

Յ. ՇԻԼԼԵՐ

Աշխարհը մի հայելի է, և այն յուրաքանչյուրին վերադարձնում է նրա սեփական պատկերը:

Ու. ԹԵՔԵՐԵՅ

Միայն արարքներով ենք մենք դատում ներքին շարժումների, մտքերի, գործողությունների, մյուս զգացողությունների մասին:

Կ. ՀԵԼՎԵՑԻՈՒՄ

Վկայակոչել ուրիշների վատ արարքները, նշանակում է լվացվել ցեխով:

Ժ. ՊԵՏԻ-ՍԱՆ

Ինքնին լինելու ձգտումը հաջողություն ունենալու միակ միջոցն է:

ՍՏԵՆՂԱԼ

Գնա քո ճանապարհով, և թող մարդիկ ասեն ինչ ուզում են:

Ա. ԴԱՆԹԵ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2010 10 - 11 (135 - 136)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՉԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արսլանյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am